HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

A TARTALOMBÓL:

Mucs Sándor

Lenin, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a polgárháború katonai vezetője

Zágoni Ernő

Az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt katonapolitikájának fejlődése a polgárháború éveiben

Györkei Jenő

A magyar internacionalisták hősi útján

3

XIV. ÉVFOLYAM · BUDAPEST, 1967

Lenin beszél a szovjetek II. összoroszországi kongresszusán. 1917. október 26

V. A. Szerov festménye

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

3

1967

ÚJ FOLYAM BUDAPEST XIV. ÉVFOLYAM

A HADTÖRTÉNELMI INTÉZET ÉS MÚZEUM FOLYÓIRATA

TANULMÁNYOK

LENIN, A NAGY OKTÓBERI SZOCIALISTA FORRADALOM ÉS A POLGÁRHÁBORÚ KATONAI VEZETŐJE

Mucs Sándor

Ötven éve, hogy az orosz munkásosztály — élén a Lenin vezette bolsevik párttal — győzelmet aratva a burzsoázia fölött megteremtette saját hatalmát. Ez a tény az egész emberiség történetében egy új korszak — a szocializmus győzelmének korszaka — kezdetét jelentette.

A bolsevikok azt vallották: ha az új társadalomért folyó harcban a burzsoázia erőszakot alkalmaz, arra a munkásosztálynak erőszakkal kell válaszolnia. Ezért az orosz munkások forradalmi pártja — az eddig lezajlott forradalmak tanulságaiból kiindulva — következetesen készült a burzsoáziával szembeni fegyveres összecsapásra is. Lenin a pártot a fegyveres felkelésre készítve kifejtette, hogy az — amennyiben sor kerül rá — a háború egyik formája lesz, az elnyomottak háborúja az elnyomók ellen.

Lenin — s ezt nyomatékosan hangsúlyoznunk kell — nem volt militarista. Az ügy békés megoldására törekedett még olyan alapvető kérdésben is, mint a hatalom megragadása. Ám a békés átmenet megteremtésének lehetőségében is a reális alapokból indult ki, s nem habozott egy pillanatig sem, amikor az események menete csupán egy lehetőséget, a fegyveres harc lehetőségét állította a párt elé.

A fegyveres felkelés vezetésére való felkészülés — mint a háború egyik formájának vezetésére való felkészülés — azt követelte a párttól és annak vezetőjétől, hogy a legkomolyabban foglalkozzanak a fegyveres harc törvényszerűségeinek vizsgálatával, megismerésével, hogy azokat kellő időben művészi fokon tudják alkalmazni.

Ismeretesek előttünk azok a munkák, amelyekben Lenin a háború és a hadsereg marxista értékelésével, valamint a fegyveres felkelés törvényszerűségeivel foglalkozik, továbbfejlesztve e téren is elődeinek, a marxizmus alkotóinak elméleti megállapításait.

Jelen cikkünkben nem kívánunk kitérni Lenin e munkáinak, elméleti megállapításainak bemutatására, ezek ugyanis a magyar olvasók előtt már többékevésbbé ismertek.[1]

Cikkünknek azt a feladatot szántuk, hogy bemutassa Lenint, aki a szóban forgó elméleti tételek alapján gyakorlati irányítója és vezetője volt az orosz munkásosztály és a fiatal szovjet állam fegyveres harcának.

[1] Lenin katonai elméleti munkásságával kapcsolatban eddig megjelent jelentősebb magyar nyelvű kiadványok és írások: Lenin a háborúról, a hadseregről és hadtudományról. I., II. köt. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1958.; *A. A. Sztrokov:* Lenin és a szovjet hadtudomány. Hadtörténelmi Közlemények (a továbbiakban HK.), 1957. 3—4. sz.; *Liptai Ervin:* Lenin és a szocialista hadtudomány. HK. 1960. 2. sz.

A fegyveres harc, a háború vezetése igen sokoldalú tevékenységet, széles látókört, gyors és határozott intézkedéseket követel minden fokozatú parancsnoktól. Lenin, aki a bolsevik párt és a szovjet kormány élén állva vezette a fegyveres felkelést és a polgárháborút, a legmagasabb szinten egyesítette magában a fegyveres harc vezetéséhez szükséges tulajdonságokat.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom megkezdése előtt „Egy kívülálló tanácsai" c. cikkében Marxot idézve Lenin meghatározta azokat az elveket, amelyeket a munkásosztály pártjának feltétlenül szem előtt tartva érvényesítenie kell a gyakorlatban, ha a fegyveres felkelést győzelmesen akarja megvívni. Ezek az elvek a következők:

„1. Sohasem szabad *játszani* a felkeléssel, hanem ha megkezdtük, határozottan tudnunk kell, hogy végig is kell vinni.

2. *Nagy túlerőt* kell összpontosítani a döntő helyen és a döntő pillanatban, mert különben az ellenség, amelynek jobb a kiképzése és a szervezete, a felkelőket megsemmisíti.

3. Ha a felkelés már megkezdődött, a legnagyobb *határozottsággal* kell cselekedni és okvetlenül *támadásba* kell átmenni. »A védekezés a fegyveres felkelés halála.«

4. Igyekezni kell az ellenséget váratlanul meglepni, és kilesni a pillanatot, amíg csapatai szét vannak szórva.

5. Törekedni kell *naponként* (ha egy városról van szó, mondhatnánk óránként), újabb és újabb, bármilyen csekély sikert is elérni, minden áron fenntartani az »erkölcsi fölényt«."[2]

A fenti elvek Lenin tevékenységében mind a forradalom, mind a polgárháború folyamán a gyakorlatban is megnyilvánultak.

A fegyveres felkelés közvetlen előkészítése Lenin irányításával folyt. Amint Lenin Petrográdra visszatért, a központi bizottság az ő útmutatásai alapján kezdte meg a Vörös Gárda új osztagainak szervezését; a fővárosban a katonai instruktorok kiképzésére tanfolyamokat indított; megkezdte a munkások felfegyverzését és kiképzését, valamint harci osztagok szervezését a flottánál és a hadseregnél, amelyeknek a főváros védelmében szántak szerepet.

Lenin — akinek személyében egyesült a párt politikai és katonai vezetése — különös gondot fordított arra, hogy a munkásosztály fegyveres erejének, a Vörös Gárdának parancsnokait nagy körültekintéssel válogassák ki. Fontosnak tartotta annak ismeretét, hogy az egyes parancsnokoknak van-e megfelelő katonai képzettségük, ismerik-e a fegyvereket, el tudnak-e igazodni az utcai harcban stb. Amikor e kérdésekről a forradalom megkezdése előtt Podvojszkijjal[3] beszélt, és kitűnt, hogy Podvojszkij ebből a szempontból egyetlen parancsnokot sem ismer, Lenin szemrehányóan mondotta: „Ejnye, ejnye, hát így állunk a katonai szervezet elnökével! Hogy fogja vezetni a felkelést, ha nem tudja, milyenek a parancsnokai?"[4]

Lenin megkövetelte, hogy a Vörös Gárdának azokat a parancsnokait, akik alacsony katonai tudással rendelkeznek, nem értenek a fegyverek kezeléséhez, váltsák le, mert ezek a parancsnokok „tönkre teszik a felkelést."

A felkelés előtti hetekben Lenin illegálisan tartózkodott Petrográdon, mégis rendszeresen találkozott a Forradalmi Katonai Bizottság tagjaival, valamint a hadseregben dolgozó bolsevikokkal. Tájékoztatót kért tőlük a meg-

[2] Lenin élete. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1961. 387. o.
[3] Podvojszkij az 1917. október 17-i központi bizottsági határozat alapján létrehozott Forradalmi Katonai Bizottság tagja volt.
[4] *Grinyisin:* Lenin katonai tevékenysége. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó. 1963. 258. o.

tett intézkedésekről. Ellenőrizte, megtörtént-e minden a felkelés győzelmének biztosítása érdekében.

Lenin már korábban rámutatott azokra a konkrét feladatokra, melyeket a forradalom fegyveres szakaszának első lépéseként meg kell valósítani. E kérdéssel kapcsolatos útmutatásokban lényegében a fegyveres harc konkrét tervét adta: „... egyidejű, minél váratlanabb és gyorsabb támadás Petrográd ellen, feltétlenül kívülről is, belülről is, a munkásnegyedekből is, Finnországból is, Revalból is, Kronstadtból is, az *egész* hajóhad támadása, *óriási túlerő* összpontosítása ...

Úgy kell kombinálni a *három* fő erőnket: a hajóhadat, a munkásokat és a katonai alakulatokat, hogy feltétlenül megszálljuk és *bármilyen veszteségek árán* is megtartsuk: a) telefont; b) a távírót; c) a pályaudvart; d) a hidakat elsősorban.

A *legelszántabb* elemeiket, »rohamcsapatainak« és a munkásifjúságot, valamint a legjobb matrózokat kisebb csapatokba kell osztani azzal, hogy szálljanak meg minden fontosabb pontot és *vegyenek részt* minden fontos hadműveletben, például:

Körülzárni és elvágni Petrográdot, s a hajóhad, a munkások és a katonaság kombinált támadásával elfoglalni — ez az a feladat, amely *művészetet és háromszoros merészséget* követel.

A legjobb munkásokból puskákkal és bombákkal felfegyverzett csapatokat kell alakítani a támadásra és az ellenség »központjainak« (tiszti iskolák, távírók, telefon stb.) bekerítésére ezzel a jelszóval: mindnyájan elpusztulunk, de nem engedjük át az ellenséget."[5]

Minden fegyveres harc sikere döntő módon függ attól, hogy kedvezőek-e a küzdelem megindulásának körülményei. A katonai vezetőnek tehát a helyzet tisztázása, a döntő pillanat megkeresése az előkészítő munka egyik igen fontos feladata.

Ismeretes, hogy Lenin a helyzetelemzést különösen nagy gonddal végezte attól a pillanattól kezdve, amikor az események lehetetlenné tettek, hogy az orosz munkások és parasztok békés úton vegyék kezükbe a hatalmat.

A párt központi bizottsága 1917 szeptember és október hónapokban több mint húsz ülésen értékelte a forradalmi helyzet alakulását — s az október 23-i tanácskozáson Lenin olyan következtetésre jutott, hogy most már a fegyveres felkelés előkészítésének technikai oldalára kell fordítani a figyelmet.

Ezt követően az előkészületek még határozottabb ütemben folytak, s Lenin utasítására a Forradalmi Katonai Bizottság október 23-tól riadókészültségbe helyezte a Vörös Gárdát, hogy bármely pillanatban megkezdhesse a harcot.

A felkelés közvetlen előkészítése idején a központi bizottság tagjai is megkapták konkrét tennivalóikat. Így pl. Szverdlov, az ideiglenes kormány akcióinak ellenőrzését és a Péter-Pál erőddel a kapcsolat fenntartását kapta feladatul. A postáért és a távíróért Dzserzsinszkij, a pétervári vasúti csomópontért pedig Budnov volt a felelős. Megbízatást kaptak a központi bizottság többi tagjai is: Sztálin, Urickij, Miljutyin, Nogin stb. A központi bizottság a felkelés támpontjának a Péter-Pál erődöt és az „Auróra" cirkálót jelölte meg.

A forradalmi helyzet alakulásában október 24-e volt a kritikus nap. Lenin, aki még mindig az illegális lakásán tartózkodott és összekötők útján tájékozódott a helyzetről, e napon levéllel fordult a központi bizottsághoz, amelyben a helyzet elemzése után a következő végkövetkeztetésre jutott „... olyan kérdések vannak napirenden, amelyeket nem tanácskozások, nem kongresz-

5 *Lenin* Művei 26. köt. Budapest, Szikra, 1952. 175—176. o.

szusok döntenek el (még szovjetkongresszusok sem), hanem egyes-egyedül a népek, a tömegek, a felfegyverzett tömegek harca ... Le kell tartóztatni, ha törik, ha szakad még ma este, még ma éjjel a kormányt, miután lefegyverez-tük (ha ellenállást tanúsítanak — legyőzzük) a hadapródiskolákat stb."[6]

Lenin még aznap este elhagyta illegális lakását és átment a Szmolnijba, ahol a forradalom vezérkara székelt. Jóváhagyta az ő irányelvei alapján el-készült konkrét tervet, amelyet azonnal tudattak a különböző forradalmi fegyveres csoportokkal és a bolsevikokat támogató katonai egységekkel.

Lenin a felkelés vezetését saját kezében tartotta. Miután a forradalmi csa-patok megindultak a feladatok végrehajtására, azonnal tájékoztatást kért az eredményekről. Podvojszkij írja, hogy „Időnként futárral két-három szavas feljegyzéseket küldött nekünk: »Elfoglalták-e a távbeszélő központot és a távirdát?«; »Elfoglalták-e a hidakat és a pályaudvarokat?«; stb. Szóban és írásban is azt követelte, hogy ellenőrizzük minden rendelkezését."[7]

25-én este pl. Lenin úgy ítélte meg, hogy a parancsnokság talán túlkompli-kálja a palota megrohamozásának előkészületeit, azonnal sürgető feljegyzést küldött a vezetők részére: „Miért tart ilyen sokáig? Mit csinálnak parancsno-kaink? Igazi háborút vettek tervbe?! Minek! Körülzárás, átdobások, láncok, szökelések, felfejlődés ... Hát méltó ellenféllel vívott háború ez? Gyorsab-ban! Támadni! Kitűnő matrózegységek, gyalogos századok, rajta, mind!"[8]

A forradalmi csapatok még aznap este elfoglalták a Téli Palotát és letar-tóztatták az ideiglenes kormányt. — Győzött a forradalom.

Mint ismeretes, a szocialista forradalom napján nyílt meg a II. szovjet-kongresszus. Munkájával most nem kívánunk bővebben foglalkozni, legfon-tosabb határozatai — a földről és a békéről — ismeretesek az olvasó előtt.

A burzsoázia azonban nem nyugodott bele a vereségbe. A forradalom győ-zelme után néhány napra — október 27-én — Krasznov tábornok parancs-noksága alatt már Petrográd ellen küldte az ellenforradalmi csapatokat, hogy megfojtsa a munkások és parasztok fiatal államát.

A párt központi bizottságára és a szovjet kormányára — amelynek élén Lenin állt — ismét hatalmas feladat hárult. Meg kellett szervezni Petrográd és vele együtt a fiatal Szovjetköztársaság védelmét.

Krasznov támadásának hírére Lenin azonnal magához rendelte a katonai szakembereket: Antonov-Ovszejenkót, Dzserzsinszkijt, Krilenkót, Podvojsz-kijt és Vahramjevet és megtanácskozta velük a legsürgősebb tennivalókat. Kapcsolatba lépett a Balti-Flotta vezetőivel és utasításokat adott számukra, hogyan vegyenek részt az ellenforradalmi lázadás leverésében. Megparan-csolta: „A torpedónaszádoknak a Névára kell befutniok, körülbelül Ribackij nagyközségnél, hogy fedezzék a Nyikolajevi utat és az odavezető utakat."[9]

Lenin még az ellenforradalmi csapatok támadása napján átment a katonai körzeti parancsnokságra, ahol tájékoztatót kért a helyzetről. A katonai bi-zottság elnöke bizalmatlanságnak fogta fel Lenin látogatását és ezt ki is fe-jezte, mire Lenin a következőket válaszolta: „Nincs itt szó bizalmatlanságról, csupán a munkások és parasztok kormánya tudni szeretné, hogyan működ-nek katonai szervei."[10]

Még folyt a harc Krasznov csapataival, amikor Lenin ellátogatott a Putyi-lov-gyárba, ahol személyesen ellenőrizte, kellő ütemben folyik-e az ágyúk gyártása, s felszólította a munkásokat, hogy minél gyorsabban készítsék el az arcvonalon már nagyon várt páncélvonatot.

6 *Lenin:* A háborúról ... II. köt. 1958. 272. o.
7 *Grinyisin:* i. m. 268. o.
8 Uo. 270. o.
9 *Lenin:* Katonai levelezés. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1959. 12. o.
10 Lenin élete. 408. o.

Krasznov támadásával egy időben a junkerek lázadást robbantottak ki a városon belül. A kitűnő fegyverzettel rendelkező és jól vezetett tiszti iskolások igen érzékeny veszteségeket okoztak a forradalmároknak. Amikor Lenin erről értesült, utasításokat adott, hogy a forradalmi csapatok erőinek kímélése érdekében a junkerek ellen tüzérséget vessenek be. Ennek alkalmazása után az ellenforradalmi lázadók rövidesen letették a fegyvert. A városon belüli ellenséges felkelést hamarosan likvidálták.

A forradalom központja — Petrográd ellen indított ellenforradalmi csapatok azonban még nem voltak megsemmisítve. Lenin e napokban ugyanúgy, mint a fegyveres felkelés napján, szinte szünet nélkül kérte a tájékoztatókat. Amikor pl. az előbb említett katonai körzeti parancsnokságon tett látogatásakor megkapta a tájékoztatót, Podvojszkij szerint „... a nagytudású stratéga és hadvezér pontosságával kérdéseket tett fel: miért nem tartják ezt a pontot? figyelembe vették-e ennek az állomásnak a stratégiai jelentőségét? miért ezt és miért nem amazt a lépést tették meg? miért nem szervezték meg Kronstadt, Viborg és Helsingfors támogató akcióit? miért nem foglaltak el valamilyen állást? miért nem zártak le bizonyos átjárókat?

Lenin egyre-másra adta fel a kérdéseket, amelyeknek mindegyikében valójában már benne volt a lángeszű hadvezér válasza is arra vonatkozóan, hogy mit kell tennünk."[11]

Lenin világosan látta, hogy a parancsok végrehajtásának egyik igen fontos feltétele, hogy a katonák, a dolgozó tömegek tisztában legyenek azzal, hogy az ügy, amelyért harcba indulnak, az érdeküket szolgálja. A néptömegek szerepéről a forradalmi háborúban Lenin a következőket vallotta: „Sohasem fogják legyőzni azt a népet, amelynek munkásai és parasztjai nagy többségükben felismerték, megérezték és tisztába jöttek vele, hogy saját hatalmukat, a szovjethatalmat — a dolgozók hatalmát védelmezik..."[12] De Lenin tudta azt is, hogy ez a felismerés nem megy önmagától, hogy ezt a tömegeknek nap mint nap meg kell magyarázni.

Nyilván ezek a gondolatok vezették, amikor minden katonai vonatkozású, fontosabb lépésnél szükségesnek tartotta, hogy ahhoz a vezetés politikai vonatkozású megjegyzéseket is fűzzön. Krasznov támadása után pl. Lenin a Népbiztosok Tanácsa nevében „Mindenkihez!" címmel szikratáviratot küldött, amelyben a II. szovjetkongresszus határozatát közölték. „Tudomásulvétel céljából közöljük — hangzik a távirat —, hogy a szovjetkongresszus, amelynek résztvevői már elutaztak, két fontos dokumentumot fogadtak el: 1. arról, hogy minden földesúri föld azonnal a parasztbizottságok kezébe megy át, és 2. a demokratikus béke felajánlása."[13]

Hasonlóan cselekedett Lenin akkor is, amikor a hadsereg parancsnoka, Duhonyin tábornok nem volt hajlandó a munkások és parasztok kormányának a béketárgyalások megkezdésére vonatkozó utasítását végrehajtani és le kellett őt váltani beosztásából. E lépés után Lenin azonnal szikratáviratban fordult a hadsereg minden egyes tagjához és felszólította a katonákat, ne engedjék meg, hogy az ellenforradalmi tábornokok meghiúsítsák a béke ügyét, és vegyék őrizetbe azokat a tábornokokat, akik nem engedelmeskednek a forradalmi kormánynak.[14]

A forradalmi kormány — Leninnel az élén — tisztában volt azzal, hogy az ország katasztrófális élelmezési helyzete — ha azon nem segítenek — előbb vagy utóbb válságba sodorja a forradalmat. E kérdésben is határozott lépé-

[11] *Grinyisin:* i. m. 277. o.
[12] *Lenin* Művei 29. köt. Szikra. 1953. 332. o.
[13] *Lenin:* Katonai levelezés. 14. o.
[14] *Lenin:* Uo. 21. o.

sekre volt szükség. Lenin utasítására az élelmiszer-tartalékok felkutatására a Balti-Flotta matrózaiból két csoportot alakítottak. Az egyik csoport a vasúti szállítmányokat nézte át, a másik a városban — a gazdagok lakásán és üzleteiben — végzett felderítést. Ennek eredményeként a matrózok jelentős mennyiségű élelmiszer-tartalékot fedeztek fel és azt a kormány közellátási szerveinek adták át.

A belső ellenforradalmi erők első támadásának likvidálása után a német imperialisták indultak rohamra a fiatal tanácshatalom ellen. Lenin a helyzet elemzése után arra a következtetésre jutott, hogy a szovjet kormánynak azonnal, bármilyen súlyos feltételekkel is, de békét kell kötnie, hogy lélegzetvételhez jutva rendezze a háború alatt szétzilálódott hátországot és megerősítse saját hadseregét.

Ismeretes, hogy Leninnek még a kormányon és a párton belül is meg kellett küzdenie a békét ellenzőkkel, míg végülis sor került a Breszt-Litovszk-i béke megkötésére.

Mint tudjuk, Lenin a leghatározottabban elítélte az annexiós imperialista békét. A szovjet kormány első, a békéről szóló dekrétumában az annexió és hadisarc nélküli béke mellett szállt síkra, a szovjet kormány 1918 tavaszán mégis igen súlyos feltételekkel terhes békét volt kénytelen kötni az imperialista Németországgal.

Lenin, aki a béke megkötéséért harcolt, ugyanakkor kijelentette: „Hihetetlenül, hallatlanul nehéz aláírni egy szerencsétlen, mérhetetlenül súlyos, végtelenül megalázó békét..."[15] Lenin azonban nagyon világosan látta, hogy Szovjet-Oroszország olyan állapotban volt, amikor a katonai helyzet időlegesen engedményekre kényszerítette a politikát.

Lenin tudta, hogy az imperialisták, miután maguk között befejezik az ellenségeskedést, azonnal a munkások és parasztok állama ellen fognak támadni. Ennek visszaverésére fel kellett készülni.

Az imperialisták és az általuk támogatott belső ellenforradalmárok koncentrált támadása nem is váratott magára sokáig. Krasznov tábornok első sikertelen ellenforradalmi kísérlete után Anglia, Franciaország az Amerikai Egyesült Államok támogatásával már 1917 decemberében felosztották maguk között Szovjet-Oroszországot, ahol a belső ellenforradalmi erőkkel együtt, vagy azokat támogatva felléptek a szovjetrendszer ellen. A királyi Románia elfoglalta Besszarábiát, 1918 tavaszán a japánok partraszálltak Vlagyivosztokban, az angolok pedig Murmanszkban. Ugrásra készen álltak az imperialista Németország csapatai is. Májusban ugyancsak az imperialisták lázadást szítottak a csehszlovák hadtestnél Szibériában. A Szovjet Tanácsköztársaság ellen tehát minden oldalról támadás indult.

Ebben a bonyolult helyzetben a katonai vezetés legfontosabb tennivalója az volt, hogy mozgósítsa a dolgozó tömegeket a szocialista haza védelmére és meghatározza azt a fő frontot, amelyen a legérzékenyebb csapást lehet mérni az intervenciósokra és a belső ellenforradalmárokra.

E rendkívül fontos feladat meghatározását a katonai vezető, a parancsnok csak abban az esetben tudja megtenni, ha a kialakult helyzettel megfelelő részletességgel tisztában van. Lenin nagyon jól tudta ezt, s az ellenséges támadások megindulása után minden idegszálával az arcvonalakon lejátszódó eseményeket figyelte. Boncs Brujevics írta Lenin tevékenységéről: „Már korán reggel ott volt dolgozószobájában, gyorsan elolvasta a hadihelyzetről szóló jelentéseket, majd a térképre maga vezette rá a Vörös Hadsereg és az ellenséges csapatok elhelyezkedését és hadmozdulatait. Gondosan tanulmányozta a főparancsnokság összefoglaló beszámolóit, valamint a frontokról

[15] Lenin élete. 429. o.

érkezett különböző tájékoztató anyagot. Rendszeres jelentéseket kapott a front és a Vörös Hadsereg hadműveleteinek előrehaladásáról, de nem érte be ezzel, hanem állandó kapcsolatot tartott a frontok és a hadseregek parancsnokaival."[16]

Ez az intenzív kapcsolat az arcvonallal és a különböző szintű parancsnokságokkal, valamint a belső politikai helyzet állandó elemzése tette lehetővé, hogy Lenin 1918 nyarán a vörös csapatok fő erőkifejtését keletre, Kolcsak és a fehér csehek szétzúzására irányíthassa.

1918 júliusában és az azt követő néhány hónapban az antant és a belső ellenforradalmárok támadása következtében a Szovjetköztársaság helyzete igen kritikussá vált. Lenin így írt erről Clara Zetkinnek: „Mi most itt a forradalomnak talán a legnehezebb napjait éljük. Az osztályharc és a polgárháború behatolt a lakosság legmélyebb rétegeibe; falun mindenütt szakadásra került sor — a szegényparasztság velünk tart, a kulákok veszett dühvel támadnak. Az antant megvásárolta a csehszlovákokat, ellenforradalmi felkelés dúl, az egész burzsoázia minden erejét megfeszítve igyekszik megdönteni hatalmunkat. Mi mégis szilárdan hisszük, hogy el fogjuk kerülni a forradalomnak azt a »szokásos« (1794-ből és 1849-ből ismert) menetét, és le fogjuk győzni a burzsoáziát."[17]

Ebben az időben az arcvonal hossza, amelyen a Vörös Hadsereg harcolt, elérte a 12 ezer km-t, és az ellenség a Szovjetköztársaság háromnegyed részét tartotta megszállva.

Lenin felismerve az ellenforradalmi fehérgárdisták és intervenciósok ama tervét, hogy a szibériai csoportosításuk egyesülni akar a délről és északról támadó erőkkel, minden igyekezetével azon volt, hogy az ellenségnek ezt a fő gócát — a keletit — semmisítsék meg először. „A forradalom *egész* sorsa — írta Lenin — most *egy* kártyán van: ez a csehszlovákok gyors legyőzése a Kazán—Ural—Szamara fronton."[18]

Javaslatára a központi bizottság határozatot fogadott el az arcvonal megerősítéséről, párttagok és pártfunkcionáriusok zömét küldték a már reguláris egységekként, magasabbegységekként újjászervezett Vörös Hadsereg soraiba. 1918 végén a Keleti Front csapatainál már mintegy 25 ezer kommunista harcolt.

A lenini terv alapján a hadsereg-főparancsnokság hadászati átcsoportosítást hajtott végre. Magasabbegységeket irányítottak át a nyugati arcvonalról, s ennek menetéről Lenin naponta kért tájékoztatót. Danyisevszkij, aki ebben az időben a Keleti Front Forradalmi Katonai Tanácsának volt a tagja, így emlékezik Lenin ezirányú tevékenységére: „Késedelem nélkül pontos választ kaptunk minden kérdésünkre, valahányszor az utánpótlás, az ellátás, a felszerelés, a politikai munka felől érdeklődtünk . . ."

Vlagyimir Iljics hozzánk, a front politikai munkásaihoz írott személyes leveleiben azt követelte, hogy gyakrabban tájékoztassuk a front helyzetéről, az egyes parancsokról stb. és utasításokat adott arra vonatkozóan, hogyan cselekedjünk."[19]

Lenin miközben állandó kapcsolatban volt a frontok parancsnokságaival és azok katonai tanácsával, minden nap érintkezett a Köztársasági Forradalmi Tanáccsal is. Irányította és ellenőrizte annak tevékenységét, ügyelt arra, hogy a központi bizottság és a kormány célkitűzéseit és katonai irányelveit betartsák.

[16] Lenin élete. 462—463. o.
[17] *Lenin* Művei 35. köt. Budapest, Szikra. 1956. 326. o.
[18] *Lenin:* Katonai levelezés. 88. o.
[19] *Grinyisin:* i. m. 1963. 524. o.

A központi bizottság és Lenin személyes gondoskodása a keleti arcvonalról lehetővé tette, hogy a Vörös Hadsereg csapatai kemény csapásokat mérjenek az ellenségre. Szeptember 10-én már Kazány elfoglalása dokumentálta e hősi erőfeszítés sikerét. A fehér csehek és a hazai ellenforradalmi erők olyan vereséget szenvedtek, amely semmivé tette a többi ellenséges erőkkel való egyesülési kísérletet. A keleti arcvonal egy időre megszűnt főveszélynek lenni a Szovjetköztársaság számára.

Az antant és a belső ellenforradalmárok azonban egy pillanatra sem tettek le eredeti tervükről — a Szovjetköztársaság megsemmisítéséről. A keleti arcvonalon elszenvedett vereségük után most más területet kerestek, ahonnan kiindulva megfojthatják a szovjethatalmat.

A helyzetet elemezve Lenin azt a következtetést vonta le, hogy Szovjet-Oroszország ellenségei „... most megfeszítik erejüket, hogy délről támadjanak ... vagy a Dardanellák felől, vagy a Fekete-tenger felől, vagy szárazföldi úton Bulgárián és Románián keresztül."[20]

S Lenin következtetése most is helyesnek bizonyult. A francia és angol intervenciósok csapatokat tettek partra a Krímben és Ukrajnában, nagymennyiségű felszerelést juttattak el tengeri úton és katonai tanácsadókat küldtek Gyenyikin és Krasznov tábornokhoz. A német imperialisták az antanttal együtt támogatták az ukrán nacionalisták ellenforradalmi, szeparatista törekvéseit. Ezenkívül a déli kozáklakta területek különösen jó bázist jelentettek a fehérek anyagi és személyi utánpótlásának. Lenin később így jellemezte az 1918 őszén a délen kialakult helyzetet: „A Déli Fronton Krasznov valóban olyan erőket vont össze, s ott olyan erős fészke volt a kétségtelenül ellenforradalmi kozákságnak, amely 1905 után ugyanolyan monarchista maradt, mint azelőtt, hogy a Déli Fronton aratott győzelem nélkül szó sem lehetett volna arról, hogy a központban csak valamennyire is megszilárdítsuk a szovjethatalmat."[21]

1918 őszén tehát a Vörös Hadseregnek főleg a déli arcvonalon kellett erejét kifejteni.

1918. november 26-án a központi bizottság határozatot hozott a déli arcvonalon megindítandó támadó hadműveletekről. November 30-án Lenin elnökletével megalakult a Munkás-Paraszt Honvédelmi Tanács, amelynek az volt a feladata, hogy összehangolja és irányítsa a központi és a helyi katonai, valamint a polgári hatóságok és intézmények tevékenységét, biztosítsa a front és a hátország egységét.

Ismeretes, hogy Lenin már 1905-ben az orosz—japán háború tapasztalataiból levonta az imperializmus kora háborúinak azt a törvényszerűségét, hogy e kor háborúiban az arcvonal a legcsekélyeb mértékben sem függetlenítheti magát a hátországtól. „A komoly hadviseléshez szilárdan megszervezett hátország szükséges." — írta Lenin.[22]

A központi bizottság — és személyesen Lenin — mindent megtett, hogy az arcvonalon harcoló és az oda induló csapatokat a lehetőségekhez mérten mindennel ellássák. A Déli Front parancsnokának 1718. október 29-én küldött táviratában sürgeti, hogy a Vorosilov vezette lovasságot haladéktalanul lássák el a szükséges felszereléssel, „Javasoljuk — írta Lenin —, hogy haladéktalanul ellenőrizze ezt, tegyen erélyes intézkedéseket az igények kielégítésére, s értesítsen bennünket, mit végeztek. Jelölje meg a végrehajtásért felelős személyt."[23]

20 *Lenin* Művei 28. köt. Budapest, Szikra. 1952. 113. o.
21 *Grinyisin:* i. m. 1963. 524. o.
22 *Lenin* Művei 30. köt. Budapest, Szikra. 1956. 141. o.
23 *Lenin:* Katonai levelezés. 127—128. o.

Lenin a katonai felszerelés biztosítása érdekében nem egy esetben fordult levéllel vagy távirattal az egyes hadiüzemek munkásaihoz a termelés fokozása érdekében. Egyik ilyen táviratára az izsevszki gyár munkásai napi 1100 puska gyártását vállalták, sőt megesküdtek Leninnek, hogy „... ha a munkás-paraszt kormányunk a mi erőinket kéri a forradalom ellenségeinek visszaverésére és szétzúzására, kezünkbe vesszük a magunk gyártotta puskákat és utolsó csepp vérünkig harcolni fogunk."[24]

A hátország egysége és szilárdsága tette ismételten lehetővé, hogy a Szovjetköztársaságot délről fenyegető veszély elhárítására újabb tízezreket mozgósítsanak. A központi bizottság javaslatára újabb 2500 kiváló kommunistát küldtek délre a hadsereg megerősítésére. Az újonnan mozgósított erők elosztásának elvét Lenin a következőképpen határozta meg: „... Ne adjunk semmit nyugatra, egy keveset adjunk Keletnek, *mindent* (majdnem mindent) délre összpontosítsunk."[25]

A Vörös Hadsereg erőinek eme nagyszabású koncentráltsága lehetővé tette, hogy a délről támadó fehérek csapatainak támadását megállítsák, sőt december 19-én a szovjet főparancsnokság már ellentámadásra utasította a Déli Front főparancsnokságát.

Lenin ebben az időben fő figyelmét szintén délre fordította. A főparancsnoknak[26] küldött több táviratában határozottabb tevékenységet követelt. 1918. január 3-án küldött táviratában pl. arra figyelmeztette a főparancsnokot, hogy ne az ukrajnai eseményekkel törődjön, hanem „... önnek arra kell összpontosítania figyelmét, hogy meggyorsítsa és végigvigye az általános offenzívát Krasznov ellen!"[27]

A szovjet csapatok 1919. január 4-én a déli arcvonal középső szakaszán támadásba mentek át. Az arcvonal sokoldalú biztosítása, a kiadott parancsok végrehajtásának határozott megkövetelése eredménnyel járt. A Vörös Hadsereg szétzúzta Krasznov tábornok főerőit és súlyos veszteségeket okozott Gyenyikin csapatainak. Eredményeket értek el a szovjet csapatok Ukrajnában is.

Lenin ezeket az eredményeket ismét a Vörös Hadsereg katonáinak erkölcsi megerősítésére használta fel. Március 29-én felhívással fordult a Vörös Hadsereghez, amelyben többek között ezeket mondotta: „Anglia, Franciaország és Amerika kapitalistái pénzzel és felszereléssel támogatják az orosz földbirtokosokat, akik Szibériából, a Don-vidékről és Észak-Kaukázusból csapatokat vonultatnak fel a szovjethatalom ellen, mert vissza szeretnék állítani a cár hatalmát. Nem. Ez nem fog megtörténni. A Vörös Hadsereg felzárkózott, nekilendült, előzte a földbirtokos seregeket és a fehérgárdista tiszteket a Volga mellől, visszafoglalta Rigát, csaknem egész Ukrajnát s Ogyesszához, valamint Rosztovhoz közeledik. Még egy kis erőfeszítés, még néhány hónapi harc az ellenséggel és miénk lesz a győzelem."[28]

Az antant és a belső ellenforradalmárok tehát nem tudták megvalósítani azt a tervüket sem, hogy a délről mért csapással semmisítsék meg a szovjethatalmat.

A déli arcvonal elért sikereivel egy időben ismét bonyolódott a helyzet a keleti arcvonalon. Az arcvonal balszárnyán a szovjet csapatok az elégtelen ellátás és az erélytelen vezetés következtében kénytelenek voltak visszavonulni. Különösen veszélyes helyzet alakult ki Perm körzetében. Lenin, aki a déli arcvonal eseményei mellett figyelemmel kísérte a többi frontokon leját-

[24] Uo. 146. o.
[25] *Grinyisin:* i. m. 525. o.
[26] Ebben az időben a főparancsnoki tisztséget Vacetisz töltötte be.
[27] *Lenin:* Katonai levelezés. 143. o.
[28] Uo. 152. o.

szódó eseményeket is, már 1918. december 13-án figyelmeztető üzeneteket küldött a Szovjetköztársaság Forradalmi Katonai Tanácsához, amelyben többek között ez állt: „Rendkívül aggasztó hírek érkeztek Permből. Perm veszélyben van. Attól tartok, hogy megfeledkeztünk az Uralról. Okvetlenül vegyék elő Vacetiszt, s ellenőrizzék, elég erélyesen küldik-e az erősítést Permnek és az Uralnak."[29] Magától a főparancsnoktól pedig magyarázatot kért a megtett intézkedésekről.

Lenin figyelmeztetése ez esetben hatástalan maradt. Nem történtek meg Perm védelmére a szükséges intézkedések, az arcvonal más szakaszán pedig Trockij leállította a Vörös Hadsereg támadását, aminek következtében a fehérek erejüket a perm-i arcvonalszakaszra összpontosíthatták. Mindezek következtében a fehérgárdisták december 25-én elfoglalták a várost.

A központi bizottság különbizottságot küldött ki az események okainak feltárására, melynek jelentését Lenin 1919. február 5-én a központi bizottság elé terjesztette. Az ezzel kapcsolatos határozat értelmében Lenin és Szverdlov egy sor intézkedést foganatosított, amelyek végül is a keleti arcvonal megszilárdításához vezettek.

Lenin erélyes intézkedésére sikerült stabilizálni az északi arcvonalon kialakult helyzetet is. Az ide juttatott anyagi és személyi segítség lehetővé tette, hogy a szovjet csapatok itt is támadásba menjenek át és visszaszorítsák Jugyenics erőit.

1919 tavaszára tehát a Vörös Hadsereg visszaverte az antant által támogatott ellenforradalmár csapatok első rohamát, miközben felszabadítottak 850 000 km^2 területet, amelyen 40 millió lakós élt. E területek felszabadításának értékét még csak növelte, hogy jelentős része fontos ipari terület volt. Mindez együttvéve újabb bázist jelentett a Vörös Hadsereg számára a további harcokhoz.

Az elért sikerek azonban még messze voltak attól, hogy az antant és az ellenforradalmárok fölötti teljes győzelmet biztosítani tudták volna.

Az imperialisták befejezve az első világháborút, most már teljes figyelmüket a fiatal Szovjetköztársaság ellen fordíthatták, s még nagyobb erőfeszítéseket tehettek a fehér tábornokok vezette csapatok katonai megsegítésére. A felszerelés, a dollár és a font szintén jelentős mennyiségben állt az ellenforradalmárok rendelkezésére. Ez az újabb „vérátömlesztés", valamint a fehérek erőszakos toborzásai 1919 első negyedévének végére ismét annyira megerősítette a belső ellenforradalmi erőket, hogy újra megpróbálkozhattak eredeti terveik megvalósításával.

Kolcsakot kikiáltották „Oroszország főkormányzójá"-vá, s csapatait ismét támadásba küldték. Délről Gyenyikin, északról Millier csapatai mérték a csapást. Észak-Ázsiában az angolok és a baszmacs ellenforradalmi bandák támadtak. Tervük az volt, hogy Kolcsak és Gyenyikin csapatait egyesítve támadjanak a forradalom szíve, Moszkva ellen.

Lenin, aki állandóan figyelemmel kísérte az imperialisták lépéseit, márciusban a párt VIII. kongresszusán már olyan következtetésre jutott, hogy „... az egyes helyeken lezajlott felkelésekben világosan látható egy *általános terv*, és ez a terv nyilvánvalóan összefügg a fehérgárdisták haditervével, akik úgy határoztak, hogy márciusban általános támadást indítanak, és több felkelést szerveznek."[30]

S márciusban a fehérek hadigépezete valóban megindult. Az imperialisták a fő szerepet most is Kolcsaknak szánták, aki időlegesen sikereket is ért el. Ennek egyik oka az volt, hogy 1918 őszétől a bolsevikok szinte majdnem

[29] *Grinyisin:* i. m. 529. o.
[30] *Lenin* Művei 29. köt. 171. o.

minden erőt a déli arcvonalra irányítottak, aminek következtében a keleti arcvonal meggyengült. Kolcsak sikereiben az is közrejátszott, hogy az antant időközben kellően ellátta őt fegyverekkel s az általa megszállva tartott területen lehetősége volt tömeghadsereg megteremtésére és katonai manőverek végrehajtására. Végül az is Kolcsakot segítette, hogy a vöröskatonák a téli támadás idején — kellő utánpótlás hiányában — a súlyos harcokban kimerültek.

Lenin és a központi bizottság, de az egész szovjet kormány figyelme tehát most újra a keleti arcvonalra összpontosult. A központi bizottságnak a keleti arcvonal helyzetével kapcsolatos irányelvei — amelyeket Lenin fogalmazott meg — többek között kimondta: „Kolcsak győzelmei a Keleti Fronton rendkívül fenyegető veszélyt jelentenek a Szovjetköztársaságra nézve. A végsőkig meg kell feszítenünk minden erőnket, hogy szétzúzzuk Kolcsakot."[31] Ugyanez a dokumentum a pártszervezetek és tömegszervezetek számára a keleti arcvonallal kapcsolatban több konkrét feladatot ad. Így pl. kimondta, hogy mozgósítani kell a párttagok 10—20%-át, az arcvonalhoz közeli körzetekben pedig az 50%-át. A központi bizottság a párt és tömegszervezetektől új forradalmi tevékenységet követelt és arra szólította fel őket, hogy ne érjék be a régi módszerekkel.

Lenin hangsúlyozta, hogy a keleti arcvonal megerősítését úgy kell megoldani, hogy „Egyetlen ezredet, egyetlen századot sem viszünk el a Déli Frontról."

A Keleti Front számára új hadsereget toborozunk, ezért hirdettük ki a mozgósítást."[32]

E szervező munka eredményeként a pártszervezetek és a tömegszervezetek 15 ezer kommunistát, 3 ezer komszomolistát és 25 ezer szakszervezeti tagot küldtek a keleti arcvonalra.

A vörös csapatok ellentámadásba mentek át, s Kolcsak csapatait lépésről lépésre szorították vissza. E támadó hadműveletek során Trockij olyan intézkedéseket adott ki, melynek végrehajtása megtörte volna a támadó csapatok lendületét.[33]

Lenin nagyon határozottan fellépett Trockij intézkedései ellen, azokat hatálytalaníttatta, s követelte a támadás további erősítését. Kijelentette: „Ha a tél beálltáig nem vesszük birtokunkba az Uralt, akkor szerintem a forradalom veresége elkerülhetetlen."[34] A központi bizottság Lenin elgondolásait támogatva elvetette Trockijnak és Vacetisz főparancsnoknak a keleti arcvonallal kapcsolatos terveit.

A fentiekben már szóltunk arról, hogy a fehérgárdisták 1919 tavaszán minden oldalról támadásba mentek át a szovjethatalom ellen. A keleti arcvonal mellett tehát az északi arcvonalon is aktív tevékenységbe kezdtek. A katonai helyzet itt is veszélyesen kezdett alakulni.

Ezt figyelembe véve a központi bizottság május 4-én javasolta a munkások és kommunisták újbóli mozgósítását és az északi arcvonalra való irányítását. Lenin ajánlatára ide csoportosították a 7. hadsereget is.

Jugyenics támadására a petrográdi katonai vezetők körében fejetlenség keletkezett, s elrendelték az üzemek evakuálását és a Balti-Flotta hajóinak

31 *Lenin:* Katonai levelezés. 158. o.
32 *Lenin:* Katonai levelezés. 157. o.
33 Trockij először ki akarta vonni a déli csoport (parancsnoka Frunze volt) parancsnoksága alól az 5. hadsereget és azt északabbra irányítani. Ez azt jelentette volna, hogy Frunze csoportosítása, amely a főirányban támadott, elvesztette volna ütőképességét, s veszélybe került volna a feladat végrehajtása. Később Trockij elmozdította a frontparancsnokság éléről Kamenyevet és Vacetiszt nevezte ki helyette. Ez viszont a törzs munkájában jelentett zavart, ami ugyancsak a támadás sikerét veszélyeztette.
34 *Lenin:* Katonai levelezés. 528. o.

elsüllyesztését. Lenin erről tudomást szerezve május 14-én táviratban kér magyarázatot a tett intézkedésekről és egyben hatálytalanította a petrográdi honvédelmi bizottságnak az evakuálásra kiadott intézkedéseit. Kijelenti a táviratban, hogy ilyen intézkedéseket csak a Honvédelmi Tanács, a központi hatalom tudtával és beleegyezésével lehet hozni. Sőt 20-án egy újabb táviratban a haditengerészet fővezérkarát már arra utasítja többek között: hogy „... a petrográdi és a kronstadti kikötő a legsürgősebben, a legerélyesebben, minden késedelem nélkül végezze el a hadihajók javítását, s a túlórázást folytatva haladéktalanul vezessék be az éjszakai munkát. A végrehajtást haladéktalanul jelentsék."[35]

Az északon kialakult rendkívül nehéz helyzet újabb hadászati átcsoportosítást tett szükségessé. Mivel a keleti arcvonalon a helyzet kedvezően alakult, lehetővé vált, hogy erőket vonjanak el onnan. Lenin javaslatára az innen elvont erők $^2/_3$-ad részét az északi arcvonalra, $^1/_3$-ad részét pedig a déli arcvonalra kellett átirányítani.

Az előbbiekben már szóltunk arról is, hogy az antant a belső fehérgárdista erőkkel együtt minden oldalú támadással egyidejűleg ellenforradalmi felkeléseket szervezett a Vörös Hadsereg mögöttes területein. Különösen veszélyes helyzetet teremtett Grigorjev atamán lázadása.

Miközben Lenin figyelmét főleg az arcvonalokon végbemenő eseményekre fordította, lankadatlan energiával szorgalmazta az ellenforradalmi lázadások mielőbbi felszámolását is. Az illetékes front- és körzeti katonai parancsnokságokat a táviratok özönével árasztotta el, sürgetve a felkelések felszámolását, amelyek nagyban zavarták az arcvonalra irányuló fő erőkifejtést.

A Déli Front Forradalmi Tanácsának küldött táviratában 1919. május 14-én pl. azt kérdezte: „Milyen újabb intézkedéseket tettek, hogy valóban végezzenek a felkeléssel,[36] s mikorra várható likvidálása? Folyik-e a parasztok mozgósítása a felkeléstől délre? ... Választ várunk!"[37]

Ugyancsak a fenti parancsnokságnak négy nappal később küldött táviratában azoknak az intézkedéseknek a végrehajtásáról kért jelentést, amelyeket a Honvédelmi Tanács adott ki annak érdekében, hogy a felkelést leverjék. „Táviratozzon részletesebben — írta Lenin — és gyakrabban, hogyan halad az ügy, akcióba lépett-e a partra szállt hadosztály, megérkeztek-e az oda küldött voronyezsi és tambovi kommunisták, szükség van-e még több erősítésre, s ha igen, milyenre? A huzavona rendkívül veszélyes."[38]

Május 26-án az Ukrajnai Népbiztosok Tanácsának küldött táviratában ismételten Grigorjev lázadásának leverését sürgeti. „Ne szalasszák el a Grigorjev legyőzésére kínálkozó alkalmat, ne szabadságoljanak egyetlen katonát sem azok közül, akik Grigorjev ellen harcolnak. Rendeljék el és hajtsák végre a lakosság teljes lefegyverzését, könyörtelenül lőjjenek agyon a helyszínen mindenkit, aki puskát rejteget."[39]

Ez az erélyes fellépés a belső ellenforradalmi lázadók ellen azt eredményezte, hogy a Grigorjev vezette lázadókat végül is május végére sikerült felszámolni, ami lehetővé tette, hogy a Déli Front erőit teljes egészében Gyenyikin ellen fordíthassák.

Lenin 1919 június végére a déli arcvonal jelentőségét a következő szavakkal ecsetelte: „Bekövetkezett a szocialista forradalom egyik igen válságos, sőt minden valószínűség szerint a legválságosabb pillanata ...

Most a külföldi kapitalisták kétségbeesett kísérletet tesznek, hogy vissza-

35 Uo. 201. o.
36 A Grigorjev atamán vezette lázadás leveréséről van szó.
37 *Lenin:* Katonai levelezés. 190. o.
38 Uo. 197. o.
39 Uo. 212. o.

állítsák a tőke jármát Gyenyikin hadjárata segítségével, akit mint valamikor Kolcsakot, tisztekkel hadianyaggal, lőszerrel, tankokkal stb. segítenek."[40]

A fenti idézet a központi bizottság által július 2-án kiadott és „Mind egy szálig Gyenyikin ellen" címet viselő dokumentumból származik. E dokumentum kiadása magában is érzékelteti azt a veszélyt, amely ezekben a hónapokban a szovjethatalmat fenyegette.

A Lenin vezette Honvédelmi Tanács utasítására a Vörös Hadsereg parancsnoksága ismét (már hányadszor!) hadászati átcsoportosítást hajtott végre. A nyugati és más arcvonalakról magasabbegységek sorát irányítják délre.

A központi bizottság ugyancsak Lenin javaslatára a kommunisták kötelességévé tette a déli arcvonal számára a toborzást, amelynek eredményeképpen júniusban 36 ezer, júliusban pedig 137 ezer főnyi erősítést kaptak az ott harcoló csapatok. Lenin különösen nagy jelentőséget tulajdonított annak, hogy a kommunisták ezrei menjenek az arcvonalra. „Amikor ilyen friss erők indulnak hadseregünk megingott egységeinek megszilárdítására — mondotta —, a dolgozó tömegek, a parasztkatonák új vezéreket kapnak saját embereikből, olyan dolgozókból, akik fejlettebbek, öntudatosabbak, szilárdabbak. Paraszthadseregünk ilyen támogatásával azért döntő fölénybe jutunk az ellenség fölött, mert az ellenség csak földbirtokos csemetéket küldhet hadseregének »támogatására«, és mi tudjuk, hogy ez a »támogatás« volt Kolcsak veszte, s az a »támogatás« lesz Gyenyikin veszte is."[41]

Az arcvonalnak küldött erősítések, valamint az egyéb katonai intézkedések[42] megteremtették a lehetőségét annak, hogy a párt- és állami szervek kidolgozzák az ellentámadás tervét és végrehajtására utasítást adjanak.

Az ellentámadás előkészületei azonban nem a megkívánt ütemben folytak, s Lenin augusztus 10-én felháborodott hangú táviratban fejezte ki elégedetlenségét a Köztársasági Forradalmi Tanácsnál a késlekedés miatt: „A Voronyezs irányában tervezett támadás halogatása *(augusztus 1-től 10-ig!!!)* hallatlan dolog. Gyenyikin óriási sikerrel harcol.

Mondja meg a főparancsnoknak, hogy ez *lehetetlen állapot. Komoly* figyelmet kell szentelni az ügynek.

Nem lehetne-e a Déli Front Forradalmi Katonai Tanácsának egy ilyen szövegű táviratot küldeni:

»A támadás halogatása megengedhetetlen, mert ez az egész halogatás egész Ukrajnát Gyenyikin kezére juttatja és pusztulásba sodor bennünket. Önök felelősek minden napért, sőt minden óráért, amellyel még késleltetik a támadást. Azonnal adjanak magyarázatot és közöljék az időpontot, amikor végre megindítják a döntő támadást.«[43]

A határozott követelmény eredményeképpen a támadás megindult, de az előkészületekben tanúsított határozatlanság következtében a kezdeti sikerek után elakadt. Sőt Gyenyikin újra támadásba lendült, s visszaszorítva a vörös csapatokat Orelt és Tulát fenyegette. Ezek a sikerek az orosz burzsoáziát annyira fellelkesítették, hogy már egymillió rubelt ajánlottak fel annak a fehér ezrednek, amely elsőként vonul be Moszkvába. A veszély valóban reális volt.

Ebben a helyzetben Lenin javaslatára újabb erőket vontak el a nyugati és keleti arcvonalról, többek között a Lett hadosztályt és a Bugyonnij vezette lovashadtestet, amelynek átdobását ő maga személyesen ellenőrizte.

A központi bizottság szeptemberben újra (és ezt is immár hányadszor teszi) elrendeli a kommunisták mozgósítását. Az eredmény: újabb 20 ezer

40 *Lenin:* A háborúról . . . II. köt. 565. o.
41 *Lenin* Művei. 30. köt. 23. o.
42 Július 4-én a Vacetisz főparancsnokot leváltják és helyére Kamenyevet nevezik ki.
43 *Grinyisin:* i. m. 552—553. o.

kommunista, s közöttük 9 ezer felelős pártfunkcionárius siet a szovjet haza fegyveres védelmére.

Az 1919 őszi válságos helyzetben Lenin tevékenységére Kamenyev így emlékezett: „A frontokról szinte óránként érkeztek a jelentések. Igen rövid idő alatt kellett határozni rendkívül felelősségteljes dolgokban. A fontosabb jelentéseket és elhatározásokat Szklanszkij elvtárs nyomban telefonon továbbította a Kremlbe Leninnek... Lenin rendületlen nyugalma ebben az időben a főparancsnokság legfőbb támasza volt."[44]

Október első napjaiban jelentkeztek az első sikerek a déli arcvonalon, amelyeket Lenin elismerő szavakkal méltatott. Ugyanakkor nagyon határozottan követelte, hogy a „... kisebb és részleges támadás helyett tömeges, hatalmas támadásba kell átmennünk, amely meghozza a végleges győzelmet."[45]

A Gyenyikin elleni általános támadás november hónapban bontakozott ki és nagyon komoly sikerekkel folytatódott. December hónapban felszabadult az egész Donyec-medence. 1920 februárjában a jobb parti Ukrajna lett szabad. E nagymélységű támadó hadművelet során a vörös csapatok mintegy 800 km-t nyomultak előre.

Ezek az események azt is jelentették, hogy a Vörös Hadsereg egységei kimerülőben voltak, mivel a szétrombolt közlekedési vonalakon az utánpótlás lelassult. Gyenyikin ezt a helyzetet kihasználva a Don és a Manics folyók mögött beásta magát, megállítva a szovjet csapatok támadását. Délen újabb erőfeltöltésre és előkészületekre volt szükség.

A Vörös Hadsereg Gyenyikin elleni sikerei még egy utolsó erőfeszítésre késztették a fehérgárdistákat északon és keleten is. Jugyenyics újra támadásba ment át, amelyről Lenin megjegyezte: „A fehérek offenzívája nyilvánvalóan manőver, hogy elvonják az erőket a mi déli előnyomulásunktól."[46]

Mivel a Vörös Hadsereg erőinek zömét valóban a déli arcvonal kötötte le, Jugyenyics támadása komolyan veszélyeztette Petrográdot. Bár Lenin világosan látta, hogy Jugyenyics hadserege „gyenge, sőt egészen jelentéktelen erőkkel rendelkezik, de gyors, tisztjei vakmerőek, jó a technikai felszerelése és a fegyverzete." — Ezért mindent megtett, hogy a Déli Front mellett az Északi Front is megkapja a szükséges segítséget, amelyek végülis november végére Jugyenyics csapatait teljesen felmorzsolták. Az északi arcvonalat vörös csapatok likvidálták.

A déli és az északi arcvonalak eseményei nem vonták el Lenin figyelmét a keleti arcvonalról sem, ahol vörös csapatok támadása újabb kibontakozás előtt állt. Az itteni helyzet egy kissé elbizakodottá tette a katonai vezetőket, aminek következtében Kolcsak néhány esetben vissza is ütött. Lenin ezt látván nagyon komoly korholó szavakkal illette Köztársaság Forradalmi Tanácsát, s többek között a következőket mondotta: „A Szibériai Frontra kineveztek valami Olderoge nevű gazembert, meg azt az anyámasszony Pozerut, és »megnyugodtak«. Szégyen és gyalázat! És máris kapjuk az ütlegeket! Ezért a Köztársaság Forradalmi Tanácsát felelősségre vonjuk, ha nem történnek *erélyes* intézkedések! Szégyen és gyalázat, ha kiengedjük kezünkből a győzelmet!"[47]

A Keleti Front csapatai felújítva a támadást október és november hónapokban döntő jelentőségű győzelmeket arattak. E sikerek állomásai Petro-

44 *Grinyisin:* Uo. 558. o.
45 *Grinyisin:* Uo. 561. o.
46 *Lenin:* Katonai levelezés. 333. o.
47 Uo. 324. o.

pavlovszk, Omszk, Tomszk, Krasznojarszk városok felszabadításai voltak. Kolcsak csapatainak csupán egy töredéke tudott a Bajkálon túlra menekülni. Kolcsakot, akit a csehszlovákok kiszolgáltattak a vörös csapatoknak, főbe lőtték. A keleti arcvonal likvidálása is lényegében befejeződött.

Az 1919 őszén és telén a Vörös Hadsereg által elért sikerek Szovjet-Oroszországot ismét rövid lélegzetvételnyi szünethez juttatták, amelyet a népgazdaság helyreállításának megkezdésére használtak fel.

Lenin azonban világosan látta, hogy a kapitalista országoknak még mindig nem volt elég az a lecke, amit az utóbbi években kaptak a különböző arcvonalakon. 1920 február közepén a The World c. amerikai lap tudósítójának adott nyilatkozatában utalt a fehér lengyelek várható agressziójára. Ugyanekkor kijelentette azt is, hogy „... a lengyel támadás ugyanúgy képtelen megoldani az orosz kérdést a számukra kívánatos (a kapitalisták számára — M. S.) szellemben, mint annak idején Kolcsak és Gyenyikin támadása..."[48]

Szovjet-Oroszország nehéz gazdasági helyzetét szem előtt tartva Lenin arra törekedett, hogy a fehér lengyelek támadásának diplomáciai úton elejét vegye, bár számára nem volt kétséges, hogy „... Lengyelország abszolút teljesíthetetlen, sőt arcátlan feltételeket fog szabni."

Éppen ezért Lenin ebben az időben arra törekedett, hogy a Nyugati Front csapatait megerősítsék. Utasítására ide irányították át az 1. lovashadsereget, s a Vörös Hadsereg jobbszárnyának biztosítása érdekében sürgette a Gyenyikin-féle hadsereg maradványainak felszámolását.

A Pilsudszki vezette fehér lengyel hadsereg — miután a Szovjet-Oroszországgal folyó diplomáciai tárgyalást megszakították — április 25-én betört Ukrajnába, s a kisebb létszámú vörös csapatok ellen sikereket értek el.

A központi bizottság május 23-án kiadta „A Lengyel Front és feladataink" c. téziseket, amelyben egyik legfontosabb feladatnak jelölte meg a lengyel csapatok szátzúzását. Ismét a katonai feladatok léptek előtérbe.

Lenin május 12-én már táviratban figyelmeztette a Kaukázusi Front[49] Forradalmi Katonai Tanácsát, hogy: „Késlekedés, haladék nélkül el kell indulniok azoknak a hadosztályoknak, amelyeket a főparancsnok nyugatra rendelt. Személyesen ügyeljenek erre."[50]

A párt újra 3 ezer kommunistát mozgósított a nyugati arcvonalra. Lenin pedig személyesen búcsúztatta május 5-én a lengyel arcvonalra induló vörös-katonákat, akik előtt kifejtette, hogy ők nem elnyomóként mennek Lengyelország ellen, hanem mint a tőkések és pánok uralma alóli felszabadítók.

A Lenin vezette Honvédelem Tanácsa hetenként jelentést kért a nyugati arcvonalra küldött kiegészítésekről. Újra megmozdultak a párt-, a komszomol- és a szakszervezetek helyi szervezetei, s munkájuk nyomán áprilistól novemberig 24 244 tagjukat irányították a Vörös Hadsereg megsegítésére.

Június és július hónapokban kibontakozott a Vörös Hadsereg támadása a fehér lengyelek ellen, amelynek eredményeképpen augusztus elejére már Varsó körzetéig törtek előre. Ez a siker a főparancsnokság körében bizonyos fokú kényelmességet eredményezett és az ellenség lebecsüléséhez vezetett.

Lenin felfigyelt erre a tendenciára és már júniusban figyelmeztette a katonai vezetőket: „Az olyan háborúban, amely olyan körülmények között kezdődik, mint most a Lengyelországgal viselt háború, a legveszélyesebb az, ha lebecsüljük az ellenséget és azzal nyugtatjuk meg magunkat, hogy mi

[48] *Grinyisin:* i. m. 572. o.
[49] A Déli Frontot 1920 februárjában Kaukázusi Fronttá változtatták.
[50] *Grinyisin:* i. m. 576. o.

erősebbek vagyunk. Ez igen veszélyes dolog, ami vereségre vezethet a háborúban..."[51]

Lenin figyelmeztetését a katonai vezetés nem vette komolyan s ez az egyéb objektív nehézségekkel együtt (pl. az utánpótlás hiánya) a vörös csapatok Varsó alatti kudarcának egyik forrása lett.

A fehér lengyelek kihasználva a vöröskatonák fáradtságát, az utánpótlás elégtelenségét és az elbizakodottságot a vezetők részéről, ellentámadásba mentek át s visszaszorították a szovjet csapatokat.

Leninnek és a központi bizottságnak nagy erőfeszítésébe került, hogy újabb utánpótlás és tartalék bevezetésével végül is nemcsak megállítsák a lengyelek támadását, hanem vissza is üssenek. Ennek eredménye az lett, hogy a lengyelek végül kénytelenek lettek ismét a tárgyalóasztalhoz ülni.

Lenin a Lengyelország elleni háború következményét elemezve az alábbiakat írta: „... Mi úgy kerültünk ki ebből a háborúból, hogy előnyös békét kötöttünk. Tehát mi maradtunk a győztesek..."[52]

A fehér lengyelek vereségével, majd ezzel egy időben Vrangel[53] szétverésével a Lenin szervezte és irányította Vörös Hadsereg megvédelmezte a munkások és parasztok fiatal hatalmát. A nemzetközi burzsoáziának minden törekvése, mely a szovjethatalom megsemmisítésére irányult, kudarcot vallott. A még megmaradt ellenforradalmi bandákat is hamarosan felszámolták, de ez már csupán részlet kérdés maradt a lengyelek és Vrangel szétverése után.

*

A fentiekben az októberi forradalom és a polgárháború menetébe ágyazva igyekeztünk érzékeltetni azt a megfeszített munkát, amit Lenin, mint kimagasló katonai vezető a háború egyik fő kérdésében, a főcsapás meghatározásának kérdésében kifejtett. Lenin katonai tevékenysége azonban nem merült ki csupán a hadászati méretű feladatok megtervezésében és végrehajtásuk ellenőrzésében. Lenin figyelme ennél sokkal többre terjedt ki.

Az egész háborút eldöntő nagy feladatok tisztázása közben is nagyon sokszor visszatért arra a gondolatra, hogy a háborút csak képzett parancsnokok képesek győzelemre vinni. A katonai vezetőktől megkövetelte pl., hogy minden fegyverfajtát ismerjenek. Szerfölött fontosnak tartotta, hogy az akkori idők modern fegyvereit alaposan ismerjék. Külön kiemelte e téren a kommunisták felelősségét: „A kommunistáknak — írta — különösen a géppuskák, ágyúk, páncélosok stb. kezelésében kell buzgalommal képezniök magukat, mert ezen a téren elmaradottságunk érezhetőbb, az ellenség fölénye a tisztek nagy számánál fogva jelentősebb, a megbízhatatlan katonai szakember ezen a téren nagy kárt okozhat, itt rendkívül nagy szerepe van a kommunistáknak."[54]

E követelményt magára nézve is kötelezőnek tekintette. Fontosnak tartotta pl., hogy megismerkedjen a haditechnika minden újdonságával. Gorkij leírja, hogy amikor Lenint meghívták a tüzérségi főparancsnokságra, hogy ott megmutassák neki egy bolsevik, egy volt tüzér találmányát, amelynek lényege az volt, hogyan lehet pontosabbá tenni a repülőgépekre való tüzelést, a jelenlévő hét tábornoknak olyan szakkérdéseket tett fel, hogy azok később nem hitték el, hogy Lenin volt ott.[55]

[51] *Lenin* Művei 31. köt. Budapest, Szikra. 1951. 326. o.
[52] *Grinyisin:* i. m. 586. o.
[53] Vrangel báró szedte össze a Krimben Gyenyikin szétvert csapatait, s a lengyelekkel együtt indultak támadásra a szovjethatalom ellen.
[54] *Lenin:* Katonai levelezés. 279. o.
[55] Leninről. *Henri Barbusse, H. G. Wells, Emil Ludwig, Maxim Gorkij* és *Romain Rolland* írásai. Budapest, Magyar Helikon kiadása. 1959. 130—131. o.

Lenin a katonai vezetés egyik sarkalatos pontjának tartotta a parancsok maradéktalan végrehajtását és annak ellenőrzését. „Vaskézzel kell kényszeríteni a parancsnoki állományt, mind a felsőt, mind az alsót, hogy feltétlenül hajtsák végre a katonai parancsokat... A parancsnoki állományt egyetlen alternatíva elé kell állítani: vagy győzelem, vagy halál."[56] Amikor pl. tudomást szerzett arról, hogy a keleti arcvonalon nem hajtották végre a főparancsnok parancsát, a főparancsnokot vonta felelősségre: „Igaz-e, hogy Ön két héttel ezelőtt parancsot adott Orenburg elfoglalására, és ha igaz, miért nem hajtják végre a parancsot?" — kérdezte Lenin.[57] A parancsok nem teljesítésével kapcsolatban nem egyszer kifejezte, hogy nincs különbség az ellenség és az olyan ember között, akinek gyengesége következtében emberek pusztulnak el, vagy nem teljesítődik a harci parancs. A parancsok végrehajtásának egyik alapját abban látta, hogy a törzsben dolgozók között a legteljesebb legyen az összhang. Megengedhetelennek tartotta, hogy a vezetők között konfliktusok keletkezzenek. „A legkisebb *nézeteltérést* is eleve tisztázni kell, *időben* jelezve a központnak, s nem szabad megengedni, hogy konfliktussá dagadjon."[58]

A parancsok feltétlen végrehajtásának megkövetelése mellett Lenin ugyanakkor arra is nevelte a parancsnokokat, hogy a helyzetet a legmeszszebbmenő gondossággal elemezzék és abból reális következtetést vonjanak le. Egyformán elítélte a kapkodást, a fejetlenséget, de elítélte a minden alap nélküli optimizmust is. Az előbbire már utaltunk akkor, amikor Jugyenics támadásakor a petrográdi katonai vezetők elvesztették a fejüket, s a nagyobb bajt csak Lenin közbelépése akadályozta meg. Amikor pedig Frunze 1920. október 8-án a Leninnek küldött táviratában túlzott optimizmussal nyilatkozott a várható eseményekről, Lenin így válaszolt neki: „Felháborító az Ön optimista hangja, amikor ugyancsak Ön jelenti, hogy százból csak egy lehetősége van annak, hogy a régen kitűzött fő feladatokban sikert érjenek el." [59]

Ugyanakkor, amikor nagyon határozott volt a katonai parancsok végrehajtásának megkövetelésében, gondosan ügyelt rá, hogy az arra érdemesek mindenkor megkapják a megérdemelt jutalmukat. A polgárháború idején nem mulasztott el egyetlen alkalmat sem, hogy a főparancsnokságon keresztül, vagy személyesen, táviratokban mondjon köszönetet a vöröskatonák hősiességéért. 1919. június 21-én a Honvédelmi Tanács elé terjesztett egy határozattervezetet, amelyben a tanács dicséretben részesíti a Kolcsak ellen harcoló 2. és 5 turkesztáni hadsereget és elrendeli, hogy a vöröskatonák jutalmul egy havi zsoldot kapjanak

Július 23-án felszabadult Uralszk, amelynek helyőrsége két hónapon keresztül állta a fehérek ostromát a bekerítésben. Lenin méltányolva a hősi helytállást, elrendelte, hogy a helyőrség csapatainak az ostrom minden hónapjáért három hónapi zsoldot fizessenek ki

Hasonló intézkedést adott ki akkor is, amikor a Déli Front alakulatai felszabadították a Krím-félszigetet és a tengerbe szorították Vrangel csapatait. A Munka és Honvédelem Tanácsa 1920. december 24-i határozatának 1 pontjában így szólt a vörös csapatokhoz: „A Munka és Honvédelem Tanácsa nevében adják át a Déli Front minden harcosának elvtársi üdvözletünket és köszönetünket azért az önfeláldozó vitézségért, rendkívüli energiáért, ame-

[56] *Grinyisin:* i. m. 498. o.
[57] *Lenin:* Katonai levelezés. 141. o.
[58] Uo. 343. o.
[59] Uo. 410. o.

lyet a munkás-paraszt forradalom eszméinek megvalósításáért vívott harcban tanúsítottak..[60]

Lenin, akinek figyelmét az arcvonalon lejátszódó események nagyon lekötötték, talált módot arra is, hogy az egyszerű katonákkal mindig személyes kapcsolatban maradjon. S ezekben az esetekben is mindig a legőszintébben ember tudott maradni. Például az egyik alkalommal, amikor sebesült vörös-katonákat látogatott meg, s a kórház komisszárja arról beszélt, hogy Lenin megtisztelte őket látogatásával, így válaszolt: „Kedves elvtársak. A komisszár elvtárs tévedett. Nem én tiszteltem meg Önöket látogatásommal. Én érzem magamat megtisztelve, és örülök, hogy ma itt lehetek és beszélhetek Önökkel, megismerkedhetem problémáikkal, beszélhetek Önöknek köztársaságunk helyzetéről."[61]

Különösen sokszor találkozott a Kreml őrségének beosztottaival. Az őrség egyik tagja így emlékezik e találkozásokra: „Olykor bejött az étkezőbe és a szállásunkra is, hogy megnézze, hogyan élünk és táplálkozunk. Egy ízben megtapogatta a párnákat és takarókat, majd megkérdezte, nem fázunk-e éjszaka. Persze nemmel válaszoltunk. Csak egy bajtársunk akadt, aki nem szégyellte megmondani:

— Hát hideg ugyan nincs, de azért nem igen merünk levetkőzni. S Lenin intézkedett, hogy több tűzifát utaljanak ki az őrség számára."[62]

Másik esetben az őrség géppuska lövészetét figyelve biztatta őket, hogy a cél közepébe lőjjenek. Akinek nem sikerült, annak ő magyarázta, hogyan kell célozni. Akinek sikerült, arról dicsérőleg nyilatkozott, mondván: „Lám csak, így kell! A bolseviknek mindig célba kell találnia."[63]

*

Cikkünkben nem tűzhettük ki Lenin katonai tevékenységének minden oldalú bemutatását, ebből csupán mozaikokat adhattunk. Úgy véljük azonban, hogy ezek a töredékek is világosan mutatják azt a sokoldalúságot, képességet, nagy álhatatosságot, amit Lenin mutatott a katonai kérdésekben. Ezek a tulajdonságok minden vezetőnek, különösen a katonai vezetőknek, parancsnokoknak szolgálnak követésre méltó példaként.

A két rendszer — a szocializmus és a kapitalizmus — első, nyílt összecsapásába a kapitalizmus szenvedett vereséget.

A lenini eszméken nevelt Vörös Hadsereg a másik nagy összecsapásban — a második világháború idején — szintén diadalt aratott az imperializmus előrevetett osztaga, a fasizmus felett.

Nem kétséges, hogy a harmadik összecsapás — amennyiben azt az imperializmus kiprovokálja — az már az egész kapitalista rendszer végső megsemmisítését fogja jelenteni. Ez a Nagy Otktóberi Szocialista Forradalom egyik legfontosabb tanulsága.

60 Uo. 416. o.
61 Lenin, az ember. Budapest, Kossuth Könyvkiadó. 1963. 141. o.
62 Uo. 52. o.
63 Uo. 195—196. o.

ШАНДОР МУЧ:

В. И. ЛЕНИН — ВОЕННЫЙ РУКОВОДИТЕЛЬ ВЕЛИКОЙ ОКТЯБРЬСКОЙ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ И ГРАЖДАНСКОЙ ВОЙНЫ

Резюме

Революционная партия русского рабочего класса под руководством Ленина вела последовательную борьбу против царизма, за свержение власти русской буржуазии, за установление диктатуры пролетариата.

В ходе этой борьбы Ленин подготовил партию и к тому случаю, если буржуазия в борьбе применяет вооружённую силу, то и партия и рабочий класс должны ответить ей также, применением вооружённой силы.

Исходя из этого, партия и её руководитель Ленин, основательно изучали закономерности вооружённой борьбы и предыдущих революций. В этой работе Ленин теоретически и практически определил главные задачи, выполнение которых обеспечивает победу в вооружённом этапе революции.

Эти, теоретические и практические указания Ленина во время революции и позже в периоде гражданской войны стали основой социалистической военной науки.

В статье автор показывает какие конкретные указания дал Ленин — как военный руководитель, как стратег — военному руководству чтобы одержать победу накануне Великой Октябрьской социалистической революции и в дни самой революции.

После победы революции — как известно — русская буржуазия не помирилась с поражением и с помощью внешних империалистических сил, начала наступление против молодой советской власти. Вскоре в эту борьбу включились и империалистические государства.

В таком положении военному и политическому руководству молодого рабочего государства необходимо было определить тот главный фронт, который означал самую большую опасность и на котором можно было наносить врагу самые чувствительные потери.

Автор показывает, какую выдающуюся роль сыграл Ленин в решении решающего вопроса, как он глубоко анализировал внешние и внутренние события и как он на основе этого тщательного анализа подвёл итоги.

Он знакомит читателя и с той многосторонней деятельностью, которую Ленин проводил для того, чтобы после правильного определения направления главного удара соответствующие силы и средства были перегруппированы в нужное направление.

В заключительной части статьи автор приводит несколько отрывков из теоретических указаний Ленина — как военного руководителя — наряду сделанных с решениями важных стратегических вопросов, служащих победному заключению вооружённой борьбы.

Статья таким образом показывает читателю вождя русского рабочего класса и партии большевиков, как выдающегося военного теоретика и практического специалиста.

SÁNDOR MUCS:

LENIN, DER MILITÄRISCHE LEITER DER GROSSEN SOZIALISTISCHEN OKTOBERREVOLUTION UND DES BÜRGERKRIEGES

Resümee

Die revolutionäre Partei der russischen Arbeiterklasse führte unter Lenins Leitung einen konsequenten Kampf um die Stürzung des Zarismus und der Macht der Bourgeoisie, um die Schaffung der Macht der Arbeiterklasse.

Während dieses Kampfes hatte Lenin die Partei auch darauf vorbereitet, dass

die Arbeiterklasse — falls die Bourgeoisie in diesem Kampf bewaffnete Macht gebraucht — darauf mit bewaffneter Macht antworten muss.

Aus diesen hervorgehend studierte die Partei und ihr Leiter Lenin tiefgehend die Gesetzmässigkeiten des bewaffneten Kampfes der früheren Revolutionen. Während dieser Arbeit legte Lenin theoretisch und auch praktisch jene wichtigsten Tätigkeiten fest, die im Abschnitt des bewaffneten Kampfes der Revolution den Sieg sichern sollen.

Diese theoretischen und praktischen Hinweise Lenins wurden zur Grundlage der sozialistischen Kriegskunde im Abschnitt der Revolution und des Bürgerkrieges.

Der Autor beschreibt in seinem Artikel, welche konkrete Anweisungen Lenin als militärischer Führer, als Stratege in den Tagen vor der Grossen Sozialistischen Oktoberrevolution und während dieser, der militärischen Leitung gab, um den Sieg zu erringen.

Wie bekannt — konnte sich jedoch die russische Bourgeoisie nach dem Sieg der Revolution nicht mit ihrer Niederlage abfinden und führte mit Hilfe äusserer imperialistischer Kräfte einen Angriff gegen die junge Sowjetmacht. Kurz danach schlossen sich auch die imperialistischen Staaten dem Kampf an.

In dieser Lage war es für die militärische und politische Leitung des jungen Arbeiterstaates von entscheidender Wichtigkeit jene Hauptfront festzustellen, die die grösste Gefahr bedeutete und wo man dem Feinde die empfindlichsten Verluste verursachen konnte.

Der Autor zeigt uns, welche hervorragende Rolle Lenin in der Lösung der entscheidenden Frage spielte und aus welcher tiefen Erörterung der äusseren und inneren Vorgänge Lenin die diesbezüglichen Folgerungen zog.

Der Verfasser schildert uns auch die vielseitige Tätigkeit, die Lenin ausübte, um — nach der Feststellung der Richtung des wichtigsten Schlages — die entsprechenden Kräfte und Mittel in dieser Richtung gruppieren zu können.

Im letzten Teil seines Artikels schreibt der Autor über einige Bruchteile der übrigen Tätigkeiten Lenins des militärischen Leiters, die er neben den Entscheidungen in strategischen Fragen ausübte — Mosaiken aus den theoretischen und praktischen Hinweisen, die der siegreichen Beendigung des bewaffneten Kampfes dienten.

Der Artikel zeigt uns also den Führer der russischen Arbeiterklasse, der Bolschewistischen Partei, als hervorragenden militärischen Theoretiker und praktischen Fachkundigen.

AZ OROSZORSZÁGI KOMMUNISTA (BOLSEVIK) PÁRT KATONAPOLITIKÁJÁNAK FEJLŐDÉSE A POLGÁRHÁBORÚ ÉVEIBEN

(1917—1922)

I. RÉSZ*

Zágoni Ernő

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme, az orosz munkásosztály hatalomra kerülése, majd a csaknem félévtizedig tartó polgárháború számos új megoldandó feladat elé állította a forradalmi osztályt és vezető erejét, a kommunista pártot. A győztes munkásosztály első ízben gyűrközött neki a szocialista termelési viszonyok kialakítása, a szocialista állam kiépítése és megvédése bonyolult feladatának. E világformáló harc közben a forradalmi erők *csak részben támaszkodhattak a marxista elmélet korábbi tanításaira és útmutatásaira.* Az oroszországi kommunisták jórészt arra kényszerültek, hogy a szükséges mérvű elméleti útmutatás és gyakorlati tapasztalatok nélkül lássanak hozzá az új világ építéséhez. A harc közben szerzett tapasztalatokra támaszkodva Lenin és a bolsevik párt számos kérdésben továbbfejlesztették a marxizmus álláspontját, megválaszolva az élet, a mozgalom által felvetett új, vagy újszerű problémákat.

Lenin és a párt által ez időszakban végzett *elméleti tevékenységének igen fontos része volt a szocialista állam honvédelmére és fegyveres erejére vonatkozó marxista tanítások kidolgozása, melyek kiállták az elmúlt 50 év viharos próbatételét,* s ma is sziklaszilárd fundamentumát alkotják a szocialista *országokat vezető pártok* katonapolitikájának. A Vörös Hadsereg létrehozása nemcsak a gyakorlati szervezés szempontjából volt úttörő munka, hanem elméleti szempontból is új feladatnak bizonyult. Lenin alábbi megállapítása nemcsak megfelel a történelmi igazságnak, de jelzi a feladat bonyolultságát is: „A Vörös Hadsereg építésének kérdése teljesen új kérdés volt, ezt a kérdést eddig még elméletileg sem vetették fel... állandóan tapogatózva kellett előre haladnunk... olyan dolgokba vágtuk a fejszénket, *amilyenre ilyen méretekben* a világon még senki sem vállalkozott."[1] Joggal tekinthetjük Lenint és a bolsevik pártot a szocialista katonapolitika megalapozójának és kidolgozójának. A szocialista fegyveres erőkre vonatkozó és ma is érvényben lévő marxista tanítások Szovjet-Oroszország polgárháborújának vérzivataros éveiben születtek meg

* A tanulmány második részét lapunk 1968. évi 1. számában közöljük. — a Szerk.

[1] *Lenin* Művei 29. köt. Budapest, Szikra. 1953. 145—146. o.

I.

A BOLSEVIK PÁRT KATONAPOLITIKÁJÁNAK KIDOLGOZÁSA ÉS ELVI ALAPJAI

A marxizmus—leninizmus klasszikusai — különösen Engels és Lenin — elméleti és gyakorlati munkásságuk során rendkívül behatóan foglalkoztak a proletáriátus osztályharcának, valamint a szocializmus építésének katonai kérdéseivel. Ez irányú tevékenységük teljesen érthető, hiszen a munkásosztálynak a politikai és gazdasági hatalom meghódításáért, majd megvédéséért folytatott harca, annak úgyszólván minden lényeges eleme és mozzanata valamilyen formában különböző katonapolitikai problémákhoz, illetve azok elméleti és gyakorlati megoldásához kötődött. Marx, Engels és Lenin arra tanították a munkásosztályt, hogy *a hatalom kivívásának és megtartásának nélkülözhetetlen feltétele az osztályharc katonai eszközeinek, módszereinek és tudományának elsajátítása és mesteri alkalmazása.* Lenin már a szovjethatalom kivívása előtt — főleg az 1905-ös forradalom, majd az első világháború tanulságait elemezve — arra nevelte a forradalmárokat, hogy lelkiismeretesen tanulmányozzák a hadügyet, lehetőleg mind több katonai ismeretet sajátítsanak el a cárizmus és a burzsoázia elleni sikeres fegyveres harc érdekében. Lenin a katonai elmélet, a hadtudomány megismerésétől és elsajátításától azt várta, hogy ez hozzásegíti a párt kádereit „... az élet által felszínre vetett új harci formák helyes *elméleti* értékelésében"[2] Munkáiban ehhez még hozzáfűzte, hogy hadtudományra azért van szüksége a proletáriátusnak, hogy véget vessen a kizsákmányolásnak, a nyomornak és a háborúnak.[3]

A munkásosztály politikájának tehát mindig fontos eleme, összetevője volt — és az ma is — a katonapolitika. A klasszikusok azonban óva intették a proletáriátust attól, hogy a katonai mozzanatok szerepét eltúlozzák, a párt összpolitikájától elszakítva, vagy éppen fölé emelve vizsgálják és értékeljék. Lenin szüntelenül hangoztatta, hogy *a katonai kérdést mindig a párt összpolitikájának, a szocialista forradalom és a proletárdiktatúra fő kérdésének alárendelve kell vizsgálni.* Ennek megfelelően Lenin és a párt a katonai problémákat s azok megoldását az osztályharc gyakorlati síkján és az elméleti tevékenységben egyaránt alárendelte az önkényuralom és a burzsoázia megdöntéséért, a munkáshatalom megteremtéséért és megvédéséért folytatott harc érdekeinek. Emellett az osztályharc feladatai sohasem korlátozhatók — még háborús viszonyok között sem — a merőben katonai meggondolásokra és megoldásokra.

Az a megállapítás, hogy a katonai kérdés mindig alá van rendelve a munkásosztály és pártja összpolitikájának, az osztályharc fő kérdéseinek, természetesen nem mond ellent annak a meglehetősen gyakran tapasztalt ténynek, hogy *az osztályharc egyes időszakaiban a katonai tényező különleges jelentőségre tesz szert.* Ilyen körülmények közt érthetően a katonapolitika válik a munkásosztály általános, vagy összpolitikájának legfőbb elemévé, dominens tényezőjévé. Szovjet-Oroszországban a Nagy Októberi Szocialista Forradalmat követő polgárháború viszonyai között tipikusan ilyen helyzet következett be. A szocialista forradalom vívmányainak megvédéséről joggal állapította meg Lenin, hogy „... ez a feladat az események jelenlegi állása mel-

[2] *Lenin* Művei 11. köt. Budapest, Szikra. 1954. 217. o.
[3] *Lenin* Művei 23. köt. Budapest, Szikra. 1951. 82. o.

lett, katonai feladat",[4] A polgárháború viszonyai között Lenin szinte minden alkalmat megragadott annak tudatosítására, hogy a történelem az adott időszakban a katonai kérdést központi politikai kérdéssé avatta.

A fenti alapállásnak megfelelően Lenin és a bolsevik párt valóban megkülönböztetett figyelmet fordított a kialakult helyzet katonapolitikai elemzésére, a párt katonapolitikájának kialakítására és a harc közben szerzett tapasztalatok figyelembevételével történő továbbfejlesztésére, illetve módosítására, valamint a felmerülő katonai feladatok konkrét megoldási elveinek, útjainak és formáinak kialakítására.

A szocialista hadsereg megszervezése a párt és a fiatal szovjetállam egyik legnehezebb feladatának bizonyult, tekintve hogy a történelem folyamán először került sor e feladat megoldására. Különösen megnehezítette az orosz forradalmárok helyzetét, hogy nem csupán a gazdasági, társadalmi és kulturális elmaradottságból, a háborús fáradtságból és a polgárháború okozta zavaros körülményekből fakadó ezernyi megoldhatatlannak tűnő gyakorlati nehézséggel kellett megbirkózniuk a szocialista hadsereg szervezése folyamán, hanem *a problémák sokaságának elméleti megoldatlanságával is.* Milyen elvek alapján szerveződjék ez a hadsereg? Milyen társadalmi bázisra támaszkodjon? Milícia, vagy reguláris hadsereg legyen-e? Hogyan oldható meg a hadsereg közvetlen irányítása a munkásosztály és a párt részéről? Hogyan biztosítható a hadsereg parancsnoki állománya? A hadseregépítés során felmerült és gyakorlati megoldásra váró problémákat még hosszan lehetne sorolni. E kérdések még elméletileg sem voltak kidolgozva. A párt azonban a hadseregszervezéssel nem várhatott addig, amíg a vázolt kérdéseket elméletileg megoldják. A helyzet, a szocialista hazát fenyegető közvetlen veszély ugyanis ezt nem tette lehetővé.

Egyébként is a marxizmus—leninizmusnak a katonai kérdésre vonatkozó korábbi tanításai csak kiinduló alapot teremtettek e problémák elméleti megközelítéséhez, megoldásukat viszont nem tették lehetővé. Ezért *a felvetődött kérdések elméleti megoldásához feltétlenül szükség volt a gyakorlati tapasztalatokra.* A bolsevikok nem léphettek és nem is léptek a marxizmus—leninizmus tudományos igényű művelése és továbbfejlesztése helyett a jóslások, a megalapozatlan elméleti általánosítások útjára. Csak a gyakorlati tapasztalatok birtokában lehetett a feladat elméleti vonatkozásait is megoldani. „... tapogatózva haladtunk előre, keresgéltük, próbálgattuk milyen úton-módon lehet a feladatot az adott körülmények között megoldani."[5] — állapította meg Lenin *az OK(b)P VIII.* kongresszusán mondott előadói beszédében.

Leninnek az a megállapítása, hogy a Vörös Hadsereg megteremtésének kérdése „teljesen új" problémaként jelenkezett, természetesen *nem azt jelenti, hogy a Nagy Októberi Szocialista Forradalmat megelőzően a tudományos szocializmus egyáltalán nem foglalkozott a szocialista fegyveres erők megteremtésének problémáival.* Nem is jelentheti, hiszen Engels kimondottan katonai tárgyú munkái két vaskos kötetet tesznek ki, s maga Lenin is az októberi forradalmat megelőzően rendkívül sokat foglalkozott az osztályharc katonai kérdéseivel. A katonai dolgokkal való foglalkozás a marxista klasszikusok elméleti munkásságának elválaszthatatlan részét alkották, s amelyek ma is kiinduló pontul szolgálnak a különböző katonapolitikai problémák marxista megoldásához.

Ennek ellenére Marx—Engels és Lenin több kötetnyi katonai tárgyú elmé-

[4] *Lenin:* A háborúról, a hadseregről és a hadtudományról. II. köt. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó. 1958. 402. o.
[5] *Lenin* Művei 29. köt. 146. o.

leti tevékenységének rövid áttekintése már önmagában is igazolja Lenin fenti megállapításának jogosságát.

Sokoldalú elméleti munkásságuk során *Marx és Engels dolgozták ki a szocialista katonapolitika és hadügy alapjait.* A győztes proletárforradalom érdekében elengedhetetlennek tartották, hogy a proletariátus behatóan tanulmányozza a katonai kérdéseket. E célból részletesen elemezték koruk háborúit és a hadviselő országok uralkodó osztályainak osztálycéljait. Kimutatták a politika és a háború kapcsolatát, a hadügynek a politikai és katonai feltételekkel való összefüggését, a fegyveres erők osztályjellegét és szerepét. Elemezték a háború jellege és a néptömegeknek a háborúban való részvétele közti összefüggést. Engels külön is tanulmányozta a hadsereg és hadtudomány fejlődését, ebben a haditechnika elsődleges szerepét, valamint a hadsereg szervezetének és harceljárásának alakulását. Mindebből fontos következtetéseket vont le a proletariátus fegyveres felkelésére vonatkozóan. Már Marx és Engels rámutattak arra, hogy a hatalomra jutott munkásosztály nem mondhat le a forradalom vívmányainak fegyveres védelméről. Engels munkáiban azt is bebizonyította, hogy *minden haladó gazdasági-társadalmi rend a hadügy területén is fölényben van a túlhaladott társadalmi rendszerekkel szemben,* s így a győztes proletariátus — történelmi távlatokban — katonai téren is fölénybe kerül a burzsoáziával szemben.

Marx és Engels tehát munkáikban főleg a háború és a hadsereg politikai tartalmával, a hadügynek és a hadseregnek a gazdaságtól, a társadalomtól és politikától függő voltával, valamint a hatalomra jutott munkásosztály fegyveres ereje megszervezésének szükségességével foglalkoztak. Ezek értelemszerűen *kevés közvetlen útmutatást nyújtanak e fegyveres erő megszervezésének elveire és hogyanjára.* Marx és Engels katonai elméleti munkássága túlnyomó részben az állandó hadsereg tagadására és a nép általános felfegyverzésén nyugvó milícia elméleti megindokolására irányult. Marx és Engels a szocialista forradalom lehetőségeit vizsgálva arra a korukban helytálló, az objektív körülményekkel összhangban lévő helyes következtetésre jutottak, hogy a forradalom csak egy általános támadás eredményeként győzhet, még pedig egyszerre valamennyi civilizált országban, de legalább is azok többségében. Ugyanakkor nem tartották lehetségesnek a szocialista forradalom győzelmét egy vagy egynéhány országban, még kevésbé azt, hogy sor kerülhet a szocializmus építésére kapitalista környezetben levő országban. Ebből jutottak arra a következtetésre, hogy a győztes szocializmust lényegében nem fenyegeti majd a külső agresszív támadás veszélye. Ez a helyzet lehetővé teszi a forradalom győzelme után az *állandó hadsereg felszámolását és a nép általános felfegyverzésével történő helyettesítését. A* milícia alapon szervezett fegyveres erő a külső támogatással nem rendelkező belső reakció elnyomására *elengedőnek bizonyult* volna.[6]

Mint ismeretes, az imperializmus időszakában a tőkés világ fejlődését az egyenlőtlen fejlődés törvényének erőteljes érvényesülése határozta meg. Ez megváltoztatta a szocialista forradalmak lehetséges kibontakozását, s ebből adódóan a szocialista fegyveres erőkre vonatkozóan is új következtetések levonását követelte meg. Ebből adódóan *Marx és Engels katonai útmutatásai valóban csak kiinduló pontját alkothatták a szocialista hadsereg megterem-*

6 Szükségesnek látszik megjegyezni, hogy a párizsi kommün leverése után, a kapitalizmus fejlődésének új tendenciáit figyelve Engelsben felmerült a szocialista forradalom menetére vonatkozóan korábban kialakított elmélet korrigálásának, továbbfejlesztésének gondolata. Legalábbis erre utal Engelsnek 1882-ben, Kautsky-hoz írt levele, melyben már a győzelmet aratott szocializmus „védelmi háborúinak" lehetőségét kifejezetten elismerte. A kapitalizmus akkori érettségi foka és a munkásmozgalom tapasztalatai azonban még nem tették lehetővé a szocialista forradalmak menetének új elméleti megközelítését és megoldását.

tésével kapcsolatos feladatok megoldásának anélkül azonban, hogy szilárd elméleti alapot nyújtottak volna a gyakorlati tevékenység számára.

A Marx—Engels által lefektetett elméleti alapokra támaszkodva, azokat az imperializmus korszakára továbbfejlesztve részleteiben *Lenin dolgozta ki a háborúról és a fegyveres erőkről szóló marxista tanítást, a munkásosztály és pártja katonai programját, valamint a szocialista hadtudomány alapvető kérdéseit.* Marx és Engels katonai elméleti hagyatékának továbbfejlesztése mellett *számos rendkívül fontos katonai kérdést Lenin vetett fel és oldott meg első ízben.* Ilyen irányú elméleti és gyakorlati tevékenységének legfőbb eredményeit a Lenin katonai tevékenységével foglalkozó monográfia a következőkben összegezi: „Ő tárta fel az imperialista korszak háborúinak gazdasági alapját, s osztályozta e háborúk alapvető típusait és formáit. Kidolgozta a proletárforradalom katonai programját, meghatározta a párt politikáját a szocialista haza védelmének kérdéseiben, s irányt szabott a Szovjet Fegyveres Erők szervezésének. Leninnek meghatározó szerepe volt a szocialista hadtudomány és a szovjet hadművészet alapvető tételeinek kidolgozásában. Ő e tudomány megalapítója."[7]

A Lenin által kidolgozott *katonapolitika alapját a szocialista forradalomról, valamint a szocialista állam háborúinak igazságos jellegéről szóló tanítások alkotják. Erre épülnek Leninnek a Szovjet Fegyveres Erők jellegéről és rendeltetéséről szóló útmutatásai, melyek a lenini katonapolitika központi magvát képezik.*

Lenin 1905 óta — három orosz forradalom tapasztalatait elemezve — rendszeresen foglalkozott a proletáriátus fegyveres erői építésének kérdésével. Lenin a szocialista forradalom lehetőségeit tanulmányozva az első világháború idején arra a következtetésre jutott, hogy az imperializmus egyenlőtlen fejlődése következtében lehetséges a szocialista forradalom győzelme egy, vagy egynéhány országban, és nem lehetséges egyszerre az egész világon. E következtetés alapján vetette fel Lenin a *szocialista honvédelem* gondolatát, hangsúlyozva, hogy: „Ennek súrlódásokra kell vezetnie, sőt más országok burzsoáziájának azt a közvetlen törekvését is ki kell váltania, hogy szétzúzza a szocialista állam győzelmes proletáriátusát. Ilyen esetben a háború a mi részünkről jogos és igazságos, a szocializmusért, más népeknek a burzsoá elnyomatás alól való felszabadításért folytatott háború lenne."[8] Az agresszív imperialista törekvésekkel szemben kikerülhetetlen szükségesség a forradalom védelmének megszervezése. „Minden forradalom csak akkor ér valamit, ha meg tudja védeni magát..."[9] — hívta fel Lenin a hatalomra jutott proletáriátus figyelmét a szocialista honvédelem szükségességére.

A forradalom vívmányai megvédésének szükségessége előtérbe állította a *proletáriátus fegyveres erőinek megszervezésével összefüggő elméleti kérdések megoldását.* Ezt a munkát Lenin már 1905-ben megkezdte. Tekintve azonban, hogy a szocialista világforradalom menetére vonatkozó alapvető jelentőségű következtetéséhez az első világháború időszakában — közvetlenül az októberi forradalom előtt — jutott el, a hatalom megragadása előtt már nem volt elég idő a szocialista fegyveres erőkre vonatkozó gondolatok és tételek részletes kimunkálására. *A korábban megkezdett elméleti munkát Lenin csak a győztes forradalom után, 1917—1918-ban fejezte be. Ennek során kidolgozta a hadsereg jellegére, társadalmi rendeltetésére, szervezetére irányítására és szellemére vonatkozó alapvető jelentőségű tanításait.*

Közvetlenül a Nagy Októberi Szocialista Forradalom után a belső ellenforradalmi lázadások és a német imperializmus agressziója következtében a

7 *Grinyisin:* Lenin katonai tevékenysége. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó. 1963. 9. o.
8 *Lenin* Művei 23. köt. 77. o.
9 *Lenin:* A háborúról . . . II. köt. 457. o.

szocialista honvédelem szükségessége a lehető legélesebben vetődött fel. A párt a forradalom győzelmének másnapján kinyilvánította a győztes forradalom békés törekvéseit, s ezzel együtt a honvédelemre való eltökéltséget. „Mi most ... ettől a naptól kezdve — írta Lenin — a honvédelem mellett vagyunk. Mert mi *tettekkel* bizonyítottuk be, hogy szakítottunk az imperializmussal. Mi felbontottuk és nyilvánosságra hoztuk a szennyes, véres imperialista összeesküvés-szerződéseket. Mi megdöntöttük *saját* burzsoáziánkat. Mi szabadságot adtunk az *általuk* elnyomott népeknek. Mi földet adtunk a népnek és munkásellenőrzést hoztunk létre. Mi — az Oroszországi Szovjet Szocialista Köztársaság védelme mellett vagyunk."[10]

A forradalom győzelmét követően legfontosabb feladattá a szocialista állam védelmének megszervezése vált. „Az uralkodó osztálynak, a proletáriátusnak — mondotta Lenin —, ha valóban uralkodni akar és uralkodni fog, ezt katonai szervezetével is be kell bizonyítania."[11] A hatalomra került munkásosztálynak tettekkel, a forradalom hadseregének megszervezésével kellett bebizonyítania, hogy nemcsak a kizsákmányolók hatalmának megdöntésére képes, de kész az önvédelemre is. A bolsevikok minden lehetséges alkalmat felhasználtak annak tudatosítására, hogy a munkások és parasztok hatalmának megvédése érdekében hatalmas, szocialista hadseregre van szükség, s ennek létrehozása érdekében nem szabad visszariadni a legnagyobb áldozatoktól sem. „... legközelebbi feladatunknak a fegyveres erők megszervezésének kell lennie — írta Frunze, a nagy proletár hadvezér. — Még akkor is, ha az egész nép éhezik, pusztul és kimerül, még akkor is, ha a mostani körülmények között erőnket meghaladónak látszik ... meg kell oldanunk ezt a feladatot, ha egyáltalán élni és fejlődni akarunk."[12]

A szocialista hadsereg létrehozása valóban nem tűrt halasztást. Az októberi forradalom időpontjában *a régi hadsereg valójában már nem létezett.* A februári forradalom, majd a Kerenszkij-kormány tevékenysége a hadsereget teljesen szétzüllesztette. A hadsereg elvesztette mindennemű harcképességét, s ösztönösen özönlött haza. A szökés, az önleszerelés mind nagyobb méreteket öltött. Egész csapatok hagyták el önkényesen az arcvonalat. Nyilvánvaló volt, hogy a katonák többségének rendkívüli háborús fáradtsága, a fegyelem és a rend hiánya miatt ez a hadsereg teljesen alkalmatlan lett volna a forradalom hatékony védelmezésére. Ez a hadsereg még szervezett visszavonulásra, anyagi eszközeinek, nehézfegyvereinek megőrzésére is alkalmatlan lett volna a németek gyors támadása esetén.

A párt és a fiatal szovjetállam, az éppen csak létrejött proletárállam biztonsága érdekében kénytelen volt ezt az amúgy is dezorganizálódott hadsereget első lépésként demokratizálni, majd felszámolni. Már Marx és Engels rámutattak arra a múlt századi forradalmak tapasztalatai alapján, hogy *minden győztes forradalom első feladata a régi hadsereg felszámolása és újjal való felcserélése.* „Az uralomra törő új társadalmi osztály — tanította Lenin — sohasem szerezte és szilárdította meg ezt az uralmat — és nem teheti meg ezt ma sem — másként, mint úgy, hogy minden hadsereg nélkül átmegy egy igen nehéz és kínos szakaszon, ... mint úgy, hogy fokozatosan alakítja ki, súlyos polgárháborúban alakítja ki az új hadsereget, az új fegyelmet, az új osztály új harci szervezetét."[13]

A bolsevikok már az októberi forradalmat megelőzően *fontos célkitűzésüknek tekintették az állandó hadsereg demokratizálását,* amelyet ideiglenes, átmeneti intézkedésnek tekintettek a hadsereg felszámolásához vezető úton.

10 *Lenin* Művei 27. köt. Budapest, Szikra. 1952. 49. o.
11 *Lenin* Művei 29. köt. 147. o.
12 *Frunze:* Válogatott művei I. köt. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó. 1959. 66. o.
13 *Lenin:* A háborúról ... II. köt. 470. o.

A párt katonai szervezeteinek 1917 júniusában Petrográdon megtartott konferenciája határozatában megfogalmazta a demokratizálás alapelveit: „A hadsereg demokratizálását... a szociáldemokrácia véleménye szerint nem lehet megvalósítani azoknak az elveknek a fenntartásával és alkalmazásával, amelyek általában minden meglévő hadsereg alapját alkotják. A forradalmi és demokratikus hadsereg felépítésének nem szabad a kinevezésen, a parancsolgatáson és alárendelésen alapulnia, hanem a választási rendszeren, az önkormányzaton és az alulról jövő kezdeményezésen."[14]

E határozat gyakorlati végrehajtása érdekében a forradalom győzelme után 1917. december 29-én a szovjet kormány dekrétumokat adott ki *„A választási elvekről és a hatáskör megszervezéséről a hadseregben"* és *„Az összes katonai szolgálatot teljesítő személyek jogainak egyenlőségéről"* címmel.[15] E dekrétumok a hadseregben a *tényleges hatalmat a minden egységben működő katonai bizottságokra ruházta,* biztosítva számukra az irányítás és ellenőrzés jogát. Bevezették a *parancsnokok választásának* rendszerét.[16] *Eltörölték az összes katonai rendfokozatokat, rendjeleket, megkülönböztető címeket és jelzéseket, a különálló tiszti szervezetet és a tisztiszolga-rendszert.* Egyenlővé tették a tisztek és a katonák zsoldját. Azonossá tették a katonákéval azon tisztek szolgálati helyzetét, akiket nem választottak be semmilyen parancsnoki beosztásba. A második dekrétum rögzítette, hogy: „Az orosz köztársaság fegyveres ereje a jövőben szabad és egymással egyenlő polgárokból álljon, akik a forradalmi hadsereg katonájának dicső nevét viselik."[17]

Közvetlenül a szocialista forradalom győzelme után tehát sor került a hadsereg demokratizálására. Azonban *osztályjellegénél, szervezeténél, kiképzésénél és szelleménél fogva ez a demokratizált hadsereg sem válhatott az új szocialista állam megbízható eszközévé és védelmezőjévé.* Beteg szervezet volt ez, amelyet annak érdekében, hogy az ellenforradalom ne tudja a szovjet rendszerrel szemben felhasználni, *fel kellett oszlatni,* le kellett szerelni. Ez volt a régi hadsereg felszámolásának második rendkívül nagy és nehéz feladata.

Egy felbomló félben lévő 6—7 milliós hadsereg tervszerű leszerelését kellett megoldani olyan körülmények között, amikor az ország különböző vidékein egymás után robbantak ki az ellenforradalmi felkelések, s amikor az arcvonalakon a német és osztrák csapatok közvetlen támadásának veszélye fenyegetett, sőt az invázió 1918 februárjában be is következett. „Mivel leszerelési tervet nem dolgozott ki sem a cári kormány, sem Kerenszkijnek utána következő koalíciós kormánya — olvashatjuk egy a Vörös Hadsereg megteremtéséről szóló összefoglaló jelentésben — a lehető legrövidebb időn belül tisztázni kellett a katonai szolgálatból való elbocsátás alá eső emberek számát, meg kellett szervezni a már végbement ösztönös leszerelést, azt meghatározott mederbe kellett terelni és rendkívüli rendszabályokat kellett foganatosítani a sok milliárd értékű hadianyag megőrzésére és célszerű felhasználására."[18]

14 Az SZKP kongresszusainak, konferenciáinak és Központi Bizottsági Plénumainak határozatai. I. rész 1898—1924. Budapest, Szikra. 1954. 416. o.

15 A dekrétumokat részletesen ismerteti *Cserepanov:* „Veszélyben a szocialista haza" c. könyve. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1958.

16 A parancsnokokat ezredparancsnokig bezárólag általános szavazással maguk az egységek választották. Ezredparancsnoktól felfelé egészen a legfelső parancsnokságig a beosztások ügyében a megfelelő kongresszusok, illetve a megfelelő bizottsági értekezletek döntöttek. Az ezredparancsnoknál magasabb beosztásúakat a felettes bizottságok erősítették meg. A parancsnoki tisztek közül is igen sokan kaptak bizalmat.

17 Idézi *Cserepanov:* Veszélyben a szocialista haza. 20. o.

18 A Szovjetunió a Nagy Októberi Szocialista Forradalom a polgárháború és az újjáépítés időszakában 1917—1926. Válogatott dokumentumok. Olvasókönyv a Szovjetunió története tanulmányozásához. III—1. köt. Budapest, Tankönyvkiadó. 1961. 306—307. o.

1917. november 23-án adta ki a szovjet kormány *a volt cári hadsereg fokozatos leépítéséről szóló dekrétumot.* 1918 január végéig 15 besorozott korosztályt bocsátottak el a hadseregből, s egyidejűleg intézkedtek a hadianyagnak az ország belsejébe való szállítására.[19] A február 17-i német támadás rövid időre félbeszakította a leszerelést. A németekkel való békeszerződés megkötése után a volt cári hadsereg leszerelése tervszerűen és gyorsan befejeződött. *1918 tavaszára a fiatal szovjetállam sikeresen megoldotta a régi hadsereg demokratizálásának, majd leszerelésének rendkívül bonyolult és nehéz feladatát.* Ezzel a párt sikeresen vívta meg a szocialista hadsereg megteremtéséért folytatott harc első szakaszát.

A régi hadsereg tehát 1918 tavaszára megszűnt létezni. Ezzel azonban csak az egyik és a könnyebb feladat oldódott meg. A bolsevikok tisztában voltak azzal, hogy *rendkívül gyorsan végre kellett hajtani a másik, a bonyolultabb és nehezebb feladatot, a szocialista hadsereg megszervezését.* „Ha kénytelenek voltunk is a hadsereget leszerelni — állapította meg Lenin —, azért még egyáltalán nem felejtjük el, hogy egyoldalú paranccsal — dobd el a szuronyt! — a háborút befejezni nem lehet."[20] A forradalom győzelmét követően a szovjethatalom rendelkezésére álló megbízható fegyveres erő, a Vörös Gárda ugyanis néhány tízezer fős létszámával[21], kiképzetlen osztagaival és gyenge felszerelésével alkalmatlan volt az intervenciósok és a fehérgárdisták reguláris hadseregei elleni harcra, különösen olyan viszonyok között, amikor a harc Ukrajna és Fehér-Oroszország, az Ural és a Don vidék hatalmas területén egyidejűleg bontakozott ki.

A szocialista hadsereg megszervezése nélkül a külső intervenció és a belső ellenforradalom szorító gyűrűjében elpusztult volna a világ első szocialista hatalma. Erre az alapvető következtetésre hívta fel Lenin a dolgozók figyelmét a polgárháború végén: *„Első tanulság.* Ahhoz, hogy a munkások és parasztok hatalmát megvédjük a rablókkal, vagyis a földbirtokosokkal és kapitalistákkal szemben, hatalmas Vörös Hadseregre van szükségünk."[22]

A bolsevikok azonban nem csupán a proletár hadsereg létrehozására és katonai győzelmére alapozták a szovjethatalom létét Oroszországban. Tudatában voltak annak, hogy a fiatal és kellően meg nem szilárdult munkásállam a nemzetközi imperializmus összefogott erőivel a nemzetközi munkásmozgalom támogatása nélkül, mégoly nagy hadseregre támaszkodva sem lenne képes biztosítani fennmaradását. Az orosz forradalmárok a közelgő európai, főleg német forradalomban reménykedtek, s *szilárdan bíztak a nemzetközi munkásmozgalom támogatásában.* Az OK(b)P VIII. kongresszusának határozata rögzítette: „A kongresszus szerint az Oroszországban győzedelmeskedett szocialista forradalom megszilárdításának egyetlen, legjobb biztosítéka az, ha ez a forradalom nemzetközi munkás-forradalommá válik."[23] És a világ dolgozói valóban Szovjet-Oroszország segítségére siettek. Az Európában kitört polgári demokratikus és szocialista forradalmak, az imperialista országok hadseregeinek forradalmasodása megakadályozta, hogy a nemzetközi tőke összefogjon és teljes erejével a szovjethatalom ellen forduljon. A jobboldali szociáldemokrácia közreműködésével a tőkések a német és magyar forradalmakat vérbe tudták fojtani, de a nemzetközi osztályharc

19 Uo. 307 o.
20 *Lenin* Művei 27. köt. 82. o.
21 1918 elején a vörösgárdista osztagok, a forradalmi tengerész- és katonaosztagok és a régi hadsereg néhány, a szovjethatalom oldalára átállt alakulat összlétszáma mindössze 50—60 000 fő volt. Lásd *Vorosilov:* Cikkek és beszédek. Budapest, Szikra. 1954. 640. o.
22 *Lenin:* A háborúról . . . II. köt. 603. o.
23 Az SZKP kongresszusainak . . . I. rész. 471. o.

fő frontját alkotó Szovjet-Oroszországban végül is vereséget szenvedtek. *A szovjethatalom léte így két szilárd bázisra: a kiépítendő hatalmas hadseregre és a világ dolgozóinak aktív támogatására támaszkodhatott.*

A Vörös Hadsereg megszervezésekor az oroszországi kommunistákat nem háborús szándék, nem az idegen népek leigázására való törekvés, hanem *kizárólag a szovjethatalom és a forradalom vívmányai megvédésének szent ügye vezette.* A párt olyan hadsereg megteremtésére törekedett, amely a munkásállam eszköze és támasza. „Ennek a hadseregnek a hivatása — írta Lenin —, hogy megoltalmazza a forradalom vívmányait, népi hatalmunkat, a Katona-, Munkás- és Parasztküldöttek Szovjetjeit, az egész új, igazán demokratikus rendet a nép valamennyi ellenségével szemben, akik most minden eszközt igénybe vesznek, hogy megássák a forradalom sírját."[24]

A szovjet rend katonai megvédését azonban a bolsevikok nem csupán belső osztályérdekeiknek, hanem *a nemzetközi proletariátus közös érdekének, internacionalista kötelezettségnek is tekintették.* Lenin több alkalommal felhívta a figyelmet arra, hogy az orosz köztársaság védelme a nemzetközi szocialista forradalomért folytatott harc támogatását jelenti, mert ha a nemzetközi imperializmusnak sikerülne megsemmisíteni a Szovjetköztársaságot, akkor a tőke valamennyi országában kegyetlen bosszút állna a munkásosztályon az orosz forradalom támogatásáért. „A nemzetközi szocializmussal való kapcsolatot rontja az — állapította meg Lenin —, aki nem veszi komolyan annak az országnak a védelmét, amelyben már győzött a proletáriátus."[25] A szocialista világforradalom nyílt bázisának, támaszpontjának katonai megvédését Lenin a nemzetközi proletárforradalmak győzelme fontos és elengedhetetlen feltételének tekintette.

Emellett a párt a létrehozandó hadsereg hivatását a szovjethatalom védelmén túlmenően a *cári Oroszország elnyomott népei felszabadításában és az európai forradalmak támogatásában jelölte meg.* Lenin szükségesnek tartotta, hogy bizonyos körülmények között a szocialista állam és hadserege közvetlen támogatást nyújtson más országok proletáriátusa felszabadító harcához. A szocialista államnak és hadseregének ezt a hivatását az OK(b)P VIII. kongresszusa 1919 márciusában a katonai kérdéssel foglalkozó határozatában is rögzítette: „A kongresszus abban a meggyőződésben, hogy a munkásforradalom feltartóztathatatlanul érlelődik valamennyi hadviselő országban... kijelenti, hogy Oroszország szocialista proletáriátusa minden erejével és minden rendelkezésére álló eszközzel támogatni fogja valamennyi ország proletáriátusának testvéri forradalmi mozgalmát."[26] A fiatal szovjetállam a hadsereg internacionalista küldetésének megfelelően valóban nem egy esetben konkrét támogatást nyújtott más országok harcoló proletárjainak.[27] Különösen nagyra értékelte Lenin — világtörténelmi jelentőségűnek nevezte — azt a hatást, amit a Vörös Hadsereg harca és Közép-Ázsia elnyomott népeinek felszabadítása a Kelet valamennyi népére gyakorolt.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalmat követően 1917 végén és 1918 elején a bolsevik párt Lenin vezetésével a régi cári hadsereg demokratizálásával, majd tervszerű leszerelésével, a szocialista katonapolitika elvi alapjainak (szocialista honvédelem, a szocialista hadsereg társadalmi rendeltetése)

24 *Lenin:* A háborúról... 310. o.
25 Uo. 370. o.
26 Az SZKP kongresszusainak... I. rész. 471. o.
27 Magyar vonatkozása miatt kívánjuk ennek illusztrálására megemlíteni, hogy nem sokkal a fenti határozat elfogadása után 1919. április 6-án Antonov—Ovszejenko, az Ukrán Vörös Hadsereg főparancsnoka, a Magyar Tanácsköztársaság katonai megsegítését célzó feladatot kapott. Lásd A Szovjetunió a Nagy Októberi Szocialista Forradalom, a polgárháború és az újjáépítés időszakában... 327. o.

elméleti kimunkálásával megteremtette a katonapolitika további részletes kidolgozásának, valamint az új típusú hadsereg létrehozásának nélkülözhetetlen elméleti és gyakorlati feltételeit.

II.

A BOLSEVIKOK HARCA A REGULÁRIS HADSEREG MEGTEREMTÉSÉÉRT

Az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt katonapolitikája kidolgozásának *egyik legfontosabb és legnehezebb elemét a fegyveres erők szervezési és kiképzési elveinek kialakítása alkotta.* E téren kellett leginkább töretlen úton elindulni, mert nem lehetett a tudományos szocializmus korábbi tanításaira támaszkodni. A bolsevik párt a tapasztalatokat általánosítva, lépésről-lépésre haladva sikeresen alakította ki a reguláris szocialista hadsereg elvét, s szervezte ennek megfelelően magát a hadsereget.

Belső természeténél fogva a szocialista társadalomnak nincs szüksége külön állandó jellegű fegyveres szervezetre, hadseregre. A szocializmus egyrészt a túlnyomó többség, a dolgozók uralmát valósítja meg, az osztályok és az osztályelnyomás felszámolására törekszik, másrészt távol áll tőle a más népek leigázására, idegen területek meghódítására irányuló törekvés. Ezért *a szocialista társadalmi rendszernek céljai megvalósításához tulajdonképpen nem lenne szüksége állandó hadsereg fenntartására.* A szocialista társadalom alapvető tulajdonságaiból kiindulva a marxizmus klasszikusai eredetileg az állandó hadsereg felszámolását és a nép általános felfegyverzésével való helyettesítését fogalmazták meg a proletárforradalmi mozgalom katonai követeléseként.

Az orosz forradalmárok, a bolsevikok programjában még a Nagy Októberi Szocialista Forradalmat közvetlenül megelőző és követő időszakban is — a forradalom gyors nemzetközi győzelme reményében — *az állandó, reguláris hadseregnek a nép általános felfegyverzésén nyugvó milícia rendszerrel való felváltása szerepelt.* Októbert megelőzően ez a követelés igen helyesnek bizonyult, hiszen a burzsoá hadsereg demokratizálását, a hadseregnek a forradalmi néphez való közeledését, a munkásosztály és a parasztság felfegyverzését következményeiben, tehát a fegyveres felkelés és a szocialista forradalom győzelmét segítette elő.

Az állandó hadseregnek a nép általános felfegyverzésére támaszkodó milíciával történő felváltásával kapcsolatos programbeli követelése azonban nemcsak a burzsoá demokratikus köztársaság, illetve a proletárdiktatúráért folytatott harc időszakára vonatkozott, hanem a szocialista állam viszonyaira is. Erre utal az orosz forradalmárok katonai szervezetei 1917 júniusában Petrográdon megtartott konferenciájának határozata. „A szociáldemokrácia — olvashatjuk a határozatban — ... a hadsereg demokratizálásának feladatát nem tekinti másnak, mint a *forradalom teljes győzelméig szükséges ideiglenes intézkedésnek, amelyet azután az állandó hadsereg felszámolása, és ennek a nép általános felfegyverzésével s az össznépi milíciával* történő helyettesítése követ."[28] (Kiemelés tőlem — Z. E.) Lenin és a bolsevikok a milíciára vonatkozó követelést a forradalom győzelmét közvetlenül követő napokban is fenntartották.

Októbert követően azonban az imperialista támadás és a belső ellenforra-

28 Az SZKP kongresszusainak ... I. rész. 416. o.

dalom kibontakozása következtében rendkívül hamar világossá vált, hogy a kiélezett osztályharc és polgárháború viszonyai között *a milícia rendszer nem biztosíthatja az ország és a forradalom védelmét,* hogy az ellenség jól szervezett és nagy létszámú reguláris hadseregeivel csakis egy ugyancsak nagy létszámú, jól képzett, hivatásos reguláris hadsereg képes eredményesen szembeszállni. A bolsevikoknak szükségszerűen el kellett jutniuk ahhoz az alapvető következtetéshez, hogy: „Amikor az osztályharc nyílt polgárháborúvá válik... a »népi milícia« jelszó éppen úgy értelmetlenné válik, mint a demokratikus parlamentarizmus jelszava, s ezért a reakció fegyverévé lesz."[29] A pártnak a körülmények kényszerítő hatása alatt, a milícia rendszer elvi megtagadása nélkül, szükségszerűen el kellett jutni ahhoz a Lenin által megfogalmazott felismeréshez, hogy a milícia elvről át kell térni „... a reguláris hadseregre, mely minden osztály megszilárdult hatalmának, s így a proletariátus megszilárdult hatalmának is jellemző sajátossága."[30]

A reguláris elvre való áttérés nélkül a szovjetállam képtelen lett volna szétzúzni az intervenciósok és fehérgárdisták nagyszámú hordáit. Lenint és az orosz forradalmárokat azonban nem jellemezte a talmudizmus, a leírt szóhoz, a korábban megfogalmazott, de időközben túlhaladott tételhez való merev ragaszkodás. A gyakorlati tapasztalatok alapján bátran új utakat kerestek a forradalom megbízható védelme érdekében, s azt a reguláris hadsereg megteremtésében találták meg. Katonai elméleti munkáiban 1918 elejétől kezdődően Lenin több alkalommal rámutatott arra, hogy a szocialista állam állandó jellegű, reguláris hadseregének megszervezését, fenntartását és fejlesztését a proletáriátus és a burzsoázia közti nemzeti és nemzetközi méretű kiélezett osztályharc követeli meg.

A milícia célkitűzésének felülvizsgálata és *a reguláris elv elfogadása alapján indult meg már 1917 végén a szocialista hadsereg megszervezésére irányuló munka.* Lenin kezdeményezésére már november 9-én megalakult a katonai bizottság, amelyet hamarosan átszerveztek a Hadügyi Népbiztosság Kollégiumává. A párt központi bizottságának közvetlen irányításával a Hadügyi Népbiztosság azonnal megkezdte a hadsereg megalakítására intézkedő és az alapvető elveket meghatározó dekrétum kidolgozását.

A régi hadsereg leszerelése tárgyában 1917. december 28-án összehívott általános hadseregkongresszus a párt javaslata alapján tervezetet dolgozott ki az új hadsereg létrehozására „Határozványok a szocialista hadsereg megszervezéséről" címmel. A dokumentum rögzítette a hadsereg megszervezésének fő elvét: az önkéntes belépést. „A szocialista hadsereg úgy alakul meg, hogy soraiba a forradalmi — szocialista pártok, a munkás és katonaküldöttek szovjetjei, a szakszervezetek és a szovjethatalom oldalán álló gyári és üzemi bizottságok ajánlása alapján önkéntesen lépnek be az állampolgárok."[31] A kongresszus Lenin javaslatára megválasztotta a hadseregszervezés irányítására hivatott összoroszországi bizottságot. Lenin a kongresszushoz intézett levelében megelégedettségét fejezte ki: „Nagy örömmel vettem tudomásul azt, hogy *a szocialista hadsereg megteremtésének nagy feladatát* a jelenlegi pillanat megannyi nehézsége között és e nehézségek ellenére *sikeresen fogják megoldani."*[32]

A kongresszuson megválasztott bizottság előterjesztése alapján *1918. január 8-án a párt központi bizottsága határozatot hozott a szocialista hadsereg megszervezéséről.* Ezt követően január 10-én a bizottság határozatot fo-

29. Uo. 501. o.
30 *Lenin:* A háborúról... II. köt. 537. o.
31 Idézi *Cserpanov:* Veszélyben a szocialista haza. 24. o.
32 *Lenin:* Katonai levelezés. (1917—1920) Budapest, ZKK. 1959. 28. o.

gadott el, amely kimondta: 1. A szocialista hadsereg megszervezése érdekében körlevelet és utasítást kell küldeni az összes központi és helyi szovjethez és bizottsághoz. 2. Felhívásban önkéntes belépésre kell felszólítani a katonákat, munkásokat és parasztokat. 3. Meg kell szervezni az agitációs bizottságokat és agitátorképző tanfolyamokat.[33] Néhány nappal később, január 16-án Krilenkó főparancsnok már konkrét utasítást adott ki az önkéntesek összeírására és a hadsereg egységeinek megalakítására.[34] A felhívás és az utasítás alapján *még a hadsereg megalakításáról szóló dekrétum megjelenése előtt* az élénk politikai agitáció hatására *megindult az önkéntesek jelentkezése és a hadsereg egységeinek és alegységeinek megalakítása.*

A munkás-paraszt Vörös Hadsereg megszervezéséről szóló dekrétumot hosszas előkészítő munka és beható viták alapján *1918. január 28-án adta ki a Népbiztosok Tanácsa Lenin aláírásával.* A dekrétum nem törekedett arra, hogy részletesen meghatározza a Vörös Hadsereg szervezetének formáját és rendjét. Csupán a hadsereg megszervezésének alapelveit rögzítette. A dekrétum ismételten leszögezte az önkéntes jelentkezés elvét, valamint azt, hogy: „... szükségessé vált egy új hadsereg létrehozása, mely a jelenben a szovjethatalom védőbástyája, *a legközelebbi jövőben pedig alapját képezi majd a nép általános felfegyverzésének, amely az állandó hadsereget fogja felváltani...*"[35] (Kiemelés tőlem — Z. E.) A dekrétumból tehát félreérthetetlenül kiderül, hogy a bolsevik párt *az önkéntességen alapuló reguláris hadsereg megteremtésére törekedett.* A milícia helyett a párt tehát már az októberi forradalom másnapján kénytelen volt a reguláris hadsereg elvére helyezkedni.

1918. február 21-én a német támadás megindulása után *„Veszélyben a szocialista haza"* c. dekrétumban a Népbiztosok Tanácsa elrendelte az ország egész erejének a forradalmi honvédelem szolgálatába állítását, valamint minden területnek az utolsó csepp vérig történő védelmezését.[36] A párt 1918 tavaszán *hosszú és súlyos polgárháborúra készítette elő az országot,* s az intervenció, valamint a polgárháború feletti katonai győzelem érdekében *nagy létszámú hadsereg megteremtésén munkálkodott.*

Az orosz kommunisták — mint ez már az eddigiekből is kiderült — a reguláris hadsereg megteremtése érdekében az *önkéntesség útját* választották. Az adott körülmények között — amikor a háborús fáradtság bénító hatása érvényesült, s amikor a régi hadsereg és valamennyi szervező és irányító szerve a katasztrófális bomlás állapotában volt — szó sem lehetett arról, hogy az általános hadkötelezettség alapján szervezzék meg a Vörös Hadsereget. *Csupán az önkéntesség alapján lehetett gyorsan ütőképes hadsereget teremteni.* A várakozást a hadseregszervezés eredményei igazolták. A Vörös Hadsereg létszáma az 1918 márciusi 50—60 000 főről június végére kb. 300 000 főre emelkedett.[37] 1918 első felében az önkéntesség elvét még a parancsnokok választásának rendszere egészítette ki. Mindkét intézkedés mint elkerülhetetlen átmeneti jelenség helyesnek bizonyult a polgárháború első szakaszában. Megvetette az alapját a szélesebb bázison és szervezettebben folyó hadseregépítésnek.

1918 nyarára azonban *egyre inkább kiütköztek az önkéntes alapon folyó hadseregszervezés komoly fogyatékosságai.* Az önkéntesség elve alapján nem

33 Lásd *Cserepanov:* Veszélyben a szocialista haza. 25. o.
34 Az utasítás előírta, hogy az önkéntes jelentkezésen kívül minden egyes belépni szándékozó esetében szükséges a társadalmi szervek, vagy különleges esetekben ezek két tagjának ajánlása. Teljes egységek jelentkezése esetén kollektív kezesség és név szerinti szavazás szükséges.
35 A Szovjetunió a Nagy Októberi Szocialista Forradalom ... III—1. köt. 296. o.
36 Lásd *Lenin:* Katonai levelezés. 39. o.
37 A Szovjetunió a Nagy Októberi Szocialista Forradalom ... III—1. köt. 311. o.

lehetett valóban tömeghadsereget szervezni. Az állomány nagy fluktálása megnehezítette a létszám folyamatos és gyors növelését. Nem biztosította a dolgozó parasztság tömegeinek és a régi hadsereg katonai szakembereinek bevonását. Lehetetlenné tette az állandó jellegű és egyöntetű magasabbegységek kialakítását. A hadsereg sok kis létszámú, rosszul szervezett, fegyelmezetlen és egymástól elszigetelten működő, a felsőbb parancsokat gyakran megtagadó osztagokból állt. Burjánzott a partizánkodás szelleme és gyakorlata, mely gyakran gátolta a hadműveletek sikeres menetét.

1918 májusában kitört a csehszlovák hadtest[38] lázadása, mely a legrövidebb idő alatt az eddigieknél jelentősebb harcképes katonai erő létrehozását sürgette. Bebizonyosodott azonban, hogy az önkéntesség alapján ez nem biztosítható. 1918 közepére így világossá vált, hogy az önkéntesség alapján felépülő hadsereg nem lesz képes széttörni az ellenséges gyűrűt és biztosítani a katonai győzelmet. Ily módon *az önkéntesség elve betöltötte szerepét, elavulttá vált* és indokoltnak mutatkozott korszerűbb szervezési elvvel — a hadkötelezettség elvével — történő felváltása.

A párt vezetői és katonai szakértői már korábban felismerték az önkéntesség elvének és gyakorlatának elégtelenségét, s *1918 áprilisától kezdődően egy sor intézkedést foganatosítottak a hadsereg reguláris jellegének kiépítése és a hadkötelezettségre való áttérés feltételeinek megteremtése érdekében.* A hadkötelezettség elvének és gyakorlatának bevezetése ugyanis csak akkor vált lehetővé, amikor kiépült a Vörös Hadsereg központi és helyi katonai apparátusa, valamint a mozgósítottak forradalmi szellemű nevelését és a burzsoá katonai szakemberek ellenőrzését biztosító politikai biztosi apparátus.

1918. április 1-én a Népbiztosok Tanácsa az ország védelmének legmagasabb szinten való irányítása érdekében kinevezte a *Legfőbb Katonai Tanácsot.* Április 8-án rendeletileg megszüntették a fennálló katonai kerületeket és velük együtt a katonai kerületi igazgatás egész rendszerét, s *új katonai kerületeket* állítottak fel. Ugyancsak egy április 8-i rendelet intézkedett a *katonai komisszáriátusok* létrehozásáról. A Lenin által aláírt dekrétum a komisszáriátusok irányítása alatt egységesítette a szétszórt katonai apparátust, s megbízta a katonai szolgálatra alkalmas lakosság nyilvántartásával, behívásával, katonai kiképzésével, az alakulatok megszervezésével. Április 8-i rendelet hívta életre a *politikai biztosok intézményét is.* Az első időben minden parancsnok mellé két kipróbált kommunistát osztottak be politika biztosként, később már csak egyet. Egy április 22-i rendelet megszüntette a parancsnokok választását, s bevezette kinevezésüket.[39] A csapatbizottságok ugyan még formálisan megmaradtak, de 1918 őszére csaknem mindenütt feloszlatták.

Az 1918 április folyamán kiadott dekrétumok eredményes végrehajtása megteremtette a feltételeit annak, hogy május 29-én az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottsága kiadja a *katonai behívásokra vonatkozó első rendeletét.* Ezt megelőzően az igazgatás helyi szervei a legjobban fenyegetett területeken saját kezdeményezésre már hajtottak végre behívásokat.[40] Ezek azonban valóban csak helyi jellegűek voltak. A május végi rendelet a központi iparvidékre és a veszélyeztetett kormányzóságokra vonatkozóan rendelte el a behívásokat. A rendelet alapján a Népbiztosok Tanácsa júniusban Moszkvában és Pet-

38 A csehszlovák hadtestet hadifoglyokból alakították Oroszországban még a Nagy Októberi Szocialista Forradalom előtt.

39 Az ezred-, dandár- és hadosztályparancsnokokat a Hadügyi Népbiztosság, a zászlóalj-, század- és szakaszparancsnokokat pedig a helyi katonai komisszáriátusok nevezték ki. A rajparancsnokokat a századparancsnokok jelölték ki.

40 A Szovjetunió a Nagy Októberi Szocialista Forradalom ... III—1. köt. 312. o.

rográdban, valamint a Volga menti, az urali és a nyugat-szibériai katonai körzetekben rendelte el öt korosztály kötelező mozgósítását.[41] Ezzel 1918 nyarán *megkezdődött a tömegméretű reguláris hadsereg szervezése a hadkötelezettség alapján.*

1918 július elején (4—10-ig) a szovjetek V. kongresszusa jóváhagyta a pártnak és a kormánynak a honvédelem megszervezése és a reguláris Vörös Hadsereg megteremtése érdekében végzett munkáját és tett intézkedéseit, s *kimondta az önkéntesség elvéről az általános hadkötelezettség elvére való áttérést.* A kongresszuson elfogadott alkotmány — amely a fiatal szovjetállam első alkotmánya volt — leszögezte, hogy a szocialista haza védelme a Szovjetköztársaság minden állampolgárának kötelessége. Az alkomány értelmében az általános hadkötelezettség 18 éves kortól 40 éves korig terjedt.

Az első mozgósítások — amelyek a katonákra, a tisztekre és a katonai szakemberekre egyaránt vonatkoztak — azt mutatták, hogy a *dolgozók, de különösen a munkások valóban szívügyüknek tekintették a szocialista haza védelmét.* A munkások a nagy ipari központokban zárt rendben, vörös zászlók alatt, forradalmi dalokat énekelve vonultak a kiegészítő parancsnokságokra. 1918 nyarán és őszén mintegy 800 000 ember vonult be, s a hadsereg hamarosan elérte az egy millió főt. A szovjet hadsereg ebben az időszakban kezdett valóban tömeghadsereggé válni. „Csupán az általános hadkötelezettségre való áttérés — amire az V. szovjet korgresszus határozata után került sor —, a régi katonai szakembereknek széles körű, sőt néha kényszer jellegű felhasználása és a politikai biztosi intézmény bevezetése rakta le a hadsereg helyes felépítésének szilárd alapját." — állapította meg Vorosilov elvtárs.[42]

Az általános hadkötelezettség elvére való áttérés sorsdöntőnek bizonyult a szovjethatalom védelme szempontjából. A kialakult helyzet nem tűrt halasztást. Az intervenciósok és a fehérgárdisták nyomása napról-napra fokozódott. *Mindez az ország egész életének háborús vágányra való terelését, a hátország megszilárdítását, a hadsereg létszámának növelését és reguláris jellegének megerősítését sürgette.*

1918 őszén Lenin és a bolsevik párt a hadsereg szervezésének és megerősítésének *fokozására* törekedett, „... tízszerezzük meg a proletár Vörös Hadsereg megteremtésével kapcsolatos munkánkat — írta Lenin —. A fordulat bekövetkezett — ezt mindannyian tudjuk, látjuk és érezzük. A munkások és a parasztok magukhoz tértek az imperialista mészárlás borzalmai után ... Leraktuk a szilárd alapzatot, sietnünk kell magának az épületnek a felhúzásával."[43] A kialakult helyzetben Lenin egy hárommillió fős hadsereg megteremtését sürgette. „Mi elhatároztuk — írta —, hogy tavaszra egymillió főnyi hadseregre van szükségünk, most három millió főnyi hadseregre van szükségünk. Lehet ekkora hadseregünk. És lesz is."[44] E cél elérése érdekében az ország Honvédelmi Tanácsa 1918 decemberében közelebbi feladatként másfél millió fős hadsereg létrehozására intézkedett.[45]

1918 őszén a párt az intézkedések egész sorát foganatosította a fenti célkitűzés gyakorlati realizálása érdekében. Szeptember 2-án az OK(b)P Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottsága határozata *az ország egész területét katonai táborrá nyilvánította.* A határozat kimondta, hogy: „A szocialista köztársaság minden erejét és eszközét az erőszakkal támadók elleni fegyveres harc szent ügyének szolgálatába állítja."[46] A Népbiztosok Tanácsa elren-

41 Lásd *Vorosilov:* Cikkek és beszédek. 639—640. o.
42 Uo. 235. o.
43 *Lenin:* Katonai levelezés. 125. o.
44 Uo. 126. o.
45 Uo. 139—140. o.
46 A Szovjetunió a Nagy Októberi Szocialista Forradalom ... III—1. köt. 303. o.

delte a vörös terror bevezetését, mindazok agyonlövetését, akik részt vesznek a fehérgárdista összeesküvésekben és lázadásokban.[47]

A proletárhadsereg létrehozatalának tervszerűbbé és szervezettebbé tétele, valamint a hadműveletek egységes vezetése és irányítása érdekében 1918. szeptember 2-án megalakult a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa, melynek alárendelték az összes katonai szerveket és intézményeket. Bevezették a főparancsnok tisztséget, akit teljes önállóság illetett meg az összes hadászati és hadműveleti jellegű kérdésekben. November 1-én megalakult a Tábori Törzs, a főparancsnok végrehajtó szerve. Ezt követően alakult meg közvetlenül Lenin elnöklete alatt Szovjet-Oroszország védelmének és fegyveres erőinek legfelsőbb irányító szerve, a Munkás-Paraszt Honvédelmi Tanács, amelynek határozatai, rendeletei valamennyi polgári és katonai szervre egyaránt kötelezőek voltak.[48]

A polgárháború sikeres megvívásának elengedhetetlen feltétele volt a hadsereg reguláris jellemzőinek kiépítése és megszilárdítása. Ennek érdekében ki kellett alakítani a hadsereg egységes, központi irányítását. Kidolgozták és jóváhagyták a hadsereg egyes kötelékeinek szervezetét és létszámkeretét. A különféle osztagokból ezredeket, dandárokat és hadosztályokat szerveztek. A Forradalmi Katonai Tanács szeptember 11-i parancsa alapján 47 lövészhadosztályt, 4 lovashadosztályt és 1 lovasdandárt kellett szervezni.[49] Egyidejűleg likvidálták az összes önkényesen alakult nagy létszámú és vegyes összetételű katonai alakulatokat, osztagokat és intézményeket. A hadosztályokat tábori hadseregekben vonták össze, s több tábori hadsereget egy-egy front parancsnoksága alá rendeltek. A front élén a Forradalmi Katonai Tanács állt, amelynek három tagja volt: egy parancsnok és rendszerint két politikai biztos. Ugyanígy minden hadsereg vezetése a Hadsereg Forradalmi Katonai Tanácsának kezében összpontosult. A reguláris hadseregre jellemző szervezett és centralizált vezetés kialakítása óriási szerepet játszott a hadműveletek alakulása szempontjából.

A hadsereg reguláris jellegének kiépítése és megszilárdítása szempontjából szerfelett nagy jelentősége volt a *forradalmi fegyelem* megteremtésének. A vasfegyelem Lenin szerint a szovjet hadsereg harcképességének legfontosabb feltétele, mely nélkül szó sem lehet semmiféle komoly katonai szervezetről és sikeres harctevékenységről. Óva intette Lenin a bolsevikokat a fegyelemsértéstől, a partizánkodástól, az egyes osztagok, alakulatok önkényeskedésétől, a központi vezetéssel szembeni engedetlenségtől, mert mindez a puszulásba vezet. Megkövetelte a parancsok és utasítások ellentmondás nélküli, feltétlen teljesítését. Felszólította a vöröskatonákat, hogy a lehető legnagyobb fokú szervezettséget és fegyelmezettséget tanúsítsák, mert: „A hadseregben a legszigorúbb fegyelemre van szükség."[50] A parancsnokok kötelességévé tette, hogy a legszigorúbban járjanak el a fegyelemsértőkkel, a harcparancsok végrehajtását meghiúsítókkal szemben. „... ha törik, ha szakad, el kell érnünk, hogy kérlelhetetlen szigorúsággal vezessük be a fegyelmet és az engedelmességet."[51]

Lenin *a katonai vasfegyelem alapjának a katonatömegek magas fokú öntudatát, a szocializmus ügyéhez való hűséget tekintette.* Ezért élesen elutasította a katonákat megalázó, akaratukat megtörő, őket gondolkodás nélküli végrehajtókká alacsonyító drillt és botfegyelmet. A fegyelem megteremtése és erősítése fő eszközét ezért Lenin a politikai meggyőződés erősítésében, a

47 Uo. 303. o.
48 Uo. 305. o.
49 *Frunze:* Válogatott művei. I. köt. 572. o.
50 *Lenin:* Művei 29. köt. 250. o.
51 *Lenin* Művei 31. köt. Budapest, Szikra. 1951. 171. o.

harc igazságos céljának tudatosításában, az eredményes politikai nevelőmunkában látta. „A Vörös Hadsereg — állapította meg Lenin — soha nem látott kemény fegyelmet teremtett, mégpedig nem kényszerrel, hanem maguknak a munkásoknak és parasztoknak a tudatossága, odaadása és önfeláldozása alapján."[52]

A Vörös Hadsereg forradalmi fegyelme megteremtése szempontjából *kiemelkedő jelentőségük volt az 1918 végén—1919 elején a hadseregben bevezetett első szovjet szolgálati szabályzatoknak.*[53] Ezek a szabályzatok tükrözték az új típusú hadsereg sajátosságait. Szabályozták a hadsereg belső életét, a katonák jogait és kötelességeit. Egységes rendet teremtettek a hadseregben, s ezzel hozzájárultak a fegyelem megszilárdításához. „A hadseregben egyre jobban megszilárdul a rend és a fegyelem, amely nélkül semmiféle harctevékenység nem képzelhető el." — állapította meg 1919 elején Frunze.[54]

Az 1918 áprilistól — az év végéig tett erőfeszítések — a központi és helyi katonai igazgatás megszervezése; a politikai biztosi intézmény bevezetése; az általános hadkötelezettség elvére való áttérés; az ország katonai táborrá való nyilvánítása; a legfelsőbb irányító és vezetőszervek létrehozása; a csapatok egységes szervezetének és irányításának kialakítása, valamint a hadsereg fegyelmének megszilárdítása — *nagy mértékben megszilárdították a hadsereg reguláris jellegét. Tulajdonképpen ebben az időszakban született meg Szovjet-Oroszországban a valóban reguláris hadsereg.* Ezzel egyidejűleg sikeresen haladt előre a hadsereg létszámának gyors növelése is. 1919 márciusára már teljesítették a Honvédelmi Tanácsnak a másfél milliós hadsereg megteremtésére vonatkozó 1918 decemberi keltezésű direktíváját. Jellemző a hadseregszervező munka rendkívül feszítettségére, hogy a felállított reguláris csapatok kétharmadát a frontparancsnokságok alakították meg, vagy töltötték fel és csak egyharmadát hozták létre a központi katonai szervek.[55]

Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy 1918 végén—1919 elején a reguláris jelleg maradéktalanul érvényesült, és nem jelentkezett ezen a területen több komoly fogyatékosság és probléma. Az arcvonalon, harcok közben szervezett csapatoknak hallatlan nehéz volt reguláris jelleget adni. „Mi, akik a harc mezején, ágyútűzben, az ellenséggel vívott mindennapi véres csaták közepette építettük a Vörös Hadsereget, *sok mindenben kénytelenek voltunk rögtönözni.*"[56] (Kiemelés tőlem — Z. E.) — állapította meg Vorosilov elvtárs. A veszélyeztetett arcvonalszakaszokon meglehetősen gyakran előfordult, hogy a sebtében összetákolt csapatokat minden előzetes kiképzés nélkül kellett harcba vetni az áttörések betömésére, vagy a végsőkig elcsigázott egységek megerősítésére. A mozgósítások gyakran olyan megfeszített ütemben haladtak, hogy a minimális formaságokat — a szükséges igazolványok kiállítását — sem tudták elvégezni. A fronton lévő alakulatok feltöltésére rendszerint szervezetlen utánpótlás érkezett a hátországból. „Annak a csapatnak — állapította meg Vorosilov —, amelyik egyszer a frontra került,, megszakítás nélkül kellett harcolni a győzelemig, az ellenség szétzúzásáig."[57]

Sok nehézséget okozott a tapasztalatlanság és a szervezetlenség is. Vorosilov írja le, hogy a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa, mikor megkezdte a reguláris hadosztályok megszervezését, egy hadosztály állomány-

52 *Lenin* Művei 29. köt. 250. o.
53 Ekkor lépett érvénybe a Vörös Hadseregben a Belszolgálati, a Helyőrségi és Őrszolgálati, valamint a Tábori és Fegyelmi Szabályzat.
54 *Frunze:* Válogatott Művei I. köt. 135. o.
55 Lásd *Grinyisin:* Lenin katonai tevékenysége. 360. o.
56 *Vorosilov:* Cikkek és beszédek. 174. o.
57 Uo. 645. o.

tábláját 55 000 főben és 25 000 lóban állapította meg. Természetesen egyetlen ilyen hadosztályt sem sikerült felállítani.[58] A Trockij vezetésével működő Forradalmi Katonai Tanács szervezetlenül és erélytelenül végezte munkáját, nem tanúsított kellő erélyt és éberséget a burzsoá katonai szakemberekkel szemben. A csapatok reguláris jellegét főleg a hátországban lehetett és kellett volna megadni, ott azonban Vorosilov elvtárs szavaival élve „... nem elég erélyesen és nem megfelelő hozzáértéssel végezték ezt a feladatot."[59] Nem sikerült még felszámolni az *önkényeskedést, a partizánkodást* sem, ami főleg abban az időszakban burjánzott, amikor még a hadsereg az önkéntesség elvére épült. Gyakorta előfordultak önkényes rekvirálások és sorozások.[60] A parancsnokok és politikai biztosok sokszor nem léptek fel beosztottaik indokolatlan és teljesíthetetlen, gyakran törvénytelen követeléseivel szemben.[61]

A reguláris hadsereg megteremtéséért folytatott harc *igen fontos állomása volt a párt 1919 márciusában megtartott VIII. kongresszusa.* A kongresszus — amely külön napirendi pontban foglalkozott a katonai kérdéssel és arról külön határozatot fogadott el — összegezte a hadseregszervezés több mint egy éves tapasztalatait, jóváhagyta a központi bizottság által fokozatosan kidolgozott és a gyakorlatban is megvalósított katonapolitikát, s kijelölte a hadseregépítés további fő útját és feladatait. A kongresszus jelentőségét csak növeli, hogy az eszmei-politikai harc eszközeivel szétzúzta a párt katonapolitikáját támadó, gyakorlati megvalósítását akadályozó „katonai ellenzéket", amely a kongresszus szószékét is felhasználva a maga idejétmúlt, reakciós nézeteit a pártra akarta kényszeríteni.

A kongresszus megállapította, hogy a Vörös Hadsereg jelentős erőt képvisel és már általában reguláris hadseregnek tekinthető. „Már aktív, vagyis hadrakelt, illetve közvetlenül hadműveletekre készülő hadseregünk ... a szervezés és kiképzés módszereit tekintve nem milícia jellegű, hanem »állandó«, »reguláris« hadsereg."[62] Ugyanakkor megállapította azt is, hogy *sem a hadsereg létszáma, sem szervezettsége még nem felel meg a követelményeknek.* A hadsereg létszáma ekkor még csak másfél millió fő volt, vagyis lényegében fele a Lenin által 1918 októberben meghatározottnak. Emellett — mint azt tanulmányunk korábbi ellemzése is bizonyította — a reguláris elv alapvető érvényesülése talaján még igen sok irreguláris vonás torzította és terhelte a hadsereg szervezeti jellegét. Vorosilov egyik beszédében a VIII. kongresszusra visszaemlékezve elmondja, hogy „... az akkori idők Vörös Hadserege még nem volt úgy megszervezve, mint egy reguláris hadsereg ...[63] A hadsereg egységeiben és magasabbegységeiben még jelentős mértékű volt a szervezetlenség, erősen érezhető volt a partizánszellem.

A kongresszus az objektív helyzet követelményeinek megfelelően kidolgozta a tömegméretű, szigorúan centralizált és vezetett, a proletár forradalmi szellemtől és fegyelemtől áthatott hadsereg megteremtésének világos programját. „*Most a reguláris hadseregnek* kell előtérbe kerülnie."[64] (kiemelés tőlem — Z. E.) Ugyanezt a gondolatot fogalmazták meg kongresszusi felszólalásaiban más bolsevik vezetők is. A kongresszus határozata ennek megfelelően rögzítette, hogy a politikai hatalom meghódítása lehetővé teszi a proletáriátusnak, hogy azt felhasználja „... olyan *központosított hadsereg*

58 Uo. 644—645. o.
59 Uo. 645. o.
60 *Frunze:* Válogatott művei I. köt. 264. o.
61 Uo. 160. o.
62 Az SZKP kongresszusainak ... I. rész. 504. o.
63 *Vorosilov:* Cikkek és beszédek. 642. o.
64 Idézi *Grinyisin:* Lenin katonai tevékenysége. 374. o.

tervszerű felépítésére, melynek *egységes szervezete és egységes vezetése egyedüli biztosítéka annak, hogy a legnagyobb eredményeket a legkisebb* áldozatok árán érhesse el."[65] (kiemelés tőlem — Z. E.)

E program ellen lépett fel a kongresszuson a zűrzavar, a partizánkodás szellemét védve és terjesztve a „katonai ellenzék". Az ellenzékiek antileninista csoportja azokat a választott parancsnokok vezetése alatt túlnyomórészt önállóan tényked̋ő partizán jellegű osztagokat tekintették eszményképüknek, amelyek 1918 első felében működtek, s amelyek akkor szükségszerűek voltak, de időközben a hadsereg reguláris jellegének megerősödésével túlhaladottakká lettek. Az ellenzék tagjai ellene voltak mindenféle rendnek, szervezettségnek és fegyelmezettségnek. Ellenezték a kényszerítő fegyelmi intézkedéseket, a parancsnokok kinevezését, a régi hadsereg katonai szakértőinek a hadsereg építésébe való bevonását, a szabályzatok bevezetését, a katonai tiszteletadást, a rendfokozati jelzések viselését — mondván, hogy mindez visszatérést jelent a régi hadsereghez. Feleslegesnek ítéltek meg minden felső, központi katonai vezetést és apparátust. Az ellenzék tehát szembeszállt az erős, centralizált és fegyelmezett munkás-paraszt Vörös Hadsereg gondolatával.

A „katonai ellenzékhez" csatlakoztak olyan becsületes pártmunkások is, akik korábban semmiféle ellenzékhez sem tartoztak, de *elégedetlenek voltak a Forradalmi Katonai Tanács és személy szerint Trockij tevékenységével.* A Trockij vezette legfelsőbb katonai vezetőszerv a hadsereg megteremtéséért folytatott harc időszakában, Vorosilov szavaival élve, „.... a szervezés területén csapnivalóan rossz munkát végez."[66] — ami általános felháborodást váltott ki a hadseregben dolgozó kommunisták körében. Trockij és a Forradalmi Katonai Tanács gyakran meglepő közömbösséget tanúsított a front szükségletei iránt, nem gondoskodott tartalékokról és utánpótlásról. Nem tanúsított kellő éberséget és ellenőrzést a burzsoá katonai szakemberek tevékenysége iránt. Megvető magatartással viseltetett a proletárszármazású parancsnokokkal szemben, s gyakran figyelmen kívül hagyta a politikai biztosok és pártszervezetek véleményét. Előfordult az is, hogy atrocitásokra ragadtatta magát becsületes vörös parancsnokokkal és politikai munkásokkal szemben.[67]

A kongresszus Lenin szellemi vezetésével megvédte a párt katonapolitikáját és a reguláris hadsereg elvét a „katonai ellenzék" támadásaival szemben. Lenin kongresszusi beszédében szenvedélyesen ostorozta a partizánkodás szellemét, amely nem egyéb, mint a kispolgárság álláspontja és törekvése a katonai kérdésben, s szükségesnek ítélte meg, hogy még a maradványait is kiirtsák a hadsereg életéből.[68] A partizánkodás Lenin szerint összehasonlíthatatlanul több bajt, bomlást és vereséget okozott, mint a burzsoá katonai szakemberek összes árulása. Lenin útmutatásai alapján a kongresszus élesen elítélte az ellenzék fellépését. „A partizánkodást, mint katonai programot hirdetni, ugyanazt jelenti, mint a nagyiparról a kézműiparra való visszatérést tanácsolni."[69] — állapította meg a kongresszus határozata. A kongresz-

65 Az SZKP kongresszusainak ... I. rész, 503. o.
66 *Vorosilov:* Cikkek és beszédek. 643. o.
67 Lásd A polgárháború a Szovjetunióban. 1918—1922. Budapest, Kossuth Kiadó. 1964. 225. o.
68 Szükséges ezzel kapcsolatban rámutatnunk arra, hogy a párt nem a partizánharc eszközeinek és módszereinek alkalmazását vetette el, hanem a partizánkodás szellemét, amely a fegyelem és a szervezettség ellen fordult, s amely az ellenzék követelése szerint a reguláris hadsereget lett volna hivatva felváltani. Különleges körülmények között az egységes irányítás alatt működő, a reguláris hadsereg szerves részét képező partizánosztagok szervezését és tevékenységét a párt továbbra is fontosnak tekintette. *(Frunze:* Válogatott művei. I. köt. 327. o.)
69 Az SZKP kongresszusainak ... I. rész. 503. o.

szus ugyanakkor keményen bírálta a Forradalmi Katonai Tanács tevékenységének fogyatékosságait, követelte a központi katonai intézmények munkájának megjavítását, s a kommunisták szerepének fokozását a hadseregben.

A párt VIII. kongresszusán ismételten felmerült a milícia kérdése. A kongresszus határozata kifejti az oroszországi kommunistáknak azt a véleményét, hogy *elméletileg a milícia a szocialista állam fegyveres erejének legjobb formája volna,* mert a katonai kiképzést a munkások és parasztok mindennapos munkájához közelálló körülmények között szervezhetnék meg. A kongresszus állásfoglalásából kiderül, hogy a bolsevikok a *reguláris hadsereget a polgárháborús körülményekből fakadó átmeneti szükségességnek tekintették, és nem mondtak le a milícia jellegű hadsereg megteremtésének gondolatáról.* „Éppen ilyen hadsereg megteremtésére törekszünk, s előbb-utóbb ezt el is fogjuk érni." — olvashatjuk a kongresszus határozatában.[70] A bolsevikok állásfoglalásaikban nyomatékosan hangsúlyozták, hogy a milícia hadsereg fogalma alatt nem sebtiben összetákolt, szervezetlen és hiányosan kiképzett hadsereget értenek. Állásfoglalásuk szerint a milícia jellegű hadseregnek „.... a legmodernebb haditudomány alapján kiképzett, felfegyverzett és megszervezett hadseregnek kell lennie."[71]

A kongresszus amikor felvetette a milícia jellegű hadsereg irányában való fejlődés célkitűzését, természetesen nem a legközelebbi jövőre gondolt. A közvetlen katonai célkitűzés — mint ez a korábbi elemzésből már ismert — a hadsereg reguláris jellegének megerősítése volt. *A milícia jellegű hadseregre való áttérés gondolata a polgárháború utáni időszakra vonatkozóan vetődött fel.* A kongresszus nyomatékosan hangsúlyozta a fokozatos áttérés szükségességét, valamint azt, hogy az áttérés érdekében kiterjedt előkészítő munkára, számos rendszabály végrehajtására van szükség. *A milícia elvre történő átállásra 1920 márciusában* — amikor úgy tűnt, hogy az európai részen a polgárháború véget ért — *az SZKP IX. kongresszusa hozott határozatot.* Az intervenció és a polgárháború ismételt fellángolása azonban lehetetlenné tette e határozat végrehajtását.[72]

Az SZKP VIII. kongresszusa a szocialista hadseregre vonatkozó marxista elmélet kidolgozása terén és a szovjet hadsereg reguláris jellegének fokozása érdekében valóban történelmi jelentőségű munkát végzett. Határozatai végrehajtásának kiemelkedő jelentősége volt az ellenség feletti győzelem kivívásában.

A kongresszus határozatainak hatékony végrehajtását az ország katonai helyzete is sürgetően megkövetelte. 1919 tavaszán—nyarán bontakozott ki Gyenyikin hadseregének támadása a szovjethatalom ellen. A párt *„Mind egy szálig harcra Gyenyikin ellen!"* kezdetű, a pártszervezetekhez intézett levelében — amelyet Lenin írt — a munkásokat és parasztokat a hadsereg fokozottabb támogatására szólította fel.

A Szovjetköztársaság védelmi képességének és a Vörös Hadsereg ütőképességének további fokozása szempontjából fontos szerepet töltött be a *párt központi bizottságának 1919. július 3—4-i plénuma, mely Lenin közvetlen irányításával zajlott le.* Az ülés határozata alapján a legfelső katonai irányítás megjavítása érdekében *újjászervezték a Forradalmi Katonai Tanácsot,* s a tanács valamennyi tagját kötelezték, hogy rendszeresen vegyenek részt a hadsereg és a flotta kollektív vezetésében. Leváltották Vacetisz eddigi főparancsnokot, aki nem egyszer téves, a honvédelmet károsan érintő döntéseket

70 Uo. 504. o.
71 Uo. 506. o.
72 A milícia elv ismételt megvizsgálásával és gyakorlati bevezetésével összefüggő problémákra a tanulmány második részében még részletesen kitérünk.

hozott, és helyére Kamenyevet, a szovjethatalomhoz hű, tapasztalt katonai szakembert nevezték ki. Ezzel egyidejűleg a központi bizottság megerősítette a frontok katonai tanácsait is azzal, hogy a legjobb parancsnokokat és politikai munkásokat helyezték e fontos beosztásokba. Ezek az intézkedések tovább erősítették a hadsereg szervezettségét és irányítását.

A központi bizottság plénuma fontos határozatokat hozott a hadsereg létszámának növelése érdekében. További mozgósításokat rendelt el, s elhatározta, hogy megfelelő intézkedések útján *fokozni kell a dolgozók katonai kiképzését. A minimumra kell csökkenteni a nem közvetlenül honvédelmi érdekű munkán dolgozók számát, s az így felszabaduló munkaerőt a hadsereg rendelkeésére kell bocsátani.* A határozat értelmében a korábbi időszakhoz viszonyítva nagyobb ütemben folytatódott a helyi párt-, szovjet- és gazdasági vezetők személyes mozgósítása. Az intézkedések és erőfeszítések eredményeként *1920 elején már valóban 3 millió volt a Vörös Hadsereg személyi állománya.* 1920 végére pedig a hadsereg létszáma 5,5 millióra emelkedett.

1919—1920-ban a kommunisták áldozatkész munkája nyomán végrehajtották a VIII. kongresszus alapvető jelentőségű határozatait. *Mind létszámban, mind szervezettségében kialakult az az új típusú reguláris szocialista haderő, mely képes volt visszaverni az ellenség támadásait, s egyszerre több arcvonalon is támadásba lendülve Szovjet-Oroszország európai részén 1920 végére megsemmisítő vereséget mérni a külső intervenció és a belső ellenforradalom összefogott erőire.*

ЭРНЁ ЗАГОНИ:

РАЗВИТИЕ ВОЕННОЙ ПОЛИТИКИ РОССИЙСКОЙ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ (БОЛЬШЕВИКОВ) В ГОДЫ ГРАЖДАНСКОЙ ВОЙНЫ

Резюме

Целью статьи является изучение того, почему за несколько месяцев изменилась концепция российских коммунистов относительно вооружённой силы социалистического государства, а также под влиянием разных факторов какое содержание получила военная политика первого социалистического государства.

В первой, опубликованной ныне, части — вторая часть опубликуется в первом номере за 1968 г. — в первой главе автор показывает то, что Партия большевиков только частично могла опираться — в строительстве армии — на прежние учения и указания марксистской теории. Организация армии социалистического государства являлась не только практически но и теорически новой задачей. Автор кратко подытожит военно-теоретическое наследие Маркса и Энгельса и военно-теоретическую деятельность Ленина в дореволюционном периоде. Он анализирует взаимную зависимость ленинской теории социалистической революции и требования социалистической обороны. Он занимается необходимостью организации социалистической армии и в связи с этим демократизацией и демобилизацией старой царской армии. Это являлось важным условием борьбы за создание армии нового типа. В конце этой главы автор порчёркивает ленинские указания относительно общественного назначения создаваемой армии нового типа.

Во второй главе статьи автор трактует вопросы теоретических и практических усилий большевиков, приложенных для создания регулярной армии. Он анализирует те факторы, которые привели классиков марксизма и революционных партий — до октябрьской революции — к тому выводу, что постоянную регулярную армию целесообразно сменить системой милиции, основанной на всеобщем вооружении народа.

После октября вследствие острой классовой борьбы и гражданской войны принцип милиции стал неприемлемым для надёжной защиты революции против регулярных армий интервентов и белогвардейцев. Статья в связи с этим знакомит читателя с ревизией принципа милиции и принятием регулярного принципа.

Декрет о создании Красной Армии уже основан на регулярном принципе. Вслед за этим автор подробно пишет о периоде организации армии, основанной на добровольных началах, о причинах, результатах и недостатках организации этого периода.

Автор вслед за этим занимается теми усилиями, которые были приложены с середины 1918-го года для обеспечения регулярного характера армии и создания многомиллионной массовой армии. Принцип всеобщей воинской обязанности, установление военного управления и система политических комиссаров создали необходимую основу для выполнения этих задач. В статье — в рамках этого — подробно анализируется создание центрального военного руководства и регулярной армии, укрепление революционной дисциплины, результаты и недостатки этой работы. Автор знакомит читателя с мерами, принятыми на VIII. съезде Российской Коммунистической Партии (большевиков) для укрепления регулярного характера армии, с выступлением военной оппозиции и отражением партизаского принципа. В конце этой главы говорится о значении принятия регулярного принципа с точки зрения победы в гражданской войне.

ERNŐ ZÁGONI:

DIE ENTWICKLUNG DER MILITÄRPOLITIK DER KOMMUNISTISCHEN PARTEI RUSSLANDS (B) IN DEN JAHREN DES BÜRGERKRIEGES (1917—1922)

Resümee

Das Ziel der Studie ist die Untersuchung, warum sich die auf bewaffnete Macht des sozialistischen Staates beziehende Konzeption der russischen Kommunisten im Zeitraum von einigen Monaten veränderte und mit welchem Inhalt sich — auf Grund der Wirkung verschiedener Faktoren — die Militärpolitik des ersten sozialistischen Staates entwickelte.

In dem ersten Abschnitt des jetzt veröffentlichten Teiles der Studie — den zweiten Teil bringen wir in der ersten Nummer des Jahres 1968 —, weist der Autor darauf hin, dass sich die bolschewistische Partei während der Organisation des Heeres nur teilweise auf die früheren Lehren und Hinweisungen der marxistischen Theorie stützten konnte. Die Organisation des Heeres des sozialistischen Staates erwies sich nicht nur praktisch, sondern auch theoretisch als eine neuartige Aufgabe. Der Verfasser fasst den theoretisch-militärischen Nachlas von Marx und Engels, sowie Lenin militär-theoretische Tätigkeit vor der Oktoberrevolution kurz zusammen. Er untersucht den Zusammenhang zwischen der leninischen Theorie der sozialistischen Revolution -und dem Bedürfniss der sozialistischen Heimatsverteidigung und befasst sich mit der Notwendigkeit der Organisation des sozialistischen Heeres und mit diesem in Zusammenhang mit der Demokratisierung und Abrüstung des alten zaristischen Heeres, welche Fakten im Kampf um die Schaffung eines Heeres von neuem Typ als wichtige Bedingungen galten. In diesem Abschnitt hebt der Autor abschliessend die leninischen Anweisungen zur gesellschaftlichen Berufung des Heeres neuen Typs hervor.

Der zweite Abschnitt der Studie befasst sicht mit den theoretischen und praktischen Bemühungen der Bolschewiken bezugs der Schaffung des regulären Heeres. Er zergliedert jene Fakten, die die Klassiker des Marxismus und die revolutionären Parteien — der Oktoberrevolution vorangehend — zu jener Folgerung brachten, dass es zweckmässig ist das ständige, reguläre Heer, mit dem auf der allgemeinen Bewaffnung des Volkes beruhenden Milizsystem abzulösen. Doch nach dem Oktober, unter den Umständen des verschärften Klassenkampfes und des Bürger-

krieges, zeigte sich das Miliz-Prinzip zur wirksamen Verteidigung der Revolution gegen die regulären Interventions- und Weissgardistenheere als ungeeignet. Mit diesem im Zusammenhang erklärt uns die Studie den Verlauf der Überprüfung des Miliz-Prinzips. Dem Dekret, das die Gründung der Roten Armee veranlasste lag schon das Regulär-Prinzip zu Grunde. Dem folgend zergliedert der Autor eingehend den Abschnitt der auf Freiwilligkeit ruhenden Heeresorganisation, ihre Gründe, Erfolge und Mangelhaftigkeiten.

Nach diesem befasst sich der Autor mit den Kraftausübungen, die ab Mitte 1918 zur Sicherung des regulären Charakters des Heeres und zur Gründung des mehrmillionen Massenheeres getroffen wurden. Die Einführung des Prinzips der Militärpflicht, der Aufbau der Militärverwaltung, sowie die Einführung des politischen Komissariats bildeten die unentbehrlichsten Vorderungen zur Lösung dieser Aufgabe. Die Studie zergliedert eingehend in diesem Gedankenkreis die Formierung der zentralen militärischen Leitung, die Bildung des regulären Charakters des Heeres, die Festigung der revolutionären Disziplin, die Erfolge und Mängel dieser Arbeit. Sie legt die Massnahmen des VIII. Kongresses der KPR(B) über die Verstärkung des regulären Karakters, sowie über die Zurückschlagung des Auftritts der militärischen Opposition und des Partisangeistes durch den Kongress dar. Abschliessend würdigt dieser Abschnitt der Studie die Bedeutung der Durchsetzung des Regulärprinzips aus dem Standpunkt des errungenen Sieges im Bürgerkrieg.

AZ INTERNACIONALISTÁK SZEREPE KALEGYIN ÉS KORNYILOV ELLENFORADALMI LÁZADÁSÁNAK LEVERÉSÉBEN[1]

Józsa Antal

A petrográdi és moszkvai októberi fegyveres felkelés győzelme után a hadsereg gyorsan kicsúszott az ideiglenes kormány híveinek kezéből. Kerenszkij, aki álruhában szökött meg a Téli Palotából, nem volt képes jelentős erőket összpontosítani Pétervár ellen. Kornyilov tábornok november 1 (14)-én Duhonyin tábornokhoz, az akkori főparancsnokhoz intézett levelében lényegében maga is elismeri ezt a tényt. Javasolta, hogy a főparancsnokság megerősítésére rendelje Mogiljovba az egyik csehszlovák lövészezredet, s az ellenforradalmi vezetésű lengyel hadtestet egy kozák üteggel erősítse meg. Szerinte a hadtestnek Orsát, Szmolenszket és Gomelt kell elfoglalnia. Javasolta továbbá, hogy összpontosítsa az Orsa—Mogiljov—Zslobin vonalon a csehszlovák hadtest minden ezredét, a Konyilov-ezredet és 1—2 erős kozák hadosztályt, irányítsa ide az összes angol és belga gyártmányú páncélkocsit — de teljesen tisztekből álló kezelőszemélyzettel —, létesítsen szoros kapcsolatot a doni, tyereki, a kubányi kozák csapatok atamánjaival és a lengyel, valamint a csehszlovák tanácsokkal.

Duhonyin a cseheket nem tartotta teljesen megbízhatóknak, mert Kijevben elsőként kötöttek a bolsevikokkal fegyverszünetet, a lengyel hadtestet gyengének értékelte, „a kozákok pedig hajthatatlanul azt az álláspontot foglalták el, hogy nem harcolnak a bolsevikok ellen."[2] Viszont a levelezésből világosan kitűnik, hogy az ellenforradalmár tábornokok már novemberben a legfegyelmezettebb és legharcképesebb alakulatnak a hadifoglyokból alakult csehszlovák hadtestet tekintették, amely — miután a francia vezérkar alárendeltségébe került — a kijevi incidenstől eltekintve, amikor 1917 őszén a 2. csehszlovák lövészezred az ellenforradalmárok oldalán beavatkozott a harcokba, semleges álláspontot foglalt el.

1917 végén az ellenforradalmi erők legveszélyesebb góca, az orosz „Vendé", a doni katonai kerület volt. A kerület 3,5 millió lakosából a kozákság létszáma meghaladta a 1,5 milliót. Az utóbbiak birtokolták a föld 85%-át, a 900 000 őslakos parasztnak s a 800 000 ún. „jövevénynek" kevés föld jutott. Többnyire a kozák kulákságnál cselédeskedtek.[3] A kerületben több nagyüzem és bánya működött, mintegy 220 000 munkással.

Kalegyin tábornok helyi ellenforradalmi kormányt hozott létre, mely a ka-

1 Részlet a szerző készülő tanulmányából.
2 Idézi A. И. Деникин: Очерки русской смуты. том 2. Париж, 1922. стр. 137—138.
3 Az adatokat az alábbi könyvből vettem át: История Великой Октябрьской социалистической революции. М. 1962. стр. 235.

det párt politikai vonalának megfelelően szembehelyezkedett a Népbiztosok Tanácsával, statáriumot vezetett be a Don-vidéken és elrendelte a kozákság mozgósítását. Ide áramlott Oroszország központjából az ellenforradalom színe-virága, akik Kalegyin 55 000[4] főt kitevő katonai erejében látták a régi rend visszaállításának biztosítékát. Bogajevszkij tábornok, Kalegyin helyettese nyíltan kijelentette: „... a felkelést a kadet párt egyenes követelésére kezdtük meg, amely régóta összeköttetésben áll hivatalosan a kozákság ellenforradalmi részével... Ilyenformán a nyílt polgárháború a kadet párt kezdeményezésére és vezetésével kezdődött el. Ennek a szervezetnek a központi bizottsága most valamennyi ellenforradalmi erő vezérkara."[5]

1917. november 28 (december 11)-én Tifliszben tartott értekezleten az antanthatalmak képviselői támogatásukról biztosították Kalegyint és az „Önkéntes Hadsereget", amelyet Alekszejev tábornok, volt vezérkari főnök szervezett. Lansing külügyi államtitkár az Amerikai Egyesült Államok elnökéhez intézett jelentésében Kalegyin csapatait a „leginkább szervezett erőnek" nevezte, mely „képes elfojtani a bolsevizmust".[6]

Kalegyin mint az ellenforradalom fő erejének birtokosa, összeköttetésbe lépett az Orenburg körzetében tevékenykedő Dutovval, az ukrán Központi Radával, a szovjethatalom ellen fellépő lengyel hadtesttel és a királyi román csapatokkal abból a célból, hogy biztosítsa az alkotmányozó nemzetgyűlés, 1918. január 18-ára történt összehívásának idejére a burzsoá rend restaurációjához szükséges előfeltételeket. Azt remélte, hogy az alkotmányozó gyűlés, amelynek küldöttei között a bolsevikok csak 25%-ot tettek ki,[7] törvényesíteni fogja az ellenforradalmi fordulatot.

Kalegyin, hogy biztosítsa Moszkva és Petrográd elleni menetelés esetére a hátát, először a Don-vidék forradalmi központjait igyekezett birtokba venni. Ezek közé tartozott Rosztov és Taganrog.

Rosztovban és környékén erős bolsevik szervezetek működtek, amelyeknek befolyása mintegy 40—60 000 munkásra terjedt ki. 1917 júniusában az Oroszországi Szociáldemokrata (bolsevik) Munkás Párt rosztov-nahicsevánvi pártbizottsága 850 tagot tartott nyilván.[8] A bolsevikokkal együttműködő hadifoglyok szociáldemokrata szervezete ekkor 420 tagot számlált,[9] akiknek a befolyása — Ibler Lajosnak, a szervezet ma is élő jegyzőkönyvvezetőjének visszaemlékezése szerint — mintegy 7—8000 hadifogolyra terjedt ki. A hadifogoly pártszervezet vezetője egy osztrák pékmunkás, Herbert Mälcher lett, aki egyben tagja volt a rosztov—nahicsevánvi pártbizottságnak is.[10]

Még a forradalom békés fejlődésének az időszakában a hadifoglyok százai tanújelét adták annak, hogy készek támogatni az orosz proletáriátust a békéért és szocializmusért vívott harcban. Több mint 2000-en vettek részt a május elsejei felvonuláson, s amikor a termelésben beállt válság következtében

4 В. Я. Борщевский: Рабочий класс и Советы Донецко-Криворожского бассейна в Октябрьской революции. ч. 2. Днепропетровск, 1962. стр. 121.

5 Декреты Советской власти. Сборник документов. т. I. М. 1957. стр. 165.

6 Papers Relating to the Foreign Relations of The United States The Lansing Papers 1914—1920. vol. II. Washington. 1939. 343—344. o.

7 Az alkotmányozó gyülésbe történt választások alkalmával a bosevikok a központi ipari kormányzóságokban többségbe kerültek, de az agrár és nemzetiségi vidékeken az eszerek befolyása erősebbnek bizonyult. Az összoroszországi választási eredmények a következők voltak: eszerek 58%, bolsevikok 25%, kadetek és más burzsoá párt 13%. Később a bolsevikok befolyása nőtt az agrár jellegű kormányzóságokban is és számos eszer küldöttet a választók visszahívtak. Az összeülő alkotmányozó gyűlés küldötteinek többsége elutasította „A dolgozó és kizsákmányolt nép jogainak kinyilatkoztatása" című dokumentum megtárgyalását s ezt követően 1918. január 20án a Szovjetek Összorosz Központi Végrehajtó Bizottsága feloszlatta.

8 Адреса местных организаций РСДРП (1917—1918 гг.). Исторический архив. 1956. № 6. стр. 64. Борьба за власть Советов на Дону 1917—1920 гг. Сборник документов. Ростов-на-Дону, 1957. стр. 65—68.

9 Welt-Revolution. Nr. 4. 29. April. 1918. Aus der Provinz.

10 Наше Знамя. Ростов-на-Дону. № 11. 11 июня 1917 г.

Hadifogoly munkások csoportja 1917. április 20-án a Don menti Rosztovban. Az ülő sorban balról jobbra: Bence Gábor, Molnár Ferenc, Gyüri József, Frank József, Fulat József; az álló sorban Ibler Lajos, a hadifogoly bolsevik pártszervezet jegyzője, Kovács Mihály és Vámos János

növekedett a munkanélküliek száma, Mälcher javaslatára a hadifogoly pékek önként átadták munkahelyüket családos, munka nélkül maradt orosz szaktársaiknak,[11] s vállalták — ami ezzel járt — a hadifogolytáborok silány ellátását.

A júliusi tüntetés vérbefojtása után a rosztovi hadifogolyszervezetet az orosz kémelhárító feloszlatta. Mälchert és társait bebörtönözték. Néhány hónapos szünet után a szervezet illegálisan ugyan, de újra működött. Többen hamis „menekült" igazolvánnyal ismét munkába álltak. Így a rosztovi bolsevikok a harc kiéleződése idején a városban és környékén dolgozó internacionalista hadifoglyokra is számíthattak. Mivel időközben a román, délszláv és csehszlovák hadifogoly munkások nagy részét kivonták a munkahelyekről — önkéntes alakulatokba való szervezés céljából —, és más nemzetiségűekkel váltották fel őket,[12] a magyarok aránya a foglyok között Ibler Alajos és más veteránok szerint viszonylag elég magas lett.[13]

Rosztovban a petrográdi fegyveres felkelésről szóló hírt 1917. október 26 (november 8)-án[14] a kikötőben horgonyzó „Kolihida" hajó rádiója fogta fel. A „Mars" színházban ülésező rosztov-nahicsavanyi munkás és katonaküldöttek szovjetje a jelenlévő mensevikek és eszerek tiltakozása ellenére hatá-

11 Наше Знамя, № 7, 27 мая 1917 г.

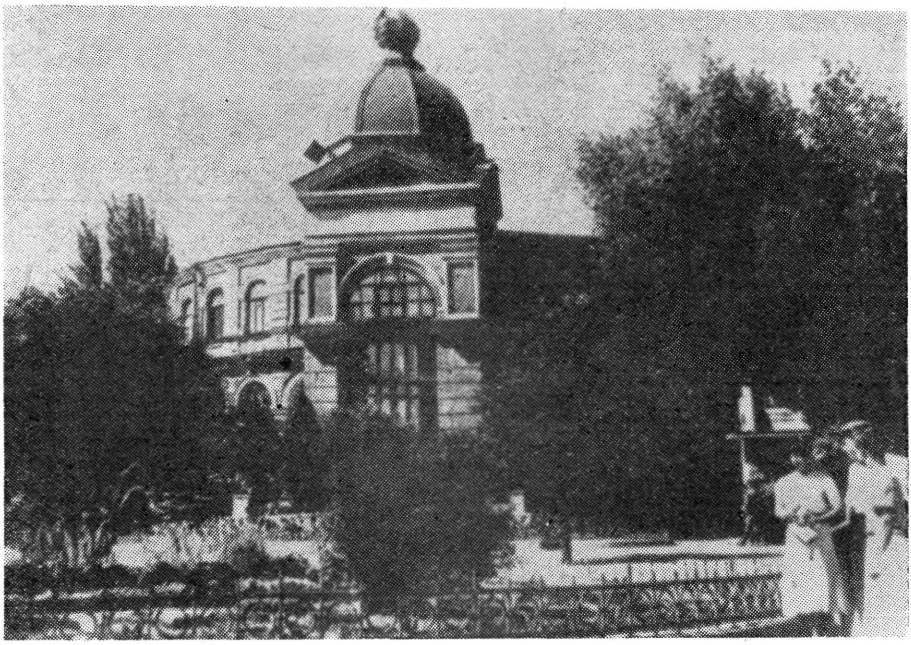
12 Rosztovi Állami Területi Levéltár. 455. fond, 3. leltár, 597. ö. e. 32. köteg, 28. lap; Kriegsarchiv, Präs. K. u. k. Kriegsministerium, 10/kgf. Abt. Nr. 43612/1918, 7—64 (eredeti zsákmányolt iratok a juzovkai művek hadifogoly munkásairól.)

13 HIL. Internacionalista visszaemlékezések, „I" doboz. *Ibler Alajos.*

14 1917-ben a régi és az új időszámítás alapján tüntettem fel a dátumokat. 1918. január 1-től csak az új időszámítást vettem alapul.

rozatot hozott a hatalom átvételéről. Ennek érdekében megalakították a forradalmi-katonai bizottságot.

A hatalom átvételének azonban komoly akadályai voltak. Kalegyin mintegy 6000 kozákot összpontosított megfelelő tüzérségi megerősítéssel a városba. A katonai és politikai helyzetet bonyolították, hogy a forradalmi-katonai bizottság néhány bolsevik tagja az eszerekkel és a mensevikekkel való megegyezés mellett szállt síkra, mikor azok beléptek a kadetok vezetése alatt álló ellenforradalmi szervezetbe, melyet „A Haza és a Forradalom Megmentése Bizottságának" kereszteltek el. Míg ezek az ingadozások tartottak, érté-

Ebben az épületben székelt 1917-ben az OSZD(b)MP Rosztov—nahicseványi bizottsága

kes idő veszett el, amely alkalmat adott Kalegyinnek, hogy jelentős erőket összpontosítson a rosztovi szovjet ellen, amely 9000 vörösgárdistával s hat löveggel rendelkezett.[15]

November 25-ről 26-ra (december 8—9) virradó éjszaka Potockij tábornok ellenforradalmi osztagai körülvették a rosztovi szovjet épületét, ahol a munkások és a Fekete-tengeri Flotta képviselői tanácskoztak. Ezen kívül feldúlták a bolsevik pártbizottság és a „Nase Znamja" című újság szerkesztőségét.[16] A forradalmi-katonai bizottság a Fekete-tengeri Flotta tengerészeivel együtt ellentámadásba ment át és szétverte a városban lévő ellenforradalmi erőket. Ebben az akcióban a hadifoglyok is részt vettek. November 27 (de-

[15] Борьба за власть Советов на Дону 1917—1920 гг. Сборник документов. Ростов-на-Дону, 1957. стр. 154.
[16] Хроника исторических событий на Дону, Кубани и в Черноморье. Вып. I. Ростов-на-Дону, 1939. стр. 98.

cember 10) -én heves harcok kezdődtek Nahicsavany körzetében, Rosztovban és Tagonrogban a forradalmi-katonai bizottság lázas ütemben szervezte a Vörös Gárdát,[17] amely támadásba lendült a városból visszavonuló kozák és tiszti alakulatok ellen. 29 (december 12)-én Kizityernyik körzetében a kozákok túlereje súlyos veszteségek árán azonban feltartóztatta a vörösgárdistákat.[18]

November 30 (december 13)-án Kalegyin tábornok parancsot adott az Akszajban állomásozó két ezredének, hogy kezdje meg támadását Rosztov ellen.[19] Ezt követően az ellenforradalmárok újabb erőket vetettek be. December 1 (14)-én súlyos harcok folytak a városért. Másnap, december 2 (15)-án a Vörös Gárda a kozákok erős nyomására kivonult a városból.[20] A rosztov-nahicsaványi forradalmi-katonai bizottság Kalegyin leveréséig először Szulinban, majd Kámenszkáján tevékenykedett. Ide vonult vissza a forradalmi hadifoglyok egy része is, sokan azonban a városban maradtak, illegalitásban. Ezek közül többen az ellenforradalmi terror áldozatai lettek, vagy börtönbe, koncentrációs táborba kerültek.

A város védelmében többszáz hadifogoly internacionalista vett részt és mint kiképzett katonák a kozákok és a tiszti ezredek komoly ellenfeleinek bizonyultak. A Welt-Revolution 1918. április 29-i száma így emlékezik meg a Rosztov védelmében elesett internacionalista hadifoglyokról: „... Nagy lelkesedéssel, váll-váll mellett harcoltak elvtársaink a barikádokon Kalegyin Novicsarkaszból érkező zsoldosbandái ellen, hősiesen védve a forradalmat, amíg a támadók elsöprő túlereje el nem nyomta őket, s meg nem kellett hátrálniuk a szabadság hóhérai előtt.

Ezen bátrak közül ötvenhárman haltak meg hősként 1917. november 12-én Rosztov barikádjain, ebben a kétségbeesett, egyenlőtlen küzdelemben. Megbecsülés, örök dicsőség emléküknek!"[21]

A harcok folyamán a városban mintegy száz munkás és néhány katona vesztette életét. A temetés előtt 50 halottat ismertek fel a hozzátartozók, 59 névtelen maradt.[22] Minden bizonnyal zömük olyan hadifogoly lehetett, akiknek a városban és környékén hozzátartozójuk nem akadt. Feltehetően ezek között volt az az 53 internacionalista is, akikről Rosztov felszabadítása után a Welt-Revolution idézett cikke is említést tesz.

Az eszerek és mensevikek tárgyalásokba bocsátkoztak Kalegyinnel, s nagy mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a helyőrség katonáinak nagy része Kalegyin kozákjaival szemben semleges magatartást tanúsított. Az „osztálybéke" helyreállításának a jegyében rendezték meg december 13 (26)-án a városi duma elöljárói s a megalkuvó szocialista vezetők a harcok áldozatainak temetését, melyről több korabeli tudósítás és fénykép maradt fenn. A temetés azonban az ellenforradalom elleni hatalmas tömegtüntetéssé vált.

Az alkotmányozó nemzetgyűlés támogatására felhívó plakátokat elnyomták a munkásszervezetek jelmondatai. A városi duma, a munkás- és katonaszovjet, a szakszervezetek eszer és mensevik vezetői mellett külön vonultak a gyári-üzemi bizottságok s a bolsevik szervezetek.

A gyászmenet — amelyben több tízezer ember vett részt — az egyházi szertartás után a Nyikolájev kórházból indult el, 62 egyszerű koporsót kísérve a temetőbe, ahol a hősöket egy közös sírba helyzeték. A kórusok egy-

17 Uo. 99—100. o.
18 Uo. 101. o.
19 Uo.
20 Uo. 102. o.
21 Welt-Revolution . . .
22 Ростовская речь, Ростов-на-Дону, № 750., 13 декабря 1917 г.

házi énekeit felváltották a munkások forradalmi dalai, s több mint 30 gyár zenekara a Marseillaise-t játszotta. Magasra lendültek a bolsevikok transzparensei: „Éljen az Internacionálé!"; „Dicsőség a szocializmus eszméjéért elesetteknek!"[23]

Így kísérték utolsó útjára Rosztov dolgozói a szocialista forradalom névtelen hőseit.

Kalegyin, miután Rosztov elfoglalásával biztosította hátbatámadás veszélyétől bázisát, a doni kozák vidéket, megkezdte nagyobb arányú hadműveleteit a Donyec-medence, Harkov, majd Moszkva irányában. Csapatainak útját

Rosztovi munkás és internacionalista vörösgárdisták temetése 1917. december 13-án, akik Kalegyin csapatai elleni harcban estek el

kegyetlen terror kísérte. Az orosz kadet párt már az ideiglenes kormány idején a magyar és német hadifoglyok elleni megtorlások egyik kezdeményezője volt, most a hatalom elvesztése után az ellenforradalmi tiszti és kozák alakulatok dühe a hadifoglyok ellen fordult. Katonai szempontból a bolsevikok egyik leghűségesebb szövetségesét látták bennük. A Don menti csapatok körzetében 1917-ben 76 292 hadifogoly dolgozott.[24] Kalegyin és Kornyilov számára világos volt, hogy ennek a katonailag kiképzett tömegnek csak részbeni felfegyverzése is — amelyhez a bolsevikok Rosztovban, az ipar- és bányatelepeken, ahol a szervező munkában kipróbált forradalmi elemekre támaszkodhattak, s már 1917 novemberében hozzákezdtek — az erőviszonyokat a vártnál hamarabb a szovjethatalom javára változtathatják meg, miközben Alekszejev és Kornyilov „Önkéntes Hadseregének" létszáma nem

[23] Приазовский край, № 292., 15 декабря 1917 г.
[24] Hadtörténelmi Közlemények. (a továbbiakban HK.) 1961. 2. sz. 636. o.

haladta meg a 4000 főt,[25] s az 50 000 mozgósított kozák politikai megbízhatóságában is kételkedni lehetett.

A munkásokat, parasztokat és hadifoglyokat terrorral akarták megfélemlíteni, de az ellenkező hatást érték el. Visnyakova és Ljalikov visszaemlékezésükben leírják, hogyan törtek be váratlanul az egyik Don menti bányatelepülésre Kalegyin csapatai. Az első dolguk az volt, hogy a szállásukról kiterelják és sorakoztassák az ott tartózkodó 50 osztrák—magyar hadifoglyot, akiket azonnyomban géppuskával lekaszaboltak.[26] Ezt követően — családjaik szemeláttára — a fegyvertfogható bányászokat gyilkolták le. A kozákok kirabolták a lakásokat és elhajtották a jószágot.

A fehérek által megszállt területen a hadifoglyok elvesztették azokat a szabadságjogokat, amelyeket a helyi szovjetektől kaptak. Kalegyin csapatai, miután bevonultak Makejevkára, hol az üzemekben és bányákban a bolsevikok a hadifoglyok között jelentős befolyásra tettek szert, visszaállították a régi rendet. A foglyokat összeterelték és 4000-et közülük erős fedezet alatt Rosztovba kísérték.[27] Így akarták megakadályozni a foglyok és a helyi munkások együttes fellépését a terroruralmuk ellen.

Kalegyin csapatainak előrenyomulása a munkás és szegényparasztok tömeges menekülését váltotta ki a szovjet ellenőrzés alatt álló területre. Hasonló, bár méretében kisebb folyamat zajlott le a hadifoglyok esetében is.[28]

Schröder rosztovi dán konzul a petrográdi dán királyi követségnek címzett jelentésében 1918 januárjában beszámol az ellenforradalmi csapatok által megszállt területeken rekedt hadifoglyok szomorú helyzetéről. Rosztovban minden válogatás nélkül 100 hadifoglyot tartóztattak le, s Novocserkaszkba szállították őket azon a címen, hogy a bolsevikokkal álltak kapcsolatban. Csak a dán konzulnak az atamánnál történt személyes közbenjárására sikerült elérnie, hogy az említett hadifoglyokat egy közeli táborba szállították át.[29]

A Donyec-medence munkásai, bányászai, lázas ütemben szervezték a vörösgárdista osztagokat, de a fegyver- és lőszerhiány akadályozta, hogy minden jelentkezőt, így a hadifoglyokat is, felfegyverezzenek. A juzovkai körzetben például, ahol sok hadifogoly dolgozott,[30] 15 000 vörösgárdista gyűlt össze, de csak 2000-nek volt fegyvere.

A 4. cs. és kir. hadsereg 1918 elején kelt felderítő jelentése szerint a jekatyerinoszlávi kormányzóság mondhatni valamennyi bányájában, ahol hadifoglyok dolgoztak, internacionalista osztagok is alakultak, amelyek együttműködtek a bolsevikokkal.[31] 1917 végén a hadifogolytáborok őrsége nagyrészt hazaszéledt, s az őrlegénységet hadifoglyokkal helyettesítették. Carl Nielsen harkovi dán konzul, aki a hadifoglyok felügyeletével és támogatásával foglalkozott, 1918 januárjában erről az alábbiakat jelentette: „A táborok őrlegénysége most — ha nem is hivatalosan — osztrák és német hadifoglyokból áll, és mi csak örülhetünk annak, hogy a hadifoglyok között a legjobb viszonyok uralkodnak."[32] A harkovi kormányzóság volt ekkor a Kalegyin ellen folyó harc egyik fő bázisa.

25 А. И. Деникин: Очерки русской смуты. т. 2. Париж, 1922. стр. 228.
26 Борьба за Октябрь на Артемовщине. Сборник воспоминаний и статей. Москва-Харьков, 1929. стр. 281—282.
27 Приазовский край — № 289., 10 декабря 1917 года.
28 HIL. Első világháborús gyűjtemény. 3389. cs. 63. pall. 3. i. 1. lap — O. Schröder rosztovi dán konzul jelentése a petrográdi dán királyi követségnek — német nyelvű másolat.
29 HIL. Első világháborús gyűjtemény. 3389. cs. 64. pall. 8. i.
30 Рассказы о великих днях. Воспоминания старых большевиков. Донецкое областное издательство. 1957. стр. 94.
31 Kriegsarchiv. AOK. Op. Abt, 653. Fasc., Nachrichten . . . Nr. 10. vom 18/3/1918.
32 HIL. Első világháborús gyűjtemény, 3389. cs. 6. pall. 6. i.

Egy hadifogoly vallomáson alapuló jelentés szerint a Donyec-medencében és a Don mentén 22 000 osztrák—magyar hadifogoly csatlakozott a Vörös Gárdához.[33] Ez a szám alig egy tizedét teszi ki azoknak a hadifoglyoknak, akik 1917 végén ezen a területen éltek. Hiteles szovjet összesítő adatokkal nem rendelkezünk.

A fegyver- és lőszerhiányt Tulából, Petrográdból, Moszkvából küldött szállítmányok enyhítették. Kalegyin kezdeti sikereinek azonban nemcsak a vörösgárdisták fegyverhiánya volt az oka, hanem a nagyfokú szervezetlenség, ösztönösség, fegyelmezetlenség s legfőképpen az egységes katonai vezetés hiánya.

1917. december 4 (17)-én nyílt meg Nyikitovkán a Donyec-medence munkás- és katonaszovjetjei és forradalmi-katonai bizottságai képviselőinek a konferenciája, melyen megalakították a Forradalmi-Katonai Bizottságok Irodáját. Néhány nap múlva megszervezték a Vörös Gárda központi vezérkarát is.[34]

A vezérkar elsőnek egy biztosítási övet hozott létre, mely Jasznovitaja, Nyikitovka és Debalcevo között húzódott. A védelem kulcspontjait és támpontjait a vasúti csomópontok alkották.

A polgárháború olyan körülmények között bontakozott ki, mikor az imperialista háború frontjait többnyire önkényesen otthagyó ezredek, hadosztályok hosszú szerelvényeken áramlottak haza. Még 1917 decemberében nem alakult ki összefüggő arcvonal, és a forradalmi és ellenforradalmi erők által megszállt területek között a vasúti forgalom sem szűnt meg. Ez mind a két félnek egyrészt előnyére, másrészt hátrányára szolgált. Lehetővé tette például, hogy harci szerelvényeket menetrendszerűen közlekedő személyvonatoknak álcázva, rajtaüssenek az ellenfélen. Ezt a taktikát követte többek között Csernyecov ezredes ellenforradalmi „partizán" alakulata.[35] Legsikeresebb rajtaütését 1918. január 10-én a Vörös Gárda egyik központjában, Debalcevo állomásán hajtotta végre. 13 fogságba esett vörösgárdista vezetőt agyonlövetett, majd visszatért bázisára, Lihaja állomásra.[36]

A Vörös Gárda tevékenysége többirányú volt. Egyrészt lefegyverezte a Kalegyin támogatására hajlamos kozák és más alakulatokat, s ha ellenállást fejtettek ki, szétverte azokat, másrészt védelmi harcokat folytatott az ellenforradalmi erőkkel szemben, harmadszor, ha ezt az erőviszonyok lehetővé tették, támadó hadműveleteket indított, összehangolva a bányatelepek munkásainak felkelésével, akik között szép számmal voltak hadifoglyok.

Kalegyin uralma alatt, elsősorban a kadet párt politikáját[37] követve, a foglyok őrzését megszigorították s anyagi helyzetük javítását is megakadályozták. „Ahol bolsevik uralom volt — írja vallomásában Burdus Sándor népfelkelő hadnagy —, ott a nép szívesen fogadott, elvtársaknak szólítottak

33 A Don menti csapatok körzetében 76 297, a Donyec-medencében pedig 1917 végén csak a bányafelügyelőség 244 200 hadifoglyot foglalkoztatott. (Lásd HK. 1961. 2. sz. 636. o., 1963. 2. sz. 136. o.) — Dr. Gőcze százados jelentése szerint Harkov körzetében még 1918 tavaszán mintegy 200 ezer, zömében osztrák-magyar hadifogoly tartózkodott (HIL. Első világháborús gyűjtemény. 3389. cs. 46. pall. 1. i. 1918. április 22-én kelt harkovi jelentés), akik között magas volt a magyarok és az osztrákok aránya. Az élelmezési nehézségek és a munkanélküliség mellett a központi iparvidékekről még az ideiglenes kormány ide irányította a munkanélküli hadifoglyokat, főleg mezőgazdasági munkára. Ennélfogva a Kalegyin elleni harcok idején a Don mentén és a Donyec-szénmedencében élő 320 497 hadifoglyok száma lényegesen nem igen csökkent. Miután a német hadifoglyok összoroszországi viszonylatban az osztrák-magyaroknak még 1/10-ed részét sem tették ki, Dél-Oroszországban sem haladhatták meg túlzottan ezt az arányt.

34 В. Я. Борщевский: Рабочий класс и Советы Донецко-Криворожского бассейна в Октябрьской революции. ч. 2. Днепропетровск, 1962. стр. 131.

35 В. А. Антонов-Овсеенко: Записки о гражданской войне. т. I. стр. 103—104.

36 Uo.

37 Kriegsarchiv. Neue Feldakten. K. u. k. 2. Op. Armeekommando, 516. Fasc. 72. lap. (Jelentés az antantbarát kadeteknek a hadifogoly politikájáról Kijevben.)

— ahol kozák uralom volt, ott egyikünk sem mutatkozhatott, nehogy lássák, hogy hadifogoly szállítmány is van a vonaton, mert kiszállítottak volna. Szentpétervárott 2 hétig, vagyis a német támadásig szabadon járhattunk, úgy a nép, mint a vörösgárda szívesen fogadott..."[38] Ugyanerről és hasonlóan ír visszaemlékezésében, amely a Sarló és Kalapács című folyóiratban jelent meg, Király József is: „... Az októberi forradalomról idejekorán és jól informáltak bennünket a tömegesen hazaérkező frontbeliek. A kozákság az októberi forradalom lényegét igyekezett titokban tartani a foglyok előtt, akiknek a száma meghaladta a 150-et a faluban. A községben a szovjet uralmat még nem ismerték el; az összes hivatalok és hivatalos közegek még 1918-ban is cári jellegűek voltak. Megkezdődött a foglyok között a mozgalom: egyenlő munkabért az orosz munkásokkal, szabad mozgási engedélyt, stb. A hatóságok részéről megkezdődött a represszió. A foglyok tömegesen hagyták ott a falut és tömegesen mentek be a városba (Jejszk), ahol a forradalmi bizottság egy nagy kaszárnyát bocsájtott rendelkezésükre. Így kerültem én is be a városba négy társammal együtt éjjel, szökve, 1918 februárjában..."[39]

Az ipartelepeken, a bányásztelepüléseken, ahol erős forradalmi szervezetek működtek, felszabadították a hadifoglyokat. Életrajzában Erőss Miklós, ma Csernyigovban élő veterán, internacionalista leírja, hogy 1917 őszén a bányász vörösgárdisták a hadifoglyokkal együtt birtokba vették az Alekszandrov—Grusevszkij-i (ma Sahti-i) bányákat. Kalegyin kozákjai azonban megszállták a vidéket és megfosztották a hadifoglyokat is a kivívott szabadságuktól. Erőss és a többi hadifogoly társa Lihajára ment, ahol 1918 januárjában beléptek az ottani gyárban szerveződő vörösgárdista osztagokba. A magyar hadifoglyokból egy 150 harcost kitevő külön osztagot alakítottak.[40] Hasonlóképpen hadifogoly vörösgárdista osztagok alakultak más bányákban, gyárakban, vasúti csomópontokon, amelyeknek jelentős szerepük volt abban, hogy 1917 decemberének közepén Mariupolj-Juzovka—Jásznovitaja—Debalcevo—Kámenszkája vonalában kialakult az arcvonal, amelynél északabbra Kalegyin és Kornyilov csapatai csak nagyobb erőfeszítés árán jutottak.

A harcok váltakozó sikerrel folytak. Hol a vörösgárdisták támadtak, hol a kozákok. A Vörös Gárda hadműveletei azonban ekkor a gyakori nagyfokú veszteségek mellett tartós sikereket még nem hoztak, s nem egyszer területfeladást és visszavonulást követelt.

A jasznovitajai vörösgárdisták, akiknek soraiban jelentős számban harcoltak hadifoglyok is megrohamozták a kozákok támpontjait és egészen Makejevkáig törtek előre. Lendületes támadásuk futásra késztette az ellenforradalmárokat.[41] Az előnyomulást támogatták a kalgyenisták által megszállt bányák munkásainak felkelései.

Az erőviszonyok azonban még ekkor, 1917 végén és 1918 elején a katonailag szervezettebb ellenforradalmi kozák és tiszti csapatoknak kedveztek. Az

38 HIL. HM. eln. 1/a. osztály 1918. 1. tétel, 602890. alapsz. 65. lap. 23. pótzászlóalj 1918. május 27. (A hadnagy a forradalommal nem nem szimpatizált).

39 *Király József:* A jeiszki ellenforradalom és harcaink a kubányi kozákság ellen. Sarló és Kalapács. 1933. 1. sz. 75—77. o. — Hasonló képet rajzol a hadifoglyok dél-oroszországi helyzetéről Kovács Doboczky Antal: „Egy kisebb földbirtokosnál dolgoztunk öten magyarok, egészen 1917 december végéig, mit sem tudva a februári forradalomról. Sőt még az októberiről sem. A földbirtokos kozák volt, valamint a környékbeli lakosság is kozákokból állott. Ezért volt lehetséges bennünket annyira elszigetelni, hogy a forradalomról szóló hírek sem a hadifoglyokhoz, sem a többi mezőgazdasági munkáshoz nem jutott el..." Közben megismerkedtem a faluban azzal az asztalossal, aki a helyi szovjet elnöke lett... A szovjet megalakulása után a foglyok sokan bementek Jeiszkbe, ahol beléptek a Vörös Gárdába. *(Kovács Doboczky Antal:* Visszaemlékezéseim a polgárháborúról. Sarló és Kalapács. 1932. 2. sz. 57. o.)

40 HIL. *Erőss Miklós* orosz nyelvű önéletrajza 1—2. o. (Jelzet nélkül — rendezés alatt).

41 Борьба за Октябрь на Артемовщине. Сборник воспоминаний и статей. Москва-Харьков, 1929. стр. 158.

utóbbiak éppen Jasznovitaja körzetében vetettek harcba nagy erőket. A bányásztelepülés többször gazdát cserélt. A harcba bekapcsolódtak Makejevka, Juzovka és más városok, körzetek vörösgárdistái is. Az itt összpontosított forradalmi csapatok soraiban kínai munkások és magyar hadifoglyok is harcoltak. Zvjágin, a harcok egykori résztvevője, meleg szavakkal emlékezik meg az osztag állományába tartozó magyar géppuskásokról: „... Kiváló géppuskásoknak bizonyultak. Sokszor rohantak rájuk ordítva, kardjukat villogtatva a kozák századok, s nem egyszer húzták be a nyakukat a pontosan találó géppuskatűz hatására.

Estefelé a bekerítés veszélye fenyegetett. Miután százhúsz embert vesztettünk, Visnyákov, Polupánov elhatározták, hogy az osztagot kivonják a harcból. Erről szóltak az egyik magyarnak. Az rövid ideig tanácskozott övéivel, odakúszott Polupanovhoz és közölte, hogy a géppuskások maradni akarnak és fedezik a visszavonulást.

A kőfedezék mögül a harcosok rejtve és elővigyázatosan egymás után a vízmosáshoz kúsztak hátra. A kozákok újból rohamoztak. Hátuk mögött felkelepeltek a géppuskák. Sokáig és szünet nélkül lőttek.

Csak később tudtuk meg, hogy a géppuskások milyen bátran viselkedtek. Egy sem hátrált meg, egyik sem vonult vissza. Mind életét vesztette. Mindmáig sajnálom — fejezi be Zvjagin a magyar vörösgárdistákról szóló emlékeit —, hogy emlékezetem nem őrizte meg a munkásosztály boldogságáért, az igaz ügyért elesett magyar testvérek neveit."[42] Elismerő szavakkal méltatja Borscsevszkij is, a kor egyik szovjet történész szakértője a Donyec- és krivojrogi-medence munkásosztályának és szovjetjeinek az októberi forradalomban betöltött szerepéről szóló kétkötetes munkájában a magyar internacionalista hadifoglyok szerepét a munkáshatalom kivívásáért és megszilárdításáért folyó harcban.[43]

Szóda Gyula mint bányász Sahtnaján dolgozott. Írásában, amely 1931-ben jelent meg a Sarló és Kalapács hasábjain, megemlékezik a hadifoglyoknak Kalegyin kozákjai ellen vívott harcáról:

„A tárnában dolgoztam 1917 októberéig — írja. — Részt vettem a felkelésben és a kozákok elleni fegyveres harcban. Ezekben a bányákban és környékükön olyan erősek voltak a kozákok, hogy széjjelvertek bennünket és újra vissza kellett mennünk a tárnákba, de 1917 decemberi harcainkban a kozákok és fehér tisztek ellen már több eredményt értünk el.

Ezekben a felkelésekben résztvett a hadifoglyok minden nemzetisége, de legerősebben a magyarok.

Körülbelül másfél hónapig nem voltam a bányákban, de a menekülő bányászok elbeszéléseiből tudtam, hogy a rájuk támadó kozákok kegyetlenül elbántak velük azért, hogy elvegyék a hadifoglyok kedvét a forradalomban való részvételtől. Közülük senki sem tudott menekülni."[44]

A szovjet kormány mihelyt az ipari központokban, Petrográdon és Moszkvában megszilárdult a szovjethatalom, mozgósította a rendelkezésre álló katonai erőket Kalegyin és Kornyilov csapatai ellen, s mindent megtett annak érdekében, hogy mielőbb likvidálják az ellenforradalomnak ezt a fő gócpontját.

42 И. П. Завягин: От царского солдата до солдата революции. — Рассказы о военных днях. Воспоминания старых большевиков Донбасса. Сталинское областное издательство. 1957. стр. 151—153. Az 1917-ben és 1918 elején Ukrajna és Dél-Oroszország területén harcoló vörösgárdista magyarok nevei alig ismertek. A német és osztrák-magyar intervenció következtében megsemmisültek azok az iratok, amelyek alapján ez megállapítható volna. Sok írásos dokumentum ebben az időben nem is keletkezett, mivel a Vörös Gárda az okmányolásra túl nagy gondot amúgy sem fordított.

43 В. Я. Борщевский: Рабочий класс и Советы Донецко-Криворожского бассейна в Октябрьской революции. ч. 2. Днепропетровск, 1962. стр. 133—134.

44 *Szóda Gyula:* Emlékezés a polgárháborúra. Sarló és Kalapács. 1931. 3—4. sz. 82. o.

A Népbiztosok Tanácsának 1917. november 28 (december 11)-án a dolgozókhoz és kizsákmányoltakhoz intézett felhívásában határozottan kijelentették, hogy a szovjet kormány nem teszi le a fegyvert „a kadet párt és annak kalegyinista csapatai előtt."[45] Felszólította a forradalmi munkásokat, parasztokat, tengerészeket, katonákat, kozákokat, hogy támogassák ezt a harcot. A Pravda november 18 (december 1)-i száma közölte, hogy Petrográdról öt ezredet vezényeltek Kalegyin ellen.[46] Ezt követően a helyi vörösgárdisták külön osztagokat különítettek ki, melyeket hamarosan el is szállítottak a frontra. Észak- és Közép-Oroszországból, vagy az orosz vörösgárdisták századaihoz csatlakozva, vagy külön internacionalista osztagot alakítva — s ez volt a ritkább esett —, viszonylag elég sok hadifogoly ment délre, hogy fegyverrel a kézben harcoljon az ellenforradalmárok ellen. Lapjelentés szerint 1918 januárjában 2000 internacionalista volt hadifogoly érkezett a csisztjakovi körzetbe.[47] Az osztrák—magyar hadügyminisztérium 10. osztályához 1918. február 18-án befutott egyik jelentés arról számol be, hogy a kosztromai kormányzóság Buj nevű városából 1000 vörösgárdistát fegyvereztek fel és irányítottak Dél-Oroszországba Kalegyin csapatai ellen. Ezek közül körülbelül 400 osztrák—magyar felfegyverzett hadifogoly volt.[48] Elindulásuk előtt a foglyokat orosz egyenruházattal látták el,[49] s ezért külsőleg nem különböztek a többi vörösgárdistától. Osztrák—magyar és német egyenruhában viszonylag kevés hadifogoly harcolt, hisz a fogság ideje alatt azok többnyire elhasználódtak. Külső megfigyelő számára azonban elsősorban ezek, a központi hatalmak egyenruháit hordó, felfegyverzett hadifoglyok tűntek fel, akik csak töredékét jelentették a ténylegesen fegyveres szolgálatot teljesítő internacionalistáknak.

1918 januárjában az erőviszonyok kezdtek megváltozni. Tömegesen tértek haza a frontról a kozák ezredek, amelyeknek katonái — elsősorban a szegényebb kozákok — már nem voltak hajlandók támogatni Kalegyin kormányát. A Népbiztosok Tanácsának a dolgozó kozákokhoz intézett 1917. november 25 (december 8)-i felhívásának[50] hatására a 35., 39., 41., 44., 46. és néhány más ezred katonáinak többsége elismerte a szovjethatalmat,[51] s szembefordult az ellenforradalmi doni kormánnyal. Komoly jogi alapot jelentett Kalegyin parancsainak megtagadásához a központi szovjet kormány december 8 (22)-i dekrétuma. Ebben a Népbiztosok Tanácsa eltörölte a kozákok sajátos, történelmileg kialakult katonai kötelezettségét.[52] Kalegyin hátországában aktivizálódtak a nem kozák parasztok, s a fronton lévő kozák ezredekben erős erjedési folyamat indult meg.

1918. január 23-án Kamenszkáján megnyílt a kozák frontharcosok kongresszusa. Mintegy 46 kozák ezred küldte el képviselőjét a tanácskozásra, melyen a Donyec-medence, Rosztov és Moszkva munkásai is képviseltették magukat. Podtyelkov, kozák őrmester elnökletével megalakították a doni kozák kerület forradalmi-katonai bizottságát, mint a „Kozák Körzet" szovjet ellenkormányát. Podtyelkov ultimátumot intézett a doni katonai kormányhoz, hogy adja át a hatalmat. Kalegyin válaszul parancsot adott Csenyecov ezredesnek, hogy foglalja el Kamenszkáját[53] s kergesse szét a forradalmi-kato-

45 Декреты Советской власти. т. I. М. 1957, стр. 166.
46 Документы по истории гражданской войны в СССР. т. I. М. 1941. стр. 38.
47 Приазовский край, № 24. 1 февраля 1917 г.
48 HIL. Első világháborús gyűjtemény. 5389. cs. 47. pall. 3. i. (Báró *Slatin* jelentése 1918. január 11-i újsághír alapján.)
49 Uo.
50 Декреты Советской власти. т. I. М. 1957, стр. 156—159.
51 История гражданской войны в СССР. т. 3. М. 1957, стр. 47—48.
52 Декреты Советской власти. т. 1. М. 1957, стр. 198—199.
53 А. И. Деникин: Очерки русской смуты. т. 2. Париж, 1922, стр. 219.

nai bizottságot. A kozák csapatok felbomlását Kalegyin nem volt képes elhárítani. Egymás után tagadták meg a parancsot a kozák ezredek, s ha nem is álltak át nyíltan a vörösök oldalára, többnyire semleges magatartást tanúsítottak. Az első adandó alkalommal hazaszéledtek. A doni kerület lakosságának 48%-át kitevő nem kozák parasztsága elégedetlen volt a kozák kormány politikájával, s ezek képviselőinek a bevonása sem segített. A parasztok egyre határozottabban követelték a kozák földek teljes felosztását. A népesség 10—11%-át kitevő ipari munkásság szervezkedett, felkeléseivel alapjában veszélyeztette Kalegyin csapatainak hátországát.[54]

Antonov-Ovszejenko, az ukrán Központi Rada és Kalegyin ellen harcoló szovjet csapatok parancsnoka, miután az erőviszonyok a szovjetek javára billentek, a fő csapást 1918 január elején a Donyec-medencéből kiindulva tervezte mérni azzal a határozott céllal, hogy a déli irányú vasúti fővonal birtokbavételével és annak megtartásával elvágja a Központi Rada és Kalegyin csapatait, megakadályozza azok közvetlen együttműködését. A fő csapás iránya Rosztov és Lihaja volt.[55]

Január 8-án Jegorov hadoszlopa, mely Közép-Ukrajnában harcolt, parancsot kapott, hogy vegye birtokba a déli vasútvonalat, nyújtson segítséget a jekatyerinoszlávi és az alekszandrovszki vörösgárdistáknak a Rada csapatai ellen vívott harcban, töltse fel alakulatait az útjába eső helységek vörösgárdistáival, akadályozza meg a kozák szerelvényeknek a Don-vidékre történő összpontosítását, szigorúan ellenőrizze az Ukrajna és a Don-vidék közötti forgalmat és tisztítsa meg a Krímbe vezető utat.[56]

Az ellenforradalmi doni kozákok és az önkéntes hadsereg ellen tevékenykedő szovjet csapatok négy irányból koncentrikusan támadtak. A cél Rosztov és Novocserkaszk elfoglalása volt.

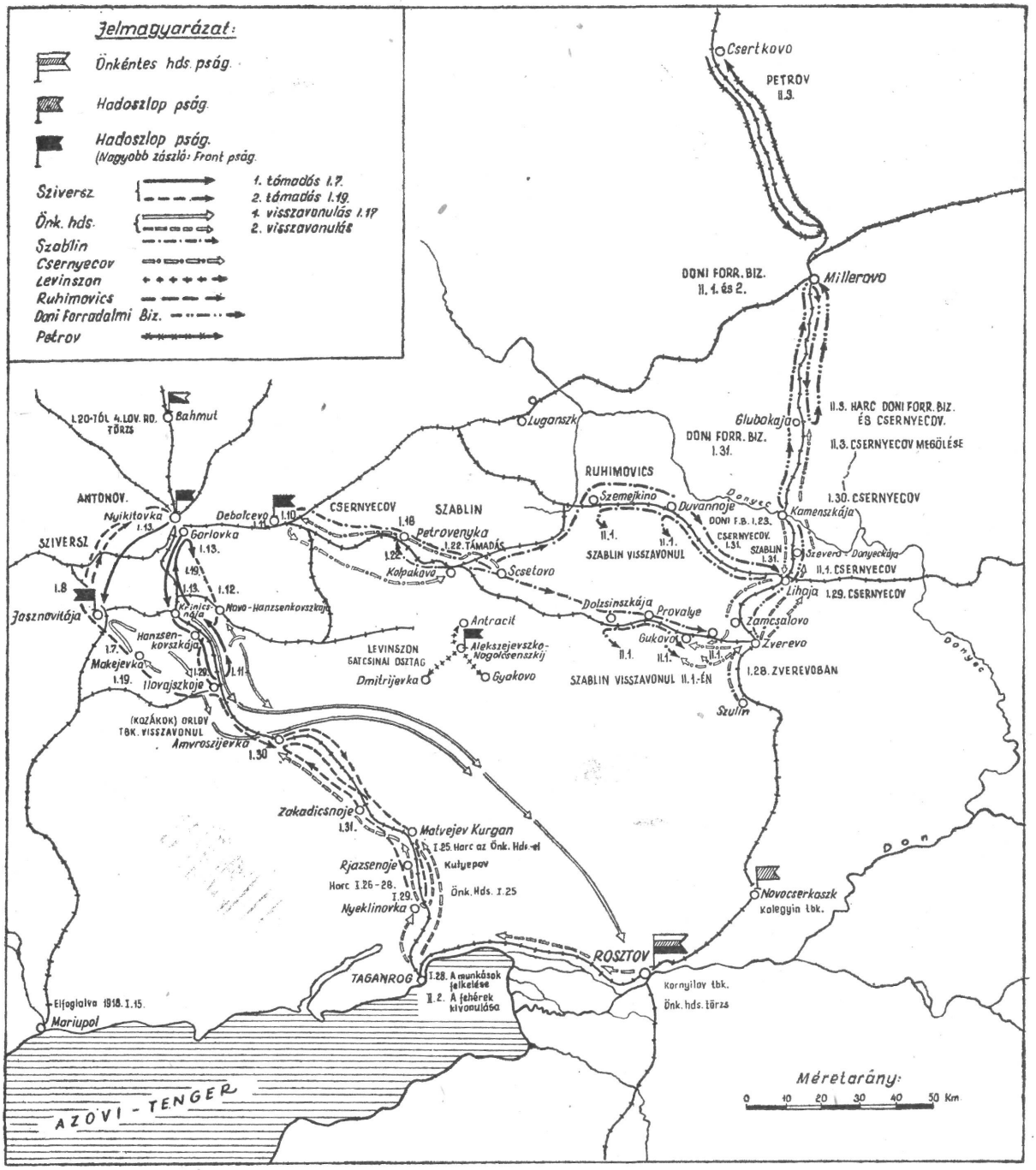
Sziversz hadoszlopa Taganrog és Rosztov irányában nyomult előre. A bányászok felkelésére támaszkodva gyors sikereket ért el, s január 7-én elfoglalta Jasznovitáját és Makejevkát. Miután 10-én Csernyecov ezredes ellenforradalmi alakulata rajtaütött Debalcevon, Sziversz visszavonult Makejevka körzetéből. Hamarosan ismét felszabadult Makejevka és Hanzsenszkája, s Sziversz oszlopa visszaszorította Orlov tábornok és Kutyepov ezredes alakulatait. Megkezdte a támadást Taganrog irányában. Január 25-én elérte Matvejev Kurgánt, majd a következő nap Rjazsnoje állomást. 29-én Nyeklinovkánál az önkéntes hadsereg erős ellenállásába ütközött és Amvroszijevszkájára vonult vissza.[57]

A tiszti alakulatok és a kozákok közötti ellentétek miatt az önkéntes hadsereg parancsnokságát Novocserkaszkból Rosztovba tette át, s elsősorban Sziversz hadoszlopának feltartóztatására összpontosította erőit. Rosztovban és Taganrogban a nagyszámú bolsevik érzelmű munkásság komoly ellenforradalmi erőket vont el a frontról.

Gyenyikin könyvében leírja, hogy a rosztovi burzsoázia csak bizonyos pénzösszeggel járult hozzá a helyőrség felállításához, a szovjet, mensevik és eszer tagjai a munkanélküliek felfegyverzésével kívánták megoldani a kérdést. Az utóbbiak bolsevik érzelműek lévén, nem voltak hajlandók az ellenforradalmárokat támogatni. Végül az „önkéntes hadsereg"-be csak gyerekek jelentkeztek.[58]

Január 30-án Taganrogban munkásfelkelés robbant ki, mely össze volt

54 I. m. 171. o.
55 В. А. Антонов-Овсеенко: Записки о гражданской войне. т. 1. М. 1924. стр. 98.
56 Uo.
57 A hadműveletek leírásánál *Antonov—Ovszejenko* idézett munkáját vettem alapul.
58 А. И. Деникин: Очерки русской смуты. т. 2. Париж, 1922. стр. 216—217.

A szovjet csapatok támadása a Donyec-medencében. Sziversz, Szablin, Petrov és a Doni Forradalmi Bizottság. 1918. I. 20.—II. 3

(Antonov—Ovszejenko adatai alapján)

hangolva Sziversz előrenyomulásával. Több napig tartó utcai harcok után a fehérek, a tiszti iskolások és két tiszti század február 2-án kitörtek a városból, s komoly veszteségek árán Marcevo irányában vonultak vissza.[59] Lapjelentés szerint mintegy 1200 hadifogoly internacionalista vett részt a városban és környékén folyó harcokban. Taganrog felszabadulása komoly segítséget jelentett Szivernek, aki az erősítések beérkezése után ismét támadásba lendült és február 6-án elfoglalta Matvejev Kurgánt. Az itt lefolyt csatában Kalegyin csapatai súlyos veszteséget szenvedtek.[60] Másnap Antonov megerősítésként Sziversz rendelkezésére bocsátotta a 3. vjazmai lett ezredet (400 gyalogos), a 13. nehéz tüzérosztály két ütegét, a 18. szibériai lövészezredet.

R. F. Sztversz (balról a negyedik) frontszakaszparancsnok a Kalegyin elleni arcvonalon

Ezen kívül a központi vezérkar 2 század pótlást küldött az 1. donyeci forradalmi ezred részére, valamint egy német hadifoglyokból álló századot (100 ember és 4 gépfegyver).[61]

Sziversz előnyomulása alkalmával a fehérek terroruralma alól felszabadult hadifoglyokból is toboroztak önkénteseket. Ez az osztrák—magyarok között nagyobb, a németek között viszont kisebb eredménnyel járt. A rosztovi dán konzul jelentése szerint a várost elfoglaló bolsevik csapatok között 1700 hadifogoly volt.[62] Sziversz parancsnoksága alatt levő csapatok ekkor összesen kb. 10 000 lövészből, 1000 lovasból, 42 lövegből és 2 páncélvonatból ál-

59 В. А. Антонов-Овсеенко: Записки о гражданской войне. т. 1. М. 1924, стр. 215—216.
60 I. m. 226. o.
61 I. m. 227. o.
62 HIL. Első világháborús gyűjtemény. 3389. cs. 62. pall. 63. pall. 3-i.; Kriegsarchiv. Prä. K. u k. Kriegsministerium 10/kgf. Abt. 1918. Nr. 28734. Blg. 2.

lottak. Néhány, még ma is élő veterán vörösgárdista, a Rosztov körül folyó harcokban részt vevő hadifoglyok számát többezer főre becsüli.[63]

A második szovjet hadoszlop parancsnoka Száblin, aki baloldali eszer volt, azt a feladatot kapta, hogy törjön előre a vasútvonal mentén és vegye birtokába a fontos vasúti csomópontot, Lihaját, majd a továbbiakban támadjon Novocserkaszk irányában. Száblin csapatainak a létszáma a harcok folyamán változott. 1918 január végén megközelítőleg 7000 lövészből és lovasból állt, és 80 löveggel, valamint 2 páncélvonattal rendelkezett.

Száblin csapatainak soraiban harcolt többek között az a 150 magyar hadifogolyból álló osztag, amelybe Erőss Miklós, az Asztrahányi internacionalisták későbbi zászlóalj parancsnoka is belépett.[64]

Csernyecov ezredes 1918 januári rajtaütése után Száblin visszafoglalta Debalcevot. 19-én birtoka vette Petrovenykát, 9-én elérte Seglovot és Kolpakovot, 30-án Zemcsalivot, 31-én Lihaját.

Február 1-én Száblin alakulatai Csenyecovtól vereséget szenvedtek és két irányban Észak-Nyugat felé visszavonultak.

A harmadik szovjet hadoszlop Petrov volt ezredes parancsnoksága alatt Voronyezs irányából nyomult előre.[65] Egyesült a Doni Forradalmi Katonai Bizottság csapatával, amely egy lovasdandár erejének felelt meg. Feladata az volt, hogy Kamenszkáján keresztül törjön előre Lihajáig, s itt egyesüljön Száblin alakulataival, majd folytassa előnyomulását Novocserkaszk irányában.

Csernyecov ezredes ellenforradalmi osztaga Lihajából kiindulva folytatta támadását s február 2-án kiszorította a Doni Forradalmi Katonai Bizottság alakulatait Kamenszkájáról és Glubokajáig tört előre. Itt egy igen véres ütközet folyt le, melyben a forradalom oldalára állt kozák ütegek, a 44. és 27. kozák ezredek teljesen szétverték Csernyecov osztagát.[66] Mintegy 40 tiszt és tisztiiskolás esett fogságba, köztük Csernyecov ezredes is, akit szökési kísérlet közben megöltek. Az elszenvedett vereség súlyos csapást jelentett az ellenforradalmi erőkre, s meggyorsította a kozákság körében a bomlási folyamatot.

Feruár 11-én Kalegyin összehívta a doni kormány tagjait s kijelentette, hogy a fronton egyre kevesebben hajlandók védelmezni a doni kerületet. Javasolta a kormány lemondását. „Helyzetünk kilátástalan — mondta —, a lakosság nemcsak nem támogat bennünket, hanem ellenségesen viselkedik irányunkban. Erőnk nincs és az ellenállás értelmetlen..."[67] Még aznap főbelőtte magát.

Már 1918 elején világossá vált, hogy az ellenforradalmi terveket következetesen csak a nagyrészt tisztekből és tiszti iskolásokból álló 3—4000 főt számláló „önkéntes hadsereg" hajlandó szolgálni. A 15 milliós cári orosz hadsereg felbomlott, s sem a szovjethatalom, sem a fehérek részére nem képviselt olyan katonai erőt, amelyre polgárháborúban huzamosabb ideig számítani lehetett volna.

A Központi Rada csapatai vereséget szenvedtek és feladták Kijevet, a román királyi hadseregen, a lengyel és a csehszlovák hadtesten kívül az ellenforradalom más katonai erővel európai Oroszországban nem rendelkezett.[68]

Alekszejev tábornok, aki Kornyilovval együtt szervezte az „önkéntes had-

63 *Bencze Gábor, Ibler Alajos, Mohácsi Lajos* szóbeli visszaemlékezése alapján.
64 HIL. Internacionalista gyűjtemény. *Erőss Miklós* visszaemlékezése (oroszul) sz. n. 2. o.
65 Petrov hadoszlopához csatlakozott hadifoglyok számáról nincsenek adataink.
66 В. А. Антонов-Овсеенко: Записки о гражданской войне. т. 1. М. 1924. стр. 232—234.
67 А. И. Деникин: Очерки русской смуты. т. 2. Париж, 1922. стр. 220.
68 А. И. Деникин: Очерки русской смуты. т. 2. Париж, 1922. стр. 212—213.

sereget", 1918. február 9-én levélben fordult a kijevi francia misszió vezetőjéhez.[69]

Ebben ecsetelte az orosz ellenforradalmárok reménytelen helyzetét, hogy a bolsevikok révén felvilágosított doni és tyereki kozákok megtagadják a harcot.

„Az erők egyenlőtlenek azonban — írja Alekszejev tábornok — és segítség nélkül Oroszország és a szövetségesek közös kárára kényszerítve vagyunk a politikai és hadászati szempontból fontos doni területet elhagyni. Előre látva a dolgok ilyen kimenetelét, én régen reménytelenül sürgettem a hozzájárulását, hogy irányítsák a Don-vidékre — ha nem is az egész csehszlovák hadtestet, de legalább egy hadosztályt. Ez elég volna ahhoz, hogy folytassuk a harcot és szervezzük az önkéntes hadsereg további alakulatait. Azonban, sajnos, a hadtest haszontalanul és feladat nélkül Kijev és Poltava közelében helyezkedik el, és mi pedig elveszítjük a doni területet. Egy erős hadosztálynak az összpontosítása tüzérséggel együtt Jekatyerinoszláv—Alekszandrovszk—Szinyelnyikovo körzetében már közvetett segítséget jelentene nekünk ... Az egész hadtest — azonnal nagyarányú feladat megoldását tenné lehetővé. Ismerve az Ön befolyását Maxa úrra és általában a csehekre, Önhöz fordulok azzal a kéréssel, hogy tegyék meg az általam megfogalmazott elhatározást. Lehet, hogy ez még nem késő."[70]

Alekszejev, a cári hadsereg egykori nagyhatalmú vezérkari főnöke, aki hadseregekkel tervezett és rendelkezett, addig süllyedt, hogy politikai és katonai elképzeléseinek sorsát egy, az Osztrák—Magyar Monarchia hadifoglyaiból alakult csehszlovák hadosztály rendelkezésére bocsátásától tette függővé.

A francia misszió azonban nem teljesítette Alekszejev kérését, mivel a várható német támadás elhárítása érdekében akkor katonai vonatkozásban közeledés volt a bolsevikok, az antant-megbízottak és a csehszlovák hadtesttel rendelkező Csehszlovák Nemzeti Tanács között.

A doni kozák vidék sajátos képviseleti szervének, a „Nagy kör"-nek Kalegyin öngyilkossága után, február 17-én kellett volna megnyílnia Novocserkaszkban. Azonban a csak a kozák kulákságot képviselő küldöttek érkeztek meg, ezért a „Nagy kör" helyett hivatalosan csak egy „Kis kör" ült össze február 18-án, mert a megérkezett küldöttek a képviselők $^1/_5$-öd részét tették ki. A „Kis kör" megválasztotta Kalegyin utódját, Nazarov tábornokot, aki a 17 évesektől kezdve fegyverbe hívott minden kozákot.[71] Olyan politikusok, mint a kadet párti Miljukov, Sztruve és Trubeckoj herceg, Novocserkaszkban és Rosztovban várták a számukra kedvező fordulatot, amely azonban az ellenforradalmi erők teljes hadászati és hadműveleti bekerítése következtében már lehetetlenné vált.

A rosztovi és a novocserkaszki ellenforradalmi sajtó a bolsevikok elleni uszításban felhasználta azt a tényt, hogy a szovjet csapatok soraiban hadifoglyok is harcoltak. Különösen a német hadifoglyok szerepét nagyította fel a burzsoá sajtó. A „Volnij Don" (Szabad Don) című novocserkaszki hivatalos lapban olyan közlemények jelentek meg, hogy a „kozákság" ellen átöltözött német katonák harcolnak és az egész hadműveletet a német vezérkar tisztjei irányítják. Az újság egy másik cikkében elismeri, hogy a doni ellenforradalmi erőket hadászatilag bekerítették, de azzal vigasztalja olvasóit, hogy ez még nem jelent harcászati bekerítést.

[69] Документы по истории гражданской войны в СССР. Под ред. И. Минца и Е. Городецкого. т. I. М. 1941. стр. 45—47.
[70] I. m. 46—47. o.
[71] А. И. Деникин: Очерки русской смуты. т. 2. Париж, 1922. стр. 220.

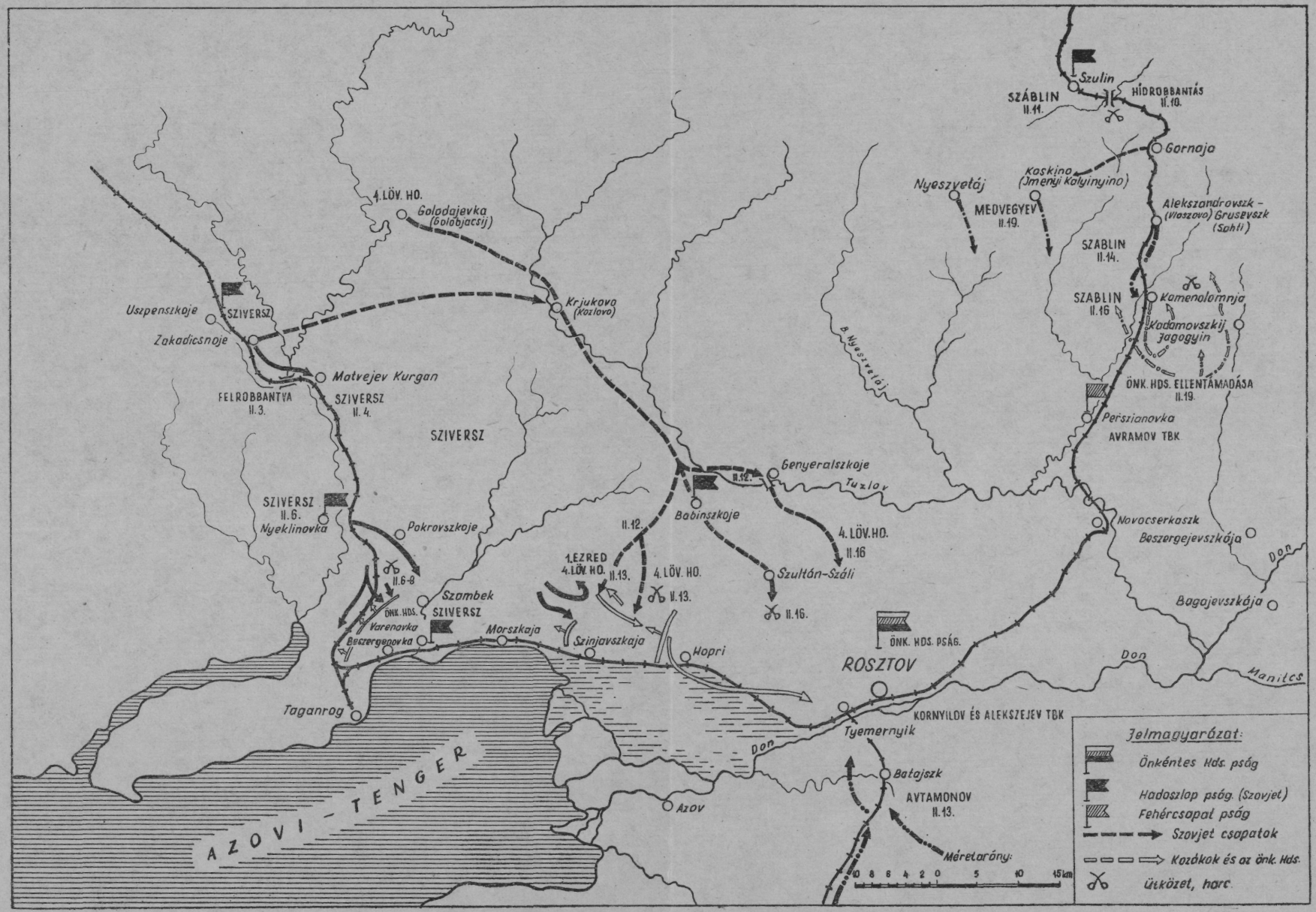
„Sőt a hadászati bekerítés még kedvező is számunkra — írja a hivatalos lap katonai szemleírója —, mi teljesen megőrizzük a kezdeményezést és bármely irányban csapást mérhetünk az ellenségre. A támadó németek és lettek nem félelmetesek a doni kerület kozákjainak, akik nagy lelkesedéssel sietnek saját Donuk megsegítésére."[72] A kozákok lelkesedése, de ereje is hiányzott már ahhoz, hogy megfordíthassák az események irányát.

Annak az állításnak a tarthatatlanságát, hogy a hadműveleteket a német vezérkar tisztjei irányították volna,[73] maga Gyenyikin is elismeri — aki pedig végig az antanthatalmak híve volt —, amikor Bruszilov tábornoknak és más katonai szakembereknek a szovjethatalom iránti lojális magatartásáról ír.[74] Kénytelen elismerni, hogy a bolsevik párt katonai vezetése szakszempontból is helyes és következetes volt, s nagymértékben támaszkodott az orosz katonai szakemberek véleményére.

„Eltekintve a bolsevik osztagok tevékenységének látszólagos rendszertelenségétől, azok általános irányításában érezhető volt a régi Sztávka (az orosz fővezérkar — J. A.) keze és a meghatározott hadászati terv. Ez abban állott, hogy a vasúti csomópontok és vonalak birtokba vétele útján elválasztani Ukrajnát és a Dont, s ezzel elvágni köztük az összeköttetést, valamint a Don utánpótlását: ezután — egyidejű támadással elfoglalni az újonnan kialakított adminisztratív központokat Kijevet, Rosztovot (Novocserkaszkot). A Don ellen többek között azért, mert katonapolitikai jelentősége mellett nagy gazdasági jelentőségű is volt, midőn elzárta a gabonához, a szénhez és az olajhoz vezető utat. A támadást koncentrikusan kellett folytatni Harkov, Voronyezs, Caricin és (a sztavropoli) Tyihoreckája irányából. Ukrajna eleste után az első iránynak[75] volt a legkomolyabb jelentősége, különösen olyan szempontból, hogy ide összpontosították a központhoz leghűségesebb és legmegbízhatóbb csapatokat."[76]

Antonov-Ovszejenko túlzásnak minősítette a forradalmi csapatok soraiban harcoló német hadifoglyok számáról és szerepéről szóló burzsoá újsághíreket,[77] viszont nem nyilatkozott az osztrák—magyar hadifoglyok számáról és arányáról. Ez felveti annak a szükségességét, hogy a burzsoá sajtó híreit differenciáltabban vizsgáljuk. A rosztovi és novocserkaszki lapok közvetlen harc- és ügynöki felderítés útján szerzett adatokat közöltek. Alapul vették még az arcvonalon átszökő ellenforradalmároktól nyert értesüléseket is. Nem vették azonban figyelembe egy igen fontos momentumot — amely nemcsak az antantbarát orosz sajtóra, hanem az amerikai, angol, francia konzuli és követi jelentésekre is jellemző —, hogy a hadifogoly internacionalisták nemzetiségi összetételét felületesen ítélték meg. A hadifoglyok zöme, ha belépett a Vörös Gárdába, orosz katonai egyenruhát viselt, s az orosz gárdistáktól csak a nyelvüket tekintve különböztek. Az osztrák—magyar hadseregben — a magyar honvédség kivételével — a vezényleti nyelv német volt. Meg kell jegyezni, hogy a közös hadsereg magyarországi kiegészítésű ezredeinek katonáin kívül, a honvédezredek állományának egy része is kiképzést nyert a német vezényszavak teljesítésére. Néha órák, sőt percek alatt kellett a hadifoglyokat felfegyverezni és harcba vetni, így az orosz vezényszavak elsajátítására egyáltalán nem volt mód. Ennélfogva az osztrák—magyar hadsereg soraiból kikerült osztrák, cseh, magyar, szlovák, román, szerb, horvát, ukrán,

72 В. А. Антонов-Овсеенко: Записки о гражданской войне. т. 1. М. 1924. стр. 227, 265.
73 I. m. 227. o.
74 А. И. Деникин: Очерки русской смуты. т. 2. Париж, 1922. стр. 197—199.
75 Ebben az irányban Szivers hadoszlopa tevékenykedett, amelynek soraiban a legtöbb hadifogoly vörösgárdista harcolt.
76 А. И. Деникин: Очерки русской смуты. т. 2. Париж, 1922. стр. 211—212.
77 В. А. Антонов-Овсеенко: Записки о гражданской войне. т. 1. М. 1924, стр. 227.

Sziversz támadása Rosztov irányában. Szablin támadása Novocserkaszk irányányában 1918. II. 16

(Antonov—Ovszejenko adatai alapján)

lengyel hadifoglyok, akik a szovjethatalom támogatására fegyvert ragadtak — szakasz vagy századkötelékében —, német vezényszavakra meneteltek, tüzeltek stb. A különböző nemzetiségű hadifoglyok közötti érintkezés nyelve — a táborokban és a munkahelyeken — a német volt. Ez magyarázza azt, hogy az orosz ellenforradalmárok ügynökei és a szembenálló kozák és tiszti alakulatok akkor is német vezényszavakat hallottak a szovjet csapatok harca alkalmával, amikor és ahol birodalmi németek egyáltalán nem is voltak. Az orosz polgári sajtó, a konzulok, a német és osztrák—magyar felderítő szervek jelentéseinek kritikai feldolgozását megnehezíti az összefüggő szovjet források hiánya, s a visszaemlékezések gyakori egyoldalúsága.

*

Február elején a szovjet csapatok támadása tovább folytatódott.

Sziversz február 6-án elfoglalta Nyeklinovkát és a Taganrog-Rosztov vasútvonal mentén az „önkéntes hadsereg" csapataival állt harcban. Alárendelték a 4. lovashadosztályt, amely csapatainak balszárnyán nyomult előre.

Sziversz csapatainak jobbszárnya február 9-én elfoglalta Marszkáját, 11-én Varenovkát. A 4. lovashadosztály 12-én átkelt a Donyec folyón a Tábornoki Hídon, s 16-án harccal elfoglalta Szultán-Szalit. Ezzel a Hopri előtt védekező ellenforradalmárok oldalába került. Kornyilov parancsot adott a visszavonulásra, Sziversz még aznap elfoglalta Hoprit, amely mintegy 10 km-re feküdt Rosztovtól.

Ebben az időben indult meg a szovjet erők negyedik hadoszlopának támadása is Avtomonov parancsnoksága alatt. Ehhez a hadoszlophoz az ún. caricini Dél-keleti Forradalmi Hadsereg katonái, vörösgárdisták, s a Tyihoreckájától Vlagyikavkázig húzódó vasútvonalon szerelvényeken lévő 39. gyaloghadosztály részei tartoztak.[79]

Avtomonov lőszerhiány miatt csak február 14-re teljesítette a Rosztovtól 6—7 km-re dél-keletre lévő Batajszk elfoglalására vonatkozó parancsot. Gyenyikin szerint ez a szovjet alakulat mintegy 2500 gyalogosból és tüzérségből állott.[80] Két nap múlva a szovjet csapatok megkezdték Rosztov tüzérségi bombázását. Avtomonov alakulatainak balszárnyát és hátát a jejszki és más helységek vörösgárdistái biztosították, akik soraiban már ekkor több hadifogoly harcolt.[81]

Rosztovban az „önkéntes hadsereg" 4000 gyalogossal, 200 lovassal és 12 löveggel rendelkezett. Ezt az erőt kiegészítették Grekov, Szemiletov stb. „partizán"-osztagai, a gnyilovi, akszáji és sztarocserkaszki kozák druzsinák, Sziversz jelentős tüzérségi fölénnyel rendelkezett, míg a fehéreknek kevés

78 Erre a körülményre szóbeli visszaemlékezéseiben *Varga Gyula* altábornagy többször rámutat.

79 В. Т. Сухоруков: XI Армия в боях на Северном Кавказе и Нижней Волге в 1918—1922 гг. М. 1961. стр. 12.

80 А. И. Деникин: Очерки русской смуты. т. 2. Париж, 1922. стр. 222.

81 A Tamány-félszigeten, Novorosszijszk, Jekatyerinodár körzetében a szovjethatalom védelmére jelentkező hadifoglyokból 1918 tavaszán és nyarán három internacionalista ezredet alakítottak, az abatovszki, az 1. internacionalista és az egyesült internacionalista ezredeket. A harcok folyamán elszenvedett veszteségek miatt az ezredek állománya annyira leapadt, hogy szeptember 22-én a három internacionalista ezredből egy internacionalista ezredet alakítottak. (A Szovjet Hadsereg Központi Állami Levéltára. Moszkva. 244. fond, 1. leltár, 2. ő. e. 12, 22. lap.) A német vezérkar felderítő osztályának jelentése szerint az internacionalista ezredek 90%-ban osztrák—magyar és 10%-ban birodalmi német hadifoglyokból állottak, s a toborzással kapcsolatos agitáció 13 000 osztrák—magyar és kb. 2—3000 német hadifogolyra terjedt ki. (HIL. Első világháborús gyűjtemény. 3389. cs. 35. pall. 15. i. — Kijev. 1918. VIII. 3. német nyelvű másolat.; Kriegsarchiv. Präs. K. u. k. Kriegsministerium 10/kgf. Abt. 1918. Nr. 77496/3; A keleti hadsereg hazatérő csoportja vezetőjének, Kontz ezredesnek 1918. szeptember 13-án kelt német nyelvű jelentése.) — 1918 őszén az internacionalista ezredet nemzetiségi vöröskatonákkal töltötték fel, s állományában volt hadifoglyok már nemigen szolgáltak.

volt a lőszerük,[82] s a bekerítés miatt utánpótlásra nem számíthattak. A munkások fékentartására Kornyilovnak komoly erőket kellett a városban tartania.

Sziversz a Tábornoki Híd (Tuzlovon) körzetéből a 4. lovashadosztály erőivel és Hopri körzetéből február 21-én indította meg a támadását Rosztov elfoglalására. A leghevesebb harcok Olimpiadovka és Kurenyevka tanyáknál bontakoztak ki. A szovjet nehéztüzérség a rosztovi téglagyárat lőtte, a könnyűütegek pedig Gnyilovszkáját. Másnap az említett községet Sziversz egységei elfoglalták.

Február 23-án Lenin a megindult német támadásra való tekintettel sürgette a hadműveletek befejezését és Antonov-Ovszejenkótól követelte, hogy még aznap foglalja el Rosztovot.[83]

23-án este Sziversz csapatai leküzdötték a fehéreknek a téglagyár és Tyemernyik község külső bejáratánál kifejtett elkeseredett ellenállását. A nagy hidegben egymás után indított rohamokat a fehérek állásai ellen, s a harcban sok magyar hadifogoly is elesett. A rosztovi városi duma időközben küldöttséget menesztett Szivershez, hogy ne folytassa a város lövetését, mert Kornyilov csapatai ellenállás nélkül elhagyják a várost. Február 24-én este Rosztov már szilárdan a forradalmi csapatok kezében volt. Kornyilov visszavonulását sem a 4. lovashadosztály, sem Avtomonov csoportja nem tudta megakadályozni. Sziversz alakulatai viszont annyira fáradtak voltak a téli meneteléstől és a nehéz harctól, hogy képteleneknek bizonyultak az üldözésre.[84] Kornyilov csapatait és a kubányi ellenforradalmi erőket a német és osztrák—magyar csapatok támadása mentette meg a teljes szétzúzástól, mivel a szovjet kormány katonai erejének zömét az intervenció elhárítására kellett fordítania.

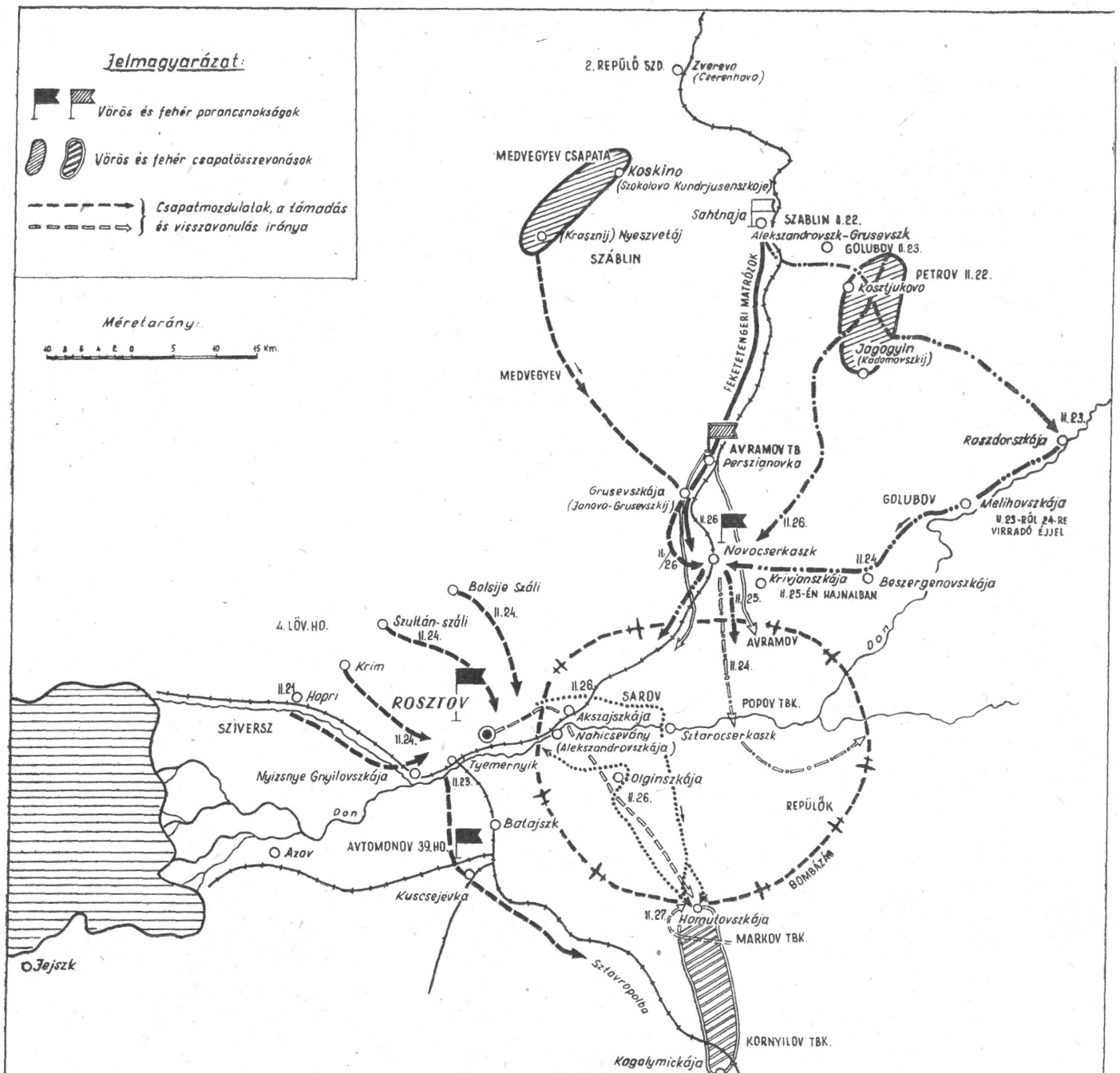
A Rosztov felszabadításában részt vett internacionalistákról, akiknek egyik parancsnokuk a magyar származású Lakatos[85] volt, így emlékezik meg a Welt-Revolution című lap: „1918. február 23-án vonult be a győztes Vörös Hadsereg Sziversz elvtárs vezetése alatt a Don menti Rosztovba, melyhez a Don-vidék északi területeinek szénbányáiból a hadifoglyok százai csatlakoztak."[86]

Tudunk arról, hogy a magyar hadifoglyok egyik parancsnoka Németh Antal zászlós volt, aki előzőleg egy Rosztov környéki szénbányában dolgozott.[87]

A Rosztov felszabadításában részt vett hadifoglyok közül különösen nagy véráldozatot hoztak a magyarok. Azok a hadifoglyok, akik csak meghatározott feladatra, Kornyilov és Kalegyin leverésére vállalkoztak, Rosztovban leadták fegyvereiket.[88] Szabad emberek lettek, akik többnyire az első vonattal hazaindultak.

Rosztovban a fehérek alatt illegalitásban élő hadifogoly bolsevikok részt vettek az ellenforradalmárok hátbatámadásában, majd a város felszabadítása után osztagokat szerveztek, részben a rend fenntartása érdekében, részben a novocserkaszki kozákok leverésére. Mintegy 70 internacionalista in-

82 В. А. Антонов-Овсеенко: Записки о гражданской войне. т. 1. М. 1924. стр. 255.
83 Lenin *Művei* 36. köt. Budapest, Szikra. 1958. 494. o.
84 В. А. Антонов-Овсеенко: Записки о гражданской войне. т. 1. М. 1924. стр. 260.
85 Л. И. Яковлев: Интернациональная солидарность трудящихся зарубежных стран с народами Советской России. 1917—1922. Изд. «Наука», М. 1964. стр. 96.
86 Welt-Revolution . . .
87 Bencze Gábor, aki az októberi forradalom előtt egy ideig Rosztovban dolgozott, említést tett arról, hogy egy Varga nevű őrnagy is volt a felfegyverzett hadifoglyok között
88 Több volt magyar hadifogoly, akik Rosztovnál harcoltak, egybehangzóan megerősítették az itt leírtakat. Néhányan még 1917 novemberében Poltava körzetében is harcoltak a csehszlovák büntetőosztagok ellen, majd — miután a csehszlovákok határozottabb formában semleges magatartást tanúsítottak, — részt vettek a Rosztov körzetében folyó harcokban. Rosztov elfoglalása után sokan leszereltek és hazatértek.

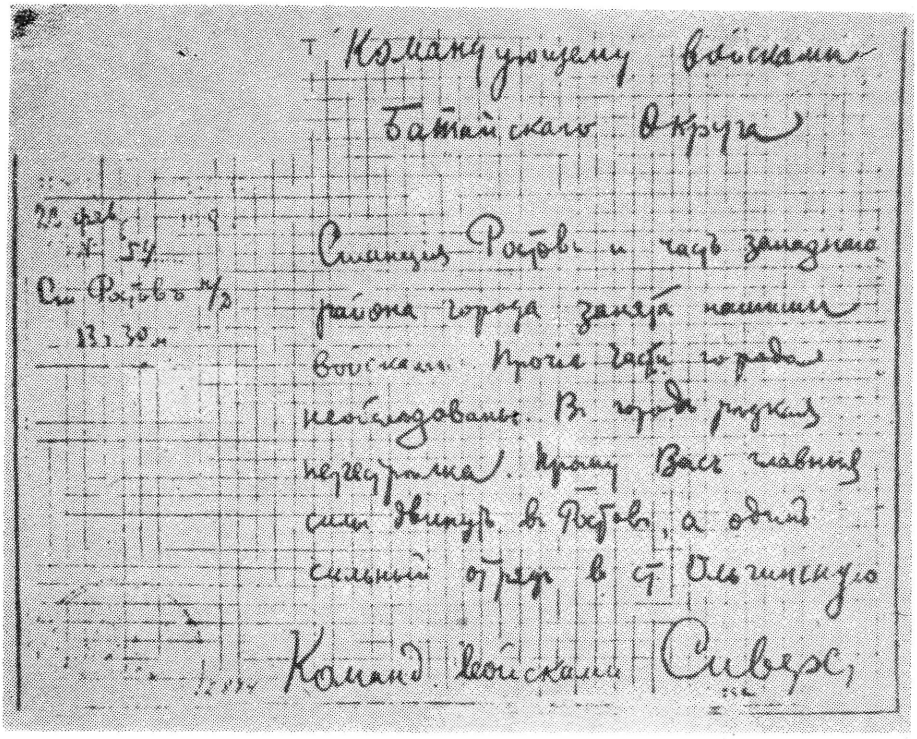

Rosztov elfoglalása 1918. II. 24-én és Novocserkaszk elfoglalása 1918. II. 26-án

(Antonov—Ovszejenko adatai alapján)

dult ezek közül még február 25-én Novocserkaszkba.[88] Kornyilov üldözésében részt vett Simanovszkij osztaga,[90] melynek az állományába tartozott a német internacionalista század.[91]

Rosztovban és környékén Kornyilov kivonulása után a rend nem állt azonnal helyre. A városban és környékén még napokig — különösen éjjel — erős lövöldözések folytak.[92] A burzsoázia ellenállásának letörésében tevékenyen

R. F. Sziversz távirata a Don menti Rosztov elfoglalásáról (1918. február 23.)

részt vett az a 150 főt számláló III. Internacionáléről elnevezett század is, amelyről Schröder, rosztovi dán konzul tesz említést jelentésében.[93]

Rosztov elfoglalása megpecsételte a novocserkaszki kozákok sorsát. A kozák „Kis kör" megpróbált tárgyalásokkal manőverezni. Küldöttséget menesztett Rosztovba, s megpróbálta Antonov-Ovszejenkót rávenni, hogy ne vonuljon be Novocserkaszkba, mivel a kozákok rákényszerítik Kornyilov ön-

89 Welt-Revolution . . .
90 В. А. Антонов-Овсеенко: Записки о гражданской войне. т. 1. М. 1924. стр. 268—269.
91 I. m. 226—227. o.
92 I. m. 267—268. o.
93 Jelentésében erre vonatkozólag az alábbi olvasható: „. . . nach der Einnahme von Rostoff ist hier in der Stadt eine Kompagnie (3. Internacionale) aus deutschen und öster—ungar. Kriegsgefanen gebildet worden, die cirka 150 Mann zählt und von einem deutschen Einjähringen von Blumenbau Kommandiert wird, weicher persönlich bei mir in Konsulat war und mir dies erzählt hat". (HIL. Első világháborús gyűjtemény 3389. cs. 62. pall. c. i. Kriegsarchiv. Präs. K. u. k. Kriegsministerium 10/kgf. Abt. 1918. Nr. 28734. 2.)

kénteseit arra, hogy hagyják el a Don-vidéket.[94] Ugyancsak delegációt küldtek Száblinhoz, aki ekkor a forradalmi csapatok dél-keleti arcvonala északi szakaszának a parancsnoka volt. A „Kis kör" képviselőjének és Száblinnak február 25-én 12 óra 45 perctől 13 óra 50 percig lefolyt tárgyalásáról felvett jegyzőkönyvben érdekes utalások találhatók a hadifogoly internacionalistákra is.

Száblin a kozák küldöttség első kérdésére, hogy a Népbiztosok Tanácsának a csapatai miért viselnek háborút a doni kozákok ellen, azt felelte, hogy a kozákok ellen nem folytatnak háborút, csak a burzsoázia, a tiszti, tiszti iskolás és más ellenforradalmi „partizán"-osztagok ellen harcolnak, amelyek üldözik a szovjeteket és más munkásszervezeteket.[95]

A másik kérdésre, hogy melyek a szovjet csapatok céljai, Száblin kijelentette, hogy ezek a dolgozók jogainak helyreállítását, a Népbiztosok Tanácsa dekrétumainak elismertetését s a hatalomnak a Kozák-Munkás- és Katonaküldöttek kezébe való átadását jelentik.[96]

A harmadik kérdésre adott feleletben Száblin szabatosan megfogalmazta, hogy a hadművelet a Népbiztosok Tanácsa parancsára folyik, teljes egyetértésben a doni kerületi Kozák Forradalmi-Katonai Bizottsággal.[97]

A negyedik kérdésre adott válasz a hadifogoly internacionalistákra vonatkozott, amelyet érdemes szószerint is idézni.

„A negyedik kérdésre: Miért vannak német és osztrák—magyar hadifoglyok a Népbiztosok Tanácsa csapatainak soraiban — a felelet: a forradalmi csapatok soraiban, amelyek a harmadik internacionálé (beloldali eszerek és bolsevikok) platformján állnak, vannak osztrák és német származású internacionalisták is, akik kijelentették, hogy egyformán készek harcba menni mind az orosz ellenforradalmi burzsoázia, mind az osztrák és német burzsoázia ellen..."[98] A jegyzőkönyvben foglaltakat a Népbiztosok Tanácsának tudomására hozták. A „Kis kör" manőverezése nem tévesztette meg a szovjethatalom képviselőit, s a Novocserkaszk elfoglalására összpontosított csapatok folytatták a megkezdett koncentrikus támadásukat.

A Novocserkaszk elfoglalására irányuló hadművelet történetének megértéséhez szükséges kissé visszapillantanunk. Február elején Csernyecov osztagának szétverése után Száblin fekete-tengeri matrózokat kapott megerősítésül, akiknek segítségével február 8-án elfoglalta Zverevot és Lihaját, s egész Szulinig tört előre. Ezt követően Száblin parancsnoksága alá rendelték Petrov és a Doni Forradalmi-Katonai Bizottság csapatait is. A vörös csapatok február 14-én elfoglalták Alekszandrovszk-Grusevszket, 16-án pedig kemény harc árán Kamenolomnáját, ahol az „önkéntes hadsereg" ellenlökése előnyomulásukat megállította.

Novocserkaszk elfoglalására indított hadművelet február 22-én indult meg. Száblin harcálláspontja ekkor már Sahtnaján volt. A vasútvonal mentén középen, Perszianovka irányában a fekete-tengeri matrózok támadtak, ahol Abramov tábornok csapataival súlyos harcba keveredtek. Itt került bevetésre az említett 150 magyar internacionalistából álló század is.[99]

A jobbszárnyon Medvegyev, a balszárnyon Petrov és Golubov osztagai törtek előre Novocserkaszk felé. Keleti irányból elsőnek február 25-én Golubov érte el a várost. Abramov és Petrov tábornokok déli irányban elmene-

94 В. А. Антонов-Овсеенко: Записки о гражданской войне. т. 1. М. 1924. стр. 261—262.
95 I. m. 266. o.
96 Uo.
97 Uo.
98 I. m. 266—267. o. — Baloldali eszer az internacionalista vörösgárdisták között nagyon kevés lehetett, a később keletkezett forrásokban nem történik róluk említés.
99 HIL. *Erőss Miklós* visszaemlékezése (oroszul) sz. n. 2. o.

kültek, s 26-án a kozák főváros teljesen a szovjet csapatok birtokába került.[100]

A korabeli sajtó és a hazatérő hadifoglyok egybehangzóan megerősítették, hogy Kalegyin és Kornyilov csapatai ellen nagy számban vettek részt osztrák—magyar hadifoglyok.

A hadifogoly vörösgárdisták zöme a gyárakban, a bányásztelepüléseken 1917 novemberétől megalakult védelmi osztagok soraiban szolgált. Ezeket az osztagokat a helyi munkásokból és az ott dolgozó hadifoglyokból alakították az ellenforradalmi tiszti és kozák „partizán" bandák rajtaütésének elhárítása végett, amelyek terrorral akarták megfélemlíteni a forradalmat támogató dolgozókat, s többek között a hadifoglyokat is. Amikor az orosz hadsereg leszerelése következtében a táborok őrzését is a hadifoglyok vették át, az internacionalista vörösgárdisták száma jelentősen emelkedett. A hadifoglyok soraiból kikerült internacionalisták említésre méltó szerephez jutottak a Kalegyin és Kornyilov csapatai ellen folyó védelmi, majd támadó hadműveletekben.

1917 végén és 1918 első két hónapjában a szovjethatalomért folyó harcban, jelenlegi ismereteink szerint a Don mentén vett részt a legtöbb hadifogoly. Több forrás valószínűsíti azt a feltevést, hogy a Kalegyin és Kornyilov csapatai ellen harcoló internacionalista vörösgárdisták soraiban a magyarok aránya elég magas volt.

АНТАЛ ЙОЖА:

РОЛЬ ИНТЕРНАЦИОНАЛИСТОВ В ПОДАВЛЕНИИ КОНТРРЕВОЛЮЦИОННОГО МЯТЕЖА КАЛЕДИНА И КОРНИЛОВА

Резюме

В 1917-ом году на Дону и в Донецком бассейне работало свыше 300 000 военнопленных. Уже в 1916-ом году в Таганроге, Ростове и в других шахтёрских посёлках они установили связи с местным рабочим движением учавствовали в экономических и политических стачках. Весной 1917-го года в Ростове была создана большевистская организация под руководством австрийского пекаря Гильбера Мелхера, в которой насчитывалось около 420 военнопленных.

Осенью 1917-го года, после вооружённого восстания в Петрограде, главной базой контрреволюции в России стал Дон. Атаман Каледин создал отдельное казачее правительство и объявил войну советской власти. В этой деятельности поддерживали его руководящая партия русской буржуазии; партия кадетов и державы антанта. Генералы Алексеев и Корнилов также на Дону начали организацию своей «Добровольной Армии», которая позже составляла ядро войск Деникина.

Контрреволюционеры видели в многочисленных военнопленных — как и в местных рабочих — такого противника, который мешает им в осуществлении своих реставрационных планов. Поэтому они налагали свои возрастающие террористические акции и на военнопленных.

Вначале они хотели укрепить свою власть в Ростове и в окрестности города. Но этим планом противостояли войска военнореволюционного комитета Ростова, в рядах

100 Sok olyan osztag volt, amelyben kisebb vagy nagyobb számban szolgáltak volt hadifoglyok is. Jellemző példaként említhetjük meg Szóda Gyula esetét. „A bányákból kb. február elején mentem el, amikor Harkovból szabályosabb katonai csapatok érkeztek és megtámadták Novocserkaszkban Kalegyin generálist. Eleinte én az egészségügyi vonaton az őrség között voltam, a vonat állandóan tűzvonalban volt. Novocserkaszkban lefegyvereztük a fehér tiszteket és kozákokat." — írta visszaemlékezésében *Szóda Gyula*. (Sarló és Kalapács. 1931. 3—4. sz. 32. o.)

которых боролось несколько сотен красногвардейцев интернационалистов. Бои шли в городе и в окрестности с 26-го ноября (с 9-ого декабря) до 2-ого (15-ого) декабря. В этих боях против превосходных контрреволюционных сил пало до 53 интернационалистов. После того, что Ростов был эвакуирован советскими войсками, борьба продолжалась в Донецком бассейне. В тех шахтах, где работали и военнопленные, были созданы отряды-самозащиты интернационалистов. Эти отряды поддерживали большевиков. Охрану лагерей для военнопленных укрепили пленными, верными к советской власти.

В начале 1918-го года, когда срывалось наступление Каледина на Москву и инициатива перешла в руки советских войск, военнопленные целыми сотнями присоединились к красным войскам, наступающим концентрически в направление Ростова. На фронт прибыли отряды интернационалистов из Петрограда, Буя, Костромы и других городов. По сообщению датского консула в Ростове во второй половине февраля 1918-го года лишь в боях за город на стороне революционных сил участвовало до 1700 военнопленных. После освобождения Ростова часть интернационалистов вступила в столицу казаков, в Новочеркаск. После боёв большинство их сразу демобилизовалось и при первой возможности вернулось домой.

В конце 1917-го и в начале 1918-го года в боях за завоевание и упрочение Советской власти венгерские военнопленные в самом значительном числе участвовали на Дону в ликвидации главной базы русской контрреволюции.

ANTAL JÓZSA:

DIE ROLLE DER INTERNATIONALISTEN IN DER NIEDERSCHLAGUNG DER KONTERREVOLUTIONÄREN MEUTEREI VON KALEDIN UND KORNILOW

Resümee

Im Jahre 1917 arbeiteten den Don entlang und im Donez-Basin mehr als 300 000 Kriegsgefangene. In Taganrog. Rostow und in den Bergwerksansiedlungen kamen sie schon während 1916 mit der hiesigen Arbeiterbewegung in Verbindung und nahmen an den wirtschaftlichen und politischen Streiks teil. Im Frühling 1917 wurde in Rostow unter der Leitung des österreichischen Bäckereiarbeiters Gielbert Mälcher eine aus 420 Mann bestehende bolschewistische Kriegsgefangeneorganisation gebildet.

Im Herbst 1917, nach dem bewaffneten Aufstand von Petersburg, wurde das Dongebiet zur Hauptbasis der russischen Konterrevolution. Der Ataman Kaledin bildete eine separate Kosakenregierung und erklärte der Sowjetmacht den Krieg. In seiner Unternehmung unterstützten ihn die führende Partei der russischen Bourgeoisie — die Kadeten-Partei — und die Antantmächte. Den Don entlang begannen auch die Generäle Alexejew und Kornilow ihr Freiwilligenheer zu organisieren, das später den Kern der Denikin-Truppen bildete.

Die Konterrevolutionären sahen neben der einheimischen Arbeiterschaft auch in den zahlreichen Kriegsgefangenen einen Feind, der ihnen in der Durchführung ihrer Restaurationspläne im Wege steht. Darum breiteten sie ihre immer grösser werdenden Terroraktionen auch über die Kriegsgefangenen aus.

Zuerst versuchten sie ihre Mach in Rostow und dessen Umgebung zu festigen. Ihr Plan stiess aber auf den Widerstand der Truppen der revolutionären Militärkommission von Rostow, in deren Reihen auch einige Hundert internationalistische Rotgardisten kämpften. Die Kämpfe gegen die konterrevolutionäre Übermacht wurden in der Stadt und Umgebung von 26. November (9. Dezember) 1917. bis zum 2. Dezember (15.) geführt, in welchen etwa 53 Internationalisten gefallen sind.

Nachdem die sowjetischen Kräfte Rostow räumten, setzte sich der Kampf im Donez-Basin fort. In jenen Bergwerken, in denen auch Kriegsgefangenen arbeiteten, wurden internationalistische Verteidigungsabteilungen gebildet, die die Bol-

schewiken unterstützten. Auch die Wachen der Kriegsgefangenenlager wurden durch Gefangene, die der Sowjetmacht treugesinnt waren, verstärkt.

Anfang 1918, als Kaledins Offensive in Richtung Moskau versagte und die Initiative in die Hände der sowjetischen Truppen geriet, schlossen sich scharweise Kriegsgefangenen der konzentriert in Richtung Rostow verstossenden roten Truppenkolonne an. Es kamen internationalistische Einheiten aus Petersburg, Buj, Kostroma und anderen Städten an die Front. Nach den Meldungen des dänischen Konsuls aus Rostow, in der zweiten Hälfte des Febers 1918 nahmen allein an den Kämpfen um die Stadt 1700 Kriegsgefangenen an der Seite der revolutionären Kräfte teil. Nach der Befreiung Rostows zog ein Teil der Internationalisten auch in die Hauptstadt der Kosaken — Nowotscherkask — ein. Als sich die Kämpfe beendigten, rüsstete ihr grösster Teil sogleich ab und kehrte bei erster Gelegenheit in die Heimat zurück.

In den Kämpfen um die Erringung und Befestigung der Sowjetmacht, Ende 1917 und Anfang 1918, nehmen mehrere ungarische Kriegsgefangene hauptsächlich am Don an der Liquidierung der russischen Konterrevolution teil.

KÖZLEMÉNYEK

A MAGYAR INTERNACIONALISTÁK NYOMÁBAN

Györkei Jenő

A Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a Szovjetunió polgárháborújában — ez ma már köztudomású — mintegy százezer magyar internacionalista vöröskatona, volt hadifogoly vett rész. Arról azonban kevesen tudnak, hogy a proletárinternacionalizmus e legszebb példájának milyen emlékei vannak a Szovjetunióban, hogyan ápolják közös kapcsolataink, fegyverbarátságunk első emlékeit.

Ennek feltárását és bemutatását szolgálta az az expedíció, melyet a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum kezdeményezésére a Mafilm Katonai Stúdiója végzett az elmúlt év június—július hónapjaiban a Szovjetunióban. E feladat végrehajtásában mint történész-szakértő vettem részt és e kis írásban a megtett 30 000 kilométeres útról és a feltárt emlékekről, emlékművekről szeretnék a Hadtörténelmi Közlemények olvasóinak beszámolni.

Moszkva—Leningrád—Habarovszk—Irkutszk— a Bajkál-tó—Omszk—Taskent—Buhara—Baku—Mahacskala—Kijev és ismét Moszkva volt utunk állomásai.

A legtávolabbi hely, ahová eljutottunk Habarovszk volt. Itt, ahol a haragosan hömpölygő Amúr folyó három kilométer szélesre duzzad, a folyó partján, a hajóállomás szomszédságában áll egy sziklás magaslaton a „Magyar emlékmű". Ez a legkeletebbre fekvő műalkotás a Szovjetunióban, amely a Nagy Októberi Szocialista Forradalom magyar hőseinek emlékét őrzi.

Az oszlopos, teraszos építmény bejáratánál bronz emléktáblán orosz nyelvű szöveg hirdeti, hogy ezen a helyen 1918. szeptember 5-én a fehérgárdisták állati kegyetlenséggel 16 osztrák—magyar muzsikus katonát öltek meg, mert a szovjethatalommal rokonszenveztek.

A ma is Habarovszkban élő Goldfinger Ágoston[1], az egykori nagykanizsai nyomdász és volt amúri partizán mesélte el a zenészek történetét.

Mind a tizenhat magyar volt, az „osztrák—magyar" felírás azért került az emléktáblára, mert abban az időben a Monarchia katonáit, foglyait így jelölték. A „bűnük" az volt, hogy nem voltak hajlandók eljátszani a cári himnuszt. Akkor is az internacionálét muzsikálták, amikor a cári himnuszra kaptak parancsot. Ezért az Amúr partján — azon a helyen, ahol most az emlékmű áll — mindnyájukat agyonlőtték és a meredek, sziklás partról a folyóba lökték.

Több napig feküdtek a folyó partján, amikor orosz munkások összeszedték, szekérre rakták és a nép által „halál-árok"-nak nevezett tömegsírba el-

[1] Goldfinger Ágoston, Habarovszk, ulica Muhina 39. sz. alatti lakos — visszaemlékezése elhangzott a „Vörös jelek a hadak útján" c. dokumentumfilmben.

temették őket. Most is ott nyugaszanak, együtt a többi hősi halottal és mártírral. Sírjuk felett hatalmas emlékmű áll, amely egy orosz munkást ábrázol, amint meghajtja zászlaját az elesett hősöknek.

Az egykori nagykanizsai nyomdász, aki ötven éve él az Amúr menti Habarovszkban, jól ismeri városa históriáját. Ő elevenítette fel számunkra egy másik helybeli emlék történetét is, amely szintén 1918 viharos napjaiban játszódott le.

Ott jártamkor e történet hősének nevét a habarovszki emberek nem tudták megállapítani. A márványtábla, mely az Amúri-Flottilla támaszpontján áll, csak úgy örökítette meg nevét, ahogy azt az orosz nép fiai a szívükbe

A Habarovszkban kivégzett magyar zenészek emléktáblája

zárták: Sztyepán Andrijevszkij Szusz. Azt már Goldfinger bácsi sem tudta megmondani, hogy vajon Szücs, vagy Szász István volt-e?

Távol-Kelet, a habarovszkiak idősebb nemzedéke azonban megőrizte emlékét és a történetet ismeri a város apraja-nagyja. Azt beszélik, azért nevezték Andrijevszkij Szusznak, mert a valódi nevét az oroszok nem, illetve csak nehezen és hibásan tudták kimondani. A forradalom veteránjai, mint magyar kommunistát, volt főhadnagyot emlegetik, aki az usszuri arcvonalon harcolt az ellenforradalmárok ellen.

1918 nyárutóján, amikor Távol-Keleten az ellenforradalmárok és japán intervenciósok kerültek hatalomra, hajtóvadászatot rendeztek a kommunisták után. Ekkor fogták el „Andrejevszkij Szusz"-t is és halálra ítélték. Az ítéletet az Amuri-Flottilla támaszpontján — a mai 179. számú üzem területén

— hajtották végre. A kivégzésre összecsődítették a környékbeli falvak lakosait, hogy minél jobban megfélemlítsék őket. A japán intervenciósok azonban ezzel csak az ellenkezőjét érték el. Ő emelt fővel ment a vesztőhelyre, ahol japán szokás szerint lefejezték. Mielőtt a bárd lesújtott volna oroszul kiáltotta:

„Éljen a szovjethatalom! Éljen Lenin!"

Még mondani akart valamit, de erre már nem volt ideje — a hóhér megelőzte és feje a porba hullt. A kivégzést néző orosz emberek némán, földbe gyökeredzett lábakkal álltak és nem mertek a megölt földi maradványaihoz hozzányulni. Este, amikor besötétedett, egy orosz munkás lepedőbe göngyölte a hős fejét, majd kivitte a temetőbe és ott eltemette.

A holttest még napokon át hevert a kivégzés színhelyén, mert a japánok nem engedtek senkit hozzányulni. Végül aztán mégis csak eltemették.

Szász András nemcsak az orosz, hanem a magyar népért, a magyar szabadságért is áldozta életét.

Esztendőkig volt a kivégzett magyar internacionalista holtteste két részben, külön-külön eltemetve, mert a támaszponton 1922-ig a japán megszállók állomásoztak. Az intervenciósok végső kiüzése után, amikor a japánok elhagyták Távol-Keletet, csak akkor tudták végső örök nyugalomra helyezni temetét.

A kivégzés helyén ma emlékmű áll, rajta márványtábla, mely hirdeti az utókornak, hogy itt halt mártírhalált Sztyepán Andrijevszkij Szusz, a magyar kommunista. Nyáron komszomolisták és úttörők virágot ültetnek az emlékmű köré és a forradalom ünnepein díszőrséget állnak, hogy ezzel is kifejezzék tiszteletüket emléke előtt.

A habarovszkiak ez év tavaszán a Népszabadság hasábján keresztül keresték a „Szusz" emlékmű hősének valódi nevét és az újság hirdetésére jelentkezett egy budapesti magyar veterán, aki a kivégzett internacionalista parancsnok csapatához tartozott. Az idős veterán — Oertel Nándor ötven évig őrizte a magyar internacionalisták csoportképét, melyen ott áll a mártírhalált halt parancsnok is. És a titok felpattant — megtudtuk, hogy Szász Andrásnak hívták, tanító volt Szászrégenben és mint tartalékos főhadnagy esett orosz hadifogságba.

*

Amint a Távol-Keletről nyugat felé haladunk, még a bajkálontúli területen találunk egy másik magyar emléket. A Tungir folyó egyik szakaszát „Magyarszkij perekat"-nak nevezik. A perekat szó zátonyt, gázlót jelent. Ez a hely Magocsától észak-keletre, mintegy kétszáz kilométerre fekszik, s a forradalmat követő polgárháborúnak számunkra egyik igen megható epizódját őrzi.

1931 nyarán Petri szovjet professzor vezetésével egy geológus expedíció járta a Tungir folyó vidékét. Munkájuk során a Tungirnak egy festőien szép helyére értek, amelyet a környék lakói „Magyarszkij Perekat"-nak neveztek.

Girbe-görbe ösvény vezette a professzor útját és amikor feljutott a csúcsra, fenséges látvány tárult a szeme elé. Egy óriási sötét sziklafal zárta el a Tungir útját és időnként sziklatömbök gördültek alá és hultak a folyó zuhatagos medrébe. A folyó itt hirtelen megváltoztatja irányát, csendes folyása viharossá válik, dübörögve zúdul tovább, zuhatagot képezve kerüli meg a

sziklákat. Majd lecsendesedve folyik tovább az Olek és a Léna irányába, hogy aztán velük egyesülve a Jeges-tengerbe torkolljon.

A geológusok a természet e szépsége mellett véres harcok nyomaira bukkantak: romos barakk maradványokat, széthányt és kiégett sáncokat és rozsdalepte fegyverdarabokat találtak.

Itt-ott csontvázak, emberi koponyák hevertek és azok szájüregéből fogak fehérlettek. A csontok hallgatagok voltak, de némaságukban is tanúsították, hogy 1918—1919-ben a polgárháború éveiben elszánt küzdelem színtere volt e hely.

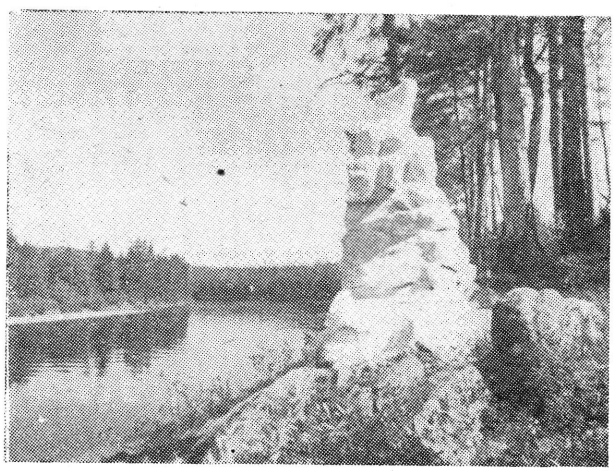
A professzort nagyon érdekelte a Tungirnál lezajlott tragédia ismeretlen története. Megpróbálta a cselekmények szálát a környék lakóinak segítségével felgöngyölíteni, de ez a törekvése nem sok eredményt hozott. Ellentmondásos történeteket meséltek az őslakók a magyar internacionalista otrjádról, amely itt vérzett el a japán intervenciósok és a szemjonovista ellenforradalmárokkal folytatott harc közben.

Máskülönben a geológus nem történész és ideje sem volt ahhoz, hogy ezzel az izgalmas történettel sokat foglalkozzon. Így meg kellett elégednie azzal, hogy egy kétoldalas jelentésben lezárta a históriát. Feljegyzését eljuttatta a Kelet-Szibériai Pártbizottsághoz.

1961 februárjában — amikor először jártam Irkutszk városában — az internacionalisták emlékét kutatva bukkantam rá az „OBKOM" Pártarchívumában Petri professzor jelentésére.[2] Ugyanitt egy térképet is mutattak nekem, amelyen a Tungir folyó egy helyét a kartográfusok „Magyarszkij Perekat"-nak tüntették fel.

Petri professzort soha nem ismertem meg, nem hallottam életútjának további folyásáról sem. A Tungir folyó titkáról sem sikerült többet megtudnom akkor, mint amennyit az irkutszki pártlevéltárban olvastam 1961 telén. De mindig égett bennem a vágy, hogy felkutassam az őserdőben elpusztult magyar internacionalisták történetét.

Majd évek múlva arról értesültem, hogy az őserdő mélyén, a Tungir folyó partján Magocsa hálás leányai és fiai emlékművet emeltek az ismeretlen hő-

Internacionalista emlékmű a Tunger folyó partján

2 Irkutszki Pártarchivum, fond: 300. opisz I., Ügyirat: 582. 6—7 lapoldalak.

sök emlékére. A további esztendők úgy teltek el, hogy semmit sem sikerült megtudnom a Tungir titkáról. Nem tudtam semmi újabbat, mert ott nem vésték fába, vagy kőbe utolsó üzenetüket a halálba indulók, nem futott hírmondó, hogy tudassa: „megcselekedtük, mit megkövetelt a haza".

Amikor a Katonai Studió filmes-stábjával a Szovjetunióban jártam, a Moszkva melletti „szputnyik-gorod"ban, Ljubercben egy régi jó ismerősömet, Müller Armand veterán magyar kommunistát kerestem fel. Müller elvtárs több, mint ötven éve él a Szovjetunióban, végig harcolta a forradalmat és a polgárháborút, fáradhatatlanul gyűjti az internacionalista emlékeket. Ő hívta fel a figyelmemet egy emlékiratra, melyet még az 1920-as évek elején írtak. Ennek az okmánynak a szerzői Stiller és Schneider — két német internacionalista —, akik az 1918—19-es években a „Tungir-csoport"-ban harcoltak és egyedül ők élték túl ama véres napokat.

Emlékiratuknak a címe: „Die Tungierpartisanen" és a Vörös Hadsereg Központi Archívumában található.[3] Izgatottan olvastam a nehezen betűzhető német szavakat és kibontakozott előttem a Tungir folyó titka.

A Tungir-csoport 1918 nyarán Csitában alakult meg és létszáma akkor a négyszáz fő körül mozgott. A csoport csupa olyan harcosokból került össze, akik régóta ismerték egymást. Így főleg az első irkutszki nemzetközi lövészezredből, a második omszki partizánegységből, valamint az arguneri lovasezredből. Mind kipróbált régi harcos volt, akik már 1917-től, mint volt hadifoglyok részt vettek az orosz bolsevikok oldalán a forradalmi mozgalmakban. Nemzetiség szerint a csoport tagjai zömében német, osztrák és magyar internacionalisták voltak. Parancsnokuknak, a forradalmi haditanács elnökének Omaszta Richárdot, a volt osztrák hadifoglyot választották meg. A haditanács tagjai voltak még: Singer, Suhanek, volt osztrák tisztek, Schwabenhausen, Weismann és Stiller, volt német hadifoglyok, valamint a magyar Ember Lajos hadapród, aki korábban Irkutszkban a Világforradalom című magyar nyelvű kommunista lapnak volt a szerkesztője.

Amikor Szibériában és Távol-Keleten az ellenforradalmárok jutottak hatalomra, a Tungir-partizánok elhatározták: amíg egy lehetőség is van a forradalom ügyéért harcolni, ők addig küzdeni fognak és inkább visszavonulnak az őserdőbe, mintsem a lefegyverzés és az internálás „menedékét" válasszák.

Mielőtt a visszavonulást elkezdték volna, a partizánok egy kiáltványt fogalmaztak, amelyet a csoport mindenegyes tagja aláírt. Ebben a dokumentumban leszögezték, hogy önként vállalták a harcot és fegyverrel a kézben akarnak küzdeni a proletárforradalom győzelméért. Kötelezik magukat, hogy a katonai elöljáróknak a legszigorúbb fegyelemmel engedelmeskednek és a forradalmi haditanács utasításait feltétel nélkül végrehajtják. A munkásosztály érdekeit a legjobb tudásuk szerint, ha kell életük árán is védelmezik és az orosz forradalom végleges győzelme után forradalmi zárt egységben térnek haza hazájukba.

A visszavonulás során Magocsáig jutottak, amelyet 1918. szeptember 7-én hagytak el, amikor a fehérek már annyira a nyomukban voltak, hogy a további maradás a biztos pusztulást jelentette volna.

Magocsától mintegy 100 kilométer hosszú út vezet a Tungir folyóhoz. A csoport harcolva vonult vissza és szeptemer 19-re — mire elérték a folyót a veszteségek miatt — létszámuk már csak 193 emberből állt. 123 német és osztrák, 42 magyar, a többi olasz, cseh és orosz nemzetiségű — köztük hét nő. Fegyverzetük négy géppuska, 300 puska, 40 ezer töltény. Állományukba tartozott még 15 ló. Egy darabig a folyó mentén haladtak előre az őserdő mélye

[3] Vörös Hadsereg Központi Archívuma, 28361. fond. Őrzési egység: 11. opisz: 2.

felé. A járhatatlan útviszonyok azonban arra kényszerítették őket, hogy tutajokat építsenek. Tíz-tizenkét darab, öt méter hosszúságú száraz fenyőfát fűzfavesszővel összekötöztek, fenyőfából evezőket faragtak: ebből állt egy-egy tutaj. Ezekre még hántolt fenyőfatörzseket is elhelyeztek, ponyvával letakarták, hogy azt a látszatot keltsék, mintha tüzérségük is lenne. Ez a csel sikerült is, mert az irkutszki ellenforradalmi vezérkar felderítő osztálya olyan táviratot kapott Blagovescsenszkből — ezt későbbi dokumentumok bizonyítják —, hogy a Tungir menti őserdőkben egy egész hadosztály vörös partizán tartózkodik, nehéztüzérséggel felszerelve.

Huszonöt ilyen tutajt építettek, ezekre felpakolták minden fegyverzetüket, élelmiszer-készletüket és felszerelésüket — és megindult a menet az ismeretlen sors felé. Az első tutajon a partizánok vörös zászlója lengett, amelyre az indulás előtt ismét felesküdtek — és az őserdő mélyén felcsendült az internacionálé:

„Fel, fel ti rabjai a földnek!..."

Az utazás, a létért folyó mindennapi küzdelem, az ismeretlen folyó, mindmind csak újabb áldozatokat követelt. Nem egy partizán az örvényekben lelte halálát. Majd háromhetes tutajozás után egy olyan sziklatengerrel találták magukat szemben, amely megakadályozta továbbjutásukat. Nem tehettek mást, mint partra szálltak és tábor építéséhez fogtak, mert a tél is a nyomukban volt. Tizennégy kunyhót építettek farönkökből. Ezeket kívülről földdel fedték be. A hőmérséklet ezen a vidéken a legzordabb, gyakran mínusz 60 fok alá süllyed. Ezért, hogy a kunyhókat valamellyest melegen tartsák, agyagból kályhákat készítettek. A Tungir folyó és környéke régi aranylelő hely. Az agyag annyi aranyat tartalmazott, hogy amikor a kályhák kiszáradtak, fényesen ragyogtak.

Közben elkészült a téli munka szigorúan átgondolt és pontos szabályzata. Szabó és cipész brigádok hozták rendbe a szakadt és kopott öltözetet. Egy különleges vadász brigád, amelynek tagjait állandóan váltották, gondoskodott a vadhúsról. Minden terítékre került, amivel a vadászok találkoztak: nyúl, róka, farkas, őz és ami a legtöbb volt, fajdkakas. Sőt még néhány medvét és bölényt is sikerült elejteni. A Tungir egyik mellékfolyóján, a Cseromnaján fűzfavesszőből és farönkökből gátat állítottak, melynek közepén egy halfogó kosár lógott a vízben, majd amikor a folyó befagyott ezen a helyen léket vágtak és így halásztak tovább.

Közben valamennyi partizán politikai oktatásban vett részt. Tanulóköröket szerveztek, amelyen Marx Tőkéjének II. kötetét tanulmányozták. A feldolgozott témák közé tartozott még „A szovjet kormányzat jövője", „A szovjethatalom megteremtése Németországban, Ausztriában és Magyarországon" című témák. A mindennapi élet és a politikai munka mellett azonban egy percre sem feledkeztek meg a védelemről. Előőrsöket szerveztek, védelmi csoportokat hoztak létre, mert tudták, hogy az ellenség ezalatt az idő alatt a végső leszámolásra készülődik ellenük.

Magocsa a megbolygatott méhkashoz hasonlított. A közel kétezer lakosú kis település hemzsegett a fegyveres ellenforradalmároktól és a japán intervenciósoktól. Több mint ezer japán intervenciós katonát összpontosítottak e helyen, ezen kívül itt volt teljes létszámban Szemjonov atamán különítménye, mely ekkor a „Magocsai expedíció" nevet viselte, továbbá a Dubeszin különítmény, amely 700 főt számlált, valamint más kisebb ellenforradalmi bandák. Ezek a fehér erők tüzérséggel, műszakiakkal és fogatolt járművekkel is rendelkeztek.

Az első összecsapásra 1919 január első napjaiban került sor. A végső útközet előtt, 1919 március utolsó napjaiban a hajdan négyszáz főt számláló

internacionalista csapatból már csak mintegy ötven fő volt életben. De ez a megmaradt erő sem volt teljes harcértékű, mert többen sebesültek, betegek voltak. Maga a parancsnok is, Omaszta Richárdnak valamennyi lábaujja lefagyott. Segítség nélkül már egy lépést sem tudott tenni; rettenetes fájdalmai voltak, de ennek ellenére részt akart venni a harcokban.

Ott, ahol a legmeredekebb a sziklafal, készítettek neki parancsnoki figyelőpontot. Egy tábori telefonvonallal kötötték össze az első állások harcosaival — így akarta vezetni a küzdelmet. A kunyhókat — a három legtávolabbi kivételével — felégették, hogy ne szolgálhasson menedékül az ellenforradalmároknak és a japán intervenciósoknak.

A kis létszámú csapat bátran állt ellen a több, mint ezer fővel támadó nyomasztó túlerőnek. De lőszerük állandóan fogyott, mind többen kidőltek a csatasorból és már a halottaktól szedték össze a felhasználatlan töltényeket — miközben lépésről lépésre hátrálni kényszerültek. Az ellenség tüze már a parancsnoki harcálláspontot is elérte. Azoknak, akik életben maradtak, nem maradt más hátra, mint a teljesen bizonytalan visszavonulás. Ezek a katonák a parancsnoki harcállásponthoz kúsztak, hogy Omasztát biztonságosabb helyre vigyék. Ő azonban nem engedte és csak annyit mondott:

„Üzenjétek meg anyámnak, hogy reá gondoltam..."— és golyót röpített a fejébe.

Éjfél volt, mire a lövöldözés megszűnt. Az életben maradottak már gondolni sem tudtak a harc folytatására. Egyikőjüknél sem volt több két-három darab tölténynél. Nem volt más lehetőség, mint azzal biztatni magukat, hogy a távoli fennsíkra visszavonulnak. Az utolsó és egyetlen épp gépfegyverüket darabokra szedték és különböző helyeken elrejtették, majd külön-külön elindultak a sötét bizonytalanság felé.

Akik túlélték a harcokat, azok vagy éhen pusztultak az őserdőben, vagy a fehérek kezére kerültek, akik nyomban agyonlőtték őket. Csupán két német partizánnak — Stillernek és Schneidernek sikerült, szinte csodával határos módon megmenekülniük.

Ma már a két koronatanú sem él — harminc esztendeje immár, hogy meghaltak —, de amit örökül hagytak, az elhalványodott foliánsok helyettük is beszélnek és ma is láthatók a bunkerok maradványai, a széthányt és beomlott sáncok, a föld-fa erődök romjai és a rozsdalepte vasdarabok. A folyó partján pedig egy egyszerű, sziklakövekből emelt emlékművön márványtábla hirdeti dicső emléküket.

*

Krasznojarszk, a szibériai vasútvonal fontos állomása. A Jenyiszej partján terül el és napjainkban több, mint négyszázezer lelket számlál. A város fontos ipari és mezőgazdasági központ. Itt is, mint annyi más szibériai városban, kegyelettel őrzik a magyar internacionalisták emlékét. Ezt bizonyítja a városban található emlékmű, melynek márványtábláján ez áll:

„Itt vannak eltemetve azok a magyar kommunisták, akiket a kolcsakisták 1919. július 30-án lövettek agyon a 31. szibériai lövészezred felkelésében való részvételükért."

Kik voltak ezek a magyar kommunisták? Miért kellett nekik fiatalon mártírhalalát halniuk?

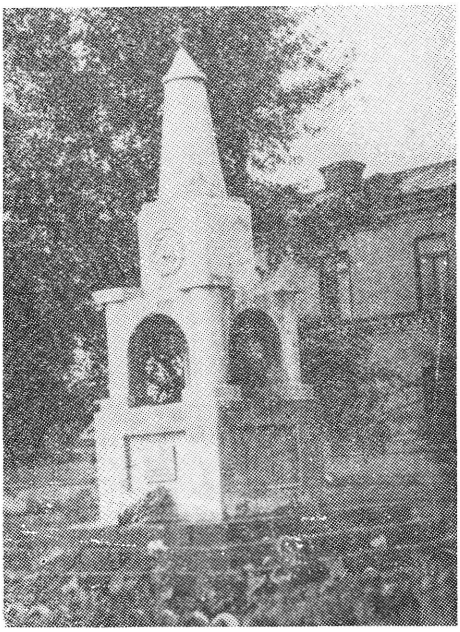
Történetüket az omszki Vörös Újság így örökítette meg:[4]

1919. június 30-án a 31. szibériai lövészezred újoncait, néhány hónapos kiképzés után feleskették a kolcsakista, ellenforradalmi rendszerre. A kikép-

4 Vörös Újság, Omszk. 1920. augusztus 1.

zésük is és az eskütételük is a hadifogolytábor közvetlen szomszédságában levő gyakorlótéren történt. A fiatal katonák közt — kiket erőszakkal soroztak be Kolcsak hadseregébe — már korábban titkos agitáció folyt, hogy ne menjenek a frontra, ne harcoljanak proletár testvéreik ellen. A fehér tisztek brutalitása is hozzájárult a lázadáshoz. Csordultig voltak fájdalmaikkal és a rendkívül elkeseredett katonák az eskű letétele után, július 31-én hajnalban fegyveresen kivonultak a kaszárnyából és dél-nyugati irányba igyekeztek — azzal a céllal, hogy a partizánokkal egyesüljenek.

Tervük azonban árulás miatt elbukott. A fellázadt ezred katonái, alig egy kilométerre a laktanyájuktól a fehér csehek és kozákok gépfegyvereivel ta-

Az 1919. augusztus 1-én kivégzett magyar kommunisták emlékműve Krasznojarszkban

lálták magukat szemben. Ugyanakkor hátuk mögött egy ellenforradalmi tiszti különítmény vonult fel. Az újoncok a hadifogolytábor melletti árokba szorultak és támadóikra tüzet nyitottak.

Ám üldözőik ekkor ravasz cselhez folyamodtak. A helyőrség pópája teljes papi díszben, nagy kereszttel és zászlóval közeledett a lázadók felé. A katonák nem lőttek a „szent" kereszttel közeledő papra, aki „édes fiaimnak" szólította őket. Az egyház felszentelt embere a keresztre megesküdött, hogyha önként visszatérnek a laktanyába, nem lesz bántódásuk.

Az ezred legénysége erre felsorakozott, majd nótaszóval visszavonult a kaszárnyába. Tisztjeiket — akik a lázadást vezették — azon nyomban letartóztatták.

Dél felé járt az idő, amikor megérkezett a katonai vizsgáló bíróság. Elsőnek a felkelésben résztvevő tiszteket hallgatták ki, majd röviden végeztek

velük. A helyőrségi templom falához állították őket és valamennyit agyonlőtték. Ezután a legénységre került a sor. Valamennyit alsóruhára vetkőztették és ötös-hatos csoportokban vezették a fehér vésztörvényszék elé. Sorsukat ijesztő gyorsasággal intézték. Egymás után kísérték őket a templom előtti tisztáshoz — ugyanoda, ahol a tisztjeikkel végeztek —, de őket nem lőtték agyon, hanem a kozákok lekaszabolták. Némán, szó nélkül haltak meg — csak néha-néha hangzott fel egy-egy sikoly: „le Kolcsakkal!"

Mire bealkonyodott végeztek velük. A templom előtt több száz fiatal katona holtteste feküdt.

Ugyanezen a napon a hadifogolytáborban, az újoncok kitörésével egy időben egy cseh zászlós holttestére bukkantak. Erre az ellenforradalmi csehek teljes bizonysággal állították, hogy a hadifoglyoknak is részük volt a katonaság fellázításában — tehát bűnhődniük kell!

Ez jó alkalmat nyújtott a fehéreknek, hogy az ő listájukon szereplő hadifoglyokat letartóztassák és bíróság elé állítsák.

Rövid kihallgatás után a statáriális bíróság még aznap, augusztus elsején este — bolsevik agitációért és bolsevik titkos szervezetben való részvételért — golyóáltali halállal kivégezte: Dr. Forgács Dezső zászlóst, Dukesz Artúr hadapródot, Pap János honvédet, Pável György honvédet, Ludwig Kálmán zászlóst, Dr. Molnár Lajos hadapródot, Krasovszki Albin tizedest és Gáspár Albin hadapródot.

Velük együtt végezték ki — orosz forradalmárok rejtegetéséért Zséder Sándort, Pap Jenőt és Székely Károlyt.

*

A szibériai városok közül Omszk a leggazdagabb magyar vonatkozású történelmi emlékekkel telített hely. Itt élt, mint hadifogoly, majd később, mint kiemelkedő forradalmár Ligeti Károly — az omszki magyar internacionalisták jelentős vezető egyénisége. Ligeti Károly FORRADALOM címen magyar nyelvű hetilapot adott ki, kommunista pártot szervezett és nagyszabású felvilágosító munkát végzett a hadifoglyok körében. 1918 júniusában, harc közben, sebesülten került a fehérek fogságába, akik egy évi fogvatartás után, 1919. június 2-án kivégezték.[5]

Ligeti Károly emlékét emléktábla és szobor őrzi Omszkban, nevét utca, iskola és úttörőcsapat viseli. A ház, amelyben dolgozott, ma is áll.

Omszk városa arról is nevezetes, hogy a Szovjetunióban élő magyarok közül itt él a legtöbb olyan volt magyar hadifogoly, aki részt vett a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban. Ilyen például: Gorszki Vilmos nyugdíjas tanácselnök, az omszki népi ellenőrzési bizottság jelenlegi vezetője, vagy Swimmer Sándor, a közeli „Kalinyin kolhoz" nyugdíjas elnöke, a Lenin Rend birtokosa, a szocialista munka hőse. Rajtuk kívül még mintegy tízen élnek a városban magyarok, akiket még az első világháború szele sodort ily messzire szülőföldjüktől és immár ötven éve a Szovjetunió a hazájuk.

*

Mahacskala határában — a Kaspi-tenger partján — emlékmű hirdeti, hogy 1918 szeptemberében huszonhárom magyar vörösgárdistát végeztek ki ezen a helyen az ellenforradalmárok. Történetükre ma is így emlékeznek a soknemzetiségű Dagesztán népei:

5 *Ligeti Károly:* Válogatott írásai, Bp. Kossuth Könyvkiadó 1957.

1918 júniusában az ellenség körülzárta Szovjet Dagesztánt. A bolsevikok vezette munkások és parasztok hősiesen harcoltak az állig felfegyverzett török és angol intervenciós csapatok, valamint a helyi ellenforradalmi osztagok ellen. Minden talpalatnyi helyért véres harc folyt. Az erők igen egyenlőtlenek voltak és Dagesztán dolgozói a legönfeláldozóbb magatartásuk ellenére is képtelenek voltak támogatás nélkül visszaverni az ellenség támadását.

Az asztrahányi katonai körzet parancsnokságához fordultak segélykérésükkel, és noha Szovjet-Oroszország helyzete nyomasztó volt, a szovjet kormány segítséget nyújtott Dagesztán kommunistáinak.

Ligeti Károly emléktáblája Omszkban

Asztrahányon keresztül növelték a fegyverszállításokat és a pénzbeli küldeményeket. Ugyanakkor igen sok magyar internacionalista — főleg tüzérek és géppuskások — érkezett Moszkvából. Június 15-én Port-Petrovszkba (a mai Hahacskala régi neve) érkezett Asztrahányból egy jól felfegyverzett internacionalista osztag is, amely zömében magyarokból állt. Ezek a magyar vöröskatonák két és fél hónapon át bátran harcoltak Dagesztán dolgozóival együtt az ellenforradalmárok ellen.

Hősiességük ellenére a veszély nem múlt el. Délről, Baku irányából Bicserahov fehér kozákjai kezdtek támadást. Bicserahov ezredes, háromezer jól felfegyverzett és kiképzett, a kaukázusi arcvonalon szerzett tapasztalatokkal rendelkező kozákokkal, valamint az ezek harcát támogató két kaspi-tengeri ágyúsnaszáddal és egy páncélvonattal rendelkezett.

A kétszeres fölényben levő ellenséggel szemben elkeseredett harc bontakozott ki. A Szociális Forradalom[6] című moszkvai magyar nyelvű kommunista lap így emlékezett meg az ezekben a napokban Dagesztánban harcoló magyarokról:

„Keményen és férfiasan harcoltak a fehérgárdista árulók ellen. Mint ezt angol bérenceik írják: az internacionalisták nem egyszer visszaverték az ellenforradalmárok támadását, a leggyilkosabb gépfegyver- és ágyútűzzel kergetve, futamítva meg őket. Így dolgoztak a kommunista magyarok."

Az arcvonalat tartani azonban mégsem sikerült. A caricini ezred parancsnokai — volt cári tisztek — felnyitották a környékbeli borospincéket és katonáikkal együtt nagy ivászatokat rendeztek. Az ezred ezzel teljesen szétzüllött és a fehér kozákok nyomására északfelé menekültek, miközben az arcvonalat szabadon hagyták.

A bekerítés veszélyétől fenyegetett más szovjet egységek — köztük az internacionalisták — kénytelenek voltak észak felé, közvetlen Port-Petrovszk közelébe visszavonulni. Itt a hegyek megfelelő közelségben vannak a tengerhez és így a terep számukra a legkisebb erőkkel való védekezést tette lehetővé.

A védelmi haditanács a magyar osztagnak a legveszélyesebb arcvonalszakaszt jelölte ki. Az internacionalisták a várostól délre, a tenger közelében a „Molokanka" halüzem közelében foglaltak védelmi állást. Ez sík terepen feküdt, s így a tenger felől a két ágyúsnaszád, a vasútvonal felől pedig a páncélvonat állandó tűz alatt tudta őket tartani.

E nehézségek ellenére — mondták az idős mahacskalai veteránok — a magyarok úgy harcoltak, mint az ördögök. Az ellenség képtelen volt áttörni a magyar védelmi állásokat.

Más egységek azonban nem bírták ki Bicserahovék nyomását és kénytelenek voltak visszavonulni. A visszavonulást a magyar internacionalista tüzérek és géppuskások tüzükkel fedezték. Amikor minden lőszerük elfogyott, a fehérek fogságába estek, akik megkérdezték tőlük:

— Akartok-e amnesztiát?

— Nem kell amnesztia! — felelték a magyar vöröskatonák. — Mi tudjuk miért halunk meg! Az Orosz és Magyar Tanácsköztársaságért! Majd ti fogtok kérni amnesztiát a mi elvtársainktól, akik ma vagy holnap, de itt lesznek! Ti kérjetek amnesztiát, mikor ott fogtok állni a proletártörvényszék előtt. A mi ügyünket van ki tovább folytassa . . .

Port-Petrovszkot elfoglalták a bicserahovisták. Néhány nappal később egész Dagesztánt az ellenforradalmárok szállták meg. A szovjet csapatokat, az internaiconalisták néhány egységével sikerült visszavonni Asztrahányba, hogy később újult erővel indulhassanak támadásba. A párt illegalitásba vonult.

A forradalmi erők visszavonulását négyszáz magyar internacionalista fedezte, akik mind fegyverrel a kézben estek el a harc mezején — vagy fogságba esve, kegyetlenül halálra kínozták őket. Huszonhárom magyar internacionalista vöröskatonát az ellenforadalmi banditák élve temettek el, azon a helyen, ahol Mahacskala határában az emlékmű áll.

A bolsevik párt magyar csoportjának hivatalos lapja, a Szociális Forradalom kegyelettel emlékezett a dagesztáni magyarokról:

„Vitézül és rettenhetetlenül haltak meg, és egyetlen szó nélkül hulltak el

6 Szociális Forradalom, Moszkva. 1918. október 12.

a fegyvertűzben. Mint elvtársaink jelentik: egyetlen egy sem menekült meg közülük. A munkás és paraszt hatalom védelmére jöttek a szocialista Vörös Hadseregbe. Nem csábította őket a magyar királyság, megértették, hogy az igazi haza a szocialista tanácsok Oroszországa, és ezért a hazáért vitézül, férfiasan adták oda utolsó csepp vérüket is!

Dicsőség és tisztelet nektek, drága elvtársak! A munkások és parasztok Oroszországa hálával emlékezik meg hősies önfeláldozástoktól. És Dagesztán lakói, majd ha visszatérnek Petrovszkba, méltó emléket állítanak hősi sírotok fölé!"[7]

A mahacskalai magyar internacionalisták emlékművének márványtáblája

Az emlékmű ma is ott áll Mahacskala határában és a szépen gondozott műalkotás azt bizonyítja, hogy a Dagesztán Autonom Szocialista Köztársaság soknemzetiségű népei híven ápolják a magyar néphez fűződő internacionalista kapcsolataikat.

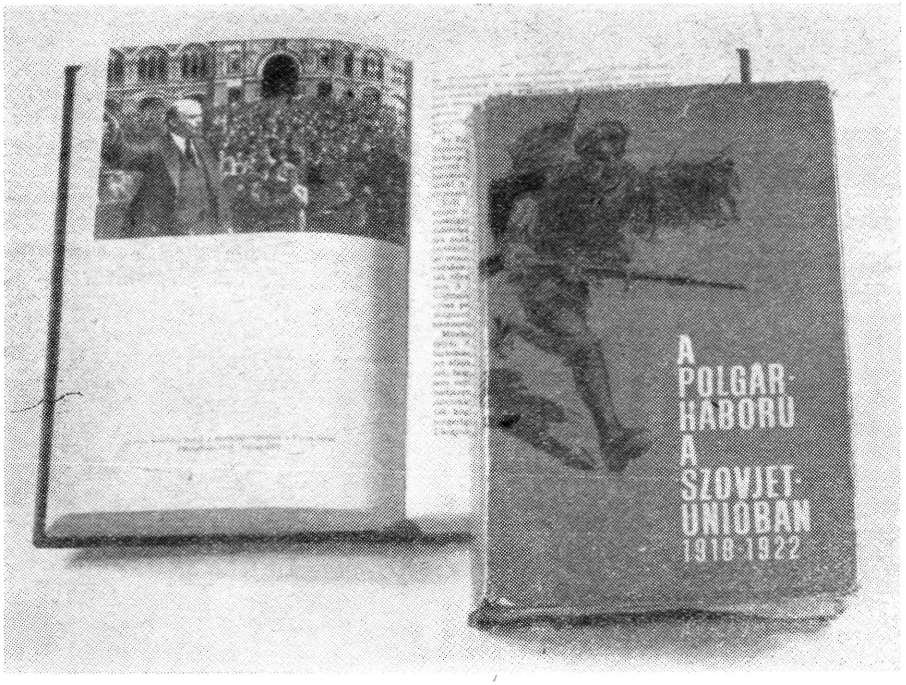
De nemcsak Mahacskalán, hanem utunk minden állomásán igaz barátokra akadtunk. A Szovjetunió népei baráti szeretettel fogadtak és mi úgy éreztük, hogy a nekünk nyújtott virágcsokrok, valamint az a lelkesedés és szeretet, amivel bennünket elhalmoztak — nem minket illet, hanem azokat a magyar internacionalistákat, akik életüket áldozták, vérüket ontották a szocialista forradalomért, népünk szabadságáért.

7 Szociális Forradalom, Moszkva. 1918. október 12.

SZEMLE

A POLGÁHÁBORÚ A SZOVJETUNIÓBAN 1918—1922

(Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1964. 524 o.)

Győzelmesen lengett a vörös zászló Petrográd felett 1917. november 8-án, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmének első napján. A proletárforradalom sikeres kivívása után azonban még folyt a világháború. A központi hatalmakkal megkötött fegyverszünet még nem jelentette a békét. A tárgyalások elhúzódtak és ugyanakkor az antanthatalmak intervenciót készítettek elő a fiatal szovjetállam ellen. Az egyik háború még be sem fejeződött, máris küszöbön állt a polgárháború.

A négy éve folyó harc a hátországot és az arcvonalat egyaránt kimerítette. A katonák nagy része nem akart tovább harcolni. A békére vágyó emberek, felhasználva a régi hadsereg vezetésének teljes megszűnését, nagy tömegekben áramlottak haza.

A párt és a szovjet kormány előtt

ebben az átmeneti időben kettős feladat állt: demokratizálni kellett a még fegyverben álló hadsereget, a leszerelésnek szervezett kereteket kellett adni, másrészt létre kellett hozni a munkás-paraszt állam új, a régitől különböző fegyveres erejét.

A felkészülésre azonban nem sok idő maradt. A központi hatalmakkal megkötött breszt-litovszki békeszerződés után jóformán még lélegzetvételnyi szünet sem következett, mert nyomban elkezdődött egy hosszú időre elnyúló véres polgárháború, tizennégy tőkésország katonai intervenciójával együtt.

1918 márciusában és augusztusában — a nemzetközi jogot durván megsértve — angol csapatok szálltak partra Murmanszk és Archangelszk kikötőjében. Áprilisban Vlagyivosztokban japán, angol, majd amerikai erők hajtottak végre partraszállást: ezzel el is kezdődött az antant nyílt katonai intervenciója.

Az antant ebben az időben — mivel hadseregét a nyugati hadszíntéren kötötte le — a szovjethatalom elleni támadás fő ütőerejének az antant befolyása alatt álló csehszlovák hadtestet tekintette. A csehszlovák hadtest még a cári időben alakult meg az osztrák-magyar hadseregből átállt vagy fogságba esett cseh és szlovák katonákból. A breszti béke után a hadtestet a burzsoá Csehszlovák Nemzeti Tanács a nyugati hadszíntérre rendelte és a szovjet kormány hozzájárult, hogy Vlagyivosztokon át elhagyják Szovjet-Oroszországot. Május végére a cseh hadtest fellázadt, és a Penza—Vlagyivosztok közötti hatalmas területen számos várost elfoglalt.

Augusztusra angol intervenciósok megszállták Bakut. Mindezzel egy időben Szovjet-Oroszország területén megélénkültek a belső ellenforradalmi erők tevékenységei is.

Az ellenség kezébe került az ország területének 3/4 része. Az ellenforradalmárok által megszállt terület adta az ország széntermelésének 90%-át, a nyersvas- és acéltermelés 75%-át. Az értékes mezőgazdasági területek elvesztése következtében éhínség lépett fel.

A könyv a négy évig tartó véres küzdelem hiteles krónikája, mely nemcsak a történelmet művelők és tanítók számára hasznos olvasmány, hanem a széles olvasóközönség táborában is élénk érdeklődésre tarthat számot.

Az olvasó a mű lapjaiból érezheti a történelemformáló idők légkörét, azokat a gigászi küzdelmeket, amelyeket a proletárállam létéért folytatott.

Már a plogárháború és a katonai intervenció éveiben sokan csodának tartották, hogy az éhező és nélkülöző vöröskatonák legyőzték a hatalmas, jól felszerelt, tapasztalt hadvezérek által vezetett és korszerű fegyverzettel és technikai eszközökkel felszerelt ellenséget. A könyvet forgatva — 50 év távlatából — megértjük a „csodát", amikor megismerjük azoknak a munkásoknak, parasztoknak, katonáknak, a becsületes orosz emberek millióinak küzdelmét, akik hallatlan nélkülözések és szenvedések árán, de megvédelmezték a szovjethatalmat.

Megvédték a világ első szocialista államát, mert a Vörös Hadsereg hadászatát a polgárháború alatt végig a szovjet dolgozók többségének az érdekei és akarata határozta meg. Nagy érdeme a pártnak és a szovjet kormánynak, hogy a háború folyamán biztosítani tudta a politika és a hadászat maximális összhangját és egységét.

A szovjet kormány a rendelkezésre álló korlátozott gazdasági lehetőségeket az ország védelmének rendelte alá. És csak így sikerülhetett a sokak által lehetetlennek tartott feladatot megoldani. Rövid idő alatt megszervezték a haditermelést és ellátták a Vörös Hadsereget a legszükségesebb fegyverzettel, lőszerrel, ruházattal és élelmiszerrel.

A polgárháború, mely Lenin meghatározása szerint „az osztályharc legélesebb formája", a munkásosztály és a vele szövetséges dolgozó parasztságnak a háborúja volt — egyrészt a hatalmuk visszaszerzése érdekében a szovjethatalom ellen támadó kapitalisták és földbirtokosok, másrészt a belső ellenforradalmat támogató s az ország függetlenségét veszélyeztető imperialista intervenciós erők ellen.

A polgárháború győzelmes befejezése megmutatta, milyen kolosszális, valóban kimeríthetetlen szellemi és anyagi erő birtokosa a nép, amely kezébe ragadta a hatalmat, s a kommunista párt lenini zászlaja alatt tömörült.

„Sohasem fogják legyőzni azt a népet — mondta Lenin —, amelynek munká-

sai és parasztjai nagy többségükben felismerték, megérezték és tisztába jöttek vele, hogy saját hatalmukat, a szovjethatalmat — a dolgozók hatalmát védelmezik, amelynek győzelme nekik és gyermekeiknek biztosítja a kultúra minden áldását, mindannak élvezetét, amit az emberi munka létrehozott."

Ez a lenini tétel többször beigazolódott a Nagy Októberi Szocialista Forradalmat követő fél évszázad alatt. Az elmúlt ötven év során a szovjet nép nem egyszer óriási lelkierőt árult el s mindig megmutatta a szovjetrendszer hatalmas erejét.

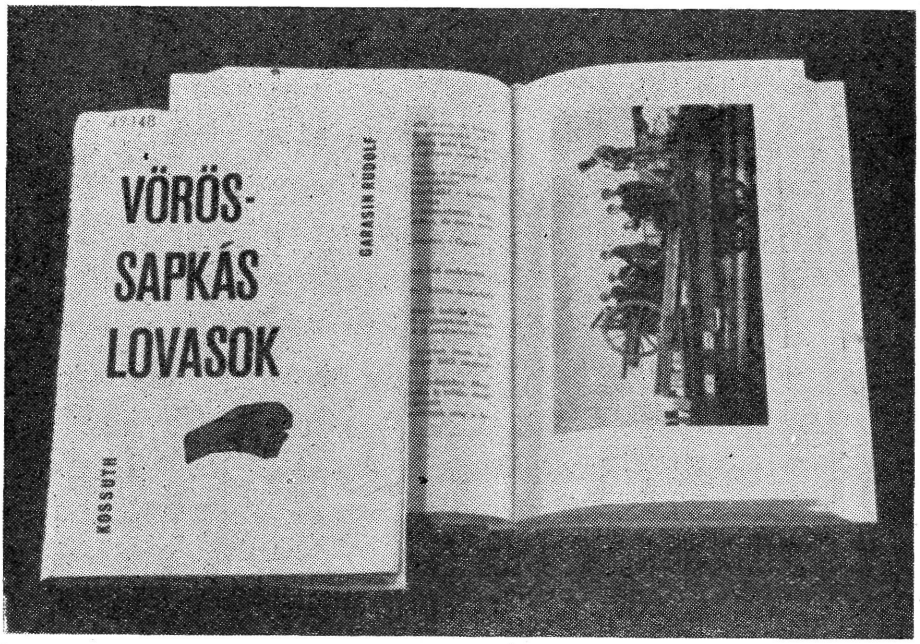
A könyvet összeállító kollektíva — melynek vezetője Satagin, a történelemtudományok doktora volt — hasznos és dicséretes munkát végzett. Úgyszintén az USZSZK Művelődésügyi Minisztérium Könyvkiadó Főosztálya, melynek gondozásában az eredeti orosz nyelvű kiadás napvilágot látott. A kiadót és az alkotói közösséget dicséri, hogy a több mint ötszáz oldalas könyvet gazdagon illusztrálják — korabeli fényképekkel, fakszimilékkel és térképekkel.

Györkei Jenő

GARASIN RUDOLF:

VÖRÖSSAPKÁS LOVASOK

(Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1967. 330 o.)

Történelemkönyveinkből, tanulmányokból és cikkekből ma már tudjuk, hogy ötven évvel ezelőtt több, mint százezer hazánkfia állt oda a világ első proletárhatalmát védelmezni. Történészeink is jelentős munkát végeztek ez ideig, hogy e harcok hiteles történetét megírják. Mégis éreztük, hogy a történeti feldolgozások sorából valami még hiányzik, mégpedig a történeti memoárirodalom, amely a személyes résztvevő szavaival mondja el azoknak a világot formáló harcoknak a történetét, amit az orosz dolgozók más országok munkásaival együtt vívtak meg.

Én ezért nem tartom Garasin Rudolf elvtárs könyvét hézagpótlónak, hanem nyitánynak, kezdetnek. Amíg nem késő, pótolni kell — amit lehet — a máris pótolhatatlan mulasztásból. Nekünk, akik hazafias neveléssel foglalkozunk, íróknak, akik történelmi regényeket írnak, filmeseknek, akik romantikus filmre vágynak, kimeríthetetlen kin-

csesbánya lehet a Szovjet-Oroszország polgárháborújában részt vett internacionalisták még fellelhető története.

Nem lehet lelkesedés nélkül olvasni, hogy a lovasezred micsoda igyekezettel tört nyugat felé, haza, a Magyar Tanácsköztársaságot megsegíteni. Ugyanezek a katonák — hazájuk vesztését látva 1919 augusztusában — keserűségüket és bosszújukat a saját fehéreiken töltik ki. Kemény csapásokkal vesznek maguknak elégtételt Ukrajnában — ha már Szolnoknál nem tehették meg.

Hazát jelent nekik az ellenforradalmi bandákat kergető, vándorló ezred. A sebesültek visszakívánkoznak — vagy egyszerűen visszaszöknek övéik közé, mint tette ezt Papp József is. A hadtápfőnök a zsákmányból hazai lakomával traktálja az egységet: szalonnával, kenyérrel.

Az ezred, a közösség vált hazává számukra, kicsiben, szimbolizálva a még nagyon sokára megszülető magyar hazát, ahol majd ugyanolyan közösség veheti körül őket, mint 1919—1920-ban Ukrajnában. Eddig, ha mi hazafiságról beszélünk és haladó hagyományainkhoz nyúltunk, akkor Piski, Tarpa, Komárom, Arad volt a földrajzi határ — esetleg néhány kilométerrel több. Mulasztásunk tükröződik néhol fiatalságunk egyoldalúságában, amikor Risorgimentótól az internacionalistákig húzódó forradalmi, a népi Magyarországot is jelentő vonalat szinte kifelejtjük saját haladó hagyományainkból, megelégedve a Rákóczi—Kossuth—Tanácsköztársaság ismeretével.

Garasin elvtársék nemcsak jobban érezték, de jobban is tudták akkor, 1919—1920-ban, hogy az ő helytállásuk, a kozákok kaszabolása a darutollasokat is gyengíti.

És itt rejlik a könyv következő nagy tanulsága. Tanítjuk is, elmondható könnyen, hogy hazafiság és internacionalizmus elválaszthatatlan. De hogy mennyire összenő a kettő, arra a szerző könyvében írtak szolgálnak jó példának. Az orosz, az ukrán, a grúz, a tatár és a sok nyelvű ország többi népének szabadságát kivívják a vöröskatonák. Közöttük saját fiaikon kívül magyarok, németek, kínaiak, osztrákok, horvátok is voltak. Nekik nem kellett tanulni az internacionalizmust, nekik készen adatott a történelmi szükségszerűség. Azonos volt a közös ellenség: az ellenforradalom. Valamennyi dolgozó ellen tört. Csak együtt, a legteljesebb baráti, elvtársi együttműködésben lehetett eredményesen felvenni velük a küzdelmet. Az internacionalistáknak nap-nap után kellett tapasztalni a közös egymásrautaltságot, közben a barátság szálai szövődtek Li-Fan, Vinyickij, Gyuricza, Vass, Oskar Kaspar és a többiek között. Valamennyien pedig együtt barátkoztak a lakossággal. Ukránokat, oroszokat szabadítottak fel ukrán, orosz ellenforradalmárok zsarnoksága, fosztogatásai alól. Visszaadták a rablott holmit, törvényt ültek, ha kellett; megszilárdították a tanácshatalmat. Ők voltak a bosszúálló és jövőt teremtő nép. És ez a lehető legtermészetesebb volt valamenynyiük számára, néhány évvel a háború elvakult, soviniszta gyűlölete után, évezredes félrevezetés, tudatos butítás, „úri huncutságok" ellenére. Tették különösebb általános műveltség, tanultság nélkül — amiért saját uraik felelősek —, de példamutató kulturáltsággal, leleményességgel, amilyen csak a népben lehet. Az igazi emberség hordozói voltak.

De mint a nép embersége, természetessége, úgy ők is át voltak itatva — és tetteik is — magvas, vaskos humorral, ötletekkel. A spanyol pikareszk regények fordulatossága, Till Ulenspiegel talpraesettsége jut eszembe a könyv lapjait forgatva. Pompás epizód, szinte filmre kívánkozó a kijevi lószerzés esete. Lóhiány miatt a huszárok gyalogosan, a nyerget hátukon cipelve baktattak a térdüket röhögve csapkodó fiákerosok között. A forgalom is leállt a színjátékra. Mígnem valamelyik huszár megunta a szégyent, elkötötte az egyik fiákeres lovát s nemsokára lovon ült, mivel a példa ragadós, az egész század. Azután az utcán „felszerelt" fiákeres részleg sürgősen elügetett lovat szerezni a fehérektől, persze minél messzebb a parancsnoki mennydörgéstől.

Az internacionalisták leleményességéről szólnak azok a felbukkanó epizódok, amelyek a lovas egység „technikájában" beálló változásokat írják le. Először lovas katonákká, vörös huszárrá válnak gyalogosból. A gyors mozgású lovas egységek páncélvonatokat zsákmányolnak az ellenségtől. Tüzérek, páncélvonatosok lesznek. Ha hajókat találnak; hadiflottát szerveznek. Igazi

elemük azonban a ló. Huszárok ők igazából, bár csak vörös sapkájuk egyforma, öltözetük vegyes nagyon. Ez a vörös sapka Ukrajnában híressé vált. A fehér-kozákoknak a meglepésszerű támadást jelentett, a fosztogató kulákbandáknak fergeteges rohamot, a kifosztott népnek a rablott holmi visszaadását, felszabadított parasztoknak földet — magának a vörös huszároknak pedig csatákat, fáradságot, hideget, nélkülözést és a családot olyan messze, hogy elgondolni sem lehetett. Az otthon melegét azonban az ukrán nép szeretete, gondoskodása igyekezett pótolni.

Garasin Rudolf elvtárs érdeme, hogy nem szépít. A veszteségekben, néha fellépő rossz hangulatokban, elkövetett hibákban is a becsületes harcos látszik. Az eredmények olyanok voltak, hogy a problémákról, bajokról bátran lehetett beszélni. Így hihető teljesen igaznak a visszaemlékezés. Nem csupa hurrá vagy mártírszemlélet a könyv. Nem heroikus alakok a szereplők, csak egyszerűen kemény katonák, virtigli huszárok, néha csupán szitkozódó férfiak — emberek.

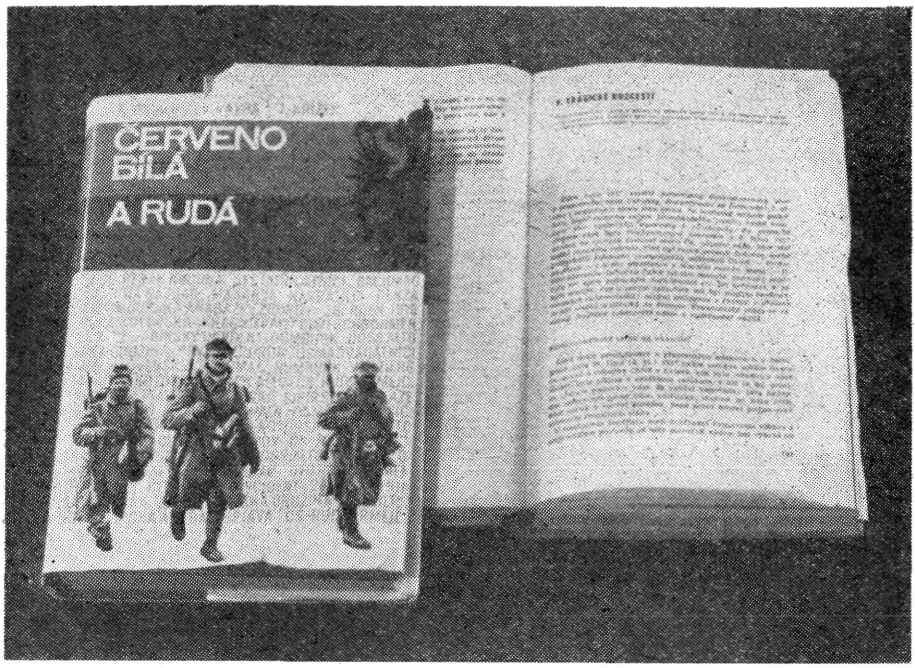
Szívünkhöz nőnek a regény szereplői. Horváth István, a lovas egység parancsnoka, Gyuricza Mátyás, Vass István, Andrej Vinyickij lovas századparancsnokok, Papp József, Szonja, Li-Fan, Oskar Kaspar, Petya, az ezred fogadott gyermeke. Különösen kedvessé válik olvasás közben Garasin elvtárs, aki a visszaemlékezés során alig beszél magáról, inkább a többes szám, a „mi" járja. De *mi* is tudjuk, hogy a szerénység mögött egy lelkes forradalmár gazdag életútja áll. Szeretetünk és tiszteletünk az övé. Várjuk kíváncsian könyve folytatását.

Bencze László

K. PICHLIK—V. VÁVRA—J. KŘIŽEK:

ČERVENOBÍLÁ A RUDÁ

(Praha, Naše Vojsko, 1967 472 o.)

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom világtörténelmi jelentősége, az egyetemes emberi haladás folyamatában betöltött meghatározó helye és következményei ma már vitathatatlanok. Most, amikor az 50. évforduló megünneplésére készülnek világszerte, természetszerű, hogy az emlékezet távoli homályából újra feleleventésre kerülnek a fél évszázad előtti események, és a történelmi távlatból, az újabb ismeretek birtokában kapnak értékelést nemcsak a tények, hanem a szereplők is. Ennek során számos olyan probléma kerül újra napirendre — vagy most először —, melyek tudományos feltárásával egy-egy esemény valóban az őt megillető helyre kerül a történelmi értékelésben. Ezzel járulhatnak a történészek leginkább hozzá, hogy az emberek valóban teljesebb, átfogóbb képet alakíthassanak ki maguknak a Nagy Októberi Szocialista Forradalmat megelőző és az azt követő időszak nem-

zetközi és nemzeti vonatkozású kérdéseiben.

E tudatformáláshoz járult hozzá a csehszlovák szerzői kollektíva a „Červenobílá a rudá"[1] című munkájával.

A könyv központi kérdése: az önálló csehszlovák hadsereg megteremtéséért folytatott harc, amely sajátosan fonódott egybe az önálló csehszlovák állam létrehozásáért vívott küzdelemmel. A szerzők azon cseh és szlovák katonák tevékenységének történetét írták meg, akik a legkülönbözőbb államok egyenruháját viselve végigharcolták az első világháborút, majd részt vettek az oroszországi forradalmakban és polgárháborúban — a barrikád mindkét oldalán.

A szerzők tudományos alapossággal és ennek következtében rendkívül világos vonalvezetéssel és tárgyilagossággal bogozzák ki az egyes szálakat, mutatják be a különböző politikai törekvéseket. Ezekből érthetővé válik az első világháború előtti és alatti cseh nemzeti felszabadító irányzatok kialakulását és egymással való szembekerülését előidéző okok és körülmények bonyolult rendszere is. Az önálló cseh állam létrejöttének legfőbb akadálya az Osztrák-Magyar Monarchia volt. E rendszer gyűlölete vált a fő eszmei és érzelmi kapoccsá, mely összefűzte a cseh nemzet felszabadításáért küzdőket. A cseh burzsoázia politikusainak különböző nagyhatalmakhoz fűződő kapcsolatai azonban ugyanakkor el is határolták egymástól a megoldás útjára vonatkozó elképzeléseket.

Az első világháború kitörése fordulópontot jelentett a cseh nemzeti mozgalom további kibontakozásában. A külföldön élő cseh és szlovák emigráns politikusok elérkezettnek látták az időt az önálló lépések megtételéhez, politikai célkitűzéseik realizálásához. Két fő csoportosulás jött létre, az egyik Franciaországban, a másik Oroszországban. Mindkettő az Osztrák-Magyar Monarchia rendszerének bukását, az önálló csehszlovák állam megteremtését tűzte napirendre és közvetlen feladatának tekintette az önálló csehszlovák alakulatok létrehozását.

A szerzők a krónikás módszerével adnak képet a párizsi Csehszlovák Nemzeti Tanács létrejöttének körülményeiről, a Masaryk[2] professzor köré tömörült politikusok tevékenységéről és a francia kormányhoz fűződő kapcsolatairól. Önálló cseh katonai alakulatok jöttek létre, és ezek — külföldi állampolgárságuk miatt — elsősorban a francia idegenlégió keretében működtek Észak-Afrika, illetve Franciaország hadszínterein.

Oroszországban az első világháború előtt mintegy 100 000 cseh élt, főleg Ukrajnában (kb. 50 000-en), továbbá Pétervárott, Moszkvában és más ipari városokban. Nagyobb szervezetük volt Kijevben, Pétervárott, Moszkvában és Varsóban, de ezek a szervezetek egymással nem voltak kapcsolatban. Az önálló csehszlovák állam programját a kijevi csoport dolgozta ki. A szerzők helyesen körvonalazzák e szervezet helyét és szerepét a cári Oroszországban és ebből következően érthetővé teszik az olvasó számára, miért alapozta politikai koncepcióját a cári rendszer segítségére. A kijevi csoport már 1914 szeptemberében létrehozta az önálló csehszlovák zászlóaljat, amelynek katonái orosz egyenruhát hordtak és különbségtételül piros-fehér szalagot viseltek. A zászlóalj elsősorban felderítésekben, hírszerző feladatok végrehajtásában vett részt.

A külföldi emigránsok aktivizálódásának bemutatásával párhuzamosan a szerzői kollektíva vázolja az osztrák-magyar hadseregbe mozgósított csehek és szlovákok helyzetét és politikai hangulatát is. Ezek a katonák igyekeztek mielőbb „kilépni" a császár szolgálatából és tömegesen adták meg magukat Szerbiában éppúgy, mint Oroszor-

1 Červenobílá a rudá — Piros-fehér és vörös. A piros-fehér annak a szimbolizálása, hogy az Osztrák—Magyar Monarchia hadseregében szolgáló csehszlovák katonák piros-fehér jelzést viseltek. (piros zászlajuk volt és fehér kendőt viseltek). A kötet tizenegy fejezetből áll. Az egyes fejezetek tartalmi ismertetése a munka jellegéből eredően nem lenne célravezető, ezért csupán néhány kérdésre kívánok kitérni, olyan problémák felvetésére, melyek érdeklődésre tarthatnak számot a magyar hadtörténészek körében.

2 Masaryk professzor, az osztrák parlament képviselőjeként két külföldi útja során nyíltan fellépett Ausztria ellen. Ennek következtében 1914 őszén Olaszországban tett útjáról már nem térhetett haza és Genfben telepedett le. Itt megkezdte politikai programjának előkészítését. 1915 tavaszán az „Independent Bohémia" című memorandumát megküldte Londonban és Párizsban élő cseh politikai vezetőknek. 1916 elején M. Benessel együtt létrehozta Párizsban a Csehszlovák Nemzeti Tanácsot, amelynek elnöke lett. A főtitkár Beneš, tagjai pedig Dürich, dr. Štefanik voltak (62. o.).

ságban. 1914—15-ben különös gyorsasággal terjedt a monarchia hadseregének cseh egységeiben az osztrákellenesség, amely ugyanakkor egyesítette magában az abban az időben uralkodó antimilitarista és nacionalista eszméket, az oroszbarát és „össz-szláv" gondolatot. A szerzők megjegyzik — és jogosan —, hogy egy nem teljes jogú nemzet nacionalizmusáról volt itt szó, mely a Habsburg monarchia és a háború ellen lázadt és számolt Közép- és Délkelet-Európa kis népeinek nemzeti felszabadító törekvéseivel is (48. o.).

1915-ben megélénkült a csehszlovák emigráció politikai tevékenysége. A két koncepció versenyre kelt egymással. A kérdés az volt, melyik politikai program győz: a cári barát kijevi vagy a köztársaság párti Masaryk-féle. Erre az időszakra Masaryk tekintélye megerősödött. A Csehszlovák Nemzeti Tanácsot a francia és az angol diplomácia a csehszlovák külföldi mozgalom egyedüli képviseletének ismerte el. Briand, francia miniszterelnök 1916 februárjában kihallgatáson fogadta Masarykot. A párizsi csoport megerősödése és nemzetközi tekintélyének megszilárdulása növelte a cári kormány érdeklődését is a cseh kérdés iránt. Bár, mint a szerzők megállapítják, a cári rendszer vezetésének nem volt konkrét politikai programja a csehszlovák kérdésben, a közép-európai viszonyokat a maga elképzelései szerint kívánta rendezni és cseppet sem volt ínyére a nyugati hatalmak befolyásának esetleges növekedése e területen. Ezért nem csekély erőfeszítéseket tett a franciaországi csehszlovák mozgalom gyengítésére, elsősorban a kijevi csoport tevékenységének elismerésével.

A párizsi csehszlovák csoport természetesen nem mondott le az oroszországi csehszlovákok támogatásáról. Ezek megnyerésére a tanács 1916 nyarán teljhatalmú képviselőjeként Oroszországba küldte egyik tagját, Dürichet. Dürich azonban önálló politikát kívánt folytatni és 1917 januárjában a cári minisztérium jóváhagyásával megalakította az Oroszországi Csehszlovák Nemzeti Tanácsot. Működése azonban nem volt hosszú életű, mert közben kitört a februári forradalom, a kijevi csoport a cárizmus bukásával talaját vesztette és a pétervári csehszlovák csoport előretörésével Oroszországban is érvényre jutott a Masaryk-koncepció. Az ideiglenes kormány külügyminisztere, Miljukov, Masaryk személyes jó barátja volt, természetesen elismerte kormánya nevében a párizsi Csehszlovák Nemzeti Tanácsot a csehszlovák nemzeti mozgalom legfelső külföldi szervének. 1917 májusában Masaryk Oroszországba, Pétervárra érkezett (és csak 1918 márciusában távozott az országból). Jelenléte nemcsak az oroszországi csehszlovák mozgalom további alakulására volt jelentős, hanem elsősorban az oroszországi csehszlovák katonai alakulatok jellegének kialakítására, fejlődésének irányára volt meghatározó befolyással. Ezek az egységek alkották később az ún. csehszlovák légiót.

A szerzői kollektíva e munkában részletes összefoglalást ad az 1917. évi katonapolitikai helyzetről, különös tekintettel azokra a hadszínterekre, ahol cseh, illetve szlovák katonák tevékenykedtek (Észak-Afrika, az olasz, orosz frontok stb.). Áttekintést adnak ennek keretében a különböző hadseregekben működő csehszlovák katonai alakulatok helyzetéről, harctevékenységéről, létszámáról is. Ezzel a módszerrel vezetik be tulajdonképpen az olvasót abba a helyzetképbe, ami az októberi oroszországi eseményeket jellemzi.

Oroszország békekötési törekvései Németországgal az antanthatalmak elégedetlenségét váltotta ki. Ügynökök, politikusok hada érkezett Pétervárra, hogy segítséget adjon az ideiglenes kormánynak a háború folytatását célzó politikája érvényesítéséhez és a bolsevisták elleni harcához. Ebben a helyzetben a csehszlovák emigránsok Kerenszkijéket támogatták és az önálló nemzeti állam programját látták veszélyeztetve a németekkel való békekötésben. Ez a politikai álláspont a legmesszebbmenő támogatásra talált, elsősorban a francia kormánynál. Miről van tehát szó? Egyrészt az önálló csehszlovák állam jogos követeléséről és a csehszlovák katonák nemzeti szabadságáért folyó küzdelméről, másrészt az imperialista törekvésekről Európa „kedvező" rendezésének kérdésében, s végül a kibontakozó orosz proletárforradalom elfojtásáról. A csehszlovák légió létrehozásának, tevékenységének kérdését tehát nem lehet elválasztani az adott időszak nemzetközi viszonyainak bonyolult összefüggéseitől. Ennek megértetése teljes mértékben sikerült e munkában.

Külön fejezet tárgyalja ama cseh és szlovák munkások, valamint parasztok helyzetét, politikai hangulatát és magatartását, akik a légióval ellentétes úton haladtak, akik a csehszlovák kommunisták felvilágosító munkája eredményeképpen nem tévesztettek utat. Ezek a csehszlovákok megtalálhatók Kronstadtban, Pulában, Cattarónál, az orosz —német arcvonal különböző szakaszán, harcoltak a békéért és szolidaritásukat fejezték ki az orosz munkások forradalma iránt.

Rendkívül érdekes tényeket ismertetnek a szerzők az Októberi Szocialista Forradalom után kialakult oroszországi helyzetről az imperialisták — nem utolsósorban Amerika távol-keleti terveiről és e tervekben a csehszlovák légió helyéről és szerepéről. Masaryk úgy döntött, hogy — mivel Ukrajnán át a helyzet nem kedvező a csehszlovák egységek hazavitelére — Szibérián keresztül szállíttatja Csehországba a csapatokat. Ehhez francia segítséget is kaptak. Lenin pedig utasította a területi bizottságokat, hogy kövessenek el mindent a csehszlovák légió mielőbbi Vlagyivosztokba érkezésének érdekében (172. o.). Lenin nem utolsósorban azért is kívánta a légió mielőbbi elszállítását, nehogy a jól kiképzett és felfegyverzett csapatokat a szovjethatalomra törő intervenciós erők felhasználhassák. Ezzel a kérdéssel foglalkozva a szerzők érdekes adatokat hoznak az amerikai, pontosabban wilsoni japánellenes koncepció bemutatására, melyben Wilson igen nagy figyelmet szentel a csehszlovákok felhasználásának lehetőségeire.

1918 júniusában Omszkban egyesült a csehszlovák egységek penzai és cseljabinszki csoportja, és ez egyet jelentett a szovjetellenes arcvonal megnyitásával a Volgánál. A csehszlovák egységek magatartása és májusi szovjetellenes fellépése okainak elemzése túllépi az ismertetés kereteit, bár igen érdekes és a magyar olvasók előtt kevésbé ismert eseménytörténetről van szó. A szerzők megállapítják, hogy a légió szovjetellenes felkelése nemcsak azzal veszélyeztette komolyan a Szovjetköztársaság létezését, hogy néhány hétig elvágta az európai Oroszországot Szibériától, hanem azzal is, hogy elvágta az utat keletre Vlagyivosztokig és a cseh erők nyugat felé összpontosultak. Ebben az időben az északi és déli oroszországi kikötőkben pedig kihajóztak és partraszálltak az antant intervenciós csapatai. A Baltikumot, Ukrajnát és a Kaukázus egy részét a német és az osztrák csapatok tartották megszállva. Dél-Oroszország területén a volt cári tábornokok gyűjtötték csapataikat. A szovjethatalom területileg az európai Oroszország központi részére korlátozódott.

A forradalom védelmében, a polgárháború különböző arcvonalain — a barrikád túlsó oldalán — azonban ott voltak a cseh és szlovák hazafiak ezrei is, akik a Vörös Hadsereg internacionalista ezredeiben, a különböző partizánalakulatokban vívtak hősi harcokat.[3]

A kötet kilencedik, tizedik és tizenegyedik fejezete az 1918-as közép-európai eseményekkel foglalkozik: így többek között az Osztrák-Magyar Monarchia k. u. k. hadseregének szétesésével, a Habsburg-rendszer szétbomlása utáni helyzettel, a magyar októberi válsággal, a szlovákiai kérdéssel, az 1918. év végén kialakult magyar—szlovák kapcsolatokkal. Értékelik azokat a körülményeket, amelyek az önálló csehszlovák állam létrejöttével és a csehszlovák hadsereg fejlődésére befolyással voltak.

Zárszóban a szerzők könyvük céljáról szólva megállapítják, hogy a cseh és a szlovák katonák sorsa az első világháborúban sokkal bonyolultabb volt, semmint az azt átélők képzelték volna. A könyv célja sem az volt, hogy valamit elítéljen vagy felmentsen. A kor teremtette emberekről írtak, igyekeztek megmagyarázni, miért tettek úgy, ahogy cselekedtek, mi volt tetteik következménye, hogy megadják „az őket megillető helyet a történelemben" (419. o.).

Megállapítják, hogy a történelembe örökre bevonult az a tény, hogy a csehszlovák légió katonáinak tízezrei önként készen álltak a szabadságért, nemzetük önállóságáért folytatott harcra, de fegyverrel a kezükben felléptek a Szovjetköztársaság ellen, ezzel lehetővé tették, hogy Oroszországban teljes

3 A Vörös Hadseregben 1918 őszén kb. 4000 cseh és szlovák harcolt azokon a kisebb létszámú csoportokon kívül, amelyek a különböző szovjet alakulatokban és más szovjet szervezetekben tevékenykedtek. A távol-keleti arcvonalon harcoló csehszlovákok harci útja lényegében megegyezik a magyar internacionalistákéval.

erővel fellángoljon a polgárháború és az intervenció. De a történelembe az is belekerül, hogy a katonák többsége megtagadta a harc folytatását, amikor felismerte, hogy az orosz nép ellen harcol és olyan ügyért, amelynek semmi köze sincs saját népe felszabadulásához. Ez azon emberek tevékenységének volt köszönhető, akik nem tértek le a forradalmi internacionalizmus útjáról.

Pichlik—Vávra—Křižek munkája közel 480 oldal terjedelmű és rendkívül sokrétű, bonyolult, számos más kérdéskomplexummal összefüggő témának feldolgozását tűzte célul. Megállapításaik, következtetéseik — éppen logikus érveléseik eredményeképpen — világosak, elfogadhatók. Külön érdemük, hogy kellő mértékben és formában helyet biztosítanak a csehszlovák vöröskatonák, a csehszlovák kommunisták tevékenységének bemutatására is, túl azon a kereten, amely az önálló csehszlovák állam és hadserege megteremtésével kapcsolatos nemzeti és nemzetközi helyzetértékelés ad.[4]

Igen figyelemre méltó a kötet illusztrációja, számos kép hozza még közelebb az olvasóhoz a régmúlt idő eseményeit. Kevésnek tartom azonban a vázlatokat. A három vázlat számszerűen is kevés, és különösen a szibériai hadszintér eseményeit bemutató harmadik vázlat, nem sok segítséget ad az olvasónak az áttekintés megkönnyítéséhez.

A munka stílusa gördülékeny, szabatos kifejezések, találó jelzők bizonyítják, hogy a szerzők a legteljesebb mértékben „otthon" vannak a témában.[5] Nagyon kár, hogy ez a könyv, amely a monográfiával szemben támasztható követelményeknek és igényeknek teljes mértékben megfelel, tudományos apparátussal nem rendelkezik — ez nagyon csökkenti tudományos forrásként való felhasználását.

Godó Ágnes

4 A szerzők a kötet végén külön fejezetben foglalkoznak a csehek és szlovákok oroszországi tevékenységével 1919—1920-ban.

5 A szerzőktől már a kötetet megelőzően is igen értékes tanulmányokat közöltek a csehszlovák történelmi folyóiratok. Így *V. Vávra:* A szovjetellenes intervenció előkészítése Oroszország északi részén 1918-ban. Histoire a Vojenstvi, 1963. 1. száma; *V. Vávra:* Francia dokumentumok a csehszlovák légió szovjetellenes fellépésének előkészítéséről. HV. 1963. 3. szám: *J. Křížek:* A csehszlovák légió szovjetellenes fellépése és az antant viszonyának megváltozása a csehszlovák határvidék felszabadító mozgalmának hatására, 1918-ban. HV. 1966. 1. szám és *J. Křížek:* T. G. Masaryk és a csehszlovák légió fellépése 1918 tavaszán. Československy časopis historicky, 1966. 5. szám.

HÍREK

TUDOMÁNYOS KONFERENCIA AZ 1. BOLGÁR HADSEREG MAGYARORSZÁGI HARCAIRÓL

Az 1. Bolgár Hadsereg a Dráva és a Mura folyók mentén vívta küzdelmes harcát a fasiszta csapatok ellen. A küzdelem 22. évfordulója alkalmából a Bolgár Néphadsereg Központi Háza nagytermében 1967. március 13-án a Tartalékos Tisztek Városi Bizottsága, a vezérkar mellett működő hadtörténelmi osztály, a G. Sz. Rakovszki Katonai Akadémia és a Hadtörténelmi Tudományos Társulat rendezésében tudományos konferenciát rendeztek Szófiában. Az elnökségben helyet foglalt: *Sztefan Vaszilev* professzor, a BKP Központi Bizottsága Titkárságának tagja, a városi pártbizottság első titkára, *Velko Palin* vezérőrnagy, a Bolgár Néphadsereg politikai főcsoportfőnöke, *Petar Pancsevszki* ny. á. hadseregtábornok, *Ivan Marinov* ny. á. vezérőrnagy, *Vladimir Sztojcsev* ny. á. vezérezredes, *Sterju Atanaszov* ny. á. vezérőrnagy, *Branimir Ormanov* altengernagy, a vezérkari főnök helyettese, *Geno Szt. Genov* vezérőrnagy, a G. Sz. Rakovszki Katonai Akadémia parancsnoka, *Ivan Kolobanov* ezredes szovjet katonai attasé, *Masszi Ferenc* ezredes magyar katonai attasé és *Jono Mitev* ezredes, professzor, a hadtörténelmi osztály parancsnoka.

A tanácskozás főreferátumát az 1. Bolgár Hadsereg egykori törzsfőnöke, PETAR HADZSIIVANOV ny. á. ezredes tartotta, „Az 1. Bolgár Hadsereg hozzájárulása a német fasiszta csapatok szétzúzásához Magyarországon" címmel. Vázolta a bolgár nép honvédő háborújának első szakaszát követő helyzetet, az 1. Bolgár Hadsereg átszervezésének körülményeit. Külön kitért a szovjet parancsnokságoktól kapott segítség nagy jelentőségére — különösen a drávai német hídfő felszámolásában. Hadzsiivanov ezredes meleg szavakkal méltatta a magyar lakosoktól kapott támogatást is és kifejtette, hogy ezen az alapon kibontakozott és megszilárdult a bolgár, a magyar és a szovjet népek őszinte fegyverbarátsága.

Előadásának további részében értékelte az 1. Bolgár Hadsereg támadó hadműveletének jelentőségét. A bolgár csapatok a Mura mentén egészen Klagenfurtig jutottak el, és itt találkoztak a 8. Angol Hadsereg csapataival. Ez a tény arra kényszerítette az angol parancsnokságot, hogy nyíltan elismerje csapatainak az 1. Bolgár Hadsereggel történő találkozását és ez egyben azt is jelentette, hogy a nyugati hatalmak tudomásul vették az új Bulgária részvételét a hitlerista Németország elleni háborúban. Mindezt alátámasztotta a Szovjetunió magatartása. A szovjet főhadiszállás ugyanis külön napiparancsokban és tüzérségi dísztűzzel üdvözölte az 1. Bolgár Hadsereget győzelmes harcaiért. Az előadó végezetül hangsúlyozta, hogy a Bolgár Néphadsereg honvédő háborús sikereinek oka e harc igazságos, felszabadító jellege volt és az a körülmény, hogy ebben a küzdelemben a bolgár kommunistáknak vezető és szervező szerep jutott osztályrészül.

Ezután szólalt fel VLADIMIR SZTOJCSEV ny. á. vezérezredes, az 1. Bolgár Hadsereg egykori parancsnoka, aki azokról a nehézségekről beszélt, melyeket a bolgár katonáknak a drávai és murai hősi harcok során kellett leküzdeniük. Megemlítette, hogy a bolgár csapatok hozzájárultak Ausztria területe egy részének felszabadításához is, amikor eljutottak Klagenfurt városáig.

SZTEFAN TARALEZSKOV ny. á. vezérőrnagy a szovjet—bolgár fegyver-

barátság nagyszerű tényeiről szólt. Hangsúlyozta annak jelentőségét, hogy pl. a bolgár csapatok légvédelmét és harctevékenységének légi támogatását teljes mértékben a szovjet parancsnokság biztosította. Külön foglalkozott felszólalásában a dráva—kisbajomi és murai bolgár—szovjet együttműködés kérdéseivel.

Nagy érdeklődéssel fogadták a nagytermet betöltő veteránok IVAN KOLOBANOV szófiai szovjet, és Masszi Ferenc magyar katonai attasék felszólalását. KOLOBANOV ezredes a szovjet hadsereg, a magyar hazafias antifasiszta erők és a bolgár hadsereg 1945 tavaszán Magyarországon kibontakozó harci barátságának nagy történelmi jelentőségét emelte ki és szólt a Varsói Szerződésbe tömörült szocialista államok hadseregei közötti erős szövetség fontosságáról.

MASSZI FERENC ezredes bolgárul köszöntötte a résztvevőket, majd meleg szavakkal emlékezett meg a szovjet és a bolgár csapatok hősiességéről a magyarországi felszabadító harcokban. Hangsúlyozta, hogy a magyar nép soha nem felejti el a bolgár hősöket és tettekkel bizonyította be, hogy élni tudott a szabadsággal, amelyért oly nagy áldozatokat hozott a szovjet és a bolgár hadsereg.

GEORGI GINCSEV ezredes, hadtörténész felszólalásában a bolgár katonáknak a drávai és murai harcokban megnyilvánuló egyéni és tömeges hősiessége okairól és tényeiről beszélt.

IVAN ZSELEV ny. á. tábornok a parancsnokhelyettesi intézményről, valamint az 1. Bolgár Hadsereg harctevékenysége politikai biztosításának kérdéseiről beszélt. Kifejtette, hogy a Honvédő Háború első szakaszában a parancsnokhelyettesek gazdag nevelési és propaganda tapasztalatokra tettek szert, amelyeket a szovjet komisszároktól kapott tanácsokkal és tapasztalatátadással együtt nagymértékben tudtak hasznosítani a drávai és a Mura menti harcok politikai munkájában.

PETAR SZTANCSEV ny. á. ezredes a haditudósítók és katonalevelezők áldozatos munkájáról; EFREM KARAMFILOV irodalomkritikus pedig a háború alatti irodalomról emlékezett meg méltató szavakkal; BORISZ CSOLPANOV ny. á. ezredes, hadtörténész, a memoárirodalom eredményeiről, nehézségeiről és további feladatairól szólt.

A tudományos konferencia JONO MITEV professzornak a bolgár—magyar fegyverbarátság jelentőségét méltató zárszavával ért véget.

TUDOMÁNYOS TÖRTÉNELMI EMLÉKÜLÉS MISKOLCON

A Rákóczi-szabadságharc nagy jelentőségű eseménye, az ónodi országgyűlés 260. évfordulója alkalmából a Hazafias Népfront Borsod-Abaúj-Zemplén megyei bizottsága, a Magyar Történelmi Társulat Borsod-Zemplén-i csoportja, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Borsod-Abaúj-Zemplén megyei szervezete, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanács végrehajtó bizottságának művelődési osztálya, valamint más állami szervek, szervezetek és intézmények 1967. május 31-én tudományos történelmi emlékülést rendeztek Miskolcon.

A tanácskozás részvevőit Varga Gáborné, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanács végrehajtó bizottságának elnökhelyettese üdvözölte.

Az emlékülés programjának első előadását „Az ónodi trónfosztás és a nemzetközi helyzet" címmel

KÖPECZI BÉLA, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, egyetemi tanár tartotta meg. Referátumának elején megállapította, hogy „A Rákóczi-szabadságharc nem csupán a belső, hanem a külső tényezők szempontjából is más körülmények között robbant ki, mint az azt megelőző magyar függetlenségi mozgalmak." Az 1526 utáni megmozdulásoknak ugyanis a külső erőket illetően a XVIII. század elejéig két olyan szomszédos nagyhatalommal — Ausztriával és a török birodalommal — kellett számolniuk, amelyek az ország egy bizonyos részét birtokukban tartották. A törökök kiűzésével az új függetlenségi harc már csak egy nagyhatalommal állt szemben: Ausztriával, amelynek uralkodó körei — azon a címen, hogy a törököt ők űzték ki — abszolutista politikát kívántak folytatni Magyarországon.

Az előadó ezt követően a szövetség problémáiról beszélt. Többek között megállapította, hogy a XVI—XVII. században „a magyar nemesség Habsburg-ellenességéhez szinte végzetszerűen társult a török szövetség gondolata". Mint ismeretes, a Porta mindig kész volt támogatást adni Ausztria ellen. Ám az is tudott dolog, hogy korábban csak Erdélynek sikerült egy rövid időre hasznosítani az osztrák—török ellentétet. Egyébként a „török támogatás — mondotta —, az ország pusztulásával és az erők szétforgácsolásával jár együtt."

Az ottomán birodalom hanyatlása külpolitikai vonatkozásban meglehetősen nehéz helyzetbe hozta a függetlenségi harc vezetőit: célkitűzésük megvalósításához új szövetségeseket kellett keresniük, mert — s ezt világosan látták — a rendelkezésükre álló belső erő nem volt elegendő a Habsburgok visszaszorítására. A nagy kérdés az volt: Nyugat- és Kelet-Európa mely államához forduljanak?

Mint tudjuk, ebben az időben Európában két háború dúlt: a spanyol örökösödési és az északi háború. A spanyol konfliktus a szabadságharcra nézve előnyösnek látszott, mert egyrészt megosztotta a Hasburgok erőit, másrészt Franciaország — amely katonai vonatkozásban jelentős erőnek számított a kontinensen — a körülményekből adódóan természetes szövetségesként jöhetett számításba.

Az előadó megállapította, hogy a magyar szabadságharc vezetői nagy várakozással tekintettek Miksa Emánuel bajor választófejedelemnek a Habsburgok elleni támadása elé is, hisz ez megnyithatta volna az utat a francia—bajor—magyar csapatok egyesüléséhez, illetve Bécs bekerítéséhez. „A nyugati szövetséges reménye — mondotta —, azonban hamar szertefoszlott." Az 1704

végén lezajlott höchstedti csata után ugyanis a Habsburgok elfoglalták Bajorországot, Franciaországnak pedig elég gondot okozott saját védelme, nemhogy keleti szövetségesének kellő katonai támogatást tudott volna nyújtani.

Az északi háborúban résztvevő Svédország uralkodója, XII. Károly — szakítva elődének, Gusztáv Adolfnak a magyar protestánsok iránt érzett rokonszenvével — inkább a Balti-tengerre kijutni akaró Oroszország ellen lépett fel, semhogy szembeforduljon a Habsburgokkal. Lengyelország, a magyar nép hagyományos szövetségese pedig két tűz között vergődött.

„A protestáns hatalmak közül — állapította meg — Anglia és Hollandia Ausztria szövetségesei voltak, s így nem léphettek fel a magyarok védelmében."

A magyar szabadságharc vezetése előtt 1706 végére világossá vált, hogy Franciaország támogatásánál többre van szükség: szövetségeket kell szerezni s ezt a vázolt nemzetközi keretek között kell megoldani. E célkitűzés egyik eszközének tekintették a Habsburgok trónfosztását.

Köpeczi Béla ezzel kapcsolatban elmondotta, hogy a „Habsburg-párti történetírás, de az ezt követő szellemtörténet is azt állította, hogy a kuruc vezetés és személy szerint Rákóczi engedte magát félrevezetni a francia intrikától, és ennek eredménye volt a végzetes lépés, amely oly sok kárt hozott Magyarországra". Mint ismeretes, a romantikus nacionalista historiográfia ezt a feltételezést bár nem tette magáévá, a trónfosztást mégis elsősorban „a francia diplomácia önként elfogadott követeléseként fogta fel".

Köztudott, hogy XIV. Lajos — s ebben nem volt egyedül — az államok közötti hivatalos kapcsolatok felvételét és a szerződéskötést illetően ragaszkodott bizonyos formaságokhoz. Az előadó megemlítette, hogy 1707-ig más hatalmak sem vették fel a hivatalos kapcsolatot sem Rákóczival, mint erdélyi fejedelemmel, sem a rendekkel. „Jellemző — folytatta —, hogy a Porta 1708-ban még azzal sem érte be, hogy Rákóczit beiktatták az erdélyi fejedelmi székbe, az erdélyi és magyar követek előtt diplomatái kijelentették: „Egy fejedelemség abban áll, hogy maga juris-dictiojában legyen az ország, mások abban ne bírjanak, abszolút dominiuma legyen az országban." Nyilvánvaló — állapította meg az előadó —, hogy ez a nemzetközi jogi érvelés az igazi okok leplezésére szolgált: a különböző hatalmak azért nem vették fel a hivatalos kapcsolatokat Rákóczival és szövetkezett rendekkel, mert vagy nem bíztak a felkelés erejében, vagy féltek a Habsburgokkal és szövetségeseikkel újjat húzni.

Mint ismeretes, XIV. Lajos már 1705 májusában elismerte Rákóczit Erdély fejedelmének, szerződést azonban nem volt hajlandó vele kötni, mert a magyar nemzet — hangoztatták — nem független, még mindig királyának ismeri el I. Józsefet, de nincs is kivel szerződést kötni, mert a nemzetnek nincs új kormányformája. „A szerződéskötés körüli viták — emlékeztetett az előadó —, még a szécsényi országgyűlés előtt zajlottak le, Rákóczi és a kuruc vezetés tehát — vonta le a végkövetkeztetést —, már ekkor jól ismerte a francia udvar jogi érveit, s mégse mondta ki a trónfosztást."

Köpeczi Béla fejtegetéséből kitűnik, hogy Rákóczi kidolgozott egy erre vonatkozó javaslatot, de nem vitte az országgyűlés elé. Ennek oka egyrészt a nemzetközi helyzet, másrészt a belső viszonyok alakulása volt: I. Lipót császár utóda késznek mutatkozott tárgyalások folytatására. E körülmény eredményeként az ún. békepárt megerősödött. Rákóczinak kompromisszummal kellett beérnie. „A konföderáció létrehozása — állapította meg az előadó —, ugyanis kompromisszum volt, amely belsőleg felemás helyzetet teremtett, hiszen a rendiség egyes vonásait erősítette, külsőleg pedig a Habsburgoktól való elszakadást, tehát a teljes függetlenséget nem jelentette... a döntés maga azt bizonyítja, hogy a kuruc vezetés politikáját a trónfosztás kérdésében nem elsősorban a francia állásfoglalás határozta meg."

Köpeczi Béla ezt követően az 1707 januárjában Rozsnyón összehívott szenátusi ülés eseményeiről beszélt, ahol a detronizáció kérdésében meglehetősen éles vita alakult ki, de végül a szenátus egyhangúan a trónfosztás mellett foglalt állást. Az a vélemény alakult ki — mondotta —, hogy a nagyszombati béketárgyalások megszakadása után folytatni kell a hadako-

zást, mégpedig külföldi segítséggel. „Külső fejedelmekkel való colligatióját nemzetünk nem sonsequalhatja — olvashatjuk a jegyzőkönyvben —, hacsak magát pro gente libera nem declarálja... Hogy pediglen magát szabad nemzetnek declarálhassa, szükséges az domini Austriaci abrenuntiatió." A szenátus tehát úgy látja, hogy a szövetségkötéshez meg kell teremteni a megfelelő jogi alapot. Amint ismeretes, szövetséget nemcsak Franciaországgal akartak kötni, hanem más országokkal, köztük Oroszországgal is.

„A trónfosztás kimondására azonban még egy szempontból is szükség volt — állapította meg az előadó: az új király megválasztásának előkészítése volt." Mint tudjuk, Rákóczi már a szabadságharc elején meghívta a magyar trónra Miksa Emánuel bajor választófejedelmet. A körülmények azonban arra kényszerítették Miksát, hogy az országból elmeneküljön és Spanyol-Németalföld kormányzójaként a francia udvar kegyeltjeként éljen. Rákóczi ettől függetlenül szerette volna, ha elfogadja a koronát. Azt remélte, hogy így a francia király a korábbinál hathatósabb segítséget nyújt az országnak, illetve az általános béketárgyaláson nagyobb súllyal képviseli a magyarok érdekeit.

Miksa Emánuel mellett számításba vették II. Ágost is, aki a lengyel trónról kénytelen volt lemondani a svéd király pártfogoltja javára. Köpeczi Béla megemlítette azt is, hogy a francia udvar kezdettől fogva megelégedéssel fogadta volna Rákóczi királyságát. Rákóczi azonban mindig elhárította az erre irányuló ajánlatokat. Az kétségkívül megállapítható, hogy a nemesség kedvező viszonyok esetén hazai uralkodó mellett szállt volna síkra. Az adott körülmények azonban arra késztették Rákóczit és híveit, hogy a külső segítség reményében idegen királynak ajánlják fel a magyar koronát.

„A detronáció — állapította meg Köpeczi Béla —, mindenekelőtt külpolitikai érdekekkel magyarázható, de teljesen helytelen volna, ha ezeket tartanánk kizárólagosaknak." S ezt az állítást érvek sorával támasztotta alá.

Az interregnum kimondására 1707. június 13-án került sor. Rákóczi ettől az egység megerősödését várta, azt remélte, hogy detronizáció ünnepélyes kinyilvánítása megnehezíti, illetve eltorlaszolja a Habsburgokkal való kiegyezés útját. „A kérdés most már az — mondta az előadó —, hogy az interregnum kimondása... hozott-e olyan külső és belső eredményeket, amelyeket a kuruc vezetők vártak tőle?" Ezzel kapcsolatban ismertette azokat a diplomáciai lépéseket, amelyek egyrészt a franciákkal kötendő szerződés, másrészt a trón betöltésére irányultak. Eredménnyel azonban egyik sem zárult. Mint az előadó leszögezte, a szerződéskötés elmaradása a trencséni csata elvesztésével és Franciaország gazdasági és katonai helyzetének kedvezőtlen alakulásával magyarázható. Mivel Miksa Emánuel sem számíthatott francia segítségre, a koronát most sem fogadta el. Köpeczi Béla végső következtetésként állapította meg: „Az ónodi trónfosztás feltétlenül helyes volt abból a szempontból, hogy segített tisztázni a kuruc szabadságharc és Franciaország kapcsolatait."

Mint ismeretes, a kuruc diplomácia más hatalmakkal való kapcsolat felvételére is kiterjedt. A legjelentősebb esemény — mondotta — ebben a vonatkozásban kétségtelenül a varsói szerződés megkötése volt Oroszország és a magyar szövetkezett rendek között. Az orosz—magyar kapcsolatok alakulása tanúsítja, hogy Rákóczi nem elégedett meg — mint ezt egyes történetírók állították — a „francia hitegetésekkel", önálló és szerteágazó külpolitikát folytatott, keresve a magyar szabadságharcot támogató, segítő szövetségeseket.

Köpeczi Béla befejezésül megállapította, hogy a trónfosztás kimondása — ha késve is, de elősegítette a diplomáciai tervek kibontakozását, de kevésbé váltotta be a hozzáfűzött belső reményeket. A detronizáció ugyanis a nemességet nem akadályozta meg abban, hogy már 1708 folyamán át ne pártoljon a Habsburgokhoz, döntő többségük inkább vállalta a velük való kiegyezést, mintsem kitartott volna véksőkig a függetlenség gondolata mellett.

Az emlékülés másik előadója,

R. VÁRKONYI ÁGNES kandidátus, a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének osztályvezetője volt. „Az ónodi országgyűlés történelmünk távlatában" című előadásában e nagyjelentőségű eseményt, hatását és következményeit vizsgálta.

Mint ismeretes, az országgyűlésen két nagy kérdéskomplexum várt megoldásra, az egyik a kuruc állam jellegének és a Habsburg birodalom, valamint Európa más államaihoz fűződő viszonyának problémája, a másik a teherviselés kérdése volt. Ónodon — mondotta az előadó — mindkét kérdésben döntés született: „elszakították azt az utolsó szálat is, amely az országot a közös király személyében a Habsburg birodalommal fűzte egybe, s kimondták a közteherviselést."

Mindezek megállapítása után tette fel a kérdést: mindarra, amit az országgyűlés elvégzett, milyen más utak álltak még a szabadságharc vezetői előtt? Volt-e lehetőségük, hogy a trónkérdést illetően, vagy a háború terheinek elosztásáról más döntést hozzanak, mint amelyet Ónodon törvénybe iktattak?

Ezzel kapcsolatban kifejtette, hogy a Habsburg—magyar viszony, a háborús terhek elosztásának kérdése — ha más megfogalmazásban is, de már a zászlóbontással egy időben jelentkezett, és Rákóczinak állandó kísérője maradt. A jobbágyság osztályharca következtében már 1705 nyarán nyilvánvalóvá vált — folytatta —, hogy a háború terheit az egyes osztályok anyagi helyzetéhez igazodva kell elosztani, és a belső helyzet is megérett arra, hogy eldöntsék a háború célját: „engedményekért folyik-e a harc a Habsburg birodalom keretein belül, vagy az önálló magyar állam megteremtéséért?" Erről kellett volna határoznia a Szécsényben összegyűjtött rendeknek is. A döntés elől azonban kitértek. 1706 januárjában Rákóczi már kifejezetten azért hívta össze Miskolcra a Szenátus és a Gazdasági Tanács tagjait, „hogy többek között a trónkérdésről s a háború költségeinek társadalmi elosztásáról döntsenek". Mint ismeretes, e tanácsülésen az az álláspont győzött, amely a rendi szabadságokat tárgyalásokkal kívánta biztosítani. Ennek hangadója, bázisa a vármegyei nemesség volt. Tőlük származott az a követelés is, hogy Rákóczi a békekötés ratifikációjára hívja össze az országgyűlést, amely — másfél évre rá — ennek éppen ellenkezőjét végezte el: „Bevágja mindennemű egyezkedés útját, s immáron a független magyar állam megteremtésében látja a szabadságharc célját és értelmét" — szögezte le Várkonyi Ágnes, majd a továbbiakban megállapította. — *„Most már a harc egyetlen kifutási lehetősége az állami önállóság. Ennek megteremtése viszont új feltételeket kívánt. Többek között más természetű elosztását a háború társadalmi és gazdasági tehertételeinek."*

Mint tudjuk, a szabadságharc vezérének legfőbb gondja mindig az volt, hogyan teremtse elő a háború anyagi alapját. Mind e mellett a harc kezdeti időszakában nem szedett adót. Ez azonban korántsem jelentette azt, hogy a felszabadított területek lakosaira nem rakott volna terheket. A harcban való részvétel mellett áldozatokat követelt a társadalom minden osztályától.

A nemesség mindjárt a szabadságharc elején azzal a lehetőséggel találta magát szemben, hogy jobbágyainak egy részét elveszti, ily módon gazdasági alapjai megrendülnek. A jobbágyságot viszont éppen az ösztönözte fegyverfogásra, hogy ennek fejében olyan kiváltságokat kapnak, amelyek a feudális alávetettségből kiemeli őket. „Az 1703 őszén — mondotta az előadó —, a nemesség körében kitört pánik osztályméreteiben nem az életveszélybe került egyes emberek ijedelme. Ennél sokkal több." Amikor ugyanis a nemesség kénytelen tudomásul venni, hogy nincs, aki arasson, fuvart adjon, stb., stb., akkor a gazdaságukat, életük megszokott rendjét felforgató veszedelem rémlik fel előttük.

Így a nemesség nem vállalta — s mint Várkonyi Ágnes megjegyezte —, az adott körülmények között talán nem is vállalhatta ezt az áldozatot. Ám Rákóczi is úgy találta, hogy ez az út a szabadságharc számára nem járható, éppen ezért a fegyverfogással járó szabadság elnyerését igen szoros feltételekhez kötötte és szerfölött szűk körre szorította — amit viszont a jobbágyok, a fegyverforgatók nem fogadtak el. Ebben a helyzetben a fejedelem úgy keres kiutat, hogy a sereg utánpótlásának és fenntartásának új módszerére tér át, amelynek lényege az, hogy a háborút reguláris hadsereggel kívánja folytatni, a katonai szolgálatért pedig zsoldot fizet. Hogy ezt megtehesse, állami monopóliumnak nyilvánította a só-, a bor- és a marhakereskedelmet, a labanc nemesek birtokait és a kamarai jószágokat állami tulajdonnak tekin-

tette, a kuruc állam fedezetével pénzt adott ki, a vámokon, a harmincadokon nemcsak a nemeseket, de a főnemeseket is fizetésre kötelezte. Ám a szükségletet ezek sem fedezték. Éppen ezért — az adózás bizonyos áttételes formájaként — megkövetelte, hogy mind a jobbágyság, mind a nemesség állítson ki és tartson fenn bizonyos mennyiségű hadat. A nemesnek a személyes felkelés kötelességét zsoldosállítással kellett megváltania. Az előadó további fejtegetéséből kitűnt, hogy a parasztságra jóval nagyobb teher jutott.

Rákóczi a katonaságot az általa veretett rézpénzzel fizette. Mint ismeretes, a rézpénz hónapról-hónapra értéktelenebbé vált. „Figyelemre méltó viszont — mondotta Várkonyi Ágnes —, hogy az értékvesztési hullám akkor kezdődik, amikor a nemes a zálogolt javait ki akarja váltani rajta, a másik nemesúr nem adja. Mikor a szegények adósságot akarnak fizetni, a hitelezők nem fogadják el. Mikor kiderül, hogy a rézpénzen nem lehet földet, szőlőt venni, taxát fizetni — csak azután válik alkalmatlanná a napi élelmiszerek, s iparcikkek vásárlására is."

A rézpénz elértéktelenedésével többszörösen megnőtt a parasztság amúgy is nagy terhe. Ez a körülmény viszont a jobbágyság és a katonaság körében az osztályharc újabb hullámát indította el. Óriási erejű katonamozgalom bontakozott ki, ami a szabadságharc vezetőit arra készteti, hogy határozzanak: kik, hogyan viseljék a háború terheit.

Mint ismeretes, a miskolci tanácskozáson majdnem az egész szenátus elfogadta, hogy vonják be a rézpénzt és vessenek a parasztságra adót, csak Rákóczi nem. Olyasmit kérnek a jobbágyságtól — állapította meg a fejedelem —, amivel nem rendelkezik. A nemesség megadóztatását viszont ekkor még maga Rákóczi sem látja kivihetőnek. „Kompromisszumos megoldás születik tehát 1706 tavaszán — mondotta az előadó. „A feudális birtok, a földesúri jószág értékmérésére alkalmasnak nyilvánították a szabadságharc pénzét — a rézpénzt, melyet különben némileg devalváltak és lepecsételtek, hogy nehezebb legyen a hamisítása." Ennek hatására 1706 tavaszán és nyarán óriási erővel robbant ki az eddig lappangó nemesi ellenállás a szabadságharc vezetőivel, elsősorban Rákóczi politikájával szemben.

R. Várkonyi Ágnes a továbbiakban azokat a belső okokat vizsgálta, melyek a szabadságharcot vezető nemesség és a vármegyei nemesség között kibontakozó ellentétekhez vezettek. Többek között beszélt Rákóczinak az új államapparátus kiépítésére, tagjainak kiválogatására irányuló tevékenységével, a közmunka, a hadiszállítás megszervezése, a nemesi insurrectioval kapcsolatos rendi érzékenységgel, az észak-kelet magyarországi megyék Nánáson lezajlott gyűlésével, ahol a nemesek tiltakoztak a kormányzási módszerek, a zsoldosállítás kötelezettségei és főleg a rézpénzre vonatkozó rendelet ellen. Rákóczit azzal vádolják, hogy a nemesi szabadságot elrontja, sőt a nemesi szabadság megcsorbítására fogott fegyvert.

Az előadó hangsúlyozta, szilárd meggyőződése, hogy ez a széles körben kibontakozó rendi-nemesi ellenállás láncreakciójaként ölt szinte katasztrófális méreteket az 1706. évi válság, amelynek hatásaként mindennemű áruforgalom csaknem leáll; akadozik a hadiszállítás; sok vidéken óriási méreteket ölt a sóhiány; széltében-hosszában beszélnek a járványveszélyről; a jobbágykatonák nagy számban térnek vissza falujukba; egyes vármegyékben a paraszthadnagyok hadakat gyűjtenek a maguk szakállára. Ezek láttán a fegyvertfogó nemes még inkább nem hagyja el megyéjét.

R. Várkonyi Ágnes a továbbiakban arról szólt, hogy az 1706-os válsággal egy időben hatalmas politikai munka is folyik annak érdekében, hogy a szabadságharc egész tábora rátérjen a háború folytatása és a koncentráltabb erőkifejtés útjára, melyet a vállalt új célkitűzés megkövetelt. Rákóczi környezetének köznemeseit küldi ki a megyékbe, kérve őket, világosítsák fel a nemeseket, hogy „rendeléseinket — írja — az nyughatatlan elmék balítéletre ne fordítsák." Mint ismeretes, Rákóczi nem bízott mindent csupán az értelemre. Ott, ahol nem használt a szó, fegyveres erővel szerzett érvényt kívánságának. Forgách Simont például, aki a megyék panaszait emlékiratba foglalja, a detronizációtól pedig óva inti a nemzetet, börtönbe veti.

Mint tudjuk, továbblépésre a jobbágyság osztályharca kényszerítette a szabadságharcot. E továbblépés nagy akadályát, a vármegyék rendi ellenállását, Rákóczi a katonaság segítségével

mozdítja el az útból. Csak ez után került sor, hogy a rozsnyói tanácsülésen kidolgozzák az 1707 tavaszán megrendezendő országgyűlés programját. A fejedelmi propositiókban visszatérnek azok a gondolatok, amelyekkel a szabadságharc vezére egy éven át próbálta meggyőzni a vármegyéket — csak magasabb hőfokra hevítve, lényegretörőbben.

Mint ismeretes, az ónodi országgyűlés nagy nyilvánosság előtt zajlott le. Mit jelentett ez? — tette fel a kérdést többek között befejezésül Várkonyi Ágnes. — Nemcsak a vármegyéket, a szenátust, a főnemeseket, a klérus képviselőit és a szabad királyi városok követeit. Ott voltak a hadak, a katonák, a Vitézlő Rend küldöttei. „A kritikus pillanatokban mindig övéké volt a szó. Ők biztosították itt szavaikkal és tetteikkel hogy Rákóczi elgondolása érvényesüljön." — Az előadó ezt több, az országgyűlésen megtörtént epizóddal alá is támasztotta.

A tudományos történelmi emlékülés első korreferense

VÁRADI STERNBERG JÁNOS (Uzsgorod) volt.

Mint ismeretes, Ungvár Bercsényi fészke volt. Nem véletlen tehát, hogy e terület népe megkülönböztetett szeretettel ápolja a kuruc kor hagyományait. Ezt tükrözte Váradi János hozzászólása is, aki Kijevben, az Akadémia könyvtárában megtalált, Forgách Simonra vonatkozó latin nyelvű emlékiratról és az orosz—magyar kapcsolatokról beszélt. Elmondotta, hogy az orosz levéltári anyag, az egykorú orosz sajtó élénk figyelemmel kísérte a magyar eseményeket. A két ország közeledése lassan érett, és jellemző, hogy konkrét lépésre 1707 áprilisában és májusában, az ónodi országgyűlés összehívásával egy időben történt.

A magyar—orosz kapcsolatnak a szabadságharc történetében pozitív jelentősége volt — és a varsói szerződés megkötése Rákóczi diplomáciai sikerének könyvelhető el. Ez bizonyos mértékig elősegítette a belső erők konszolidációját, öregbítette Magyarország nemzetközi helyzetét és tekintélyét, de egyben garanciát is jelentett Magyarország számára az ellen is, hogy Oroszország Ausztria oldalán avatkozik be az eseményekbe.

De felmerül még egy kérdés — mondotta a hozzászóló. Mennyiben és miért volt érdekelt a közeledésben I. Péter és kormánya? Itt nem a cárnak Rákóczi iránt érzett szimpátiájáról van szó, mint ezt Thaly Kálmán állítja, hisz Rákóczi és I. Péter csak 1711-ben találkoztak. Egy bizonyos érdekközösség állt fenn a magyar és az orosz diplomácia között. Oroszország érdekelve volt Ausztria gyengítésében, és ezért Isztambulban az orosz diplomácia 1704 óta állandóan szorgalmazta, hogy a szultán nyújtson segítséget a magyaroknak.

Az orosz diplomaták Lengyelországban abban az irányban tevékenykedtek, hogy meggátolják a szász csapatok beavatkozását Ausztria javára, mert Ágos szász választófejedelem és a lengyel király az oroszok szövetségese volt.

A szabadságharc célkitűzése, vagy éppen antiabszolutisztikus jelszavai aligha váltották ki Oroszország korlátlan uralkodójának rokonszenvét. Ugyanakkor I. Péter realizmusát tükrözi, hogy tárgyalásokat kezdett a „lázadók" vezetőivel. Az a tény, hogy az orosz diplomácia elgondolásaiban Rákóczi helyt kapott mint tárgyaló és szerződő fél, az orosz diplomácia bizonyos fokú humanizmusára vall.

Helytelen lenne úgy beállítani a dolgot — mondotta befejezésül többek között Váradi János —, hogy I. Péter részéről téves lépés volt a Rákóczihoz való közeledés, mint ahogy állította ezt pl. a szlovák Anna Gasparikova történész, aki soviniszta és nacionalista álláspontot követ, és ilyenformán tagadja a szabadságharc haladó és általános jelentőségét. De I. Péter cár érdekelve volt a közeledésben a fent vázolt okok mellett azért is, mert a kuruc diplomácia segítségével kívánt közeledni Franciaországhoz, hogy ezáltal kilépjen a diplomáciai elszigeteltségből.

A következő hozzászóló,

BENDA KÁLMÁN (Budapest) a Habsburgok detronizálásával megürült magyar trón betöltésére irányuló kuruc törekvéseket ismertette.

Rákóczi — hangsúlyozta — kezdettől fogva elutasította azt a gondolatot, hogy magát koronáztassa királlyá. A fejedelem olyan uralkodót akart, akinek személye katonai és diplomáciai téren is erőgyarapodást jelent az or-

ságnak. Mint tudjuk, jelöltje Miksa Emanuel, bajor választófejedelem volt, aki mint a francia király szövetségese, katonai és diplomáciai vonalon szorosabbra fűzte volna az ország és a Habsburg-ellenes tábor kapcsolatait. Benda Kálmán a továbbiakban ismertette az erre vonatkozó, eddig nem publikált levelezések és tárgyalások anyagát, amely szerint a választó kezdetben hajlott rá, hogy a kurucok ajánlatát — bizonyos feltételekkel — elfogadja. Hosszas habozás után azonban 1708-ban — az általános külpolitikai és a magyarországi katonai helyzetre hivatkozva — végül is udvarias formában nemet mondott.

Magatartását — állapította meg a korreferens — lényegében a francia király álláspontja alakította, XIV. Lajos pedig mindannyiszor, ahányszor a kurucok tárgyalni kezdtek Béccsel, s így a király attól tartott, hogy a magyarországi háború véget ér (pl. 1706-ban), a trón elfogadását javasolta, sőt pénzbeli és fegyveres támogatást is kilátásba helyezett. Ám, amikor a Habsburg—magyar kibékülés lehetősége elmúlt, akkor arra hivatkozva, hogy segítséget nem adhat, saját erejéből pedig Miksa Emánuel a magyar trónt nem tudja megtartani, a korona visszautasítását ajánlotta szövetségesének. Ily módon 1708 tavaszán a magyar—bajor tárgyalások le is zárultak, Rákóczi figyelme ekkor fordult a porosz udvar felé. A kuruc szabadságharcnak a trencséni csata után egyre romló katonai helyzete, ezzel párhuzamosan a Habsburgok fegyvereinek nyugati győzelmei azonban végül mégsem engedték a magyar királyi szék betöltésének realizálását.

DEÁK GÁBOR (Miskolc) a Rákóczi-szabadságharc tanításának didaktikai és metodikai kérdéseiről beszélt. A Rákóczi kor emlékei — mondotta befejezésül —, hagyományai az eleven összekötő kapcsot jelentik a tanítási anyag és a tanulók érzelmi-értelmi nevelése között. Ezt a lehetőséget ki kell használni az igaz hazafiaság, a társadalomtudományi szemlélet, a helyes marxista világnézet kialakításában.

GOTTREICH LÁSZLÓ (Budapest) az ónodi országgyűlés katonai vonatkozásairól számolt be. Többek között megállapította, hogy az ónodi országgyűlésen tárgyalt gazdasági problémák szorosan összefüggtek a katonai kérdésekkel. Elmondotta pl., hogy a dunántúli katonaság a július 1-i gyűlésen nyújtotta be a 11 pontból álló kívánságát, amelyben arról panaszkodnak, hogy a fizetés késedelmessége miatt a katonaság szétszéled, a fizetést rézpénzben adják, amiért nem tudnak venni semmit. Mind e mellett sürgették a megfelelő ruházati eszközöknek és a hadi cassának a Dunán át való szállítását. Kérik az illetékeseket, küldjenek több lőport és fegyvert stb., stb.

Mint ismeretes, az országgyűlés egyhangúlag elfogadta e kéréseket, de törvényei között mégsem szerepelnek. Gottreich László a továbbiakban ennek okára adott választ, majd ezt követően a katonák által elkövetett kihágásokkal foglalkozott. „A nemesség egyre kevésbé szívesen látta — állapította meg —, hogy neki is áldozatot kell hozni, hiszen ezek az exenssusok nemcsak a nemeseket érintették, a kihágások többségükben épp azért következtek be, mert a hadsereg ellátásának kérdése nem volt kielégítő mértékben megoldva."

Hozzászólásának további részében a kuruc hadsereg általános szabályzatával foglalkozott, amely a „Ragulamentum Universale" nevet kapta. A Regulamentum egyes részeit és fejezeteit taglalva elmondotta, hogy szerkesztéséhez 1706 nyarán kezdtek, és elkészítésében nagy része volt Bercsényinek.

ROMÁN JÁNOS (Miskolc), hozzászólásában az országgyűlés színhelyéről, Ónodról beszélt. A helység történetét ismertetve — a természeti adottságokon kívül — a legjelentősebb alakító tényezőiről: a várról, az uradalomról, a hajdú kiváltságokról és a mezővárosi jellegről szólt.

SOÓS IMRE (Eger) korreferátumában Telekessy István, egri püspök kuruckori tevékenységéről beszélt. Többek között elmondotta, hogy a 75 éves főpap volt az egyedüli katolikus egyházfő, aki az ónodi országgyűlés trónfosztó határozatát aláírta. Személyét a polgári történetírás — mondotta — nagy-nagy kurucként festette le, a marxista szemléletű kutatás viszont azt derítette ki, hogy végül is hűtlen lett a mozgalomhoz.

Mégis hiba volna figyelmen kívül hagyni — fűzte hozzá befejezésül a

hozzászóló —, hogy amikor a kurucok szabadjára hagyták, amikor tehát lett volna más választása, amikor az ismételt pápai és prímási fenyegetések hatására neki is módjában állott volna rálépni a Bécsbe vezető, kényelmesebb útra, akkor ő a megalázó büntetést is vállalva, továbbra is megmaradt hívei körében, s mindvégig lelkesen végezte azokat a szolgáltatásokat, amelyeket a fejedelem tőle, a főpaptól a mozgalom érdekében megkívánt. Szolgálataival mind belpolitikai, mind külpolitikai vonatkozásban hasznára volt a szabadságharcnak. Kuruc magatartásában nem nehéz kimutatni megtorpanásokat, súlyos konfliktusokat, de az is bizonyos: ő előtte egyetlen katolikus főpap sem ment el ilyen messzire egy Habsburg-ellenes szabadságmozgalom támogatásában. Ebben áll szerepének pozitivuma.

A tanácskozás utolsó korreferense WELLMANN IMRE (Budapest) a nemeseknek az ónodi országgyűlésen és személy szerint Rákóczival szemben tanúsított magatartásával foglalkozott, majd ezt követően a tudományos történelmi emlékülés.

BEREND T. IVÁN Kossuth-díjas egyetemi tanár, a Magyar Történelmi Társulat főtitkárának elnöki zárszavával véget ért.

Molnár Pál

SZERKESZTŐSÉGI KÖZLEMÉNYEK

Tájékoztatásként közöljük, hogy *Papp Tibor:* A magyar honvédség megalakulása a kiegyezés után című tanulmányának II. részét anyagtorlódás miatt folyóiratunk 4. számában közöljük.

SZERKESZTŐSÉG

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

A Magyar Történelmi Társulat a polgári demokratikus forradalom közelgő 50. évfordulója alkalmából a Károlyi Mihályné által felajánlott pályadíjra pályázatot hirdet.

Pályázni lehet minden, a pályázat kiírása után megjelent, vagy kiadatlan egyéni, vagy kollektív, új tudományos eredményeket felmutató, összegező, forrásközlő, helytörténeti vagy egyéb jellegű történelmi tanulmánnyal, vagy monográfiával, amely az 1918. évi októberi forradalommal, a forradalmat előkészítő 20. századi magyar haladó mozgalmakkal, Károlyi Mihály történelmi szerepével foglalkozik.

A pályadíjak a következők:

I. díj: 8000,— Ft
II. díj: 5000,— Ft (2 db)
III. díj: 3000,— Ft (4 db)

A pályázaton minden kutató részt vehet. Pályázhatnak pedagógusok, helytörténeti kutatók, múzeulógusok. A pályázatok elbírálását a Magyar Történelmi Társulat által kialakított bíráló bizottság végzi.

A pályaműveket 1968. szeptember 1-ig kell beküldeni a Magyar Történelmi Társulat címére (Budapest, I., Úri utca 51—53.).

Magyar Történelmi Társulat
Elnöksége

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

A Magyar Történelmi Társulat a polgári demokratikus forradalom kitörésének, a Kommunisták Magyarországi Pártja megalakulásának és a Magyar Tanácsköztársaság győzelmének közelgő 50. évfordulója alkalmából a Hazafias Népfront, a Művelődésügyi Minisztérium, a Párttörténeti Intézet és a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum által felajánlott pályadíjakra pályázatot hirdet.

Pályázni lehet minden, a pályázat kiírása után megjelent, vagy kiadatlan egyéni, vagy kollektív, új tudományos eredményeket felmutató, összegező, forrásközlő, helytörténeti vagy egyéb jellegű történelmi tanulmánnyal, vagy monográfiával, amelyik a polgári demokratikus forradalom fő kérdéseivel, Károlyi Mihály, Kun Béla és a forradalom más vezetőinek tevékenységével, a Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulásával, a szocialista forradalom győzelméért vívott harcával, valamint a Magyar Tanácsköztártársaság történetének egyes kérdéseivel foglalkozik.

A pályadíjak a következők:

I. díj: 15 000,— Ft
II. díj: 10 000,— Ft (2 db)
III. díj: 5 000,— Ft (3 db)

A pályázaton minden kutató részt vehet. Pályázhatnak pedagógusok, helytörténeti kutatók, muzeológusok. A pályázatok elbírálását a Magyar Történelmi Társulat által alakított bíráló bizottság végzi.

A pályaműveket 1969. március 1-ig kell beküldeni a Magyar Történelmi Társulat címére (Budapest, I., Úri u. 51—53.)

Magyar Történelmi Társulat
Elnöksége

ZRÍNYI KATONAI KIADÓ HARMADIK NEGYEDÉVI KIADVÁNYAIBÓL

Szovjet szerzői munkaközösség:

A Nagy Honvédő Háború története 1941—1945. V. kötet

Megjelent

egészvászon kötésben, 580 oldal terjedelemben.

Ára: 150,— Ft

Györkei Jenő:

Magyarok az Amúr partján

Megjelent

kötve, 168 oldal terjedelemben.

Ára: 15,— Ft

Sík Endre:

Próbaévek

Megjelenik

kötve, 880 oldal terjedelemben.

Ára: 53,— Ft

Magyar szerzői munkaközösség:

Újdonságok a haditechnikában 1967.

Megjelenik

kötve, 360 oldal terjedelemben.

Ára: kb. 27,— Ft

HADTÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR

KATONABARÁTKOZÁSOK A KELETI ARCVONALON

(1917. március—május)

A cári rendszert az orosz munkások és katonák elemi erejű megmozdulása elseperte. Megalakultak a munkás- és katonaszovjetek, amelyek a kezükben levő tényleges hatalmat — az eszer és mensevik vezetők megalkuvó politikáját követve — megosztották a megszüntetett Állami Duma képviselőiből megalakított ideiglenes kormánnyal.

A kormány kénytelen volt számolni a békét, kenyeret, szabadságot és radikális társadalmi változásokat követelő tömegek hangulatával, igyekezett a nyelvükön szólni. A valóságban azonban a megdöntött rendszer imperialista külpolitikáját folytatta, továbbra is ragaszkodott a cári kormány által aláírt titkos szerződésekhez, a hódításokhoz — bár az utóbbit nyilatkozataiban igyekezett tagadni. A háborúnak a teljes győzelemig való folytatására irányuló törekvés a katonai vezetők itt publikált, belső használatra készült írásaiból elég világosan kitűnik.

A hadseregen belül tovább folytatódott az erjedés, megalakultak az egységek és alegységek katonai szovjetjei, melyek létrehozták hadtest, hadsereg és front szinten saját központi szerveiket. E szovjetekben a vezetés kezdetben a tisztek és a parancsnokság elképzeléseit jobban magáévá tevő eszerek és mensevikek kezébe került. A hadsereg demokratizálódott, az egykor jogfosztott és kiszolgáltatott legénység hatalomra tett szert.

Az orosz hadsereg régi vezetői — Alekszejev tábornok és mások — a kispolgári pártok képviselőit túl baloldaliaknak tartották, viszont a háború folytatása érdekében a katona szovjetekben szóhoz és befolyáshoz juttatták az eszereket és mensevikeket. Valamennyien igyekeztek gátat vetni az országban és a hadseregben kibontakozott forradalmi mozgalomnak.

A fronton — a két szembenálló fél katonái számára — különösen fontos volt a kormányok külpolitikájának alakulása. Ennek plasztikusabb bemutatása érdekében közöljük egyrészt a petrográdi eszer és mensevik többségű szovjet, másrészt a bolsevikok felhívását a világ népeihez, valamint az ideiglenes kormány legfontosabb nyilatkozatait, beleértve a hírhedté vált Miljukov-jegyzéket.

Publikációnk alapvetően új anyagát a húsvéti és május elsejei frontbarátkozásokról szóló iratok alkotják.

A frontbarátkozások a keleti arcvonalon az álló háború körülményei között ösztönösen alakultak ki, melynek jelentőségét a bolsevikok már korán felismerték. Lenin ezt a jelenséget fontos lépésnek tartotta az imperialista háborúnak polgárháborúvá való átalakításához vezető úton. A barátkozások erősítették a proletárszolidarítást, csökkentették az imperialista kormányok soviniszta propagandájának mérgező hatását.

1915 és 1916 folyamán, különösen karácsonykor, húsvétkor és május elsején zajlottak le nagyobb méretű barátkozások az osztrák—magyar és az orosz katonák között. A hadvezetőség mindkét oldalon határozottan fellépett az első vonalban levő legénység ilyen megnyilvánulásaival szemben.

1916-ban, amikor fordulat állott be a háború menetében, s a hadviselő felek kormányai egy imperialista béke létrehozásának az útjait keresték, változott a frontbarátkozásokhoz való viszony. Ez a változás különösen a központi hatalmak esetében volt a legszembetűnőbb. Németország, de különösen Ausztria—Magyarország

tartalékai kimerülőben voltak, s a több arcvonalon folyó harc egyre reménytelenebbé tette a győzelmet. Ezért a forradalomtól rettegő cári udvar és a központi hatalmak titokban érintkezésbe léptek egy különbéke megkötése érdekében. A további fejleményekbe beleszólt a forradalom, amikor a titkos diplomácia csődbe jutott, és az orosz történelmet formáló tömegekkel is tárgyalni kellett. Így jutott el Németország és Ausztria—Magyarország politikai és katonai vezetése oda, hogy a szembenálló csapatok katonáinak többnyire még ösztönösen folyó barátkozását, értesüléscseréjét saját javára, propaganda és katonai felderítés céljaira használja fel.

Az itt publikált dokumentumokból szinte tapinthatóan kiérezni azt a kettősséget, amely az Osztrák—Magyar Monarchia hadvezetőségének az orosz és saját csapatai között folyó propagandáját jellemezte. Az orosz legénység kedvelt jelszavainak egy részét magáévá tette, s a merész szociális demagógiától sem rettent vissza, míg a saját legénységét a barátkozások hatásától igyekeztek távol tartani. A propaganda végzésére a politikailag megbízható tisztekből és katonákból külön osztagokat szerveztek. A legénység visszatartása, hermetikus elzárása az orosz forradalmár katonák hatásától, nem járt sikerrel.

A barátkozások alatt a bolsevik, a mensevik, az eszer, kadét és a legkülönbözőbb nacionalista pártok nézetei, továbbá Ausztria—Magyarország egymással ellentétes politikai áramlatai jutottak fórumhoz a háború kellős közepén. A levelek, felhívások zömét vallásra, nemzetiségre való tekintet nélkül a béke és a szociális változás iránti nemegyszer naiv óhaj hatja át. Ezek már jelzik, hogy valamennyi politikai párt közül a demokratikus, annexió és hadisarc nélküli békét, a szocialista társadalmi rend megvalósítását célul kitűző bolsevikok szerzik meg rövid időn belül a dolgozók nagy többségének a támogatását.

Az osztrák—magyar katonák szemében ekkor kezd egyre jobban világossá válni, hogy a véres háborúból, amelybe az imperialista burzsoázia döntötte az emberiséget, a kiutat a szembenálló lövészárkok legénységével kialakított együttműködés, a dolgozó osztályok testvéri szolidaritása és saját országa kizsákmányoló osztályai uralmának a megdöntése jelenti.

Ausztria—Magyarországon 1917 tavaszán a forradalmi erjedés még távolról sem ért el olyan méreteket, mint Oroszországban. Ezért az orosz katonák, akik jelentősen nagyobb szabadságot élveztek, mint a központi hatalmak seregeinek legénysége, a barátkozásokon többször léptek fel kezdeményezőként.

Az a tény, hogy a központi hatalmak a barátkozásokat Oroszországnak a szövetségeseitől való elszakítására használták fel, gátolta az orosz és az osztrák—magyar hadseregben a forradalmi mozgalom fejlődését.

A Miljukov-jegyzék, amely a szövetségesek iránti hűség jegyében született, oly felháborodást szült, hogy a külügyminiszternek mennie kellett, és az orosz kormányt újjáalakították. Ekkor határozta el az osztrák—magyar hadsereg-főparancsnokság, hogy május 19-én a 7. hadsereg arcvonalszakaszán 61, az 1. hadseregén pedig 35 parlamentert küld a szemben álló alakulatok szovjetjeihez és magasabb parancsnokságaikhoz azzal a javaslattal, hogy kezdjenek béketárgyalásokat.[1]

A lövészárkokban a legénység és a beosztott tisztek örömmel fogadták a javaslatot, viszont csak a 9. hadsereg parancsnoksága fogadott egy parlamentert, akinek azonban kijelentették, hogy a békekötés nem a katonák, hanem a kormány feladata.

*

Az orosz—osztrák—magyar arcvonalon lefolyt katonabarátkozásokról már több tanulmány és forrásközlés is megjelent,[2] ezért számos, már ismert dokumentum közlésétől eltekintettünk.

1 *Max Ronge:* Kriegs- und Industriespionage. Zwölf Jahre Kundschaftsdienst. Zürich—Leipzig—Wien, 1930. 272—273. o.

2 Magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban. Budapest, Kossuth Kiadó, 1957.; A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. Budapest, Szikra, 1956. 5. köt.; *Józsa Antal:* Az osztrák—magyar hadvezetőség frontpropagandája és az internacionalista hadifoglyok szerepe az októberi forradalom idején lezajlott katonabarátkozásokban. Hadtörténelmi Közlemények, 1966. 2. sz. 326—351. o.

Ezúttal ama feltáró munka eredményeit kívánjuk részben közkinccsé tenni, amely a Hadtörténelmi Intézet Levéltárában és a bécsi Kriegsarchivban folyt a szovjet—magyar forradalmi kapcsolatok történetére vonatkozóan. A feltárt dokumentumok részben az oroszországi magyar internacionalisták történetéről szóló kétkötetes szovjet—magyar forrásgyűjteményben, részben — tejedelmi és tematikai meggondolásból — a Hadtörténelmi Közlemények hasábjain jelennek meg.

Közleményünkben a bolsevik párt iránymutató dokumentuma mellett közöljük az eszer és mensevik többségű szovjetek, továbbá a burzsoá-földesúri ideiglenes kormány határozatait és felhívásait, valamint az osztrák—magyar és német parancsnokságoknak a frontpropagandára és a katonabarátkozásokra vonatkozó utasításit.

Különösen érdekes az a levelezés, amely az orosz katonatömegeket képviselő szervezetek és az osztrák—magyar parancsnokságok között folyt. Meggyőző erővel bizonyítják az orosz katonatömegek növekvő forradalmasodását az orosz vezérkar okmányai, s az osztrák—magyar felderítőszervek itt közölt jelentései.

Az Oroszországban keletkezett iratokon az új időszámítás mellett zárójelben feltüntettük a régi időszámítás dátumait is. A magyar nyelvű iratokat — a nyelvtani helytelenségek kijavításával és az írásjelek módosításával — szószerint, a német és orosz nyelvűeket pedig magyar fordításban közöljük. Az okmányok túlnyomó részét teljes terjedelmükben publikáljuk, ahol kihagytunk a szövegből, vagy csak részleteket közlünk, ott erre jegyzetben utalunk. Minden parancsból elhagytuk a parancsot kiállító szerv alá rendelt alakulatok felsorolását. Ahol csak lehetséges, megadjuk a kibocsátó szerv és a címzett alakulat iktatószámát. Ezt az iratok visszakeresésének megkönnyítése tette indokolttá. Az első világháborús iratanyag egykori rendezői ugyanis lehetőleg a magasabbegységek anyagának rekonstruálására törekedtek. Ebből következik az, hogy valamely irat esetleg nem az általunk helyesen megadott jelzet alatt, hanem a kibocsátó szervnél található meg. A dokumentumokat az első kivételével kronológikus sorrendben közöljük.

Józsa Antal

1

1917. május 4. (április 21)

AZ OSZD(b)MP KÖZPONTI BIZOTTSÁGÁNAK FELHÍVÁSA A HADVISELŐ ORSZÁGOK KATONÁIHOZ

Katona-testvérek!

Valamennyiünket elgyötört a szörnyű háború, amely milliónyi életet oltott ki, az emberek millióit tette nyomorékká, hallatlan nyomorúságot, pusztulást és éhséget hozott magával.

És egyre nagyobb azoknak a száma, akik felteszik maguknak a kérdést: miért kezdték, és miért viselik ezt a háborút?

Napról napra világosabbá válik előttünk, munkások és parasztok előtt, akik a háború főterhét viseljük, hogy ezt a háborút a világ kapitalistái kezdték és viselik a kapitalisták érdekeiért, a világuralomért, piacokért a gyárosok, nagytőkések és bankárok számára, s gyenge népek kifosztásáért. Osztozkodnak a gyarmatokon, területeket hódítanak a Balkánon és Törökországban és ezért kell az európai népeknek tönkremenniök, ezért kell nekünk elpusztulnunk és látnunk családunk romlását, éhezését, pusztulását.

A tőkésosztály jól megszedi magát minden országban, a megrendelésekből és a hadiszállításokból, az annektált országokban szerzett koncessziókból, az árdrágításból óriási, hallatlan, botrányosan magas profitot zsebel be. A tőkésosztály minden népre hosszú évtizedekre sarcot vetett ki a sokmilliárdos hadikölcsönök magas kamatai formájában. Mi pedig, munkások és parasztok, pusztuljunk el, menjünk tönkre, éhezzünk, s viseljük mindezt türelmesen és erősítsük elnyomóinkat, a tőkéseket azzal, hogy a különböző országok munkásai egymást irtják, gyűlölettel vannak eltelve egymás iránt.

Hát valóban engedelmesen fogjuk viselni járműnkat, valóban tűrni fogjuk a tőkésosztályok közt folyó háborút? Hát valóban el fogjuk húzni ezt a háborút azzal, hogy saját nemzeti kormányaink, saját nemzeti burzsoáziánk, saját nemzeti kapitalistáink mellé állunk, s ezzel megbontjuk valamennyi ország, az egész világ munkásainak nemzetközi egységét?

Nem, katona-testvérek, ideje, hogy felnyíljon a szemünk, ideje, hogy magunk vegyük kezünkbe sorsunk intézését. Minden országban növekszik, terjed és erősödik a nép felháborodása a tőkésosztály ellen, amely a népet belesodorta ebbe a háborúba. Nemcsak Németországban, de Angliában is, amely a háború előtt különösen szabad országnak számított, a munkásosztály igazi barátainak és képviselőinek százai, meg százai sínylődnek börtönben azért, mert becsületesen és őszin-

Op 4/16/19 melléklet.
M. kir. 16. HONVÉD GY.DDR. PARSAL
Tábori posta 19[illegible]

Русскіе!

На этомъ мѣстѣ найдете Вы въ будущемъ извѣстія, письма и газеты, которыя Вамъ правду сообщать будутъ.

Присылайте къ намъ членовъ Вашихъ Солдатскихъ Комитетовъ, не болѣе 6-ти человѣкъ, для переговоровъ. У нихъ должны быть съ собою доказательства и бѣлый флагъ; мы ихъ тогда хорошо примемъ и послѣ переговоровъ обратно къ Вамъ отпустимъ.

23. ork. — 5 x
17. ork. 4 x
[illegible] 1 x
ork. 10 x

Korabeli kézírásos röplap, amelyet a senki földjén elhelyezett postaládába dobtak

tén szót emeltek a háború ellen és a kapitalisták ellen. Az oroszországi forradalom csak az első forradalom első lépése, utána következnie kell és következni is fog a többi.

Oroszországban az új kormány — amely megdöntötte II. Miklóst, aki ugyanolyan koronás rabló, mint II. Vilmos —, a kapitalisták kormánya. Ez a kormány ugyanolyan imperialista rablóháborút visel, mint Németország, Anglia és más országok tőkései. Megerősítette azokat a titkos rablószerződéseket, amelyeket II. Miklós Anglia, Franciaország stb. tőkéseivel kötött, nem hozza nyilvánosságra ezeket a szerződéseket, mint ahogy a német kormány sem hozza nyilvánosságra az Ausztriával, Bulgáriával stb. kötött, ugyanilyen rabló titkos szerződéseit.

Az orosz ideiglenes kormány április 20-án közzétett egy jegyzéket, amelyben mégegyszer megerősíti a cár által kötött régi rablószerződéseket és kijelenti, hogy hajlandó folytatni a háborút a teljes győzelemig, s ezzel még azoknál is felháborodást idézett elő, akik eddig bíztak benne és támogatták.

Ámde az orosz forradalom, a kapitalisták kormányán kívül, a munkások és parasztok óriási többségét képviselő, önhatalmú forradalmi szervezeteket is létrehozott, nevezetesen, a Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetjeit Petrográdban és Oroszország legtöbb városában. Eddig még a katonák többsége és a munkások egyrésze Oroszországban — ugyanúgy mint nagyon sok munkás és katona Németországban — öntudatlansága folytán bízik a tőkések kormányában, az annexiók nélküli békéről, a védelmi háborúról és ehhez hasonlókról mondott üres és hazug beszédeiben.

De a munkások és a szegényparasztok, a tőkésektől eltérően, nincsenek érdekelve sem az annexiókban, sem a tőkések profitjának megóvásában. Ezért minden egyes nap, a kapitalisták kormányának minden egyes lépése Oroszországban is, Németországban is egyre inkább le fogja leplezni a kapitalisták csalását, le fogja leplezni azt, hogy mindaddig amíg a tőkések uralmon lesznek, nem lehetséges valóban demokratikus, nemerőszakos béke, vagyis olyan béke, amelynek alapja a tényleges lemondás minden annexióról, kivétel nélkül minden gyarmat, kivétel nélkül minden elnyomott, erőszakkal bekebelezett vagy nemteljesjogú nép felszabadítása — addig a háború, minden valószínűség szerint, egyre jobban kiéleződik és elhúzódik.

Csakis abban az esetben, ha az államhatalom, például a két, jelenleg ellenséges államban, Oroszországban és Németországban, teljes egészében és kizárólag a Munkás- és Katonaküldöttek forradalmi Szovjetjeinek a kezébe megy át, amelyek képesek nemcsak szavakban, hanem valójában is eltépni a tőke összeköttetéseinek és érdekeinek hálóját, a két hadviselő ország munkásai csakis ebben az esetben fognak eltelni egymás iránt bizalommal és tudnak majd gyorsan végetvetni a háborúnak valóban demokratikus, valóban minden népet és nemzetiséget felszabadító béke alapján.

Katona-testvérek!

Tegyünk meg mindent, ami rajtunk áll, annak érdekében, hogy meggyorsítsuk ennek bekövetkezését, hogy elérjük ezt a célt. Nem fogunk visszariadni az áldozatoktól — a munkásforradalom érdekében hozott áldozatok nem lesznek olyan súlyosak, mint a háborús áldozatok. A forradalom minden győzelmes lépése az emberek százezreit és millióit menti meg a haláltól, a romlástól és az éhségtől.

Béke a kunyhóknak, háború a palotáknak! Béke az egész világ munkásainak! Éljen a világ forradalmi munkásainak testvéri egysége! Éljen a szocializmus!

AZ OROSZORSZÁGI SZOCIÁLDEMOKRATA
MUNKÁSPÁRT KÖZPONTI BIZOTTSÁGA,
AZ OROSZORSZÁGI SZOCIÁLDEMOKRATA
MUNKÁSPÁRT PETROGRÁDI BIZOTTSÁGA,
A „PRAVDA" SZERKESZTŐSÉGE

Lenin Művei 24. köt. Budapest, Szikra, 1952. 171—182. o.

1917. március. 24. (11)

A LEGFELSŐBB PARANCSNOK TISZTÉVEL IDEIGLENESEN MEGBÍZOTT ALEKSZEJEV TÁBORNOK UTASÍTÁSA A FRONT- ÉS HADSEREGPARANCSNOKOKNAK A HARCOLÓ HADSEREGBEN FOLYÓ FORRADALMI PROPAGANDA ELLENI RENDSZABÁLYOK FOGANATOSÍTÁSÁRÓL[3]

A Munkás- és Katonaküldöttek Tanácsának rendelkezései, parancsai és felhívásai folyamként árasztják el a hátországot és kétségtelenül eljutnak az arcvonalig is különösen a rádiótávírón és különleges agitátorokon keresztül, akiket a legradikálisabb elemekből toboroztak.

A felhívások özöne, a propaganda elterjedése ellen harcolni, mint a tapasztalat mutatja, igen nehéz. Az ideiglenes kormánynak a fent nevezett küldöttek tanácsában nincs megfelelő súlyú befolyása. A kormány intézkedései csak a tanács beleegyezésével jelenhetnek meg, amely azonban a kormányt csak morális tényezőként veszi figyelembe. Minden kompromisszumokra van alapozva. A kormány segítségére számítani a propaganda elleni harcban nem lehet. A kormány erőtlen, a felhívások kiadásával mindent megtett, amit lehetett. A hadseregben levő rendellenesség megszüntetésére sajnos nekünk is a kompromisszumok útjára kell lépni. A munkásküldöttek tanácsa bizonyos mértékig olyan mérsékelt elemekből áll, akik megértik a helyzetet, elismerik a háborúnak a győzelemig való folytatását, a hadsereg megőrzését, a fegyelem, a rend és a parancsnokoknak való engedelmesség szükségességét. Mérsékelt, ésszerű elemeknek kell folytatniuk a harcot a szélsőséges elemekkel. A hátország városaiban gyorsan szerveződnek a munkásküldöttek helyi tanácsai. Képzetlen, szélsőséges meggyőződésű emberekből, akik a hadsereg züllesztésében elsődleges szerepet fognak játszani. Feltételezem, hogy célszerű lenne minden hadseregben vagy arcvonalon különleges bizottságokat létrehozni a Zemgor[4] és más szervezetek megbízható munkatársaiból, meghívni az Állami Duma tagjait, megegyezést kötni a kormánnyal arra vonatkozóan, hogy vezényeljenek ki mérsékelt, egészséges gondolkodású, a Duma vagy a kormány által javasolt képviselőket a munkásküldöttek tanácsából. E bizottságnak végig kell járnia a csapatokat, tagjainak mindig készenlétben kell állniuk arra, hogy beszélgetésre vezénylik őket azokhoz az egységekhez, amelyeknél ingadozás mutatkozik.

Feltétlenül meg kell szervezni a tiszti állományt, fel kell készíteni őket a legénység kérdéseire, lehetővé kell tenni a katonáknak a tiszti gyűléseken való részvételt, hogy személyesen meggyőződhessenek arról, hogy ami ott történik, a javukat szolgálja, elősegíti a tiszti állomány közeledését hozzájuk, életük, gondjaik jobb megértését.

Ha valahol a parancsnokság engedélye nélkül katonabizottságok létesültek volna, úgy tagjaik közé tiszteket kell beszervezni, hogy azáltal érvényt szerezzünk a 2. pontban foglaltaknak.[5] A tisztek vegyék kezükbe az események irányítását, hogy ne kelljen állandóan önhatalmú jelenségekkel találkozni. Az átélt esemé-

[3] A cárizmus bukása után a legfelsőbb parancsnok a Romanov-ház tagja, Nyikoláj Nyikolájevics maradt. A tömeges tiltakozások hatására ezt a tisztet március 24 (11)-én ideiglenesen Alekszejev tábornok vette át.

4 Teljes nevén a Zemsztvók (kormányzósági és járási önkormányzati szervek) és Városok Szövetsége, mely 1915-ben alakult meg azzal a céllal, hogy az orosz burzsoázia és földbirtokosok politikai céljainak megfelelően a háború intenzívebb továbbfolytatása érdekében mozgósítsa az ország személyi és anyagi tartalékait.

5 Alekszejev a Petrográdi Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetjének 1917. március 14 (1)-én elfogadott 1. sz. parancsának 2. pontjára utal, amely így hangzik: „Valamennyi katonai egységnek, ahol még nem választották meg a munkásküldöttek szovjetjébe küldendő képviselőket, századonként egy képviselőt kell választani, aki írásos igazolvánnyal ellátva köteles megjelenni március hó 2-án reggel 10 órakor az Állami Duma épületében." (Oroszország a kapitalizmus és az imperializmus korában. [Válogatott dokumentumok.] Olvasókönyv a Szovjetunió története tanulmányozásához. II. kötet. Budapest, Tankönyvkiadó, 1958. 678. o.)

nyek rendkívülisége és azok gyors fejlődése arra kényszerítenek bennünket, hogy kilépjünk a megszokott rendszabályok keretéből és kivételes rendszabályokhoz folyamodjunk a célok elérése érdekében. Kérem sürgős válaszát ezekre a kérdésekre és azokat a kiegészítéseket, változtatásokat, amelyeket szükségesnek tart a rend és a fegyelem biztosítására ebben a nehéz időben.

Alekszejev

Революционное движение в России после свержения самодержавия. Документы и материалы. Под ред. Л. С. Гапоненко и др. М. 1957. стр. 627—628.

3

1917. március. 27. (14)

A PETROGRÁDI MUNKÁS- ÉS KATONAKÜLDÖTTEK TANÁCSÁNAK FELHÍVÁSA A VILÁG NÉPEIHEZ[6]

A világ népeihez!

Világ proletárjai és dolgozói! Elvtársak!

Mi, orosz munkások és katonák, akik a Petrográdi Munkás- és Katonaküldöttek Tanácsában egyesültünk, forró üdvözletünket küldjük és hírt adunk a nagy eseményről. Az orosz demokrácia megdöntötte a károk évszázados uralmát és egyenrangú tagként lép soraitokba, hogy harcoljon mindnyájunk felszabadulásáért. Győzelmünk a világszabadság és demokrácia hatalmas győzelme. A nemzetközi reakció fő támasza és Európa zsandára nincs többé. Sírját nehéz gránitként fedi be a föld. Éljen a szabadság! Éljen a proletáriátus nemzetközi szolidaritása és a végső győzelemért folytatott harca!

Ügyünk még nincs befejezve: még nem tűntek el a régi rend árnyai és az orosz forradalom ellen még sok ellenség gyűjtögeti erejét. Mégis hatalmasak a mi eredményeink, Oroszország népei kinyilvánítják majd akaratukat az Alkotmányozó Nemzetgyűlésben, amelyet a közeljövőben általános, egyenlő, közvetlen és titkos szavazás útján fognak megválasztani. Már most meggyőződéssel állíthatjuk, hogy Oroszországban győzni fog a demokratikus köztársaság. Az orosz népnek teljes politikai szabadsága van. Most maga dönthet az ország bel- és külpolitikájáról. Amikor az iszonyatos háború által tönkretett és elnyomorodott népekhez fordulunk, kijelenthetjük: eljött az ideje annak, hogy döntő csatát kezdjünk a kormányok hatalmi törekvései ellen, s hogy a népek maguk döntsenek a háború és béke kérdésében.

Az orosz demokrácia forradalmi erejének tudatában kijelenti, hogy minden eszközzel harcolni fog a saját elnyomó osztályainak hódító politikája ellen és felhívja Európa népeit az együttes, határozott fellépésre a béke érdekében.

Testvéreinkhez, az osztrák—német koalíció proletárjaihoz és elsősorban a német proletáriátushoz fordulunk. A háború első napjaitól kezdve arról igyekeztek meggyőzni benneteket, hogy amikor fegyvert fogtak Oroszország ellen, akkor az európai kultúrát védelmezitek az ázsiai despotizmus ellen.

Közületek sokan ezzel igazolva látták azt, hogy támogatták a háborút. Ma már nincs meg ez a mentség: a demokratikus Oroszország nem fenyegeti a szabadságot és a civilizációt.

Állhatatosan fogjuk védeni szabadságunkat a reakciós erők — akár kívülről, akár belülről jövő — támadása ellen. Az orosz forradalom nem hátrál meg a hódítók fegyverei előtt és nem hagyja magát szétzúzni a külső katonai erőktől. Fel-

[6] A felhívás szövegét az itt közölt végleges formába Szuhanov és Sztyeklov öntötte. A petrográdi szovjet végrehajtó bizottságának március 24 (11)-i ülésén hagyták jóvá, s a lapok 27 (14)-én hozták nyilvánosságra. Lenin az 1. összoroszországi szovjetkongresszuson a háborúról szóló beszédében élesen bírálta a kiáltvány ellentmondásos kettősségét. A kiáltvány szerzői, az eszerek és mensevikek, felhívták a világ népeit a kormányaik hódító törekvéseivel szembeni harcra, ugyanakkor maguk az orosz kapitalisták és földbirtokosok kormányának nyújtottak támogatást az imperialista háború továbbfolytatásához. (Lenin Művei 25. kötet. Budapest, Szikra, 1952. 16—31. o.)

hívással fordulunk hozzátok: rázzátok le magatokról az elnyomó rendszer igáját, ahogy az orosz nép lerázta magáról a cári önkényuralmat. Ne legyetek a hódítás és az erőszak eszközei a királyok, földesurak, bankárok kezében és akkor együttes erővel végetvethetünk ennek a borzalmas háborúnak, amely az emberiség szégyene és megzavarja az orosz szabadság születésének nagy napjait.

Világ dolgozói! Kezünket nyújtjuk nektek testvéreink holttestein, az ártatlanok vér és könnypatakjain, a városok, falvak, a kultúra értékeinek füstölgő romjain keresztül és felhívunk benneteket a nemzetközi egység helyreállítására és megszilárdítására. Ebben van eljövendő győzelmeinknek és az emberiség teljes felszabadulásának záloga.

Világ proletárjai egyesüljetek!

Революционное движение в России после свержения самодержавия, Документы и материалы. Под ред. А. С. Гапоненко и др. М. 1957. стр. 252—253.

4

1917. március 31.

A 20. HONVÉD GYALOGHADOSZTÁLY PARANCSNOKSÁGÁNAK UTASÍTÁSA A 20. HONVÉD TÁBORI TÜZÉRDANDÁR SZÁMÁRA: AZ OROSZ HÚSVÉT ALKALMÁBÓL MEG KELL KÖNNYÍTENI AZ OROSZ KATONASÁG SZÖKÉSÉT, A FRONTBARÁTKOZÁST AZONBAN MEG KELL AKADÁLYOZNI

A Keleti Front főparancsnokának I-a. 2254. számú (utasítása).

Lehetséges, hogy a forradalom következményei az orosz hadseregben is fokozatosan érezhetővé válnak, és a fegyelem meglazulása a szökések magas számát fogja eredményezni. Különösen lehetséges ez a húsvéti ünnepek alkalmával (orosz húsvét április 15-én). Az oroszok átszökését saját csapataink biztonságának és fegyelmének teljes biztosítása mellett a lehetőségekhez képest meg kell könnyíteni és támogatni kell.

A barátkozás minden formáját (kölcsönös látogatásokat az árkokban vagy az árkok között) feltétlenül meg kell tiltani.

Lukachich vezérőrnagy

HIL. Az első világháború iratai. M. kir. 20. honvéd tábori tüzérdandár. Op. 401/2 1581. fólió, 3412/a csomó.
Eredeti tisztázat.
Fordítás németből.

5

1917. április 9. (március 27)

AZ IDEIGLENES KORMÁNY NYILATKOZATA A HÁBORÚS HELYZETRŐL ÉS AZ ABBÓL FAKADÓ FELADATOKRÓL.[7]

Polgártársak!

Az ideiglenes kormány megtárgyalta az orosz állam katonai helyzetét és az ország előtti felelősségének teljes tudatában elhatározta, hogy egyenesen és nyíltan megmondja a népnek a teljes igazságot.

A most megdöntött rendszer az ország védelmének ügyét nehéz, szétzilált helyzetben hagyta. Áruló semmittevése és ügyetlen intézkedései eredményeképpen a

7 Az ideiglenes kormány a tömegnyomás hatására formálisan átvette a demokratikus béke gondolatát, ugyanakkor a szövetségesekkel kötött titkos szerződések alapján a háború továbbfolytatása mellett szállt síkra. A nyilatkozat ellentmondásos hangneme zavart keltett az antant hatalmak kormányköreiben, s ezt követően került sor a Miljukov-jegyzékre. (Lásd az 553—554. sz. oldalon.)

pénzügyi helyzetben, az élelmiszerellátásban és szállításban, a hadsereg ellátásában teljes zűrzavart idézett elő. Ez a rendszer teljesen aláásta gazdasági helyzetünket.

Az ideiglenes kormány a nép odaadó és lelkes támogatásával minden erejével igyekszik kiküszöbölni a régi társadalom káros maradványait. Az idő azonban sürget. A haza fiainak vére a háború hosszú két és fél éve alatt mértéktelenül ömlött. Az ország még mindig az erős ellenség csapásai alatt nyög, országunk nagy területeit tartják megszállva és még most is, az orosz szabadság születésének napjaiban, új, döntő csapással fenyegetnek bennünket.

A nép szabadságát védelmező harcosok legelső, létfontosságú és halaszthatatlan feladata; bármi áron megvédeni a mi közös tulajdonunkat és megtisztítani az országot a betört ellenségtől.

Szövetségeseinkkel szoros egyetértésben nyilvánítjuk ki népünk akaratát a világháború befejezésével kapcsolatos kérdésekben. Ennek megfelelően az ideiglenes kormány jogának és kötelességének tartja bejelenteni, hogy a szabad Oroszország nem törekszik más népek feletti uralom megszerzésére, azok megfosztására nemzeti javaiktól, nem célja idegen területek erőszakos megszerzése, hanem a tartós béke megteremtése a népek önrendelkezésének alapján. Az orosz nép nem más népek kárára akarja megszilárdítani nemzetközi befolyását, nem célja az elnyomás és a megalázás. Az igazságosság magasztos elveitől vezérelve széttörtük a lengyel népre nehezedő láncokat. De az orosz nép nem tűri, hogy a nagy harcból megalázottan és életerejében megtörve kerüljön ki. Ezeket az elveket fekteti le az ideiglenes kormány külpolitikájának alapjául. Az ideiglenes kormány tántoríthatatlanul követi a népakaratot és védelmezi hazánk jogait, a szövetségeseinkkel szemben vállalt kötelezettségeink teljes megtartása mellett.

A szabad Oroszország ideiglenes kormányának nem áll jogában eltitkolni a nép előtt az igazságot: az állam veszélyben van. Minden erőnket meg kell feszíteni az ország megmentése érdekében. Ne levertség és csüggedés legyen az ország válasza a kimondott igazságra, hanem egy általános lendület az egységes népakarat megteremtésére. Ez új erőt ad a harchoz és megment bennünket.

A nehéz megpróbáltatás órájában az egész országnak össze kell fognia, hogy meg tudja védeni a kiharcolt szabadságot és fáradhatatlanul munkálkodhasson a szabad Oroszország javára. Az ideiglenes kormány, amely ünnepélyes esküvel fogadta, hogy szolgálja a népet, szilárdan meg van győződve arról, hogy az egyének és az egész ország általános és egyöntetű támogatásával képes lesz mindvégig teljesíteni az ország iránti kötelességét.

Lvov herceg
miniszterelnök

Революционное движение в России после свержения самодержавия. Документы и материалы. Под ред. Л. С. Гапоненко и др. М. 1957. стр. 444—445.

6

1917. április. 9-nél nem korábban

AZ OSZTRÁK—MAGYAR CSAPATOK RÖPLAPJA AZ OROSZ KATONÁKHOZ, VÁLASZUL AZ IDEIGLENES KORMÁNY ÁPRILIS 9-i (március 27.) NYILATKOZATÁRA

Oroszok!

Az ideiglenes kormányotok nyilatkozatára az osztrák—magyar kormány a következőket tette közzé: „Az osztrák—magyar kormánynak tudomására jutott az ideiglenes kormánynak az a nyilatkozata, hogy Oroszország nem akar uralkodni idegen népek felett, elvenni tőlük nemzeti örökségüket, vagy erőszakkal elfoglalni idegen földeket, ellenkezőleg, törekszik a népek szabad akaratán és önrendelkezésén alapuló tartós béke megkötésére. Mindezekből világos, hogy az ideiglenes kormány célja megegyezik Ausztria—Magyarország céljával, amelyet ez év március 18-án a külügyminiszter bejelentett. Más szóval, az osztrák—magyar és az orosz

ideiglenes kormánynak kölcsönös az a törekvése, hogy mindkét fél számára előnyös békét kössenek. A szövetségesek meggyőződése, hogy jogaik és alapvető követeléseik megegyeznek más népek jogaival és követeléseivel. Az orosz kormány nyilatkozata után ez a törekvés növekszik. Mindebből az egész világ és különösen Oroszország népei világosan láthatják, hogy Oroszországnak nincs tovább szüksége a háború folytatására népei szabadságának megvédéséhez. Mivel céljai teljesen megegyeznek szövetségesei céljával, az orosz kormánynak nem lesz nehéz megtalálni a szabad megegyezéshez vezető utat. Annál is inkább, mivel az osztrák—magyar uralkodó szövetségeseivel együtt teljes egyetértésben és barátságban akar élni a szabad orosz néppel, amelynek belső és külső életfeltételei biztosítva vannak.

HIL. Az első világháború iratai. M. kir. 16 honvéd gyalogdandár.
Op. 413/1917. 2199. cs.
Röplap.
Fordítás oroszból.

7

1917. április. 12.

A CS. ÉS KIR. 11. HADTEST UTASÍTÁST AD A 7. HADSEREGPARANCSNOKSÁG ÉS A HADSEREG-FŐPARANCSNOKSÁG PARANCSAI ALAPJÁN ARRA, HOGY AZ OROSZ HÚSVÉT IDEJÉN MILYEN LEGYEN A CSAPATOK MAGATARTÁSA AZ OSZTRÁK—MAGYAR HADSEREG ÁLLÁSAIBA ÉRKEZŐ OROSZ KATONÁKKAL SZEMBEN

Sürgős.

Na. 356.

Az orosz húsvét alkalmából számolni kell azzal, hogy számos ellenséges közvetítő jön a vonalainkba.

Az orosz hadsereg sajátságos viszonyai indokolttá teszik, hogy ezekre az ellenséges követekre ne lőjünk. Minden esetben vissza kell őket engedni a lövészárkaikba. Az északi arcvonalon bevált az a szokás, hogy az ellenséges követek pálinkát és dohányt kaptak.

Meglepetések elkerülése céljából nem szabad az ily küldöttségeknek a 6 főt meghaladniuk. Legénységünkkel tilos kapcsolatot teremteniük. Az ellenséges követeket az arcvonal előtt saját tisztjeink egyikének kell eligazítania, vagy kívánságuk esetén a zászlóalj, vagy ezredparancsnokságra kell őket vezetni. Ügyelni kell arra, hogy útközben ne legyen módja az ellenségnek a kémkedésre. Részünkről semmi körülmények között nem szabad követeket küldeni az ellenséghez. Éjszaka nem szabad ellenséges követeket közel engedni. Ha néhánynak mégis sikerül állásainkat elérnie, akkor ezek sorsáról az ezredparancsnok dönt a célirányosságnak megfelelően. Mellőzni kell a felszólítást az átállásra. Tilos egész csoportok közeledésének az engedélyezése, tűznyitástól azonban óvakodni kell.

HIL. Az első világháború iratai. M. kir. 51. honvéd gyaloghadosztály. Op. 103/65 sz. 11. melléklet. 35. fólió, 3412/a csomó.
Eredeti tisztázat.
Fordítás németből.

8

1917. április 13.

A 8. BAJOR TARTALÉKHADOSZTÁLY PARANCSA A 16. HONVÉD GYALOGDANDÁRNAK AZ OROSZOK ÁLTAL TERJESZTETT RÖPLAPOK ÖSSZEGYŰJTÉSÉRE ÉS BESZOLGÁLTATÁSÁRA

N.O. 4549/384. sz.

A Litzmann hadseregcsoport hírszerző tisztje 3106-os számmal a következőket adja tudtul:

„Egy április 7-i orosz újsághír szerint Kijevben a tisztek, katonák és küldöttek beleegyezésével 500 000 röplapot nyomtatnak ki német nyelven a német és osztrák—magyar fronton történő terjesztésre a következő címmel: Felhívás a világ népeihez.

Az ellenséges röplapok beszolgáltatása ösztönzésére és a továbbterjesztés megakadályozása érdekében a hadseregcsoport körletében megtalált röplap első példányáért 3 koronát, vagy 2 márkát, minden további példányért pedig 20 fillért, vagy 15 pfenninget lehet kifizetni.

Elsősorban azokra a röplapokra vonatkozik ez, amelyek valamilyen sokszorosító eljárással készültek. Kézzel írott, olyan röplapok beszolgáltatásáért, amelyek felforgató tevékenységre, illetőleg a szövetséges államok és azok hadseregeinek fennálló rendje ellen izgatnak, esetenként lehet pénzt igényelni.

A legénységet ismételten és behatóan ki kell oktatni ezeknek az orosz röplapoknak a céljairól és szándékairól."

Jehlin

A hitelességért: Bischoff őrnagy,
hírszerző tiszt.

HIL. Az első világháború iratai. M. kir. 16. honvéd gyalogdandár Op. 413/17. sz. 2199 csomó. Eredeti tisztázat.
Fordítás németből.

9

1917. ÁPRILIS 15.

OROSZ KATONÁK HÚSVÉTI ÜDVÖZLŐ LEVELE AZ OSZTRÁK—MAGYAR HADSEREG KATONÁIHOZ, AMELYBEN FELSZÓLÍTJÁK AZ UTÓBBIAKAT, HOGY HOZZÁJUK HASONLÓAN ŐK IS TÖREKEDJENEK A MINÉL ELŐBBI BÉKE MEGKÖTÉSÉRE

KRISZTUS FELTÁMADT!!!

Üdvözöljük Önöket az ünnep alkalmából!!!

Mi most szabad polgárok vagyunk s van reményünk, hogy nem leszünk Anglia rabjai. Önöknek is azt kívánjuk, hogy rövidesen szabad polgárok legyenek! Mi mindezt nagyon szépen tudjuk és sajnáljuk önöket, hogy II. Miklós sok keserűséget szerzett, de reméljük, hogy új hajnal hasad fölöttünk és mi kölcsönösen ismét olyan barátok leszünk, mint voltunk 1914 előtt. Önök azt mondják, hogy Anglia azért folytatja a háborút, mert le akar minket igázni; de mi a szabad orosz polgár becsületszavával biztosítjuk Önöket arról, hogy ez nem fog megtörténni, ha mindjárt a végtelenségig is kellene harcolnunk. Ha már egyszer kiragadtuk a szabadságot II. Miklós kezéből, úgy mi azt nem engedjük át nemcsak Angliának, de senkinek sem. Legyenek nyugodtak, Anglia nem fogja megvesztegetni a mi generálisainkat, még pedig azért nem, mert az összes generálisok, úgyszintén a legmagasabb *elöljárók is a mi kezünkben vannak. Mi igyekszünk rövidesen véget* vetni ennek a véres harcnak; de miért is harcoljunk? Egy darabka akármilyen

földért, ezer fiatal életet oltanak ki. Tanácsoljuk önöknek is: mielőbb végezni s szabadokká lenni, úgy mint mi.

Igyekezzenek, bármibe kerüljön is, *mielőbb békét kötni.* Mi minden erőnkkel rajta vagyunk. Én azt gondolom, hogy már mindenki ráunt ere a vérengző harcra.

Reméljük, hogy „Szentháromság ünnepe" táján mi mindnyájan találkozunk, de már *nem fegyverrel kezünkben.*

Várjuk a mielőbbi békét!

Választ várunk!

Még arra is kérjük Önöket, és azt tanácsoljuk, *hogy ne lőjenek és ne ontsanak hiába vért; mi sem fogunk lőni, de várni fogjuk a közeli békét!*[8]

Olvashatatlan aláírás

HIL. Az első világháború iratai. 3412/a csomó.
Magyar nyelvű.
Korabeli fordítás.

10

1917. április 15.

AZ 5. HONVÉD HUSZÁREZRED JELENTÉSE A 24. HONVÉD DANDÁRPARANCSNOKSÁGÁNAK AZ OROSZOK BARÁTKOZÁSI SZÁNDÉKÁRÓL

Délelőtt 9 órakor bekötött szemmel 7 orosz vezettetett az ezredtörzshöz, akikkel Wertheimstein főhadnagy — a hadosztálytól — beszélt és 10 órakor visszavezetett.

10 óra 30 perckor 4 orosz tiszt jött a vonalunk elé, de mert igazolványuk nem volt, csak Wetheimstein főhadnagy beszélt velük az állás előtt. Az oroszok tömegesen akartak barátkozni, átjönni, de a parancs értelmében, mivel engedélyük nem volt, visszaküldettek.

Jelenleg az oroszok állásaikban vannak . . .

5. h. h[uszár] e. parság.

HIL. Az I. világháború iratai M. kir. 24. honvéd lovasdandár. Op. 1715/3 sz. 296. fólió. 2170. csomó.
Magyar nyelvű távirat.

11

1917. április 15.

A 9. GRÁNÁTOS DANDÁR KÖZLI A 24. HONVÉD LOVASDANDÁRRAL AZ ALÁJA RENDELT ALAKULATOK JELENTÉSÉT AZ OROSZOK BARÁTKOZÁSÁRÓL

Op. 1010/1 c.

Helyzet 3 óra 30 perckor.

A Fruntea-csoport jelenti: az arcvonal előtt tökéletes a nyugalom. Az orosz árkokból énekszó hallatszik. Azt is lehetett látni, hogy hogyan olvasták az oroszok a fedezékeken ülve a nekik átadott újságokat.

A 42. gyalogzászlóalj jelenti: a helyzet változatlan. Az ellenség ismételten megkísérelte a közeledést, mi azonban nem viszonoztuk. Legénységünknek nem szabad többé elhagynia az állásokat. Lövés nem esik. A szomszédos szakaszoknál, különösen tőlünk balra, élénk barátkozási jelenetek láthatók.

[8] A levél keltezés nélküli. A „Krisztus feltámadt" kezdet arra enged következtetni, hogy 1917 húsvétján keletkezett. A levélhez kép is tartozott „Vérszopók" aláírással. Megállapíthatatlan, hogy melyik csapatnak küldték.

A 6. gyalogzászlóalj jelenti: a helyzet változatlan. Az oroszok szabadon járnak az állásaik előtt. Egy élelmiszercsomagot hoztak tábori őrségünk tisztjeinek. Néhányan állásainkhoz közeledtek, és beszélgetést folytattak legénységünkkel. Egy orosz, aki az állásainkba jött, azt mondta, hogy a politikai események felől teljesen tájékozottak. Sem támadó szándékaik nincsennek, sem kedvük nincs a támadáshoz.

HIL. Az első világháború iratai. M. kir. 24. honvéd lovasdandár. OP. 1715/3 sz. 265. fólió. 2170. csomó.
Távirat.
Fordítás németből.

12

1917. április 16.

OSZTRÁK—MAGYAR EREDETŰ, KÉZZEL ÍROTT, OROSZNYELVŰ RÖPLAP, AMELY ARRÓL TUDÓSÍT[9], HOGY LENIN OROSZORSZÁGBA ÉRKEZETT

Az ideiglenes kormány helyzete Pétervárott ma már tarthatatlannak ítélhető. Az Állami Duma kiegyenlítési törekvései feltehetően csődöt mondtak. A baloldal vezérei — Lenin és Sztyepanov — a következő tartalmú felhívást adták ki:

„Döntsétek meg az ideiglenes kormányt[10], mert az meg akarja semmisíteni a forradalom orosz vérrel szerzett gyümölcseit. Angol és francia kapitalista összeesküvők lefizették Miljukovot és Gucskovot, hiveikkel együtt, hogy ennek a rablóháborúnak a folytatásával biztosítsák maguknak az *újabb orosz munkás- és paraszt milliókat, mint áldozatokat* ahhoz, hogy Gucskov megkaphassa Isztambult, a franciák Szíriát, az angol kapitalisták pedig Mezopotámiát".

„Az angol kapitalizmus a háború folytatását akarja, ez pedig az áldozatok számának megnövekedését jelenti. Íme ezért támogatja Anglia Gucskovot és Miljukovot, akiknek sikerült a kezükbe kaparintaniuk a felszabadult nép irányítását".

„Anglia azért támadta meg Németországot, mert ez utóbbi ipara az angol ipar fölé kerekedett, ami a háború folyamán teljesen be is bizonyosodott. Ugyanezen okból kifolyólag a gyáva irigység, mintegy félelmet keltve, megnövelte Németország ellenségeinek számát".

Még a legtartózkodóbb szocialisták is követelik a kormány megdöntését.

A napokban 31 orosz szocialista Svájcból Németországon keresztül Stockholmba utazott, onnan pedig tovább Pétervárra. Közöttük van Lenin, a szocialisták kimagasló képviselője.

Lenin az oroszországi győzelmes és befejezett átalakulás után, lépéseket tett a Svájcban élő orosz szocialistáknak Franciaországon és Anglián való keresztülutazásának ügyében. Bár az angol kormány 4 nap lefolyása alatt megengedte a Franciaországban és Angliában élő szocialistáknak a szabad kiutazást, hetek múltak el, és Lenin s követői mégsem kapták meg a kiutazási engedélyt.

Végeredményben helyt kapott az a gondolat, hogy Lenin visszatérését Oroszországba Anglia, sőt lehetséges, hogy maga Pétervár is szándékosan késlelteti, vagy az is lehetséges, hogy ez a visszatérés egyáltalán nem kívánatos. Az, hogy Lenin Németországon keresztül elindul, senkinek sem jutott eszébe.

Stockholmban Lenin nyilatkozott, hogy a határozott békepropaganda élére fog állni. Erről Svájc, Francia- és Németország baloldali szocialistáit már alaposan tájékoztatta és velük szoros kapcsolatban áll. Csupán Angliából nem érkezett mindezideig semmiféle hír ezzel kapcsolatban.

9 A röplapot az orosz csapatoknak a 16. honvéd gyalogdandár frontszakaszán adták át. A dandár ekkor a 8. bajor tartalékhadosztály hadműveleti alárendeltségébe tartozott.
10 Lenin áprilisban lehetségesnek tartotta a forradalom békés fejlődését. Nem követelte az ideiglenes kormány azonnali megdöntését. A bolsevik pártban volt azonban ekkor egy viszonylag nem túlzottan jelentős irányzat, amely valóban követelte az ideiglenes kormány azonnali eltávolítását.

Péterváron Lenin széleskörű agitációt akar folytatni és *reméli, hogy 14 napon belül egy békedelegáció élén fog visszatérni Stockholmba, ahol gyakorlatilag előkészítenék a nemzetközi békekonferenciát.*[11]

HIL. Az első világháború iratai. M. kir. 16. honvéd gyalogdandár. Op. 425/220/1917. 2199. csomó
Röplap.
Fordítás oroszból.

13

1917. április 17.

AZ 51. HONVÉD GYALOGHADOSZTÁLY UTASÍTÁSA A PARANCSNOKSÁGA ALÁ TARTOZÓ ALAKULATOKNAK ARRA NÉZVE, HOGY TILOS MINDEN KAPCSOLAT FENNTARTÁSA AZ OROSZOKKAL, A LEGÉNYSÉGET PEDIG KI KELL OKTATNI ARRA, HOGY A SZEMBEN ÁLLÓ HADSEREGEK NEM KÖTÖTTEK FEGYVERSZÜNETET

A hadseregparancsnokság f. é. Op. Na.N° 184.: a hadseregarcvonalparság Op. N° 1714. számú parancsát szigorú miheztartás végett teljtartalmulag közlöm: A legénység kioktatás útján felvilágosítandó, hogy nincs fegyverszünet kötve, és úgy, mint előbb, a hadiállapot fennáll. Eltekintve a parancs szerint szervezett és állandóan szigorúan ellenőrzött hírszolgálattól, az ellenséggel mindennemű közlekedés feltétlenül megakadályozandó.

A harctevékenység a hadsereg-főparancsnokság f. hó 12-én kelt Op. N° 40039/I. számú parancsának (kiadatott f. hó 12-én Op. 102/13. szám alatt táviratilag ezredp[arancsnok]s[á]gokig bezárólag) figyelembe vétele mellett fenntartandó, és az oroszoknak állásaik előtt való tartózkodása tűzzel megakadályozandó. Csak az, aki nyilvánvalóan mint átpártoló vagy hadikövet (parlamenter) felismerhető, közeledhetik állásainkhoz és a kiadott parancsok szerint kezelendő. Erre vonatkozóan egy értesítés aknavetővel stb. az oroszokhoz átlövendő vagy a ma kiadott Op. 106/19. számú táviratiparancsom szerinti módon átjuttatandó. Ezután a rendes harctevékenység újra helyreállítandó.

HIL. Az első világháború iratai. 51. honvéd gyaloghadosztály. Hadosztályparancsnokság. Op. 107/10. 3412/a. csomó. 53. fólió.
Magyar nyelvű távirat.

14

1917. április 20.

A CS. ÉS KIR. 21. HADTESTPARANCSNOKSÁG KÖZLI A 37. HONVÉD GYALOGHADOSZTÁLLYAL A 7. HADSEREG TÁJÉKOZTATÁSÁT AZ ÁPRIIS 15-I FRONTESEMÉNYEKRŐL[12].

Na. 452/1. sz.

1. A 25. tartalékhadtest előtt: a 34. gyaloghadosztály arcvonalszakaszában volt a legélénkebb a közlekedés. Az egész arcvonalon csoportosan közeledtek az oroszok, különösen a *Woronienka* alagútnál, *Sumaremnél* és *Kleist* (Wyzna Preluka) térségében. Az oroszok — közöttük tisztek is — barátságos kiáltásokkal és fehér kendőket lobogtatva jöttek. Egy esetben, *Sumaremnél*, az orosz tüzérség a közeledő csapatokra lőtt. Összesen mintegy 10 tiszt és 4—500 közlegény közeledett a vona-

11 Valószínűleg a szocialisták készülő stockholmi konferenciájára gondolt a röplap szerzője. Lenin felismerte azt, hogy a német imperialista kormány a konferenciát saját céljaira tervezi felhasználni, ezért ellenezte, hogy a bolsevikok részt vegyenek rajta.

12 Az osztrák—magyar hadvezetőség számos, a közölt dokumentumhoz hasonló tartalmú tájékoztatást adott ki a front többi szakaszáról is.

lainkhoz. Mivel nem rendelkeztek igazolványokkal, az ezzel megbízott tisztünk visszaküldte és arra szólította fel őket, hogy felhatalmazással ellátott küldöttségeket indítsanak el. Különböző közkatonák kijelentése szerint a tüzérséget, amelyik tüzelt, valamint a tüzelésre parancsot kiadó századost, a gyalogos legénység megverte. Egy őrvezető, aki az ezredbizottmány tagjának mondta magát, közölte, hogy annak megkérdezésére kapott utasítást, hogy az 1 tisztből, 2 tüzérből és 6 gyalogosból álló küldöttséget a holnapi napon fogadjuk-e? Azzal a felvilágosítással küldtük vissza, hogy hajlandók vagyunk rá. A beszélgetések után a következő benyomást szereztük: általános a háborús fáradtság, amely állandóan nő. A fegyelem meglazult. A tisztek befolyása ingatag, függenek a különböző katonabizottságoktól. A magasabb parancsnokságok nem kívánják a katonáknak a velünk való kapcsolatát, nem mernek azonban a csapatoknak ellenszegülni. Azt várják, hogy a Duma a háború és béke mindennél fontosabb kérdését terjeszti a katonaküldöttek elé. A munkáspártok, úgy látszik, mindig nagyobb hatalmat nyernek.

Propagandánk eddigi eredményéből azt a következtetést lehet levonni, hogy ha nem is volt pozitív eredménye, ahhoz azonban jelentősen hozzájárult, hogy bonyolultabbá váljék a helyzet az orosz hadseregben, és fokozza a háborús fáradságot.

2. Az 1. hadtest előtt: *Oratától* délre megjelenő 10-es orenburgi kozákok kijelentették, hogy már nem hűek a cárhoz; az újságok a németek oroszországi uralmától óvnak és a további harcra szólítanak fel, szidják Romániát, mivel hadbalépése csak az arcvonal meghosszabbodását eredményezte. A beszélgetés befejezéseként az orosz tüzérség lőni kezdett, anélkül azonban, hogy kárt okozott volna. A megbízott tiszt a 11. huszárezred egy megjelent törzskari századosával és hadnagyával, valamint a 11. dragonyosezred egy főhadnagyával beszélt. A tisztek azt gondolják, hogy a forradalom befejeződött, és Oroszország számára előnyös lesz. Az a véleményük, hogy nem mi, hanem a németek kívánják a háború folytatását. Általában tartózkodóak voltak és elismerték, hogy angol irányítás alatt állnak. A 255. gyalogezred küldöttsége kivétel nélkül szocialista felfogású. Rendkívül erős a cárgyűlöletük és a vágyuk a békére. Az ideiglenes kormány jelenleg bizalmat élvez és azon fáradozik, hogy növelje a harci kedvet. A katonák azonban nem hagyják magukat befolyásolni. Az orosz támadást, amiről sokat beszélnek, nagy mértékben korlátozná a katonák és munkások béketörekvése. A katonák szilárdak abban, hogy az állásokat a végsőkig tartják. A megbízott tiszt *Valea Staneinál* a két állás között a 255. gyalogezred 4 tisztjével beszélt. Nyilatkozataik tartózkodóak voltak, azonban általában azonosak a legénységéivel. Nem hisznek az orosz támadás lehetőségében; az állások megtartásában szilárdak.

A 11. lovashadosztály megjegyzése: a legénységnek a tisztekkel szembeni magatartása szemmelláthatóan fegyelmezetlen. Az 59. gyaloghadosztállyal szemközt reggel 9 óra óta élénk mozgolódás tapasztalható az oroszok között. Fegyvertelenül mozognak az állásaik előtt, vagy az általunk átadott röpiratokat olvassák a fedezékben. Az arcvonal több szakaszán küldöttségek jelentkeztek. Általános a békevágy. Május végére várják a béke megkötését. A legénység az állásait tartani fogja, azonban nem támad, akkor sem, ha parancsot kap erre. Egy tiszt és 3 katona látogatóba jött. Bekötözött szemmel a 3. vadászzászlóalj parancsnokságához kísérték őket, ahol a 6. hegyidandár parancsnoka beszélt velük. Közölték, hogy Oroszország híve az önálló Lengyel- és Finnországnak. Ha nincsenek területi igényeink és nem követelünk hadisarcot, semmi nem áll a békekötés útjában. *Cimbroslavától* keletre egy tiszt jelent meg az állások között. Megvendégeltük. Politikai jellegű beszélgetés elől kitért, mivel — mint mondta — az ezredparancsnok igen szigorúan megtiltotta ezt. A *Capul* nyugati lejtőjénél a 662. gyalogezred egy tábori őrségét és 5 közlegényét kísérték bekötözött szemmel az I/19. zászlóalj parancsnokságához. Ruházatuk, különösen a lábbelijük, igen rossz. Nagyon jól voltak tájékozódva az orosz helyzetről. Általános a békevágy. Az orosz támadást a legénység határozottan elutasítja. Arra a kérdésünkre, hogy tisztjeik tudtával jöttek-e át hozzánk, azt válaszolták, hogy a tiszteknek most egyáltalán nincs szavuk. Az orosz 661. és 663. gyalogezred katonái is a békevágyról beszéltek. A hadtest szakaszán orosz újságokat és röpiratokat adtak át. Azonkívül újságokat helyeztek el őrjáratok által az orosz akadályoknál.

3. A XI. hadtest előtt: a Besztercétől délre az ellenséges árkok védőrsége barátságos kapcsolatot kívánt teremteni embereinkkel. Az oroszok igen sok helyütt fe-

hér zászlókkal integettek. Nyolc orosz, akik korábban fehér zászlókkal integettek, délelőtt bejöhettek az I/307-es állásba. A 336. és 771. gyalogezredhez tartoztak. Az április 14-én hozzájuk küldött nyomtatványokat a jelek szerint szívesen vették. Lelkesedtek az oroszországi átalakulásért. Az új kormány megígérte nekik, hogy egy hónapon belül megköti a békét. A tiszteken és a legénységen a háborús fáradtság jelei mutatkoznak. Támadástól állítólag nem kell tartani. Visszamenetelük után láttuk, hogy hogyan olvassák fel katonák csoportja előtt a nekik adott újságokat. Közöltük velük azt is, hogy a jövőben igazolvány nélküli küldöttet nem engedünk magunkhoz.

Déltájban mintegy 100 orosz jött ki az árkokból *Gura Negritől* délre, az orosz tüzérség néhány lövése azonban visszakényszerítette őket. *Cocanestie* térségében az oroszok mindenhol előre jöttek a drótakadályainkhoz, azonban az orosz tüzérség helyenként elkergette őket. Mindenki a békéről beszél és Angliát is szidták[13]...

A vezérkari főnök

Olvashatatlan aláírás.

HIL. Az első világháború iratai. M. kir. 37. honvéd gyaloghadosztály. *Op.* $\frac{422/15.}{1917}$ sz. 980—981. fólió. 395. csomó.
Eredeti tisztázat.
Fordítás németből.

15

1917. április 20.

A MAGYAR KIRÁLYI 38. HONVÉD GYALOGHADOSZTÁLY PARANCSNOKSÁGÁNAK UTASÍTÁSA A M. KIR. 38. HONVÉD NEHÉZ TÁBORI TÜZÉREZREDHEZ AZ OROSZ KÜLDÖTTSÉGEKKEL VALÓ ÉRINTKEZÉSRŐL

Op. 665. sz.

A cs. és kir. hads. főparság f. é. 40.043/II. Op. és az elöljáró hadseregparancsnokságnak 4735 I. a. számú rendeleteire:

A beérkezett napijelentésekből és ellenséges hírekből kitűnik, hogy az orosz küldöttségekkel szemben való magatartásra és a saját csapatoknak az ellenséggel szemben való viselkedésére nézve kiadott parancsokat nem mindenütt hajtják végre értelemszerűen.

Nem engedhető meg, hogy az orosz küldöttségek felvilágosítása nagyszabású barátkozási jelenetekkel köttessék egybe, hogy ellenküldöttségek küldessenek, és hogy az akadályoknál legénységi egyének diskurálását megtűrjék.

A kiadott parancsok a legszigorúbban tartandók be, barátkozási kísérleteket nem szabad tűrni. A hadosztályparancsnokság f. hó 15-én 623/Op. számával kiadott rendeletének és az ezirányban kiadott többi rendeletek határozványaira felhívom a figyelmet.

Ezen rendeletek összefoglalásaképpen a jövőre nézve irányelvül a következők követendők:

Közeledő oroszokat az őrszemek (védőrség, táb, őrs.) megállítani és minden esetben erről a legközelebb levő tisztet értesíteni tartoznak. Utóbbi esetleg az erre kijelölt tolmács segítségével az oroszokat jövetelük céljáról megkérdezni. Ezen beszélgetéseket csak tiszteknek vagy azok jelenlétében a tolmácsnak szabad eszközölni, semmiesetre sem azonban erre hivatlan legénységi egyéneknek.

Ha oroszok csak barátkozási célból közeledtek és a saját vonalaink mögött folytatandó megbeszélésre nem hajlandók, akkor a visszatérésre kell felszólítani őket, ha szükséges még fegyveres erővel is.

13 Az irat két sorból álló 4. pontját nem közöljük.

Ha közeledő oroszok küldöttségnek vagy képviselőknek mondják magukat (aminek nem mindig fehér zászlóval avagy igazolvánnyal kell történnie), akkor az illető tiszt átveszi őket és megfelelő őrizet mellett bekötött szemmel küldi el elöljáró ezredparancsnokságához.

Ez utóbbi erről a hadoszt.-parancsnokságnál azonnal jelentést tesz és telefonon kér utasítást arra nézve, hogy a képviselőket (kiküldötteket) hova vezettesse. Az erre kijelölt vezérkari- vagy kémtiszt tolmácsával azonnal a találkozási helyre indul, ahol a fent említett 623/Op. sz. hadoszt. parsági rendeletben közölt hads. főparsági rendelet irányelvei értelmében tárgyalni lehet.

A küldöttségekkel (képviselőkkel) jól és megfelelőleg kell bánni. Barátkozási jeleneteknek rendezése emellett tilos.

A tárgyalások befejezte után a küldöttségeket (képviselőket) a megfelelő biztonsági rendszabályok mellett árkaikba feltétlenül vissza kell bocsátani.

Ellenküldöttségeknek kiküldése tiltva van.

A tárgyalást csak az erre szolgálatilag jogosult személyeknek szabad vezetni. Más, különösen legénységi állományú személyeknek, mindenféle érintkezése (vagy annak csak megkísérlése is) minden körülmények között tilos.

Orosz küldöttségeknek (képviselőknek) mindenkori beérkezése telefonon ide azonnal jelentendő.

A két állás árkaiból való tárgyalás tiltva van és elvből elutasítandó.

Hadosztály parancsnok
szab[adságon]
Olvashatatlan aláírás.

HIL. Az első világháború iratai. M. kir. honvéd nehéz tábori tüzérezred. $\frac{337.}{\text{kt. } 1917}$ sz. 2862. csomó.
Eredeti tisztázat.

16

1917. április 22.

A M. KIR. 37. HONVÉD GYALOGHADOSZTÁLY MEGKÜLDI AZ ALÁJA RENDELT ALAKULATOKNAK A CS. ÉS KIR. 21. HADTEST PARANCSÁT, MELYBEN UTASÍTÁST AD A LEGÉNYSÉGNEK AZ OROSZOKKAL VALÓ ÉRINTKEZÉSÉVEL KAPCSOLATBAN

T i t k o s!

Sajátkezű felbontásra!

Op. Nr. 2716/1.

Kapcsán az Op. Nr. 2716. rendeletnek, az alábbiakban egy csapatjelentés, *titkos* használatra, tudomásra hozatik:

„11 h 45 de. Két tiszt beszélgetése. Először különböző magánügyekről beszélgettek, azután az 1. század parancsnoka, egy főhadnagy, beszélte, hogy az osztrákok nagyon nyugodtan viselkednek és egy lövést nem tesznek, az éj folyamán legfeljebb egy világító rakétát eresztenek fel. Az osztrákok azt mondják, hogy nekik a lövés meg van tiltva, ők a békét várják. — A másik feleli: Annál jobb, és kérdezi, hogy lehetséges, hogy az osztrákok a mieinkkel beszélhetnek?

Felelet: Ha nincs nekik dolguk, kijönnek fedezékeikből és mulatnak az osztrákokkal és egyet mást kicserélnek.

A főhadnagy kérdezi, hogy olvasta-e már a mai parancsot? Felelet, nem. Főhadnagy mondja: Én már olvastam, én ki vagyok választva a küldöttséghez jelölthelyettesnek".

Világos, hogy mily ki nem számítható károk származhatnak a legénységnek ily, többször eltiltott beszélgetéseiből. Ily módon lehetséges az is, hogy az ellenség így a legegyszerűbb módon tudomást szerezhet a szándékolt vállalatokról is.

Újólag figyelmeztetek tehát a kiadott parancsokra, amelyekkel nem hivatottak, nevezetesen legénységi állományú egyének érintkezése az ellenséggel betiltatott. Az ezen parancsot nem teljesítők ellen a *legszigorúbb* eszközökkel kell eljárni.

A fordítás hiteléül: *Lütgendorf s. k.* altb.

Olvashatatlan aláírás.

M. kir. 37. honvéd gyalog hadosztály parancsnokság
Op. 423/13. szám. *BIZALMAS!*
73., 74. gyalog, 37. tüzér dandár, 13., 14., 15., 18. ezred.
Borszék, 1917. április hó 25-én

Fenti telefon-beszélgetést és a hadtestparancsnok úr ehhez fűzött parancsát miheztartás végett kiadom.

Azok ellen, kik dacára az ismételten kiadott parancsoknak, az ellenséggel bármely módon érintkeznek, a hadtörvényszéki eljárást fogom folyamatba tétetni, éspedig nemcsak az illető tettes ellen, hanem annak szakasz- illetve alosztályparancsnoka ellen is.

Kiadatik cím szerint.

Olvashatatlan aláírás.

HIL. Az első világháború iratai. M. kir. trencséni 15. honvéd gyalogezred. $\frac{759.}{1917\ kt}$ sz. 395. csomó.
Korabeli fordítás.

17

1917. április 26. (13)

A 64. GYALOGOSHADOSZTÁLY KATONÁINAK BÉKEKÖTÉST KÖVETELŐ LEVELE GUCSKOV HADÜGYMINISZTERHEZ

Katona-kéréssel fordulunk Önhöz, miniszter úr, mint az új kormány miniszteréhez. Mi a 64. gyalogoshadosztály katonái vagyunk, hűek az ideiglenes kormánynak tett eskünkhöz, melyet az Ön, a hadügyminiszter parancsára tettünk. Mi katonák alázatos tisztelettel kérjük Önt és az Ön intézkedését, hogy minél hamarabb kössék meg a békét az úgynevezett ellenségeinkkel, mivel azok nekünk nem ellenségeink, hanem testvéreink a keresztben és az Úr igéjében. Ahogy mi már két éve és kilenc hónapja szenvedünk itt, úgy szenvednek a mi úgynevezett ellenségeink is. Ők nem is ellenségeink, hanem nekünk mit sem vétő testvéreink, nekünk semmivel sem tartoznak, ugyanúgy, mint mi sem nekik. És mi nem ölhetjük egymást, mivel ők, az osztrákok, minden nap üzenik lövészárkaikból a mi lövészárkainkba: „Orosz, ne lőjj, legyen béke!" És igaz is, béke kell. Ideje már, ideje miniszter úr. Mi itt elgyötörten ülünk a lövészárkokban, ezekben a piszkos és nedves fedezékekben, éhesen, fázva, cipő nélkül, lerongyolódva. A tetvek megesznek bennünket, kiújulnak betegségeink, melyeket korábban szedtünk össze a különböző frontokon, amelyek a háború első éveitől kezdve beleették magukat testünkbe és csontjainkba és most egy percnyi nyugtot sem hagynak. A betegség minden kis nyirkosságnál, minden időváltozásnál követeli a magáét. Nekünk pedig itt a lövészárkokban nincs menekvésünk ettől a gyötrő élettől, ettől a kényszerű tevékenységtől. A lövészárkokban, itt nálunk, sok kétszer, sőt háromszor sebesült ember van és mutathatnánk Önnek, miniszter úr, sok gázzal mérgezett embert is. Miniszter úr! Mi, szenvedő katonák kérjük Önt, élje bele magát a katonák helyzetébe és fordítson figyelmet a katonák szenvedéseire, erre a kínlódásra. Mi katonák itt a fronton a lövészárkokban szenvedünk. Otthon, Oroszországban feleségeink, gyermekeink, apáink, anyáink idős korukra éheznek és nélkülöznek és panaszos, könnyekkel teli leveleket írnak nekünk ide a frontra. Miért is sírnak? Azért, mert apáink — az öregek — nem tudják megszerezni a betevő falatot. Ők már idősek, a gyerekek még kicsik, a nők pedig nem tudják megművelni az otthonhagyott

földet, amely lassan elgazosodott, parlag lett és puszta, s így ők kenyér nélkül maradtak. Igen, miniszter úr! Bizonyára mindez ismeretes Ön előtt, ismeri mi az, ami az emberek életét megnehezíti. És minek kellett ez nekünk, ez a háború, minek nekünk a másé, amikor van nekünk is elég. Maga a Megváltó mondta: „Ne vedd el a te testvéredét. Ha neki nincs, inkább adj neki"! Miért kell akkor nekünk Jézus Krisztus szavai ellenére cselekednünk és ölnünk egymást? Miért kell emberi vérrel öntözni a földet, mikor minden embernek oly drága egy cseppnyi vér is. Választott küldötteink, akiket Önhöz küldünk, hogy az érdekünkben — szenvedő katonák érdekében — beszéljenek és védjék közös érdekeinket, bejelentették az Ön képviselőjének, aki 1917. április 12-én nálunk, a 64. hadosztálynál járt, hogy a mi 64. hadosztályunk a háborút a végső győzelemig kívánja folytatni. Ez azonban nem így van, képviselőink tévedtek. Mi, a 64. hadosztály katonái, nem kívánjuk tovább folytatni a háborút, hanem adjanak nekünk mihamarábbb békét, mert pusztul és betegeskedik a nép, egyre rosszabb idők jönnek, semmiből sincs elég, és mi úgy gondoljuk, hogy az egész fronton egyforma a katonák véleménye: békét mihamarább és más nem is kell. Minek nekünk védelmezni más hatalmak érdekeit, mint pl. Angliáét, Franciaországét? Csinálják úgy ahogy akarják, de nekünk nem kell semmiféle győzelem, és jobb addig, amíg minket kér az ellenség, hogy béküljünk, mint amikor majd nekünk kell őt kérni. Ideje már, ideje, miniszter úr, véget vetni ennek a véres ügynek, elég már feleségeink, apáink és anyáink kiömlött könnyeiből.

Legyen szíves, miniszter úr, figyelmet fordítani ránk.

AZ OROSZ HADSEREG KATONÁI

Революционное движение в России в апреля 1917 г. Апельский кризис. Документы и материалы. Под ред. Л. С. Гапоненко и др. М. 1958. стр. 497—498.

18

1917. május 1. (április 18.)

AZ IDEIGLENES KORMÁNY JEGYZÉKE A SZÖVETSÉGES HATALMAK KORMÁNYAIHOZ (A MILJUKOV-JEGYZÉK)

F. é. március 27-én az ideiglenes kormány közzétette a polgárokhoz intézett felhívását, amely magában foglalja a szabad Oroszország kormánya nézetének kifejtését a jelenlegi háború feladatait illetően[14]. A külügyminiszter megbízott, hogy közöljem önökkel az említett okmányt, és a következő megjegyzéseket fűzzem hozzá. Ellenségeink az utóbbi időben igyekeztek megzavarni a szövetségesek közötti kapcsolatokat, és e célból ostoba híreket terjesztettek, hogy Oroszország hajlandó különbékét kötni a központi monarchiákkal. A mellékelt okmány szövege mindennél jobban megcáfolja az ilyen híreszteléseket. Önök megállapíthatják belőle, hogy az ideiglenes kormány által kinyilatkoztatott általános tételek teljesen megfelelnek azoknak a magas eszméknek, amelyeket egészen a legutóbbi időkig a szövetséges országok sok kiváló államférfia állandóan kinyilatkoztatott, és amelyeket különösen világosan fejeztek ki új szövetségesünk, az Atlanti-óceánon túli nagy köztársaság elnökének a nyilatkozatai[15]. A régi rendszer kormánya természetesen

14 Az ideiglenes kormánynak a háború feladatairól szóló, április 9-én (március 27-én) kelt deklarációjában tagadta, hogy Oroszország idegen területek meghódítására törekszik, és szavakban elismerte a népek önrendelkezési jogát, ugyanakkor felhívta az orosz népet, hogy teljesítse a szövetségesekkel szemben vállalt kötelezettségeket. Az antant hatalmak azonban sokkal konkrétebb és határozottabb állásfoglalást követeltek az ideiglenes kormány külügyminiszterétől, Miljukovtól. Így született meg az itt közölt jegyzék, amelynek nyilvánosságra kerülésével lelepleződött az ideiglenes kormány imperialista háborús politikája. Az ezt követő tömegtiltakozások váltották ki a kormány áprilisi válságát. (A jegyzetet a Szovjetunió Története III/1. kötetéből vettük át.)

15 Az Amerikai Egyesült Államok elnökének 1917 márciusában és áprilisában tett nyilatkozatairól van szó, amelyekben demokratikus és békeszerető frázisokkal álcázta az amerikai imperializmus hódító céljait. (A jegyzetet a Szovjetunió Története III/1. kötetéből vettük át.)

nem volt abban a helyzetben, hogy magáévá tegye és ossza ezeket a nézeteket a háború felszabadító jellegére, a népek békés együttélését biztosító szilárd alapok megteremtésére, az elnyomott nemzetiségek önrendelkezési jogára stb. vonatkozólag. De a felszabadult Oroszország ma már olyan nyelven szólalhat meg, amelyet a modern emberiség élenjáró demokráciái megértenek, és siet hangjával szövetségeseinek hangját erősíteni. A felszabadult demokráciának ettől az új szellemétől áthatottan az ideiglenes kormány nyilatkozatai magától értetődően a legkisebb okot sem szolgáltathatják annak feltételezésére, hogy a végbement fordulat Oroszország szerepének meggyengülését vonta maga után a szövetségesek közös harcában. Éppen ellenkezőleg, az egész nép arra irányuló törekvése, hogy a világháborút a döntő győzelemig kell vívni, csak erősebbé vált minden egyes ember közös felelősségének tudatossá válása következtében. Ez a törekvés még hatékonyabb lett, mivel a mindenkit közelről érintő és soron levő feladatra összpontosul, a már hazánk területére is betört ellenség visszaverésére. Magától értetődik, amint ez kifejeződik a közölt okmányokban is, az ideiglenes kormány, megvédve hazánk jogait, teljes mértékben figyelembe veszi a szövetségesei irányában vállalt kötelezettségeket. Továbbra is teljesen áthatva attól a meggyőződéstől, hogy a jelenlegi háborút győzelmesen fejezi be, teljes egyetértésben szövetségeseivel, tökéletesen meg van győződve arról is, hogy az ezen háború által felvetett kérdéseket olyan szellemben fogják megoldani, amely szilárd alapot teremt a tartós békéhez, és hogy hasonló törekvésektől áthatott haladó demokráciák megtalálják az eszközöket és módokat azon garanciák és szankciók elérésére, amelyek szükségesek az új véres összeütközések megelőzésére a jövőben.

A Szovjetunió a Nagy Októberi Szocialista Forradalom, a polgárháború és az újjáépítés időszakában. (1917—1926) (Válogatott dokumentumok) III/1. kötet, Tankönyvkiadó, Budapest, 1961. 49—50. o.

19

1917. május 2.

A CS. ÉS KIR. 11. HADTEST PARANCSNOKSÁGA ARRA UTASÍTJA AZ 51. HONVÉD GYALOGHADOSZTÁLYT, HOGY JELENTSE AZOKNAK A NEVÉT, AKIK AZ OROSZ KATONÁKKAL BESZÉLGETÉST FOLYTATTAK

Jelentést kaptam, hogy katonáink elhagyták lövészárkaikat és beszélgetést folytattak az ellenséggel. Feltétlenül tudni akarom, kik voltak ezek az emberek, melyik századhoz tartoznak és miről tárgyaltak. Az ellenséggel való tárgyalást szigorúan megtiltom. Nyomozza ki, kik voltak ezek az emberek és jelentsen róluk haladéktalanul[16].

Olvashatatlan aláírás

[16] A teljes levél 2½ oldal terjedelmű. A publikált szakaszon kívüli rész más jellegű, ezért nem közöljük.

HIL. Az első világháború iratai. M. kir. 51. honvéd gyaloghadosztály. 124/56. sz. 3412/a. csomó, 125. fólió.
Eredeti tisztázat.
Fordítás németből.

20

1917. május 3.

AZ OROSZ KATONÁK FELHÍVÁSA A KÖZPONTI HATALMAK KATONÁIHOZ MÁJUS ELSEJE MEGÜNNEPLÉSÉRE, VILMOS CSÁSZÁR URALMÁNAK MEGDÖNTÉSÉRE ÉS A BÉKE MEGKÖTÉSÉRE

Katona-testvérek!

A jelenleg nálunk uralkodó közhangulatról írunk nektek. Megdöntöttük a Romanov dinasztiát és ezzel szabadok lettünk. Véleményünk a következő: csak a szövetségeseinkkel együtt vagyunk hajlandók békét kötni, vállvetve együtt harcolunk a végső győzelemig.

Katonák! Vilmos becsapott benneteket[17]!... Ne higgyétek, hogy Oroszországban nincs már több élelem. Még rendelkezünk a háború folytatásához szükséges három évre elegendő élelmiszerrel. Oroszországban csak a rend helyreállítására volt szükség. Ez megtörtént és mi harcolni fogunk családainkért a végső győzelemig. Katonák! Mi nem rátok, hanem Vilmos császárra és kormányotokra haragszunk. Vilmos le akarta győzni Oroszországot és az egész világot uralma alá akarta kényszeríteni. Vilmos azonban sohasem lesz a világ ura! Katonák! Ünnepeljetek a munka ünnepén, nem fogunk lőni rátok. Addig ne gyertek lövészárkainkba, míg békét nem kötünk. Ha megkötjük a békét, szívesen látunk benneteket. Nem haragszunk rátok, és ha megdöntitek Vilmos uralmát, beszélni fogunk a békéről. Nem szükséges, hogy bemutassátok nekünk Angliát, hiszen mi sem vagyunk butábbak, mint ti. Míg nálatok Vilmos uralkodik, addig semmi szín alatt sem kötjük meg a békét.

Minden órában, minden pillanatban várjuk a békét — de milyen békét?

HIL. Az első világháború iratai M. kir 51. honvéd gyaloghadosztály 123/54 sz. 207. fólió. 3412/a csomó.
Korabeli fordítás oroszból németre.
Fordítás németből.

21

1917. május 3.

OROSZ KATONÁK VENDGSÉGBE HÍVJÁK AZ OSZTRÁK—MAGYAR HADSEREG KATONÁIT, ÉS TÁJÉKOZTATÁST KÉRNEK TŐLÜK A BÉKE ÁLLÁSÁRÓL

Testvérek!

Kenyeret és cukrot küldünk át nektek. Viszonzásképpen rumot kérünk érte cserébe. Magunk szeretnénk ezeket átvinni hozzátok a lövészárokba, de attól tartunk, hogy lőni fogtok ránk és foglyul ejtetek minket. Ezért arra kérünk benneteket, legyetek ti a vendégeink! Mi nem lövünk rátok, s nem tartunk benneteket vissza. Kérünk benneteket, tájékoztassatok minket arról, mit tudtok a békéről? Mi óráról órára várjuk! Arra kérünk benneteket, ne lőjetek ránk, akkor mi sem fogunk rátok tüzelni. Esküdjetek meg a becsületetekre, hogy ha vendégségbe megyünk át hozzátok, nem nyúltok hozzánk. Feltétlenül válaszoljatok nekünk és kiáltsatok át, ha a választ elhelyeztétek.

BAJTÁRSAITOK, AZ OROSZ TESTVÉREK

HIL. Az első világháború iratai. M. kir. 51. honvéd gyaloghadosztály. 123/54. 298. fólió.3412/a csomó.
Korabeli fordítás oroszból németre.
Fordítás németből.

17 A következő három mondatot kihagytuk, mert értelmetlen. A hiba valószínűleg a német nyelv hiányos ismeretéből adódott.

1917. május 4.

A CS. ÉS KIR. 21. HADOSZTÁLY HÍRSZERZŐINEK TÁJÉKOZTATÓ JELENTÉSE AZ OROSZ HADSEREG KÜLÖNBÖZŐ ALAKULATAINAK HELYZETÉRŐL ÉS A TŐLÜK KIKÜLDÖTT KÖVETEKKEL LEFOLYTATOTT TÁRGYALÁSOKRÓL

Propagandatevékenység május 1-én:

Beszélgetés a 160. hadosztály 3 emberével. A csapatok a békére vágynak és növekszik az a felismerés, hogy Oroszországot Anglia kihasználja. A jelenlegi kormány átmeneti; demokratikus forradalmat várnak. Ha Anglia és Franciaország nem akar lemondani a hódításokról, akkor Oroszország különbékét köt.

A 22. türkmén lövészezred *Halicstól* délre azt közölte egy beszélgetés során a tolmácstiszttel, hogy a hadosztály tegnapelőtti tisztigyűlésén szavaztak a csapatok magatartásáról támadás esetén. 200 szavazattal 4 ellenében a következőket határozták: nem támadnak, csupán az állásokat tartják a békekötésig. A döntést továbbították a legfelsőbb hadvezetőséghez. Május 2-án délutánra összejövetelt beszéltek meg magasabb tisztek és küldöttek a cs. és kir. 3. számú hírszerző tiszttel. Este újból megjelent a küldött és elnézést kért amiatt, hogy másnap nem jöhet, mivel egész nap ülés lesz a hadosztálynál.

A tüzérdandár parancsnoka megígérte a részvételt a május 3-i megbeszélésen, úgyszintén számolni kell a hadosztályparancsnok megjelenésével is. Azt is közölte a követ, hogy néhány küldött visszajött Pétervárról. Anglia nem válaszolt a hódításról való lemondással kapcsolatban feltett kérdésre. A legfelsőbb orosz hadvezetőség támadási tervet terjesztett a bizottmány elé, amit állítólag egyhangúlag elutasítottak. A hadtápterületen nagyszámú angol ügynök fejt ki propagandatevékenységet. A várható német támadás az északi arcvonalon napibeszéd tárgya Pétervárott.

Lahovcénél a 47. hadosztály két ezredéből tisztek és legénység jelentek meg és közölték, hogy várják a közeli békét és Anglia nyomása nehezedik rájuk.

Jablonkánál a 4. hadosztály katonái jelentek meg. Közeli békekötésben reménykednek.

A déli hadsereg előtt a 3. amurontúli hadosztálytól tisztek és katonák jöttek ki az árkaikból és közölték, hogy a mai naptól kezdve beszüntetik az ellenségeskedéseket. Felszólítottuk őket, hogy küldjenek át parlamentereket. Az orosz tüzérség azután néhányszor odalőtt, mire az emberek saját tüzérségüket szidva visszavonultak árkaikba.

Lipót hadseregcsoport:

Siedliszcze környékén a 686. ezredből (172. hadosztály) egy parlamenter érkezett annak tisztázására, hogy visszaengedjük-e, mivel állítólag követek akarnak jönni. A követeket meghívtuk, őt megvendégeltük, majd visszaengedtük.

Skrobowa környékén az orosz árkokban piros és fehér zászlókat tűztek ki. Délután 60—100 orosz érkezett fehér zászlóval és 50 méterre az árkaik előtt kenyeret helyeztek el. Az ellenséges tüzérség visszatérésre kényszerítette őket.

A 175. hadosztálynál 2 levelet hoztak át, amelyekben többek között elmondják, hogy az ideiglenes kormány és a katonaküldöttek tanácsa testvéri jobbot nyújtott nekünk. „Nincsenek hódító céljaink, nincs szükségünk hadisarcra, valamennyi nép szabadságára van szükségünk! Akkor majd tartós béke lesz!"

Myssai csapatjelentés szerint parancsot adtak ki, hogy lőjenek minden mutatkozó németre. Mondják továbbá, hogy a hadtest törzsszálláshelyére ma érkeznek meg Pétervárról a küldöttek, és hogy a század-, ezred- és hadosztálykiküldötteket oda kell küldeni.

A *Wiszniew* tótól délre két különböző helyen emberek jelentek meg, akik elmondták, hogy az ideiglenes kormány Pétervárott megbukott és most a szociáldemokrata párt kormányoz, amely a közeli béke megvalósítására törekszik.

Widsytől 10 kilométernyire délre előzetes értesítés után egy tiszt és két közle-

gény (követek Pétervárról) érkezett ma hozzánk, hogy tárgyaljanak velünk. A követek elmondták, hogy a pétervári bizottmány megtiltotta nekik, hogy a német állásokba menjenek. A követek az őket fogadó német századosra kitűnő hatással voltak. Mivel a hírszerző tiszt csak este 6 órára tudott a tárgyalás helyére érkezni, ezért a megbeszélés időpontját másnap délelőtt 11 órára tűzték ki.

Az *ekau-kekkaui* úton egy ezredküldött jelent meg és felvilágosítást adott az április 29-i tüzérségi tűzről. Az esetet egy május 1-i küldöttértekezleten tisztázták.

Később a 2. lett ezred őrmestere jött át és közölte, hogy tüzérségi tűztilalmat rendeltek el. Az őrmester véleménye szerint az ideiglenes kormány rendelkezései a magasabb tiszteknél gyakran ellenkezést váltanak ki. Így például megtiltották a civil küldöttek számára, hogy az árkokba menjenek, bár erre engedélyük volt az ideiglenes kormánytól. Romm küldött a májusi ünnepségek miatt csak május 3-án érkezik meg, ezzel szemben a 3. lett ezred küldöttei holnap jönnek át tárgyalásra.

Katharinenhofi (Kekkautól délnyugatra) csapatjelentés: Az ezredparancsnok utasítására az ellenséggel folytatott minden tárgyalást jelenteni kell az ezredtörzshöz.

Nyugatra, a *mitau-rigai* úton, ahol ma tárgyalni kellett volna az 5. szibériai hadosztállyal, a következő feliratú táblát állították fel „Kérjük, hogy parlamenterek ne jöjjenek. Nem tárgyalunk. A megjelenőkre lövünk."

A hadtestparancsnok nevében:

Olvashatatlan aláírás.

HIL. Az első világháború iratai. M. kir. 37. honvéd gyaloghadosztály. Op. $\frac{506/11}{1917}$ sz. 206 fólió. 395. csomó.
Eredeti tisztázat.
Fordítás németből.

23

1917. május 5.

A „PRAVDA" KÖZLEMÉNYE MÁJUS ELSEJE MEGÜNNEPLÉSÉRŐL A FRONTON

Az arcvonalról jelentik: a katonák mindenütt részt vettek a május elsejei ünnepségeken. Az előretolt lövészárkokban vörös zászlókat tűztek ki. A németek ugyanígy feleltek. A frontszakaszok legnagyobb részén teljes a nyugalom. Egész napok telnek el egyetlen lövés nélkül

«Правда» № 38, 5 мая (22 апреля) 1917 г., стр. 4.

24

1917. május 9.

ALEKSZEJEV TÁBORNOK LEGFELSŐBB PARANCSNOK FELHÍVÁSA VALAMENNYI FRONT FŐPARANCSNOKÁHOZ, HOGY SZIGORÚ RENDSZABÁLYOKAT FOGANATOSÍTSANAK AZ ORSZÁGBAN LEVŐ FORRADALMI MOZGALOM ELFOJTÁSÁRA

Április 25-én a hadügyminisztertől táviratot kaptam, amely így kezdődik: „Az általános kormányválság valószínűleg elkerülhetetlen, mivel a Munkás- és Katonaküldöttek Tanácsának végrehajtó bizottsága a hatalom megszerzése és különösen a csapatok feletti rendelkezés kérdésében nagyon messzire ment." Amikor ezt Önökkel közlöm, hozzá kell tennem, hogy hazánk hamarosan egy olyan bitorló kor-

mány kezébe kerülhet, amelynek eszméi, kívánságai eléggé ismertek. Tevékenységük eredményeként a hadseregben megindult a teljes bomlás és ennek következtében a hadsereg támadásra nem alkalmas. Az általuk közzétett jelszavak miatt elvesztettük hitelünket szövetségeseink előtt. Még szégyenteljes feltételek mellett is hajlandók lennének békét kötni. Ez legyengítené, megalázná Oroszországot és kirekesztené a nagyhatalmak sorából. Oroszország földjével és fiaival fizet egész Európának. Elérkezett az a perc, amikor a hadsereg parancsnokai — akik felelősek a háború végső kimeneteléért, Oroszország területi épségéért és tekintélyéért — kötelesek tiszta lelkiismerettel, határozott választ adni a kérdésre: megváltoztatják-e az ideiglenes kormánynak adott szavukat és új esküt hajlandók tenni a hatalomra törekvő Munkás- és Katonaküldöttek Tanácsának? Tovább mennek-e a hadsereg bomlásának és a haza pusztulásának útján? Ha a parancsnokok nemmel válaszolnak, akkor sürgősen kollektív beadvánnyal kell fordulnunk az ideiglenes kormányhoz és követelni, hogy folytasson határozott politikát, kemény kézzel teremtsen rendet a haza megmentése érdekében.

Felhívással kell fordulnunk az orosz néphez, hogy támogassa törvényes kormányát, mert annak csak így lesz elég ereje a harchoz, a győzelem kivívásához. Csak az összefogás ad erőt. A fenti akciókban minden parancsnoknak — egészen hadosztályparancsnokig bezárólag — részt kell vennie. Az idő sürget, minden perc drága és a haza megmentése érdekében az első lépéseket a hadsereg elöljárói tegyék meg.

Sürgősen várom a körkérdést és a választ. Az akciók tervét akkor közlöm, ha mindenki kész feláldozni magát. Ezt követően a felhívásokat az aláírásokkal együtt nyilvánosságra hozom.

Alekszejev

Революционное движение в России в апреле 1917 г. Документы и материалы. М. 1958. стр. 324.

25

1917. május 17.

OSZMOV ZÁSZLÓS TUDÓSÍTÁSA A „PRAVDÁ"-NAK A ROMÁN FRONTON FOLYÓ FRONTBARÁTKOZÁSOKRÓL

Suceavai helyőrségi tanács-küldöttek végrehajtó bizottságához gyakran érkeznek katonák és tisztek a lövészárkokban levő egységektől és íme ők a következőket mesélik el a frontbarátkozásokról: húsvétkor teljes létszámú ezredek vendégeskedtek. Hol mi mentünk az osztrákokhoz, hol az osztrákok jöttek hozzánk. Ilyenkor még zene is volt és ittunk is. Az utóbbinak azonban nem volt leitatás jellege. Húsvét után a frontbarátkozás a közösen tartott gyűlések formájában élt tovább. Többek között megállapodtunk abban, hogy nem lövünk egymásra és nem vonulunk más helyre. Amikor az elöljáró parancsnokság az egyik lóról leszállított osztrák ulánus ezredet át akarta helyezni, megtagadták a parancsot és a helyükön maradtak. Elmondották azt is, hogy az osztrákok elégedetlenek a németekkel.

Oszmov zászlós

«Правда» № 48, 17 (4) мая 1917 г., стр. 4.

26.

1917. május 14.

A KÖZPONTI HATALMAK FELHÍVÁSA AZ OROSZ KATONÁKHOZ AZZAL A CÉLLAL, HOGY OROSZORSZÁGOT ELSZAKÍTSÁK SZÖVETSÉGESEITŐL ÉS MEGKÖSSÉK VELE A KÜLÖNBÉKÉT. AZ OROSZOK MEGJEGYZÉSEI A PROKLAMÁCIÓ NÉHÁNY ÁLLÍTÁSÁRA.[18]

Orosz katonák!

A központi hatalmak novemberben békeajánlatot tettek nektek.[a] Oroszország igen nyíltszívűen tárgyalásokba kívánt bocsátkozni, azonban az angol miniszterek — akik jobban félnek a békétől, mint mások, mivel népüknek megígérték a világ feletti uralmat, és ígéretüket most nem tudják teljesíteni — mindjárt kiáltozni kezdtek, hogy „a központi hatalmak hazudnak, nem akarnak békét és éhen halnak," ezért „ne merészeljetek velük tárgyalni."[b] Az oroszok engedtek a felhívásnak, és a háború tovább folytatódott. Azonban valami váratlan esemény történt: a cárt megfosztották Oroszországban a trónjától. Hogy szép volt-e ez, vagy gyűlöletes, megérdemelte-e, vagy nem? — nem a mi, hanem az orosz nép ügye. Családjával együtt most a Péter-Pál erődben él, és angol tisztek őrzik,[c] Oroszországot most új hivatalnokaitok kormányozzák, akik csak azt teszik, amit az angol követ parancsol nekik: folytatni fogják a háborút a végső győzelemig. Miközben a hadiszállítók megtöltik zsebeiket és örülnek a háború elhúzódásának, azalatt a katonák a lövészárkokban ülnek, mindennap szembenéznek a halállal, és állítólag a hazáért harcolnak! Kinek szolgáltok most? Ezideig bizonyára nem gondolkoztatok ezen a kérdésen úgy, ahogy kellett volna, holott a válasz igen egyszerű: az angoloknak szolgáltok![d] Azt teszitek, amit ők kérnek. Mindenütt megtalálhatók nálatok: az állami intézményekben — angolok; a bankokban — angolok; a gyárakban és üzemekben — angolok; a vasútnál és az aranybányákban — angolok. Mindenütt, mindenütt angolok. És ha majd hazatértek, és kormányotok a saját érdekeivel törődik, s Oroszországot a ti javatokra kívánja berendezni, akkor mindenütt angolok fognak nálatok ülni, akik az angolok „rendjét" és hasznát fogják képviselni. És ti ezért még jó bért is fizettek.

Ti megesküdtetek, hogy harcoltok a vallásért. Üldözzük talán a vallásotokat, vagy bármikor is üldöztük? Soha.[e] Megesküdtetek arra, hogy harcoltok a hazáért.[f] Szavatokat megtartottátok, földetek minden talpalatnyi helyét hősiesen védelmeztétek. Most már ne tőlünk védjétek meg a hazátokat, hiszen nem mi vagyunk az ellenségetek, mi a jobbunkat nyújtjuk nektek. Ezt jelentette ki külügyminiszterünk, gróf *Czernin*, és a császári kancellárnak nincs más óhaja, mint hogy békében és a régi barátságban éljen veletek.[g] Nem, gyerekek, azoktól őrizkedjetek, akik meg akarják szállni országotokat — az angoloktól. Sok millió rubelt kölcsönöztek Oroszországnak, aminek ellenértékeként 800 millió rubel színaranyat szállítottak ki,[h] és most úgy gazdálkodnak Oroszországban, mint a saját hazájukban. Ha nem hisztek nekünk, katonák, győződjetek meg róla. Ha a háború után hazatértek, minden adó — igen magas lesz, ötször magasabb, mint azelőtt — az angolok zsebébe fog vándorolni, és Oroszország, a nép, a munkások, az iskolák számára semmi sem marad.

Minél tovább tart a háború, annál inkább növekednek az államdósságok, annál nagyobb az angolok haszna!

Arról bizonyára egy szót sem hallottatok, hogy a központi hatalmak két ízben nyíltan és tiszta szívvel békét ajánlottak fel nektek. A béke az angolok számára még korai. Pusztulj el Oroszország, az angolok hasznára. Küldd el hű fiaidat a csatába, a biztos halálba! ingasd meg gazdasági helyzetedet, és akkor a háború után nálunk, angoloknál kell mindent megvásárolnod, amire szükséged lesz, s ötszörös árat fizetsz a szénért, gépekért stb. A kenyeret pedig olcsón fogod eladni nekünk, mivel rubelednek nincs értéke. Ilyen a jelenlegi helyzet! Nem adunk tanácsot nektek, ti jobban tudjátok, hogy mi hasznos számotokra! Fontoljátok azon-

[18] Az eredeti példányt május 11-én terjesztették fel a cs. és kir. 11. hadtesthez.

ban meg: a háború befejezése vagy folytatása Oroszországtól függ. Oroszországtól függ, hogy sokan elesnek-e még mindkettőnk részéről; hogy sokan meghalnak-e még hihetetlen szenvedések következtében; hogy sokan örökös, szerencsétlen nyomorékká válnak-e még; hogy sok orosz anya elveszíti-e még szeretett fiát; hogy sok orosz asszony válik-e özveggyé és sok gyermek árvává — az angolok dicsőségére és hasznára?

Az oroszok megjegyzései a proklamáció néhány állítására:[19]

a) Bajtársak! Le a császárokkal és lakájaikkal! Éljen a népek szabadsága és testvérisége! Éljen a szabad Ausztria! És azután megjön az óhajtott béke!

b) Jól tudtuk ezt.

c) Ez a mi ügyünk és igen sajnálatos, hogy nálatok jelenleg zsarnok ül a trónon. És ami a mi árunkat illeti, magunk őrizzük az angolok nélkül és nem engedjük szem elől.

d) Már réges-régen meghánytuk-vetettük, hogy korábban a németeknek szolgáltunk, most pedig önmagunknak.

e) Felesleges.

f) Igen!

g) Mikor lettetek ily emberbarátok? Ki rohant rá elsőként a kis Szerbiára? Ki zúzta szét a mártír Belgiumot? És a gázotok? Egyszóval: nem szabad benneteket nagylelkű ellenfélnek tekinteni.

h) Igen! Kaptunk az angoloktól pénzt és hadfelszerelést — az isten fizesse meg nekik.

i) Helyesen jegyeztétek meg, hogy súlyos hibák vannak nálunk, amelyeket orvosolnunk kell, de a ti békefeltételeitek nem felelnek meg nekünk. Magatoknak is el kell ismernetek, hogy szövetségeseink, frontbarátaink cserbenhagyása nem szép dolog. Nem szép és nem becsületes!

j) Jól tudjuk, hogy ezt kormányotok és császárotok írja nekünk. Régi, felesleges holmiként már rég félre kellett volna őket állítani. A katonákkal és a néppel gyorsan megkötjük a békét. Éljen a szabad nép!

Bajtársak!

El sem tudjátok képzelni, hogy mi a szent és gyönyörű béke! Mi meggyőződtünk róla! Milyen jó szabadon fellélegezni! Egy csapásra évszázadokat léptünk át. A haladás útjára léptünk, a szent szabadság által kísérve! Semmi bajunk sincs a néppel, mivel az uralkodók az okai a háborúnak. Le a császárokkal, akik zsarnokaink és vérszopóink! Használjátok ki a lehetőséget a gyűlölt iga lerázására! Nálunk nincs cár, rendőrség, csendőrség, szabadon fellélegeztünk. Nálunk nincs zsidó, lengyel, tatár, örmény; nálunk csak a szeretetben és a gyönyörű szabadságban egyesült, évszázados szolgaság alól felszabadult nép létezik!

Le a zsarnokokkal! Éljenek a szabad népek! Éljen az orosz, osztrák és német köztársaság!

Az értéktelen proklamációk helyett küldjetek inkább egy-két üveg rumot.

Nem félünk meghalni a szent ügyért, nem félünk harcolni a vérszopóitokkal. Tudjuk, hogy ti soraink megingatására törekedtek, továbbá arra, hogy proklamációitokkal meggyengítsétek szuronyaink erejét. Ez nem méltó a nagylelkű, becsületes ellenfélhez és hasznot sem hajt! Igen jól megismertünk titeket, nem kapjuk be az általatok kivetett horgot. Barátságosan nyújtjátok jobbotokat, azonban bal kezetekben kést tartotok. Jobb lenne nyíltan tartani, mint eldugva.

HIL. Az első világháború iratai. M. kir. 51. honvéd gyaloghadosztály. Szám nélkül. 316—317. fólió. 3412/a csomó.
Korabeli fordítás oroszból németre.
Fordítás németből.

[19] Az oroszok 10 pontból álló megjegyzése a felhívás baloldalán található. A szövegben jellel utaltak arra, hogy a megjegyzés az irat melyik részére vonatkozik. Az egyes megjegyzések betűvel való megjelölése tőlünk származik.

1917. május 15.

OROSZ RÖPLAP AZ OSZTRÁK—MAGYAR HADSEREG KATONÁIHOZ, AMELY FELVILÁGOSÍTANI IGYEKSZIK ŐKET A NÉMET SZÖVETSÉG VESZÉLYÉRŐL, TOVÁBBÁ FELSZÓLÍT A HÁBORÚ BEFEJEZÉSÉRE

Osztrák katonatestvérek!

Nem tudjuk, miért nem veszitek észre, hogy német ügynökök és kémek vesznek körül benneteket, akik előttetek hízelegnek és biztosítanak benneteket, hogy jót akarnak nektek. Tudjátok meg, hogy ez szemenszedett hazugság. Bajtársak és katonák! Ne higgyetek ezeknek az embereknek és provokátoroknak, akik becsapnak benneteket. Nemcsak titeket akarnak teljesen szétrombolni és szétdarabolni, hanem a mi erős és vitéz hadseregünket is. Ezek az ügynökök és provokátorok ezzel csak a háborút kívánják meghosszabbítani. Mi azonban már régóta tudjuk ezt, és még egyszer közöljük veletek, hogy mi kitartunk. Dicsőséges és hű tüzérségünk minden órában és időben őrködik. Őrszemeinkkel csak egy csetepatét kell elkezdeni, és valamennyi ütegünkből ezerszámra röpülnek az acéllövedékek. Tudnotok kell, hogy Oroszország még soha nem készült úgy fel háborúra, mint most. Bár voltak kisebb kellemetlenségek, azonban ezeket is az ügynökök idézték elő és csak addig, amíg katonáink nem részesültek kellő felvilágosításban. Az első összejövetelek alkalmával azt hitték, hogy ti mindig az igazat mondjátok. Vegyünk egy példát: a tegnapi két szökevény kijelentette, hogy nem azért jöttek, hogy hadifogságba kerüljenek, hanem ügynökként küldték őket. Egyikük a kihallgatás során kifejtette, hogy ezt a piszkos munkát és a provokációt nem tudja elviselni.

Testvérek, még egyszer biztosítunk benneteket afelől, hogy ezt a véres háborút be kell fejezni. Hogy hogyan? Mindenekelőtt az első okot kell megsemmisíteni: a körülöttetek folyó kémkedést és a német erőszakot. Igen jól tudjuk, hogy napról napra előkészületeket tesztek arra, hogy megtámadjatok minket, és hogy ebből hasznot kívántok húzni. De gondoljátok csak meg, katonatestvérek, ha csak a legkisebb gyanúja is felmerül annak, hogy támadni akartok, ez rátok nézve igen rosszul végződik. Egyet tudunk, mégpedig azt, hogy az orosz katona felbosszantása annyit jelent, mint a medvét felingerelni a barlangjában. Aki ezt megteszi, az ráfizet. Ezt vegyétek tudomásul és mondjátok el bajtársaitoknak, hogy az orosz katona mire készült fel. Ti nem akarjátok Németország vereségét, és ezért — az általános vélemény szerint — Ausztria is megsemmisül — habár ezt természetesen nem kívánjuk neki —, ha elsőszámú ellenségétől, Németországtól, nem tud elszakadni. Bár mi a közeli békét kívánjuk veletek, ti, osztrák katonák, nem akarjátok. Azt akarjátok, hogy vereséget szenvedjünk. Ez azonban nem következik be, bármilyen csapdát állítsanak is nekünk szövetségeseitek, a németek. És ti akkor nemcsak az országotokat, hanem császárságotokat is el fogjátok veszíteni. Azonkívül még azt kérdezzük tőletek, milyen lehet a a béke, amelyet mézeshordóként helyeztek elénk, azonban nincs más benne, mint kenőcs és szurok.[20]

Podraomov szociáldemokrata

HIL. Az első világháború iratai. M. kir. 51. honvéd gyaloghadosztály. Szám nélkül. 307. fólió. 3412/a csomó.
Korabeli fordítás oroszból németre.
Fordítás németből.

[20] A röplapot a III/300-as alakulattól hozták be, majd május 18-án az 51. gyaloghadosztály felterjesztette a cs. és kir. 11. hadtest parancsnokságának. Szerzője — az irat tartalmából ítélve — e „honvédő" mensevikek táborába tartozott.

1917. május 18. (5).

A XI. HADSEREG PARANCSNOKÁNAK, GUTOR ALTÁBORNAGYNAK JELENTÉSE A DÉLNYUGATI FRONT FŐPARACSNOKÁNAK, BRUSZILOV LOVASSÁGI TÁBORNOKNAK, A HADSEREGEN BELÜLI HÁBORÚELLENES HANGULAT LESZERELÉSÉRE TETT INTÉZKEDÉSEKRŐL

Az I. gárdahadtest parancsnoka a 2. gárdahadosztály parancsnokának jelentése alapján a következőket jelentette április 30-án a N°02035. sz. jelentésében:

„A gránátos ezred testőrgárdájának körletében április 25—26-a folyamán a németek és a mieink barátkoztak egymással. 29-én hasonló jelenségeket figyelhettünk meg a moszkvai ezred testőr-gárdájának körletében. A tisztek figyelmeztetései nem használtak. Tüzérségünk tüzelő ütegeihez gyalogos katonák csoportjai jöttek azzal a fenyegetéssel, hogy gránátokkal fogják elhallgattatni őket. A hadosztályparancsnok a ráhatás minden eszközét alkalmazta; mind a tisztekkel és a katonákkal való beszélgetést, mind az ezred és hadosztálybizottságokhoz intézett felhívást.

Ezzel egyidőben hasonló beszédeket tartottak az ezredparancsnokok és a tüzérdandár ideiglenes parancsnoka. Személyes benyomásaim, valamint az egységparancsnokok és a hadosztályparancsnok beszéde alapján arra a határozott véleményre jutottam, hogy a hadosztály gyalogos egységeiben a helyzet a legkomolyabb aggodalomra ad okot. A hadosztályparancsnok meggyőződését a következőkben foglalja össze:

1. Nem lehet arra számítani, hogy a hadosztály bármilyen aktív harcfeladatot végrehajtson. Van alapja annak a feltételezésnek is, hogy az ezredek még másik arcvonalszakaszra sem hajlandók menni.

2. Majdnem valószínűséggel lehet mondani, hogy a közeljövőben (május 8-a körül) a finnországi testőrezred nem vonul ki állásaiba, (mivel személyi állománya meggyengült; 1222 fő skorbutban megbetegedett). Szükséges az ezred azonnali feltöltése, vagy arcvonalszakaszának csökkentése.

3. A „békét bármi áron" gondolat dominál a hadosztálynál és a frontbarátkozások elleni harc semmiféle eredménnyel nem kecsegtet. A tüzérség tüzelése fegyveres összetüzéseket vált ki a gyalogság és a tüzérség között. A parancsnokok kezében semmiféle reális eszköz sincs, hogy engedelmességre kényszerítsék az embereket. Napról napra egyre nehezebb valamilyen munkát vagy foglalkozást végrehajtani.

A gránátosezred testőrgárdájában az ezredbizottság az egyik tiszt befolyására megengedhetetlen elveket vall. Bevezeti a „Katona és Munkásküldöttek Tanácsának hírei" alapján a „katonák egyenlő jogait" és a bolsevikok felhívásait terjeszti. A hadosztálybizottságot megszüntették.

A fegyelem napról napra lazul, a helyzet igen feszült, és minden nap várható az elégedetlenség kirobbanása.

Ilyen körülmények között a késlekedés végzetes lehet és még rosszabb lenne valamiféle illúziókban hinni. Az, ami ennél a hadosztálynál történik, kétségtelenül mindenütt végbemegy, ha még nem rosszabbul. A kormánynak tudni kell az igazságot a hadseregről és határozatot kell hoznia, míg nem késő. Rosszabb lesz ha ez a határozat alulról jön. Ha van még a katonák előtt tekintélynek számító „hang", akkor ez szólaljon meg, egy napot sem vesztegetve.

Az I.hadosztálynál, az ideiglenes kinevezett hadosztályparancsnok jelentése alapján a helyzet még nem olyan kiélezett, mint a 2. hadosztálynál, azonban az általános hangulat teljesen megegyezik a 2. hadosztály hangulatával.

Kötelességemnek tartom, hogy jelentsek Önnek a hadtest hadosztályainak jelenlegi helyzetéről. Kétségtelen, hogy az összes parancsnokok, akik felismerték a helyzet fenyegető voltát, minden eszközt foganatosítani fognak, hogy egységeinket megmentsék a teljes szétesléstől. Szem előtt kell tartani azonban azt, hogy még egy bajjal kell megküzdeni, mégpedig az élelmiszerek hiányával, ami mindig különösen érzékenyen érinti és felbőszíti a katonákat.

Számolni lehet azzal is, hogy a kérés teljesítése elmarad. A hadtest parancsnoka mégis szükségesnek tartja kijelenteni, hogy a hadtestnek bizonyos időre való tartalékba helyezése, az élelmiszerellátás megjavítása és a 2. hadosztály megerősítése, valamint a hadsereg tartalékezredeiből küldött pótlás megkönnyítené az egységek rossz hangulata ellen folytatott harcot.

A felsoroltak alapján jelentem, a rend megteremtése érdekében, az alábbi intézkedések végrehajtását javaslom:

1. A frontbarátkozások megakadályozására, mivel a tisztek figyelmeztetése nem elég hatásos, javaslom mind a saját, mind pedig a szomszédos hadosztályok tüzérségének felhasználását.

2. A fegyelem megszilárdítása érdekében javaslom a fegyelmi bíróságok gyors megszervezését a katonai hatóság 1917/N° 213. sz. parancsa alapján.

3. Az ezredbizottság helytelen tevékenységéről és arról, hogy megakadályozták a hadosztály-bizottság összeülését, tájékoztatva lett a hadsereg bizottság, hogy tegyen meg minden tőle függő intézkedést. A hadtestparancsnok javaslatát a hadtestnek tartalékba való helyezéséről, elfogadhatatlannak tartom. Felváltásukra nem áll más erő rendelkezésre és közismert, hogy mindenki tartalékba kívánkozik. Másrészt a hadtestnek tartalékba való helyezése nem valószínű, hogy megváltoztatja a háborúval kapcsolatos hangulatot, mivel ezt más hadosztályoknál is megfigyelhettük. Továbbá a gárdahadtesteknél a szolgálat nem nehezebb, mint másutt: az ezredek fele van az állásokban, fele pedig pihen.

4. Intézkedni kell az élelmezés megjavítására. Zöldség és más termékeket kell beszerezni a szövetkezeti gazdálkodási keret terhére.

5. Javaslom a gárdahadtest bizottságának, hogy újra küldjön deputációt Petrográdra, amely követelné a személyi állomány kiegészítésének végrehajtását.

6. A finnországi ezred testőrgárdájának feltöltésére, mivel a leggyengébb összetételű, már megtettük a szükséges intézkedéseket. Úgyszintén elhatároztuk a tartalék hadsereg zászlóaljaiból a Pavlov ezred testőrgárdájának feltöltését, másodsorban a gránátosokét, állásukból való leváltás után.

7. A skorbut megbetegedések csökkentése és a frontbarátkozások megakadályozása céljából az állásokban a munkákat nem éjjel, hanem nappal kell végezni.

8. Mivel az élelmiszer utánpótlásban mutatkozó hiányosságok erősen érződtek a katonák ellátásában — és ez szintén erősen hat a hangulatra — kérem: a) az élelmiszer utánpótlás megjavítását, b) a húsadag 1/4 fontra való felemelését és a bőjtös napok számának csökkentését.

Aláírások:

Gutor altábornagy
Gerua vezérőrnagy, törzsfőnök...
Bagramov vezérőrnagy, ügyeletes tábornok

Революционное движение в России в апреле 1917 г. Документы и материалы. М. 1958. стр. 563—564.

29

1917. május 19.

A 8. BAJOR TARTALÉKHADOSZTÁLY MEGKÜLDI A M. KIR. 16. HONVÉD GYALOGDANDÁR SZÁMÁRA A LITZMANN;HADSEREGCSOPORT INTÉZKEDÉSI UTASÍTÁSAIT AZ OROSZ ALAKULATOKNAK TETT FEGYVERSZÜNETI AJÁNLATOT KÖVETŐ VÁRHATÓ TÁRGYALÁSOK VITELÉRE

A hadseregparancsnokság op. 2448/III. számú távirata: függelék az op. 2349/IV—A. Gruppe I a 4290 op. számhoz.

Idejében intézkedni kell, hogy az orosz hadosztályoknak tett fegyverszüneti ajánlatunk esetleges hatását megfelelően ki lehessen használni. Számolni kell azzal, hogy felszólításunknak megfelelően teljhatalmú követeket küldenek hozzánk a fegyverszünet megkötésére; orosz küldöttségek jönnek hozzánk, vagy megállapodás jön létre a fronton történő tárgyalásokra. Eljárásunk fő célja az orosz front meggyőzése arról, hogy a fegyverszüneti- és békeszándékaink *komolyak*, és tárgyalásainkkal nem akarjuk az orosz hadsereget szétzülleszteni. E célt minden részvevőnek elő kell mozdítania biztos és határozott fellépésével.

Minden esetben *meghatározott egyességre* kell törekedni. Tudjuk, hogy az angol és francia tisztek befolyása alatt álló magasabb orosz tisztek általában a háborús terveket kívánják fenntartani. Ezért elképzelhető, hogy nem jelennek meg legközelebb azok a tárgyaló felek, akik meghatalmazást kaptak egy hivatalos, *általános* fegyverszünet megkötésére. Az ellenben lehetséges, hogy az orosz front egyes részein (hadosztályoknál, hadtesteknél) a parancsnokok a fronthangulat és a bizottságok nyomására készek az arcvonalukon a fegyverszünet megkötésére. E célra minden hadtest- és hadosztályparancsnokságon teljhatalmú, magasabb rendfokozatú tiszteket kell készenlétben tartani, hogy adott esetben mindjárt megkezdődhessenek a tárgyalások. A fegyverszüneti tárgyalások vezérfonalául az a tervezet és írás szolgál, amelyet nyomtatás után holnap reggel futár hord szét. Az említett írásban a cím és a szöveg egy szakasza üres, hogy mindkettőt szükséglet szerint (a hadtest, illetőleg a hadosztály szavai alapján) ki lehessen egészíteni és tölteni. Az iratot a parancsnok és a vezérkari főnök írja alá.

Az érkező tervezet alapján felhatalmazást kapnak a hadtest-, illetőleg hadosztályparancsnokok arra, hogy arcvonalukon a velük szemben álló orosz hadtestekkel, illetőleg hadosztályokkal megkössék a *fegyverszünetet*. Orosz hadtestekkel folytatott tárgyalásoknál a hadtestparancsnok és a vezérkari főnök, orosz hadosztálynál pedig a hadosztályparancsnok és a vezérkari főnök ír alá. A tárgyalások kezdetét és befejezését azonnal jelenteni kell a hadseregparancsnokságnak. Jelentéseket a hadseregcsoportokon keresztül kell felterjeszteni.

Litzmann hadseregcsoport

HIL. Az első világháború iratai. M. kir. 16. honvéd gyalogdandár. Op. 519/21. sz. 2200. csomó. Korabeli másolat.
Fordítás németből.

30

1917. május 19.

A M. KIR. 2. HONVÉD HUSZÁREZRED FELTERJESZTI A M. KIR. 11. HONVÉD LOVASHADOSZTÁLY PARANCSNOKSÁGÁNAK A PARLAMENTERKÉNT AZ OROSZ ÁLLÁSOKBA KÜLDÖTT LÉVAY FERENC FŐHADNAGY JELENTÉSÉT AZ OTT TAPASZTALTAKRÓL

Jelentem, hogy szóbeli parancsra, mint parlamenter két huszárral az orosz állásokat de. 11 h-kor a drótakadályig megközelítettem. Az orosz megszálló csapathoz, amely közben a mellvédeken állott, intézett felszólításomra egy hadnagy szakaszparancsnok jött előre, ki a meghatalmazásomra egyáltalán nem reagálva kijelentette, hogy ő a levelet át nem veheti. Erre én egy németül tudó tisztet kértem, aki átveheti majd a levelet is. A hadnagy egy küldöncöt menesztett a zászlóaljparancsnoksághoz a segédtisztért. Közben kijött a századparancsnok, egy főhadnagy aki szintén nem volt hajlandó átvenni a levelet, de azt mondta, hogy bennünket bekötött szemmel be fog vezetni a zászlóaljparancsnoksághoz. Bár én ez ellen tiltakoztam, ő kijelentette, hogy nem lesz bántódásunk, de ezt meg kell tennie. Szemünket erre bekötötték, de udvariasan, hogy egész jól láthattunk. A zászlóaljparancsnokságnál egy törzsszázados fogadott, amint megállapítottam a 256. ezr.-ből való volt, és az 5. zászlóalj (?) parancsnokaként szerepelt. Nagyon hidegen fogadott, a kísérő századparancsnokot szigorúan megdorgálta, hivatkozva a szigorú parancsra, hogy parlamentereket fogadni nem szabad. A főhadnagy a parancs nem tudásával védekezett. Egyébként a törzsszázados kijelentette, hogy ő az iratot át nem veheti, az ezredparancsnokság is azt felelte kérdezősködésre, hogy majd a h. o. parságtól fogja megkérdezni, mi történjen velünk. A válasz várása közben a zlj. parságnál összegyűlt tisztek a békéről kezdtek beszélgetni, de a törzsszázados szigorú tekintetére elhallgattak. A legénység azonban szakadatlanul tolongva be a fedezékbe, a tisztekkel nem törődve, meglehetősen agitátor hangon magyarázta, hogy Károly király és Vilmos császár detronizálásával a háború azonnal véget érne, s együtt harcolnánk a szabadságért. Ők most is felajánlották a területátengedés és pénzkárpótlás nélküli békét, de Vilmos császár nem fogadta el. Ezt, valamint, hogy ellenünk semmiféle támadást nem akarnak, állandóan hallottam hangsúlyozni. Közben megjött a h. o. parság válasza, hogy ha át akarjuk adni a levelet, autót fog értünk küldeni, de nem enged vissza, különben vigyük vissza a levelet. Erre én kértem, hogy a zlj.-parnok hadd vehesse át, mire megengedték ezt, de kérdezték, mi van benne. A levél tartalmáról tudomásom nem lévén, nem tudtam felvilágosítást adni, de biztosítottam őket, hogy nem pokolgép. A h. o.-parnok még arra is kérte a törzsszázadost, hogy kapacitáljon bennünket, hogy maradjunk önként ott fogságban. Tagadó válaszomra gyengén bekötött szemmel mintegy 15 tiszt kíséretében hangos „éljen a béke" kiáltások közt visszatértem a az állásaink elé, hol elereszttettek. — Az ellenség állása kezdetleges, egyáltalán nem dolgoznak, csoportokban újságokat olvasnak s a „germans[z]ki, kapitalis[z]ti" szavak sűrűn hangzottak...[21]

Lévay Ferenc fhdgy.

HIL. Az első világháború iratai. M. kir. 11. honvéd lovashadosztály. Na 163. sz. 1725 csomó. Eredeti tisztázat.

[21] A jelentés utolsó mondatát elhagytuk.

31

1917. május 22. (9)

OROSZ KATONÁK LEVELE AZ OSZTRÁK—MAGYAR HADSEREG TISZTJEIHEZ ÉS KATONÁIHOZ, AMELYBEN RUMOT KÉRNEK, ÉS ARRA TESZNEK JAVASLATOT, HOGY KÖLCSÖNÖSEN SZÜNTESSÉK BE A TÜZELÉST

Üdvözlet!

Osztrák tisztek és katonák!

Kérünk benneteket, hogy amennyiben lehetséges, küldjetek nekünk rumot vagy konyakot, és mi ezt meg fogjuk hálálni, amivel módunkban áll, vagy inkább, ahogy ez nektek kívánatos. Különben megfizethetjük, de csak orosz, vagy román pénzzel. Hacsak lehetséges, küldjetek és helyezzétek az asztalra, és írjatok egy levelet is, hogy mit hozzunk érte. Azonkívül azt is értesítésetekre adjuk, hogy ha ti nem fogtok lőni és nyugodtan fogtok maradni, akkor mi is hajlandók vagyunk arra, hogy ne lőjünk, egymást ne zavarjuk, és hogy hiába ne ontsuk a vért.

Választ várunk.

HIL. Az első világháború iratai. M. kir. 16. honvéd gyalogdandár. Op. 523. sz. 2200. csomó. Korabeli fordítás magyarra.

32

1917. május 24.

A M. KIR. 301. HONVÉD GYALOGEZRED FELTERJESZTI A M. KIR. 51. HONVÉD GYALOGHADOSZTÁLY PARANCSNOKSÁGÁNAK AZ OSZTRÁK—MAGYAR HADSEREG KATONÁIHOZ INTÉZETT OROSZ RÖPLAPOT, MELYBEN ARRA SZÓLÍTJÁK FEL ŐKET, HOGY HOZZÁJUK HASONLÓAN DÖNTSÉK MEG ŐK IS ELNYOMÓIK URALMÁT

145/22. sz.

Tisztjeiteknek ne adjátok oda elolvasni ezeket a proklamációkat, mert ők a béke gyilkosai.

Osztrák hadsereg katonái!

Miért akartok bennünket, oroszokat, félrevezetni?
Miért ijesztgettek bennünket proklamációitokban az angolokkal?

Válaszolunk a kérdésre.

Mert rabszolgái vagytok a békeellenes Németországnak és még inkább vagytok rabszolgái Vilmos császárnak! Miért tartotok minket butáknak, és miért akartok meggyőzni bennünket arról, hogy az angolok minden rossz okozói?

Még az amerikaiakat is elkeserítette a német kormány magatartása. Az amerikai szabad nép érdekei azonosak voltak a tiétekével és a miénkkel. Ők is elismerik, hogy Európa központi hatalmai a szabad népek és egyúttal a béke legfőbb ellenségei.

Buta osztrákok!

Még mindig hisztek tisztjeiteknek és tábornokaitoknak királyukkal az élen! Ismerjük értéküket! Vilmos követői! Jobban féltek a németektől a hátatok mögött, mint tőlünk a fronton.

Nevetséges, de így van!!!?

Biztosítunk benneteket, fáradozni fogunk azon, hogy leszámoljunk a (cári) családdal, és nem leszünk rabszolgái egy német kormánynak. A (cári) család most a Péter-Pál erőd börtönében ül. Újságaitok előszeretettel írnak Oroszország belső

nyugtalanságairól. Milyen forradalom zajlik le e nélkül? Nálunk, Oroszországban, minden a rendes mederbe jut.

Szabadok vagyunk és pártunk polgárai,
ti pedig a németek rabszolgái.
Fel sem tudjátok fogni, hogy a németek az éhség miatt a béke után epednek!
Üdv neked, te szabad nép!
Le az elöljárókkal, akik Vilmos füttyére táncolnak!
Halál a béke elárulóira!
Kíséreljetek meg fegyveres felkelést gyűlölt elöljáróitok ellen!
Vágjatok le két-három ilyen fickót, a többi már könnyen megy!
Értesítsetek bennünket erről, és mi segítségetekre sietünk, hogy megszabadítsunk benneteket az örökös rabságtól.
Osztrákok, ne legyetek buták!
Mi szeretünk benneteket!
Ha ezt teljesítitek, akkor szilárd békét köthetünk.
Ezt az orosz köztársaság sok katonájának kívánságára írtuk.
Aláírta a tanácskozó testület.
Munkára, elvtársak!

Még a következőket fűzzük hozzá: a hadifogságunkban levő katonáitok bolondoknak neveznek benneteket, amiért még mindig harcoltok ellenünk.[22]

HIL. Az első világháború iratai. M. kir. 51. honvéd gyaloghadosztály. Szám nélkül. 305. fólió. 3412/a csomó.
Korabeli fordítás csehből németre.
Fordítás németből.

33

1917. május 29. (16)

A DONI HADSEREG TERÜLETÉHEZ TARTOZÓ CSERTKOVO HELYŐRSÉG KATONÁINAK ÉS TISZTJEINEK A FRONTBARÁTKOZÁSOK TÁMOGATÁSÁRÓL HOZOTT HATÁROZATA

A csertkovoi katonák és tisztek a Caricinból és Asztrahányból érkező menetszázadok közös gyűlésén 1917. április 27-én megtárgyalva az osztrák—német és a mi katonáink barátkozását a fronton, a következő határozatot hozták:

A frontbarátkozás egyik módja a mielőbbi békekötésnek, ezért üdvözöljük ezt a közeledést. Ebben olyan hatásos eszközt látunk, mely képes a burzsoá kormányt a béke megkötésére kényszeríteni.

Mi azonban csak a szervezett frontbarátkozást üdvözöljük, amely képes forradalmasítani az egész osztrák—német hadsereget. Birtokunkban vannak azonban olyan adatok, amelyek azt bizonyítják, hogy a barátkozások nem mindig érik el céljukat, nem segítik eléggé az osztrák—német katonákat a szabadság felismerésében.

Az a véleményünk, hogy a frontbarátkozás programjába be kell venni a békéről szóló időszerű kérdések megvilágítását. Ezért felhívjuk a katona és tiszt elvtársakat, hogy komolyabban foglalkozzanak ezzel a kérdéssel, mint eddig.

A gyűlés titkára: *Levenzon* közlegény.

«Правда» № 58, 29 (16) мая 1917 г. стр. 4.

Közlik: *Bőhm Jakab,*
Gazsi József,
Józsa Antal,
Kun József.

[22] Az eredeti proklamációt a 301. honvéd gyalogezred 1917. május 24-én terjesztette fel az 51. honvéd gyaloghadosztálynak. A röplap néhány nappal korábban keletkezhetett.

BIBLIOGRÁFIA

A NAGY OKTÓBERI SZOCIALISTA FORRADALOM ÉS AZ OROSZORSZÁGI POLGÁRHÁBORÚ

(Az 1945—1966. években Magyarországon megjelent irodalom ajánlott bibliográfiája.)

A BIBLIOGRÁFIA BEOSZTÁSA

Bibliográfiák

Források, dokumentumok, egykorú irodalom

Emlékiratok, életrajzok

A forradalom útja Oroszországban

Összefoglaló munkák

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom

A forradalom előkészítése és győzelme

A szovjet állam külpolitikája

Az oroszországi magyar hadifoglyok története

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom és Magyarország

Összefoglaló munkák

Egykorú irodalmi dokumentumok

Az OK(b)P Magyar Csoportjának megalakulása és szerepe a MKP megalakulásában

Tanulmányok az 1917. évi februári és októberi forradalom magyarországi hatásáról. A magyar forradalmi erők fejlődése 1917—1919-ben

A polgárháború és a szovjetellenes intervenció időszaka

A Vörös Hadsereg megteremtése. A szovjet hadművészet a polgárháborúban

A polgárháború hadműveletei és az intervenció története

Internacionalisták harca a szovjethatalomért

Magyar internacionalisták

Visszaemlékezések, életrajzok

Magyar internacionalisták kitüntetései, emlékei

BIBLIOGRÁFIÁK

Becsky Andor: Szamuely Tibor tábori újságai. — Magyar Könyvszemle, 1966. 1. sz. 50—54. p.

Terbe Lajos: Szibériai magyar lapok 1915—1921. Bibliográfia az omszki Forradalom és Vörös Újság részletes ismertetésével. [Bp. OSzK, 1960.] 258—284. p. (Klny. az Országos Széchenyi Könyvtár Évkönyve 1958.)

Terbe Lajos: A Szovjetunió európai részében megjelent magyar lapok 1917—1921. Bibliográfia és sajtótörténeti vázlat. (Az Országos Széchenyi Könyvtár Évkönyve, 1959.) Bp. Kossuth ny. 1961. 241—259. p.

Terbe Lajos: Oroszországban, illetve a Szovjetunióban megjelent magyar nyelvű lapok 1915—1921. Kiegészítések és pótlások két korábbi dolgozatunkhoz. (Az Országos Széchenyi Könyvtár Évkönyve, 1963—1964.) Bp. Egyetemi ny. 1966. 286—298 p.

(Kovalcsik József): Válogatott bibliográfia. (A Szovjetunió a Nagy Októberi Szocialista Forradalom, a polgárháború és az újjáépítés időszakában (1917—1926.) Válogatott dokumentumok. (Olvasókönyv a Szovjetunió története tanulmányozásához. III/1. köt. Bp. Tankönyvk. 1961.) 646—651. p.

Mitru Ibolya: Hősi harcok emlékei. Ajánló bibliográfia a magyar munkásmozgalom történetéhez. Bp. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1962. 144 p.

FORRÁSOK, DOKUMENTUMOK, EGYKORÚ IRODALOM

A Szovjetunió Kommunista Pártja kongresszusának, konferenciáinak és központi bizottsági plénumainak határozatai 1. r. 1898—1924. Bp. Szikra, 1954. 972 p.

Dzerzsinszkij, Feliksz Edmundovics: Válogatott cikkek és beszédek. 1908—1926. Bp. Szikra, 1951. 390 p.

Frunze, M[ihail] V[aszil'evics]: Lenin [Vladimir Il'ics] és a Vörös Hadsereg. — HK, 1958. 1—2. sz. 3—24. p.

Frunze, M[ihail] V[aszil'evics]: Válogatott művei. 1—2. köt. Bp. HM. Vkf. 1950.

Frunze, Mihail Vaszil'evics: Válogatott művei. 1—2. köt. (Ford. Auer Kálmán.) Bp. Zrínyi K. 1959.

Kirov, Sz[ergej] M[ironovics]: Válogatott beszédek. 1912—1934. Bp. Szikra, 1951. 339 p.

Lenin, Vladimir Il'ics: Művei 26—36. köt. Bp. Szikra—Kossuth, 1952—1958.

Lenin. [Vladimir Il'ics]: A proletárforradalom katonai programja. (Voennaja programma proletarszkoj revoljucii.) Bp. Szikra, 1952. 23 p.

Lenin, Vladimir Il'ics: A háborúról, a hadseregről és a hadtudományról. (O vojne, armii i voennoj nauke.) 1—2. köt. Bp. Zrínyi K. 1958.
(A hadművészet klasszikusai.)

Lenin, Vladimir Il'ics: Katonai levelezés. (1917—1920.) Bp. Zrínyi K. 1959. 431 p.

Lenin, [Vlagyimir Il'ics] — *Sztálin,* [Joszif Viszszarionovics]: Az Októberi Forradalomról. [Ob Oktjabr'szkoj Revoljucii.] Gyűjtemény Lenin és Sztálin műveiből. Bp. Szikra, 1949. 299 p.

Sztálin, Ioszif Viszszarionovics: Művei 3—9. köt. Bp. Szikra, 1950—1952.

Szverdlov, Ja[kov] M[ihajlovics]: Válogatott cikkek és beszédek. 1917—1919. Bp. Szikra, 1950. 224 p.

Vorosilov, Kliment Efremovics: Cikkek és beszédek. Bp. Szikra, 1954. 800 p.

Emlékiratok, életrajzok

Ordzsonikidze, Zina: Egy bolsevik útja. Grigorij Konsztantinovics Ordzsonikidze élete. Bp. Szikra, 1950. 384 p.

(Budennij) Bugyonnij, Szemen Mihajlovics: A megtett út. Önéletírás. 1. köt. (Projdennüj put'. Ford. Apostol András.) Bp. Zrínyi K. 1959. 441 p. 1 t.

Reed, John: Tíz nap, amely megrengette a világot. (Ten days that shook the world. Bev. Vladimir Il'ics Lenin. Ford. Nyilas Vera.) Bp. Kossuth K. 1957. 285 p.

Krupszkaja, Nadezsda Konsztantinovna: Visszaemlékezések Leninre. Bp. Kossuth K. 1959. 491 p.

[Vladimir Il'ics] Lenin, Henri Barbusse, H. G. Wells, Emil Ludwig, Makszim Gorkij, Romain Rolland írásai. Szerk. Erdős Magda. Bev. Kende István. Bp. Magyar Helikon, 1959. 149 p.

Zetkin, Clara: Visszaemlékezések Leninre. Bp. Kossuth K. 1957. 119 p.

Vlagyimir Iljics Lenin. Rövid életrajz. Bp. Szikra, 1955. 309 p.

Berezov, P.: Frunze élete. (Mihail Vaszil'evics Frunze. Ford. Nánási György.) Bp. Szikra, 1950. 134 p.

Gil, Sz. K.: Hat esztendő Lenin mellett. Lenin sofőrjének visszaemlékezései. Bp. Kossuth K. 1957. 147 p.

A FORRADALOM ÚTJA OROSZORSZÁGBAN

Összefoglaló munkák

A Szovjetunió Kommunista Pártjának története. (Isztorija Kommuniszticseszkoj partii Szovetszkogo Szojuza.) Bp. Kossuth K. 1959. 925 p.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának története. (Isztorija Kommuniszticseszkoj partii Szovetszkogo Szojuza.) [Írta:] (B. N. Ponomarev, V. M. Hvosztov stb.) Bp. Kiev, Kossuth—Goszpolitizdat, 1964. 815 p.

A Bolsevikok Pártja az Októberi Szocialista Forradalom előkészítése és véghezvitele időszakában. (1917. április — 1918.) (Partija bol'sevikov v period podgotovki i provedenija Velikoj Oktjabr'szkoj Szocialiszticseszkoj Revoljucii. Ford. Lovas György.) Segédanyag a SzK(b)P története tanulmányozásához. Bp. Szikra, 1951. 183 p.

A Bolsevikok Pártja a külföldi katonai beavatkozás és a polgárháború időszakában. (1918—1920.) (Partija bol'sevikov v period inosztrannoj intervencii i grazsdanszkoj vojnü. Ford. Kerek Ernő.) Segédanyag a SzK(b)P története tanulmányozásához. Bp. Szikra, 1951. 143 p.

Sztepanov, M. [P.]: A Bolsevik Párt, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmének szervezője. (Partija bol'sevikov — organizator pobedü Velikoj Oktjabr'szkoj Szocialiszticseszkoj Revoljucii. Ford. Mádi János.) Bp. Szikra, 1953. 287 p.

Kovács István: Az első szovjet alkotmányról. Bp. Akad. K. 1958. 493—511 p.
(Klny. Magyar Tudomány 1957. évf.)

Oroszország a kapitalizmus és az imperializmus korában. (Válogatott dokumentumok.) Olvasókönyv a Szovjetunió története tanulmányozásához. 2. köt. Szerk. Honfi József, Józsa Antal, Popovics György. Bp. Tankönyvk. 1958. 723 p.

A Szovjetunió a Nagy Októberi Szocialista Forradalom, a polgárháború és az újjáépítés időszakában. (1917—1926.) (Válogatott dokumentumok.) Olvasókönyv a Szovjetunió története tanulmányozásához. III/1. köt. Szerk. Honfi József, Józsa Antal, Popovics György. Bp. Tankönyvk. 1961. 671 p. (Bibliogr. 646—651. p.)

[Kalinin] Kalinyin, Mihail Ivanovics: A Komszomol dicső útja. Bp. Ifj. K. 1953. 127 p.

Szovjet történeti tanulmányok. 1. (Szerk. Niederhauser Emil. Ford. a Magyar

Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének munkaközössége.) Bp. Akad. K. 1955. 556 p.

Fedor János: A forradalom útja Oroszországban. Bp. Gondolat, 1957. 267 p.

Az I., II. és III. Internacionálé. A kommunista és munkáspártok. Bp. Szikra, 1954. 374 p.

Foster, William Z.: A III. Internacionálé. Bp. Szikra, 1956. 232 p.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom

A forradalom előkészítése és győzelme

Johancsik János: Lenin és az 1917-es orosz forradalmak. — Történelem, 5. sz. 1966. 5—32 p.

Burdzsalov, E. N.: Hogyan győzött a Nagy Októberi Szocialista Forradalom? (Kak pobedila Velikaja Oktjabr'szkaja Szocialisztícseszkaja Revoljucija? Ford. Makai Imre.) Bp. Szikra, 1949. 217 p.

Anpilogov, G.: A Nagy Októberi Szocialista Forradalom. (Velikaja Oktjabr'szkaja Szocialisztícseszkaja Revoljucija. Ford. Lovas György.) Bp. Szikra, 1952. 108. p. (A Magyar Dolgozók Pártja Pártfőiskolájának előadásai 15.)

Burdzsalov, E. N.: A Nagy Októberi Szocialista Forradalom előkészítése és győzelme. (Podgotovka i provedenie Velikoj Oktjabr'szkoj Szocialisztícseszkoj Revoljucii. Ford. Gál Éva.) Bp. Szikra, 1953. 187. p.
(A SzK(b)P Pártfőiskolájának anyaga. A Szovjetunió történetének tanszéke.)

(Csugaev) Csugajev, O. A.: Harc a szovjethatalom megszilárdításáért. (Bor'ba za uprocsenie szovetszkoj vlaszti. Ford. Pál Jenő, Márkus György.) Bp. Szikra, 1953. 107 p.
(A SzK(b)P Pártfőiskolájának anyaga. A Szovjetunió történetének tanszéke.)

Dobos Rózsa: Oroszország gazdasági helyzete 1917-ben a Nagy Októberi Szocialista Forradalom előestéjén. A proletárhatalom első gazdasági intézkedései. — Közgazdasági Szemle, 1958. 11. sz. 1178—1186 p.

Gyulay Ferenc: A haladó orosz statisztika szerepe a forradalmi mozgalmakban és október időszakában. — Statisztikai Szemle, 1957. 10. sz. 790—797 p.

Az 1917. évi Nagy Októberi Szocialista Forradalom képekben. Bp. MDP Központi Bizottság Agit. oszt. é. n. 15 p.

Kassai Géza: Kis népek sorsfordulója a Nagy Októberi Szocialista Forradalom. Bp. Szikra, 1955. 63 p.

Alekszandrov, G.: A Nagy Októberi Szocialista Forradalom eszméinek hatalmas átalakító ereje. (Mogucsaja preobrazujuscsaja szila idej Velikoj Oktjabr'szkoj Szocialisztícseszkoj Revoljucii. Ford. Zalai Edvin.) Bp. Szikra, 1950. 20 p.

Vörös Október zászlódat mi visszük! (Szöveggyűjtemény a Nagy Októberi Forradalom 36. évfordulójának ünnepére.) Bp. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1953. 194 p.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom az emberiség új történetének kezdete. Bp. H. M. Pol. Fcsfség, 1954. 63 p.

Kállai Gyula: A Nagy Októberi Szocialista Forradalom. — Társadalmi Szemle, 1957. 6. sz. 60—72 p.

Molnár Erik: A Nagy Októberi Szocialista Forradalom. Bp. Akad. K. 1958. 439—445 p.
(Klny. Magyar Tudomány, 1957. 11—12 sz.)
Azonos címmel az alábbi folyóiratokban is:
Századok, 1957. 1—4. sz. 1—7. p.
Társadalmi Szemle, 1957. 7—8. sz. 1—9. p.
Acta Historica, 1958. 1—2. sz. 3—11. p.

Molnár E[rik]: Velikaja Oktjabr'szkaja Szocisztícseszkaja Revoljucija. (Velikaja Oktjabr'szkaja Szocialisztícseszkaja Revoljucija i Vengrija. Szbornik sztatej. Bp. Akad. K. 1959.) 3—11. p.
(Studia Historica 17.)

Dicsőséges október. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 40. évfordulójának emlékére. (Szerk. biz.: Berkesi András, Molnár Géza stb.) [Bp.] B. M. ORFK Politikai Főoszt. (1957.) 406 p.

Az MSzMP és az SzKP tézisei a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 40. évfordulójára. Bp. Kossuth K. 1957. 85 p.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 40 éves évfordulójára. — Honvédelem, 1957. 5. sz. 3—10. p.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 40 éve. Nikita Szergeevics Hruscsov beszéde és a testvérpártok képviselőinek felszólalásai a Szovjetunió Legfelsőbb Szovjetjének jubileumi ülésén. Bp. Kossuth K. 1957. 135 p.

Kádár János: Az Októberi Forradalom nemzetközi jelentőségéről. — Társadalmi szemle, 1957. 6. sz. 1—6. p.

A szovjet állam külpolitikája

A diplomácia története. (Isztorija diplomatii.) 1—2. köt. Az újkori diplomácia története. (1872—1939.) Szerk. V. P. [Potemkin] Patyomkin. Bp. Szikra, 1948—1950.

Ivasin, I. F.: A nemzetközi helyzet a Nagy Októberi Szocialista Forradalom időszakában. Szovjetoroszország külpolitikája 1917—1918-ban. (Mezsdunarodnaja obsztanovka v period Velikoj Oktjabr'szkoj Szocialisztícseszkoj Revoljucii. Ford. Gál Éva.) Bp. Szikra, 1952. 55 p.
(A SzK(b)P Pártfőiskolájának anyaga. Nemzetközi Kapcsolatok Tanszéke.)

[Zuev] Zujev, F.: Szovjet-Oroszország külpolitikája a külföldi katonai intervenció időszakában. (Vnesnaja politika Szovetszkoj Roszszii v period inosztrannoj voennoj intervencii. Ford. Nyírő József.) Bp. Szikra, 1952. 71 p.
(A SzK(b)P Pártfőiskolájának anyaga. Nemzetközi Kapcsolatok Tanszéke.)

Komjáthy Miklós: A breszt-litovszki béketárgyalások anyaga a bécsi Staatsarchivban. (Problémák a legújabbkori

irattan köréből.) Bp. Akad. K. 1958. 129—150. p.
(Klny. Levéltári Közlemények.)

Józsa Antal: A breszt-litovszki béketárgyalások és a hadifogolycsere. (1917. december 22 — 1918. október 31.) — Hadtörténelmi Közlemények, 1965. 2. sz. 256—282. p.

Józsa Antal: Katonabarátkozások és a breszt-litovszki béke. — Katonai Szemle, 1958. 3. sz. 71—77 p.

Az oroszországi magyar hadifoglyok története

Józsa Antal: Adalékok az oroszországi magyar hadifoglyok történetéhez. — Hadtörténelmi Közlemények, 1963. 2. sz. 105—144. p.

Józsa Antal: Az osztrák—magyar hadsereg frontpropogandája és az internacionalista hadifoglyok szerepe az októberi forradalom idején lezajlott katonabarátkozásokban. — Hadtörténelmi Közlemények, 1966. 2. sz. 326—351. p.

Józsa Antal—*Gazsi* József: A magyar hadifoglyok hazatérése Szovjet-Oroszországból. — Hadtörténelmi Közlemények, 1961. 2. sz. 792—854. p.

Sochacki, Stanislaw Andrzej: A Szovjet-Oroszországból hazatérő magyar hadifoglyok útja Lengyelországon át. (Az un. lengyelországi magyar hadifogoly — fogadóállomások történetéből. 1918—1922.) — Párttörténeti Közlemények, 1958. 2. sz. 147—163. p.

Sarlós Márton: A kommunista elítélteket kiszabadító szovjet akciók. Bp. Akad. K. 1959. 293—319. p.
(Klny. A Magyar Tanácsköztársaság állama és joga.)

A NAGY OKTÓBERI SZOCIALISTA FORRADALOM ÉS MAGYARORSZÁG

Összefoglaló munkák

Lukács János: Magyar—orosz kapcsolatok 1914 óta. [Bp.] 1945. 28, 4 p.
(Officina könyvtár. U. S. 6.)

Fogarasi Béla—*Illés* Béla: Magyar—orosz történelmi kapcsolatok. Bp. MSzT. [1945.] 56 p.
(Jószomszédság könyvtára.)

Magyar—orosz történelmi kapcsolatok. Szerk. Kovács Endre. [Bev.] (Hanák Péter.) [Kiad. a] MTA Történettudományi Intézete. Bp. Művelt Nép, 1956. 456 p.

Magyar minisztertanácsi jegyzőkönyvek az első világháború korából 1914—1918. (Összeállította: Iványi Emma.)- Bp. Akadémiai K. 1960. 581 p. 7 t.

Réti László: A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatása Magyarországon és a magyar forradalmak. (1918—1919.) (Magyar Történész Kongresszus. 1953. június 6—13. Bp. Magyar Történelmi Társulat, 1954.)

Sándor Vilmos: Az Osztrák—Magyar Monarchia felbomlása és a Nagy Októberi Szocialista Forradalom. Bp. Akadémiai K. 1958. 481—491. p.
(Klny. Magyar Tudomány, 1957. 11—12. sz.)

Zsigmond László: Az Osztrák—Magyar Monarchia széttörése és a nemzetközi erőviszonyok. — Századok, 1959. 1. sz. 70—101. p.

Józsa Antal: Ukrajna Kommunista (bolsevik) Pártja I. Kongresszusának néhány magyar vonatkozása. — Hadtörténelmi Közlemények, 1963. 1. sz. 336—346. p.

Józsa Antal: Az osztrák—magyar hadsereg frontpropagandája és az internacionalista hadifoglyok szerepe az Októberi Forradalom idején lezajlott katonabarátkozásokban. — Hadtörténelmi Közlemények, 1966. 2. sz. 326—351. p

Egykorú irodalmi dokumentumok

Irodalom, forradalom. 1917—1919. Az orosz és a magyar forradalmak egykorú irodalmi dokumentumok tükrében. Gyűjt., szerk. és jegyz. ell. Remete László. Bp. Magvető K. 1956. 452 p.

Becsky Andor: Szamuely Tibor tábori újságjai. — Magyar Könyvszemle, 1966. 1. sz. 50—54. p.

Így látták a kortársak. Az 1917—1918-as magyarországi sajtó az orosz proletárforradalomról. Összeáll. Remete László. Bp. Kossuth K. 1957. 249 p.

Petrák Katalin: A Nagy Októberi Szocialista Forradalom visszhangja a fővárosi sajtóban. (1917. november—december.) — Párttörténeti Közlemények, 1958. 1. sz. 96—147. p.

József Farkas: Magyar—orosz irodalmi vonatkozások. 1917—1919. (Tanulmányok a magyar—orosz irodalmi kapcsolatok történetéből. 3—4. köt.) Bp. Akadémia K. 1961

József Farkas: A Nagy Októberi Szocialista Forradalom közvetlen hatása a magyar írók eszmei fejlődésére. — Párttörténeti Közlemények, 1958. 2. sz. 73—98. p.

Az OK(b)P Magyar Csoportjának megalakulása és szerepe a MKP megalakulásában

Milei György: Dokumentumok az OK(b)P magyar csoportjának történetéből 1918—1919. — Párttörténeti Közlemények, 1958. 1. sz. 165—189. p.

Gisztl Pál: Az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt Magyar Csoportja megalakulásának 40. évfordulójára. — Párttörténeti Közlemények, 1958. 2. sz. 181—188. p.

Milei György: Az OK(b)P Magyar Csoportja és a magyar internacionalisták tevékenysége Szovjet-Oroszországban 1919 március 21 — 1919 augusztus eleje. (A magyar munkásmozgalom történetének vál. dok. 6. köt. 2. rész. 1919. június 11 — 1919. augusztus 1. Bp. Kossuth, 1960. Függelék 567—605. p.)

Milei György: A magyar hadifoglyok kommunista szervezeteinek kialakulása és tevékenysége a Szovjet-Oroszországban 1917—1918. (Magyar—orosz történelmi kapcsolatok. Szerk. Kovács Endre. [Bev.] Hanák Péter. [Közreadja] a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete. Bp. 1956.)

Az OK(b)P Magyar Csoportja a KMP megalakulásáért. — Párttörténeti Közlemények, 1964. 2. sz. 160—171. p.

Milei György: Bor'ba Vengerszkoj Gruppü Roszszijszkoj Kommunisztics eszkoj Partii (Bol'sevikov) v 1918 godu za obrazovanie Kommunisztics eszkoj Partii Vengrii. (Velikaja Oktjabrszkaja Szocialisztics eszkaja Revoljucija i Vengrija. Szbornik sztatej. Bp. Akad. K. 1959.) 67—85. p.
(Studia Historica 17.)

Milei György: A Kommunisták Magyarországi Pártja megalakulásának történetéhez. — Párttörténeti Közlemények, 1958. 4. sz. 23—82. p.

Dokumentumok a K[ommunisták] M[agyarországi] P[ártja] megalakulásáról. Közli: Milei György. — Társadalmi Szemle, 1958. 11. sz. 92—98. p.

Milei György: A Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulása. Bp. Kossuth, 1962. 77 p.

Tanulmányok az 1917. évi februári és októberi forradalom magyarországi hatásáról. A magyar forradalmi erők fejlődése 1917—1919-ben

Velikaja Oktjabr'szkaja Szocialisztics eszkaja Revoljucija i Vengrija. Szbornik sztatej. Bp. Akad. K. 1959. 183. p. (Studia Historica 17.)

Réti L[ászló]: Vengerszkaja proletarszkaja revoljucija 1919 goda — pervüj poszledovatel' Velikoj Oktjabr'szkoj Szocialisztics eszkoj Revoljucii. (Velikaja Oktjabr'szkaja Szocialisztics eszkaja Revoljucija i Vengrija. Szbornik sztatej. Bp. Akad. K. 1959.) 13—34. p.
(Studia Historica 17.)

Sándor V[ilmos]: Rol' nacional'nüh dvizsenij v raszpade avsztro-vengerszkoj monarhii i Velikaja Oktjabr'szkaja Szocialisztics eszkaja Revoljucija. (Velikaja Oktjabr'szkaja Szocialisztics eszkaja Revoljucija i Vengrija. Szbornik sztatej. Bp. Akad. K. 1959. 87—104 p.
(Studia Historica 17.)

Gábor S[ándorné]: Otzvuk roszszijszkih revoljucionnüh dvizsenij v pisz'mah vengerszkih trudjascsihszja k voennoplennüm. (Velikaja Oktjabr'szkaja Szocialisztics eszkaja Revoljucija i Vengrija. Szbornik sztatej. Bp. Akad. K. 1959.) 107—117. p.
(Studia Historica 17.)

Mucsi F[erenc]: Vlijanie roszszijszkoj fevral'szkoj revoljucii 1917 goda na Vengriju. (Velikaja Oktjabr'szkaja Szocialisztics eszkaja Revoljucija i Vengrija. Szbornik sztatej. Bp. Akad. K. 1959.) 119—136. p.
(Studia Historica 17.)

Baksai Z[oltán]: Velikaja Oktjabr'szkaja Szocialisztics eszkaja Revoljucija i csepel'szkie rabocsie. (Velikaja Oktjabr'szkaja Szocialisztics eszkaja Revoljucija i Vengrija. Szbornik sztatej. Bp. Akad. K. 1959.) 139—152. p.
(Studia Historica 17.)

L. Nagy Zs[uzsa]: Rabocsee dvizsenie i antivoennaja bor'ba 1917—18 godov v zadunajszkom kraju. (Velikaja Oktjabr'szkaja Szocialisztics eszkaja Revoljucija i Vengrija. Szbornik sztatej. Bp. Akad. K. 1959.) 153—178. p.
(Studia Historica 17.)

Mucsi Ferenc: Az 1917-es oroszországi februári forradalom hatása Magyarországon. — Századok, 1958. 5—6. sz. 685—698. p.

Pál József: Az 1917-es februári és októberi orosz forradalom hatása Nagykanizsa munkásmozgalmára. — Ifjúsági Acta. Acta Juvenum. Sectio phil. et historica. Tom 2. 191—209. p.

Landler Jenő: Az orosz forradalom és a magyar munkásosztály. — Párttörténeti Közlemények, 1958. 1. sz. 90—94. p.

Landler Jenő: Válogatott beszédek és írások. Összeáll. és bev. Gadanecz Béla, Szabó Ágnes. Bp. Kossuth K. 1960. 579 p. 1 t.

A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. 1917. november 7. — 1919. március 21. 5. kötet. Összeállították: Gábor Sándorné, Fehér András, Horváth Zoltánné, Milei György. Bp. Szikra, 1956. 775 p. 5 t.

A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. 1919. március 21. — augusztus 1. Összeállították: Gábor Sándorné, Hajdú Tibor, Szabó Gizella (a függeléket Milei György.) Bibliogr. Práger Miklós. 6/A, 6/B. kötet. Bp. Kossuth, 1959—1960.

A magyar forradalmi munkásmozgalom története. 1. köt. Bp. Kossuth K. 1966. 278 p.

Ligeti Károly: Válogatott írásai. (Összegyűjt. és vál. Györkei Jenő, Bev. Szíklai Sándor.) [Kiad. a] Hadtörténelmi Intézet. Bp. Kossuth K. 1957. 150 p. 4 t.

Kun Béla: Október jelszavai. — Párttörténeti Közlemények, 1958. 1. sz. 80—90. p.

Kun Béla — Lenin írásaiban. (Leninszkij szbornik 20., 36. köt.) Archivumi közlemények. — Párttörténeti Közlemények, 1961. 2. sz. 219—222. p.

Kun Béla: Válogatott írások és beszédek. Sajtó alá rend.: Vass Henrik, Friss Istvánné, Szabó Éva. 1—2. köt. Bp., Kossuth K. 1966.

Kun Béla: Irodalmi tanulmányok. Bp. Magvető, 1960. 174 p.

Kun Béla: A Magyar Tanácsköztársaságról. Vál. beszédek és írások. (Összeáll. Pintér Marianne. Bev. Münnich Ferenc.) Bp. Kossuth K. 1958. 643 p. 1 t.

Kun Béláné: Kun Béla (Emlékezések). Bp. Magvető, 1966. 419 p. 18 t.

Réti László: A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatása Magyarországon és

a magyar forradalmak. (1918—1919.) (A Magyar Tanácsköztársaság hősi küzdelmeiről. [Tanulmányok.] Bp. Magyar Munkásmozgalmi Intézet, 1954. 271. p.

Hősi harcok emlékei. A magyar munkásmozgalom múltjából. Összeállította: Lányi Ernőné. Bp. Szikra, 1955. 214 p.

Szamuely Tibor: Riadó. Válogatott cikkek és beszédek. Bp. Kossuth K. 1957. 210. p.

Hajdu Tibor: Adatok a Tanácsköztársaság és Szovjet-Oroszország kapcsolatainak történetéhez. — Párttörténeti Közlemények, 1961. 3. sz. 83—123. p.

Gábor Sándorné: Dokumentumok Szovjet-Oroszország és a Magyar Tanácsköztársaság kapcsolatairól. — Párttörténeti Közlemények, 1961. 1. sz. 209—227. p.

Gábor Sándorné: Az oroszországi forradalmi mozgalmak visszhangja a magyar dolgozók hadifoglyokhoz írt leveleiben. — Párttörténeti Közlemények, 1958. 2. sz. 136—146. p.

Nemes Dezső: Az Októberi Szocialista Forradalom és a magyar nép harca az imperialista háború és a monarchia ellen. — Társadalmi Szemle, 1957. 6. sz. 41—59. p.

Nemes Dezső: A Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a magyar forradalmi erők fejlődése 1917—1919-ben. — Századok, 1957. 1—4. sz. 8—45. p.

Nevelő Irén: Néhány adat az 1918 januári tömegsztrájk történetéhez. — Párttörténeti Közlemények, 1958. 2. sz. 99—125. p.

Andics Erzsébet: Az 1919-es magyar proletárforradalom előtörténetéhez. — Századok, 1949. 1—4. sz. 24—78. p.

Liptai Ervin: Adalékok a Magyar Tanácsköztársaság és Szovjet-Oroszország fegyveres szövetségének kérdéséhez. — Hadtörténelmi Közlemények, 1958. 1—2. sz. 71—91. p.

Münnich Ferenc: Az Októberi Forradalom és a Magyar Vörös Hadsereg. — Hadtörténelmi Közlemények, 1959. 1. sz. 3—38. p.

Münnich Ferenc: Az Októberi Forradalom és a magyar Vörös Hadsereg. Bp. Zrínyi K. 1959. 39 p.

Györkei Jenő: Szovjet-Oroszországban harcoló magyar internacionalisták a magyar Tanácsköztársaság megsegítéséért. — Katonai Szemle, 1958. 5. sz. 94—100. p.

Szabó Ágnes: A szovjet Vörös Hadsereg 51. lövészhadosztálya 459. lövészezredének szolidaritása a magyar munkásosztállyal. 1919. augusztus 7—8. — Párttörténeti Közlemények, 1959. 3—4. sz. 278—279. p.

A polgárháború és a szovjetellenes intervenció időszaka

A Vörös Hadsereg megteremtése. A szovjet hadművészet a polgárháborúban

Ölvedi Ignác: A munkás-paraszt Vörös Hadsereg megteremtése és hadművészete a polgárháború első időszakában. [Bp.] Zrínyi Akad. [Házi soksz.] 1958. 33 p. (Zrínyi Miklós Katonai Akadémia. Hadművészet Története Tanszék. Előadások.)

Ölvedi Ignác: A szovjet hadművészet a polgárháború és az intervenció éveiben. (1918—1920.) [Bp.] Zrínyi Akad. [Házi soksz.] 1959. 137 p. 14 t.

Cserepanov, A. I.: Veszélyben a szocialista haza. A Vörös Hadsereg megalakulása és első harcai. (Pod Pszkovom i Narvoj. Ford. Szentesi Ede.) Bp. Zrínyi K. 1958. 164 p.

Szpirin, L.: Lenin szerepe a szovjet parancsnoki állomány megteremtésében. — Hadtörténelmi Közlemények, 1965. 3. sz. 524—537. p.

Susán Pál: Lenin [Vladimir Il'ics] katonai tevékenységéről. — Honvédségi Pártmunkás, 1959. 4. sz. 336—343. p.

Sztrokov, A.: Lenin és a szovjet haditudomány. — Hadtörténelmi Közlemények, 1957. 3—4. sz. 10—20. p.

Grinisin, D. M.: Lenin katonai tevékenysége. (Voenna dejatel'noszt' V. I. Lenina.) Bp. Zrínyi K. 1963. 616 p. (Tisztek könyvtára 14.)

Lóránt Imre: M. V. Frunze és a korszerű szovjet hadtudomány. — Honvédelem, 1962. 1. sz. 136—153. p. — Hadtörténelmi Közlemények, 1961. 2. sz. 588—624. p.

[Rübakov] Ribakov, M.: A történelem el nem halványuló igazsága. [A pártszervezetek szerepe a hadseregben és a flottában az orosz polgárháború idején.] — Dokumentumok, 1962. 15. sz. 46—56. p.

A párt vezető szerepe a polgárháború irányításában. A Krasznaja Zvezda cikke. [M. Rübakov nyomán.] — Népszabadság, 1962. 32. sz. 5. p.

40 éves a Szovjet Hadsereg. (Képanyag.) Bp. Zrínyi K. 1958. 32 t., 1 t. mell.

Ölvedi Ignác: A világ első proletárhadseregének születésnapja. — Honvédelem, 1958. 2. sz. 5—16. p.

Sztandeckij, Sz.: Egy legendáshírű hadosztályparancsnok: Scsorsz (Nikolaj.) — Néphadsereg, 1958. 42. sz. 2. p.

A polgárháború hadműveletei és az intervenció története

A polgárháború a Szovjetunióban 1918—1922. (Rövid történet.) (Kratkaja isztorija grazsdanszkoj vojnü v SzSzSzR. [Írták:] N. I. Satagin, G. G. Alekszberdov stb. 2. bőv. kiad.) Bp. Kossuth K. 1964. 521 p. 12 t. 1 térk.

Kadisev, A. B.: Caricin védelme 1918-ban. Bp. HM, 1949. 62 p.

Józsa Antal: Adalékok az osztrák-magyar intervenció bukásának történetéhez Ukrajnában (1918 február—november.) — Hadtörténelmi Közlemények, 1958. 3—4. sz. 18—43. p. 1 mell.

Kadisev, A. B. :Az osztrák-német intervenciósok szétverése. Bp. HM. 1950. 66 p.

Timoskov, Sz. P.: Harc Közép-Ázsia felszabadításáért. (Bor'ba sz interventami belogvardejcami i basztmacsesztvom v Szrednej-Azii.) 1918—1922. Bp. HM. 1950. 168 p.

Siskin, Sz. N.: Harc a Távol-Kelet felszabadításáért, 1918—1922. Bp. HM, 1950. 150 p.

[Karaev] Karajev, A.: Harc a vörös Petrográdért. 1919. Bp. HM, 1949. 92 p.

Iszakov, I. Sz.: Krasznaja Gorka. A sztálini hadműveletek 1919. június 13—16-ig. Bp. HM, 1950. 76 p.

Boltin, E .A.: Frunze ellentámadása. Kolcsak szétverése. Bp. HM, 1950. 136 p. 14 mell.

Korotkov. I. Sz.: Vrangel [Petr Nikolaevics] megsemmisítése. (Razgrom Vrangelja.) 1—2. köt. Bp. HM, 1950

(Berezkin) Berjozkin, A(lekszandr): Az Egyesült Államok — a Szovjet-Oroszország elleni katonai intervenció tevékeny szervezője és részvevője (1918—1920.) (SzSA — aktivnüj organizator i ucsasztnik voennoj intervencii protiv Szovetszkoj Roszszii. Ford. Siklósi Mihály.) Bp. Szikra, 1953. 247 p.

[Kunina] Kunyina, A[szja] (E[fimovna]): Az amerikai világuralmi tervek meghiusulása 1917—1920-ban. (Proval amerikanszkih planov zavoevanija mirovogo goszpodszstva v 1917—1920 gg.) Bp. Szikra, 1953. 207 p.

Girsfeld, A.: Az Egyesült Államok szerepe a szibériai és távol-keleti szovjetellenes intervenció megszervezésében. Bp. M. Tört. Társ. 1950. 24 p. (A történettudomány kérdései 5. sz.)

Internacionalisták harca a szovjethatalomért

Marty, André: Felkelés a Fekete-tengeren. (Les heures glorieuses de la mer Noire.) Előszó: Marcel Cachin. (Ford. Murányi-Kovács Endre.) Bp. Hungária ny. 1950. 110 p. [Francia katonák és matrózok megtagadják a Szovjet-Oroszország elleni intervenciós harcot.]

Együtt a világ dolgozóival. Tények, okmányok, feljegyzések a külországok dolgozóinak testvéri segítségéről és a Szovjetunió népeivel való szolidaritásáról. („A világ dolgozóinak ügye" [Delo mira.] c. könyv alapján. Ford. Z. Vidor Emma.) Bp. Kossuth K. 1959. 388 p.

Matveev, I.: Az örök barátság forrásánál. (U isztokov vecsnoj druzsbü. Ford. Heller Manfréd.) [Előszó:] (Milei György.) Bp. Kossuth, 1961. 175 p. 8 t.

[Szubaev] Szubajev, N.: Az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt Kazán Kormányzósági Bizottsága mellett működő külföldi kommunista csoport tevékenysége (1918—1919.) — Párttörténeti Közlemények, 1959. 2. sz. 207—220. p.

Zsilák András: A Külföldi Munkások és Földművesek Kommunista Pártja a Turkesztáni Szövetséges Tanácsköztársaság területén. 1918—1919. — Párttörténeti Közlemények, 1962. 3. sz. 62—89. p.

Józsa Antal: Jakovlev, L. I.: Külországok dolgozóinak internacionalista szolidaritása Szovjet-Oroszország népeivel. (1917—1922. Moszkva, „Nauka", 1964.) [Ism.:] — —. — Hadtörténelmi Közlemények, 1965. 2. sz. 361—362. p.

Arató Endre: Magyar, cseh és szlovák munkások együttműködése a Nagy Októbert követő forradalmi fellendülés időszakában. (1917—1920.) — Századok, 1959. 1. sz. 49—69. p.

Kalmár József: A nemzetközi zászlóalj. A szovjethatalom közelgő 50. évfordulójára. — Szovjet Híradó, 1966. október 23.

Sztrelbickij, Ivan: Az internacionalizmus zászlaja alatt. — Igaz Szó, 1966. 4. sz. 1—2. p.

Magyar internacionalisták

Okmányok a Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a polgárháború idejéből. Közli: Kun József. Ford. Józsa Antal — Honfi József. (Hadtörténelmi okmánytár.) — Hadtörténelmi Közlemények, 1957. 3—4. sz. 297—321. p.

A Szovjet-Oroszországban levő hadifogoly magyar munkások és parasztok a forradalom védelméért. Kommunista hadifogolyszervezetek alakulása és tevékenysége Szovjet-Oroszországban. 1917. december — 1918. október. (A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai 5. köt. Bp. Szikra, 1956.) 97—120. p.

Milei György: Kun Béla 1917—1918-ban Tomszkban megjelent írásai. — Párttörténeti Közlemények, 1962. 1. sz. 108—130. p.

Angol hóhérok és 80 magyar forradalmár. — A Kraszni Vojni c. lap tudósítása a petrovszki magyar internacionalisták hősi haláláról. — Tiszavidék, 1957. október 31.

Pogonyi Antal: Krasznojarszki folyóiratok. (Hadtörténelmi apróságok.) — Hadtörténelmi Közlemények, 1957. 3—4. sz. 179—181. p.

Fekete Gábor: Újabb dokumentumok az oroszországi magyar internacionalistákról. — Magyar Nemzet, 1962. 261. sz. 9. p.

Tamás István: Új dokumentumok a magyar internacionalisták harcairól. Szovjet és magyar történészek közös vállalkozása. — Népszabadság, 1962. 260. sz. 2—3. p.

Tóth J .Béla: A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatása az oroszországi magyar hadifogolymozgalom ideológiai fejlődésére. — Értesítő (Zrínyi Miklós Katonai Akadémia), 1959. 1. sz. 25—36. p.

Milei György: A szovjet-oroszországi magyar kommunista hadifogolymozgalom eszmei arculatának néhány kérdése. (1918.) — Párttörténeti Közlemények, 1956. 3. sz. 35—69. p.

Acháry Kornél: Magyarok véráldozatai az orosz polgárháborúban. Bp. Faust, 1946. 47 p.

Együtt a forradalmi orosz proletariátussal. Szovjet lap cikke a magyar katonáknak a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban való részvételéről. — Honvéd Újság, 1957. 110. sz. 2. p.

Milei György: A magyar hadifoglyok a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban. — Élet és Tudomány, 1957. 45. sz. 1411—1415. p.

Csizmadia Ernő: Magyarok a Nagy Októberi Forradalomban. — Valóság, 1947. november. 753—761. p.

Békés István: Október magyar hősei. Bp. Magyar-Szovjet Társaság, 1955. 88 p.

Békés István: Egy megíratlan hőskölteményből. A magyar hadifoglyok részvétele a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban. — Magyar Tűzoltó, 1955. 11. sz. 18—19. p.

Szántó Zsuzsa Magyarok a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban. (Legújabbkori Történeti Múzeum évkönyve 5—6. köt. 1963—1964. Bp. 1966.) 191—216. p.

Zsilák András Az OK(b)P magyar csoportjának szerepe a Vörös Hadsereg internacionalista egységeinek szervezésében. (1918—1919.) — Történelmi Szemle, 1961. 3. sz. 347—360. p.

Magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban. Összeáll. és a bev. tanulmányt írták: Györkei Jenő, Józsa Antal. (Bev. Münnich Ferenc.) Bp. Kossuth K. 1957. 244 p. 14 t.

Horváth Miklós: Az első könyv a magyar internacionalisák szerepéről. (Györkei Jenő — Józsa Antal: Magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban. Bp. Kossuth, 1957.) [Könyvism.] — Népszabadság, 1957. 250. sz. 4. p.

Csőke Pál: Magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Foradalomban. [Összeáll. Györkei Jenő — Józsa Antal.] Gondolatok egy nagyszerű könyv lapozgatása közben. — Néphadsereg, 1957. 1. sz. 7. p.

Györkei J[enő] — Józsa A[ntal]: Vengerszkie internacionalisztü v Velikoj Oktjabr'szkoj Szocialiszticseszkoj Revoljucii i v grazsdanszkoj vojne. (Velikaja Oktjabr'szkaja Szocialiszticseszkaja revoljucija i Vengrija. Szbornik sztatej. Bp. Akad. K. 1959.) 37—65. p. (Studia Historica 17.)

Antal Gábor: Egy érdekes történelmi album. Magyar internacionalisták a Nagy Októberi Forradalomban. — Magyar Nemzet, 1957. 37. sz. 8. p.

Györkei Jenő — *Józsa* Antal: Adalékok a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a Szovjetunió polgárháborúiában részt vett magyar internacionalisták történetéhez (1917—1922.) — Hadtörténelmi Közlemények, 1957. 3—4. sz. 21—69. p. 4 t.

Józsa Antal: Az internacionalisták katonai szerepe a Nagy Októberi Szocialista Forradalom oroszországi és ukrajnai harcaiban. Tárgyalások a hadifoglyok kicseréléséről Breszt-Litovszkban és Petrográdban. (1917. november 7 — 1918. március 5.) Kandidátusi értekezés tézisei. Bp. MTA, 1965. 31 p.

Sziklai Sándorné: „A magyar hadifoglyok forradalmi mozgalma és internacionalista alakulatai Szovjet-Turkesztánban 1918—1921-ig" c. kandidátusi disszertációjának vitája. [Ism.] Sz. Ormos Mária, Glatz Ferenc. — Századok, 1965. 3. sz. 667—670. p.

Matveev, I. V.: Magyar internacionalisták részvétele a szovjethatalom megteremtéséért és megszilárdításáért vívott harcban Szibériában. (1917. február — 1921.) — Századok, 1959. 2—4. sz. 335—355. p.

[Verevkin] Verjovkin, I.: Fel vörösök, proletárok. [Magyar internacionalisták harca a szovjethatalomért Krasznojarszkban.] — Néphadsereg, 1962. 43. sz. 7. p.

[Gadzsiev] Gadzsijev, A.—G.: Magyar katonák a dagesztáni szovjethatalomért vívott harcokban. — Hadtörténelmi Közlemények, 1962. 1. sz. 296—303. p.

Csugunov, M.: Magyar internacionalisták harca a szovjethatalomért Szibériában. — Párttörténeti Közlemények, 1959. 2. sz. 195—206. p.

Fazilhodzsaev, K.: Hogyan vették ki részüket a magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomból Üzbegisztánban. — Borsodi Szemle, 1961. 5. sz. 556—560. p.

Györkei Jenő: Magyar internacionalisták a szibériai és távolkeleti partizánharcokban. — Honvédségi Szemle, 1960. 6. sz. 102—107. p.

Györkei Jenő: Magyar internacionalisták Szibériában, a Bajkálon-túli harcokban. — Katonai Szemle, 1957. 7. sz. 127—134. p.

Györkei Jenő: Frunze testőrei. Bp. Zrínyi K. 1961. 138 p.

Gábor Sándorné: A magyar hadifoglyok Szovjet-Oroszországért. (A magyar hadifoglyok harca az orosz polgárháborúban.) — Természet és Technika, 1953. 11. sz. 690. p.

Vályi-Nagy József: Az oroszországi magyar hadifoglyok forradalmi mozgalma . . . a Nagy Októberi Szocialista Forradalomig terjedő időszakban. Debrecen, Alföldi ny. 1963. 75—99. p. (Klny. Acta Univ. Debreceniensis 9/I./1. köt.) (A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Marxizmus—Leninizmus Tanszékének Közleményei 23.)

Vályi-Nagy József: A proletárinternacionalizmus hatalmas reje. Debrecen, Alföldi ny. 1964. 97—102 p. (Klny. Acta Univ. Debreceniensis. 10/I/1. köt.) (A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Marxizmus—Leninizmus Tanszékének Közleményei 32.)

Babai József: Százezer magyar hadifogoly harca a szovjethatalom győzelméért. Honvéd Újság, 1957. 121. sz. 3. p.

Györkei Jenő — *Józsa* Antal: A béke forradalmának magyar katonái. — Élet és Irodalom, 1957. 19. sz. 7. p.

József Farkas: „A büszke tettek ideje . . ." — Kortárs, 1958. 11. sz. 659—666. p.

A magyar internacionalisták részvétele a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a fiatal szovjet állam védelmében. A Szovjetunió internacionalizmusának hatása a magyar társadalom fejlődésére. (Előadás.) Bp. Zrínyi K. [1958.] 18 p.

Hadifoglyokból — vöröskatonák. [Magyar internacionalisták 1918—1919.) — Néphadsereg, 1960. 5. sz. 8. p.

Útmutató „A Nagy Októberi Szocialista Forradalom világtörténelmi jelentősége. Magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban" című téma feldolgozásához. [Bp.] Zrínyi K. [196?] 15 p.

A proletár nemzetköziség magyar katonái a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban. (Strasser József, Balogh János, Kiss Lajos, Böjtös Sándor.) — A Hazáért, 1961. 44. sz. 16—17. p.

Pamlényi Ervin: Vörös zászlók a térképen. Magyarok a Nagy Októberi Szocialis-

ta Forradalomban.— Magyar Nemzet, 1963. 261. sz. 9. p.

Árkus József: A Nagy Október magyar katonái. — Igaz Szó, 1964. 20. sz. 17—23. p.

Agárdi Ferenc: Magyarok a cári Oroszországban. [Bp.] MSzT, 1955. 78 p.

Tolna megyeiek a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban. Szekszárd, Szekszárdi ny. 1957. 35 p.

Földes Péter: Százezer. (Magyar hadifoglyok az Októberi Forradalomban.) (A forráskutatást Hetés Tibor végezte. Ill. Biai Föglein István.) Bp. Móra K. 1957. 408 p. 16 t.

Visszaemlékezések, életrajzok

Ágoston Jenő: Az aranyvonat. (— — visszaemlékezése.) — Párttörténeti Közlemények, 1958. 1. sz. 215—219. p.

Ágoston Ignác: „Munkás vagyok, Vladimir Iljics..." — Nagy idők tanúi üzennek. Ágoston Ignác a szovjet Vörös Gárda egykori tagjának emlékei. — Ifjúság, 1957. szeptember 29.

Ágoston [Ignác?] Imre: Lenin futára voltam. Egy veterán visszaemlékezései. — Napjaink, 1966. november 1.

Kékesdi Gyula Lenin elvtársnak jelentem. (Magyar internacionalisták Frunze seregében. Sárközi Mátyás, Ágoston Ignác. — Népszabadság, 1965. 262. sz. 4. p.

Nagy harcok tanúi. Bayer Lajos és Ágoston Ignác részvétele az oroszországi polgárháborúban. — Mérleg, 1957. november 6.

Barkovits István: Nagy idők — hős tanúi. (Hunya István, Perlusz Sándor, Ágoston Ignác, Karóczkay András.) — Honvéd Újság, 1957. 122. sz. 5. p.

Egy vöröskatona emlékei. Áron Lajos élményei az oroszországi polgárháborúban. — Tolna megyei Népújság, 1957. november 3.

Vincze Eta: A nemzetközi században. Bakó Ferenc egykori internacionalista, vörösőr, majd emigráns Kanadában, 12 éve itthon. — Kazán, 1963. november 4.

Baktai Ferenc: Öreg harcosok beszélnek régi csatákról és Leninről. Magyar résztvevők visszaemlékezései a Nagy Októberi Forradalomra és Leninre. — Népszava, 1955. november 4. 2. p.

Bánhidi Lajos: Emlékezem Lenin elvtársra. — Telefon, 1956. április 28. 2. p.

Féja Géza: A forradalom költő-küldötte. (Bányai Kornél, a Szibériában megjelent magyar forradalmi sajtó egyik munkatársa.) — Népszabadság, 1962. 261. sz. 12. p.)

Vajda Péter: Marx Károly zászlaja alatt. [Beszélgetés Birjukov Szemjon elvtárssal a Szovjet—Magyar Baráti Társaság alelnökével, akinek nemzetközi zászlóaljában számos magyar harcolt 1918-ban.] — Népszabadság, 1961. 265. sz. 9. p.

Gerencsér Miklós: Száz nehéz ütközetben. (Csányi Frigyes.) — Népszabadság, 1958. 133. sz. 8. p.

Ruffy Péter: Találkozás negyvennégy év után. Dr. Münnich Ferenc látogatása „Csapó Pali"-nál. [Orosházán Csapó Pál tomszki vöröskatonánál.] — Magyar Nemzet, 1961. május 7.

Molnár István: Harcos életek példája. (Csathó Ödön és Juhász Jenő életéből.) — Néphadsereg, 1962. 36. sz. 12. p.

Csehily Gyula: Egy internacionalista harcos emlékirataiból. Hősies harci epizódok az oroszországi polgárháborúból. — Népújság (Eger), 1960. április 15.

Két és fél évig vöröskatona voltam. — Lenin zászlaja alatt harcolt. Írta: H. D. [Csontos András tsz állatgondozó részvétele az oroszországi polgárháborúban.] — Petőfi Népe, 1961. november 10. — Félegyházi Közlöny, 1961. november 10.

Dér Ferenc: Leninnel a Kreml folyosóján... — Néphadsereg, 1956. 95. sz. 3. p.

Salamon Pál: Legendás napok. [Devecska Kálmán visszaemlékezése a polgárháborúra, az omszki fogolytáborra, a Kolcsak elleni harcokra.] — Népszabadság, 1958. 95. sz. 4. p.

Magyar László: Az „osztrák" vöröskatona. [Dobszai István pécsi veterán visszaemlékezése az oroszországi polgárháború harcaira.] — Dunántúli Napló, 1964. február 23.

Hontert Dezső: Mire tanít a gyöngyösi származású magyar internacionalista arcképe a Hadtörténeti Múzeumban. [Dukesz Artúrról, a Galilei-kör egykori titkáráról, a krasznojarszki hadifoglyok bolsevik vezetőjéről.] — Népújság (Eger), 1963. március 19.

Egy századparancsnok visszapillant. Írta: S. R. [Ecset Pál egykori hadifogoly részvétele az oroszországi polgárháborúban.] — Nógrádi Népújság, 1960. november 8.

Pásztor Ferenc: Négy front katonája. (Einreiter József.) — Igaz Szó, 1966. 21. sz. 5—7. p.

Pásztor Ferenc: Három év siralomházban. (Einreiter József, Huszár István, Máz József életútja.) — A Hazáért, 1966. 51—52. sz. 10—11. p.

Milei György: Ember Lajos néhány levele és írása. — Párttörténeti közlemények, 1958. 3. sz. 157—165. p.

Bihari József: Míg csillag ragyog az égen. [Erős Miklós egykori magyar textilmunkás, jelenleg csernigovi lakos, 43 év után hazalátogatott és elmondta élményeit az oroszországi polgárháború idejéből.] Népújság (Eger), 1959. október 31.

Faragó Dezső: Beszélgetés Leninnel. [Faragó elvtárs részvétele a „Szociális Forradalom" c. hadifogoly újság szerkesztésében és terjesztésében. Küldetése Szamarába, Lenin elvtárs megbízatása alapján.] — Magyar Nemzet, 1956. 96. sz. 3. p.

Faragó Dezső: Lenin megbízólevelével. [Szamarai magyar hadifoglyok szervezése a Vörös Gárdába.] — Magyar Nemzet, 1957. 52. sz. 10. p.

Harcban az ellenforradalmárokkal. [Faragó Dezső veterán emlékei az oroszországi polgárháborúból.] — Magyarország, 1957. 36. sz. 6. p.

Ketten a forradalom magyar harcosaiból. [Farkas Pál és Böjtös Sándor elvtársak részvétele az oroszországi polgárhábo-

rúban.] — Nógrádi Népújság, 1959. november 7.

Forradalmi emlékek. Huszonkét magyar hőstette. — Páncélvonaton kétszeri sebesülés. [Írta:] Cs. J. [Fertetics István veterán részvétele az oroszországi polgárháborúban.] — Kisalföld, 1963. november 7.

Szatmári Gábor: Fegyverben. [Fodor Mihály visszaemlékezései a szovjet-oroszországi intervenciós harcokra.] — Esti Hírlap, 1959. 68. sz. 4. p.

Nem fogyott el a hősi idők ereje. — Beszélgetés Frankó György elvtárssal. — Néphadsereg, 1957. 1. sz. 6. p.

Garasin Rudolf: Magyarok a forradalomban. — Magyarország, 1957. 36. sz. 6. p.

Garasin Rudolf: Magyar partizánok útja... Vörössapkás partizánhuszárok a polgárháborúban. — A Hazáért, 1955. 2. sz. 5. p.

Szemtanúk a nagy napokról. A Vörös Gárda parancsnoka. (Garasin Rudolf.) — Néphadsereg, 1959. 261. sz. 7. p.

Lukács Teréz: Nyílt az ajtó, s ott állt Lenin. — A forradalom vörössapkás lovaskatonája. (Garasin Rudolf.) Kergette Mahnot, Petrljurát. — Esti Hírlap, 1962. 261. sz. 3. p.

Részletek egy forradalmár életéből. (Garasin Rudolf.) [Írta:] Sz. B. — Pártélet, 1966. 1. sz. 100—102. p.

Györkei Jenő: Gavró Lajos, a legendáshírű vörösparancsnok. — Néphadsereg, 1958. 30. sz. 2. p.

Milei György: Gavró tábornok. Egy magyar internacionalista 70. születésnapjára. — Népszabadság, 1964. 302. sz. 10. p.

Gisztl Pál: A moszkvai eszer lázadás leverése és a főposta visszafoglalása. (Hadtörténelmi apróságok). — Hadtörténelmi Közlemények, 1957. 3—4. sz. 182—183. p.

Pintér István: Riadó Moszkvában. [Visszaemlékezés 1918. július 6-ra, a moszkvai posta visszafoglalására. Gisztl Pál egykori vörösgárdista visszaemlékezése.] — Népszabadság, 1957. 250. sz. 3. p.

Gál Zoltán: Vendég Távol-Keletről. [Goldfinger Ágoston habarovszki lakos, egykori amuri partizán látogatása Magyarországon és visszaemlékezése a polgárháború harcaira.] — Ország Világ, 1962. november 21.

Kékesdi Gyula: Sztyepán forradalma. Grózner István) [internacionalista harcos részvétele a polgárháborúban.] — Népszabadság, 1965. 227. sz. 6. p.

Feledhetetlen napok. Egy rosztovi lap cikke Hatvani János egykori internacionalista részvételéről az oroszországi polgárháborúban. — Szolnokmegyei Néplap, 1960. március 22.

Az egykori partizán. — Lenin zászlaja alatt harcolt. [Iglói Tamás bajai lakos részvétele az oroszországi polgárháborúban.] — Petőfi Népe, 1961. november 7.

Győri Illés György: A tarpai vörös katona. — Nyíri tájak, nyíri emberek. Jenei Sándor internacionalista részvétele az oroszországi polgárháborúban. — Keletmagyarország, 1960. május 1.

Juhász Márton: Harcolni mindenütt, a proletárhatalomért. [Visszaemlékezés.] — Népszabadság, 1957. 243. sz. 5. p.

Kacer, Zs.: A krasznojarszki magyarok. — Somogyi Néplap, 1962. november 7.

Karikás Frigyes: Moszkvai napok. — Népszabadság, 1957. október 6. 10—11. p.

Ismeretlen Karikás Frigyes dokumentumok. [Közli:] Ruszoly József. — Tiszatáj, 1964. 3. sz. 6. p.

Lovas Olga: Frontagitátorként német katonák között. Karikás Frigys kiadatlan vityebszki levelei 1918-ból. — Népszabadság, 1962. 261. sz. 11. p.

Goda Gábor: Karikás Frigyes. 1891—1938. [Halálának 25. évfordulójára.] — Népszabadság, 1963. 52. sz. 9. p.

Csákváry Margit: Akiről egy oldal szól az üzbegisztáni katonai történelemkönyvben. (Karóczkay András, magyar internacionalista.) — Lobogó, 1961. 22. sz. 4. p.

Ferkis Emil: A budapesti hős. [Karóczkay Andrásról, az oroszországi polgárháború Vörös Zászlórenddel kitüntetett egykori harcosáról.] — Néphadsereg, 1963. 47. sz. 12—13. p.

Barkovits István: Géppuskás a tankönyvből. (Karóczkay András) [magyar internacionalista a turkesztáni fronton.] — Néphadserg, 1965. 47. sz. 13. p.

Gárdonyi Béla: Kassai József két pere. [Az oroszországi polgárháború és a magyar Vörös Hadsereg egykori harcosáról.] — Postás Dolgozó, 1963. október.

Fegyvert fogott a zsarnokság ellen. [Kaszala József élményei az oroszországi polgárháborúban.] — Pestmegyei Napló, 1957. október 24.

Kékesdi Gyula: Lépteik nyomán. [13 magyar veterán internacionalista harcos útja a Szovjetunióban, a régi harcok színhelyén.] 1—4. r. — Néphadsereg, 1964. 101. sz. 12., 102. sz. 8., 103. sz. 6., 104. sz. 6. p.

Így ment ez Csapajevnél. [Keszthelyi György egykori vörös katona a polgárháborúban.] — Tolnamegyei Népújság, 1957. október 23.

Merényi László: Király János életútja. — Hadtörténelmi Közlemények, 1966. 1. sz. 151—159 p.

Ki tud Kiss Ferencről, az acsinszki magyar mártír hősről. [Az acsinszki szovjet elnökségének tagja, a polgárháború mártírja, akit Kolcsak banditái kivégeztek 1918-ban.] — Ország Világ, 1958. február 19.

Kiss Bálint: Magyarok — Szibériában. — Ország Világ, 1965. 12. sz. 28. p. (1918-as fénykép.)

Gábor Áron: Szibériai legenda három magyarról. [Kollár Ferenc, Millei József és Kovács János volt hadifoglyok és internacionalista harcosok életútja a Szovjetunióban.] — Ország Világ, 1960. 44. sz.

Gyulai veteránok a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban. [Kollarik András és Major Péter részvétele a polgárháború harcaiban a Kaspi-tenger környékén.] — Békésmegyei Népújság, 1960. november 4. — Gyulai Hírlap, 1960. november 4.

Kóródi József: Frunze magyar katonája. — Új Világ, 1955. 6. sz. 3. p.

Csorba Barnabás: Októberi szerelem. — Szibériától az ózdi kiserdőig. [Kovács József ózdi munkás, egykori vöröskatona részvétele az oroszországi polgárháborúban.] — Északmagyarország, 1961. november 7.

W[eltherj D[ániel]: Öt évtizden át. [Nekrolog Kovács Pál veteránról, az oroszországi polgárháború egykori harcosáról.] — Petőfi Népe, 1965. november 21.

Kozma Nagy László: Emlékezés az első szabad május 1-re. [Az észak-urali internacionalisták volt szervező komisszárja.] — Magyar Nemzet, 1964. 10. sz. 14. p.

Frunze katonája voltam. Visszaemlékezés a Nagy Októberi Szocialista Forradalomra. [Kőműves Sándor polgárháborús élményei.] — Tolnamegyei Népújság, 1957. október 26.

Kubán forradalmi tüzében . . . Emlékezések a Nagy Októberi Szocialista Forradalomra a volt hadifoglyok békésmegyei találkozóján. — Viharsarok Népe, 1956. március 27. 3—4. p.

Kékesdi Gyula: Ivan Fjodorovics megtartotta ígéretét. [I. F. Kuc tábornok visszaemlékezései a polgárháború harcaira és magyar harcostársaira.] — Népszabadság, 1964. 100. sz. 9. p.

Emlékezés a vörös huszárokra. [I. F. Kuc vezérőrnagy „Évek a nyeregben" c. most megjelenő könyvében számos magyar internacionalista neve szerepel.] — Népszava, 1965. 44. sz. 2. p.

Újvári Imre László: Életükkel szavaztak . . . Ivan Kuc vezérőrnagy visszaemlékezései a vele 1917—1920-ban együtt harcoló magyar harcosokra. — Néphadsereg, 1964. 50. sz.

Józsa Antal: Apáink dicsősége. [Beszélgetés veteránokkal a magyar hadifogoly mozgalomról és vezetőiről, Kun Béláról, Jancsik Ferencről és Karikás Frigyesről. Egy odesszai magyar nyelvű toborzó plakát fényképével.] — Néphadsereg, 1961. 44. sz. 4. p.

Cseresznyák István: A vámosszabadi vöröskatona. Ágyútűzben. Átkelés az Uralon. Ostrom. [Kupi Károly emlékei az oroszországi polgárháború idejéből.] — Kisalföld, 1961. november 7.

Gadanecz Béla: A forradalom vezérkarában. Landler Jenő életéről. Bp. Táncsics K. 1959. 201 p. 8 t.

Baktai György: Október csatáterein. László Aladár, a veterán harcos emlékezik. — Lobogó, 1964. november 4.

Árkus József: Fél évszázada a forradalom katonája. [László Aladár életútja.] — Igaz Szó, 1965. 21. sz.

Kubinyi Ferenc: Feldpost 420, Bataillon No 3/85. [Latinka Sándorról.] — Somogyi Írás, 1963. szeptember—december, 93—97. p.

Venckovics—Ligeti, Szofia: Ligeti Károlyról. — — visszaemlékezései Ford. Nyilas Vera. — Párttörténeti Közlemények, 1958. 4. sz. 142—164. p

Kun József: Ligeti Károly, a rendíthetetlen harcos példája. — Néphadsereg, 1958. 293. sz. 3. p.

Pogonyi Antal: A kovácsműhelytől — a mártírhalálig. (Ligeti Károly.) — Néphadsereg. 1962. 46. sz. 6—7. p.

Terbe Lajos: „Mi is ott leszünk a végső nagy csatában". (Ligeti Károly.) — Néphadsereg, 1959. 127. sz. 2. p.

Gábor Áron: Egy szibériai író könyvet ír Ligeti Károly legendás életéről. [Nyikoláj Kilmogorov készülő könyvéről és Ligeti Károly hősi életéről.] — Ország Világ, 1960. december 14.

Gál Zsuzsa: Regényes, de igaz történet. [Lukenich Károlyról, aki Ligeti Károly harcostársa volt Omszkban, hazalátogatott Magyarországra.] — Ország Világ, 1961. október 11.

Illés Béla: Madarász Emil (1884—1962.) [Egy internacionalista harcos életútja.] — Népszabadság, 1962. 42. sz. 8. p.

Makker, J. Sz.: Az én második hazám. [A Szovjetunióban letelepedett volt magyar hadifogoly részvétele a polgárháborúban.] — Dunántúli Napló, 1959. november 7.

Bertalan István: Hej, azok a gyönyörű küzdelmes napok. [Maros Károly emlékei az oroszországi polgárháborúról és a kommunista hadifoglyok mozgalmáról.] — Néphadsereg irod. mell. 1962. szeptember 29.

Mészáros János: Magyar vöröskatona állt először őrséget a Lenin-mauzóleumnál. — Magyar Nemzet, 1964. 94. sz. 3. p.

Sárközi Gyula: A vörös huszár. [Mike János részvétele a polgárháborúban, találkozása Leninnel — hazatérése és mozgalmi munkája napjainkig.] — Szovjet Híradó, 1961. 4. sz.

Eltemették Törökbálint hős veteránját. [Mike János földmunkás veteránról, az oroszországi polgárháború egykori harcosáról.] — Pestmegyei Hírlap, 1962. február 15.

Molnár Zoltán: Egy magyar vöröskatona emlékei. — Új Írás, 1961. 10. sz. 869—881. p.

Molnár Zoltán: Októberre emlékezve. [A forradalomért harcoló oroszországi magyar hadifoglyok gondolkodásának megvilágítása.] — Járműjavító, 1964. november 6. — Villamosgép, 1964. november 6.

Morozov, K.: Emlékezünk rátok, magyar fegyvertársak. [Visszaemlékezés a liszvai nemzetközi dandárra, ahol Münnich Ferenc és Kun Béla elvtársak küzdöttek.] — Szovjet Híradó, 1959. 6. sz.

Morvay Gyula: Magyar partizánok Szibériában. [Az oroszországi polgárháború magyar harcosairól.] — Zalai Hírlap, 1965. november 7.

Müller Armand: A forradalom tüzében. Egy vörösgárdista osztagparancsnok visszaemlékezései. 1917—1920. (V plameni revoljucii. Ford.: Honfi József.) Bp. Zrínyi K. 1959. 188 p.
(Fegyver a munkáskézben.)

Müller Ernő: Cseljabinszki epizód 1918-ból. — Hadtörténelmi Közlemények, 1957. 3—4. sz. 175—178. p.

Münnich Ferenc: Magyar internacionalisták a Szovjetunióban. — Pártélet, 1966. 10. sz. 3—8. p.

Münnich Ferenc: A proletár nemzetköziség ragyogó példája. — Népszabadság, 1966. 168. sz. 3. p.

Münnich Ferenc: Viharos út. Bp. Szépirodalmi K. 1966. 180 p.

Münnich Ferenc: „Magyari internacionalisti". (A harminc éves Szovjetunió 1917—1947. Sajtó alá rend. Rudas László. Bp. Corvina, 1947.)

Münnich Ferenc: Barátságunk forrásai. — Magyarország, 1957. 3. sz. 3. p.

Münnich Ferenc: Háború, hadifogság, forradalom. — Élet és Irodalom, 1959. 12. sz. 1, 4., 13. sz. 4—5. p.

Kocsis Tamás: Emlékek a forradalomról. Beszélgetés dr. Münnich Ferenccel. — Magyar Nemzet, 1961. 264. sz. 7. p.

Kékesdi Gyula: Öt szabadságharc katonája. (Münnich Ferenc.) — Népszabadság, 1965. 264. sz. 4—5. p.

Bodrogi Sándor: Nyolc évtized. (Münnich Ferenc.) — Lobogó, 1966. 46. sz. 3. p.

Nagy Jenő — *Gál* Zoltán: Egy könnycsepp története. [Nagy Jenő internacionalista harcos visszaemlékezései.] — Ország Világ, 1962. november 7.

Németi Lajos: Egy magyar munkás az orosz forradalomban. [Veteránok visszaemlékezései.] — Honvédségi Pártmunkás, 1958. 10. sz. 875—879. p.

Németi Lajos: Forradalmi szervezkedés. [A Hadifoglyok Magyar Csoportjának és a Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulása.] — A Hazáért, 1965. 50. sz. 10., 51. sz. 10. p.

Németi Lajos: A forradalom napjai az Uralban. [— — visszaemlékezéseiből.] — A Hazáért, 1965. 49. sz. 10—11. p.

Németi Lajos: Nagy idők tanúja... és eljutott a hír az Uralhoz. [— — egykori oroszországi hadifogoly, visszaemlékezése a szovjet-oroszországi polgárháború harcaira.] — Lobogó, 1962. november 7

A proletár nemzetköziség ragyogó példája. Magyarok az oroszországi polgárháborúban. (Németi Lajos.) — Honvéd Újság, 1957. 130. sz. 5. p.

Padlovics: Az első szarátovi lovasezred. — Honvéd Újság, 1957. 126. sz. 11. p.

Meghalt Pásthy Lajos, a munkásmozgalom régi harcosa. [Az oroszországi polgárháborúban vörös katona, a 30-as években többször bebörtönözték, a felszabadulás után Baján tevékeny pártmunkás volt.] — Bajai Hírlap, 1961. január 4.

Lévai Jenő: Ki volt Schmidt hadnagy? [Pauk Vilmos népfelkelő honvédhadnagy Kravcsenko partizánvezér adjutánsa.] — Magyar Nemzet, 1962. 264. sz. 10. p.

Neff István: A szemtanú, aki ott volt az elsők között. (Pethő Imre.) [volt vöröskatona visszaemlékezése.] — Igaz Szó, 1961. 6. sz. 12—16. p.

Haypál Tibor: Forradalmi hagyományaink. Dombrovszky magyar csekistája. (Pető Sándor) — Munkásőr, 1966. 7. sz 20. p.

Pethő Tibor: Öreg huszár a taskenti oázisban. [Találkozás Pintér Györggyel, az egykori vörös huszárral, aki Frunze és Bugyonnij lovashadseregében szolgált s 1924-ben Taskentben telepedett le.] — Magyar Nemzet, 1962. november 7.

Pogonyi Antal: Ketten a sok közül. Regény. Bp. Kossuth K. 1961. 413 p.

Pogonyi Antal: Végrendelet. Bp. Kossuth K. 1966. 259 p.

Fábián Sándor: A veterán emlékezik. (Pogonyi Antal.) — Magyar Rendőr, 1965. november 4.

Pozsonyi Ferenc: Egy hős útja. [Hadifogoly, matróz, egykori vörösgárdista, a Kolcsak elleni harcok hőse, végigharcolta a Nagy Honvédő Háborút.] — Ország Világ, 1962. november 14 .

Pulai Menyhért, az egykori vöröskatona otthon. [— — hazalátogatott a Szovjetunióból és találkozott Farkas Mihállyal, akivel annak idején együtt harcolt Szibériában Kolcsak seregei ellen.] — Esti Hírlap, 1962. 267. sz. 6. p.

Fegyvert fogtam a szovjet állam védelmére. [Beszélgetés Puskás Gyula bácsival, az egykori vörös katonával.] — Kalapács, 1957. október 11.

Vajda Péter: Szibériai találkozások. (Roman Dániel, a magyar hadifoglyokból toborzott omszki zászlóalj parancsnoka. — Horváth Árpád internacionalista harcos. — A habarovszki katonazenészek.) — Népszabadság, 1962. 259. sz 6. p.

Rónai Ernő: Szibérián keresztül. [Regény.] A „Krasznojarszk" bőv. 4. kiadása. Bp. Antiqua ny. 1948. 280 p.

Rónai Ernő: Zúg a Jenyisszej. [Regény.] A „Krasznojarszk" bőv. 4. kiadása. Bp. Antiqua ny. 1948. 315 p.

Harcosok emlékeznek. [Rózsa József és Szebelkó Albert az oroszországi polgárháborúban való részvételükről.] — Munka, 1957. november 5.

Egy vörös milicista emlékeiből. [Id. Sebestyén István az ukrajnai polgárháborúban.] — Tolnamegyei Népújság, 1957. október 22.

Meghalt Staub József. [Nekrológ a párt régi harcosáról, aki részt vett az oroszországi polgárháborúban, majd a kecskeméti munkásmozgalomban.] — Petőfi Népe, 1961. július 4.

Kirlibabától a Nagy Októberi Forradalomig. [Strasser Jenő veterán a Téli Palota ostromáról.] — Tolnamegyei Népújság, 1957. november 7.

Kékesdi Gyula: A komisszár. Egy magyar internacionalista visszaemlékezéseiből. (Szabó János.) — Népszabadság, 1964. 262. sz. 10—11. p.

Nagy idők tanúi. Szabó Sándor májusai. [— — internacionalista visszaemlékezései.] — Lobogó, 1961. 18. sz. 4. p.

„Ilyenkor ősszel mindig arra az izzó októberre gondolok". Beszélgetés a nyolcvanesztendős Szalay Sándor elvtárssal, az orosz polgárháború egyik magyar veteránjával. [Írta:] H[aypál] T[ibor]. — Munkásőr, 1963. 10. sz. 2. p.

Szamuely Tibor, Varga és a többiek. Néhány adat a proletár szolidaritás történetéből. — Magyarország, 1957. 6. sz. 7. p.

Földes Péter: Drámai küldetés. Szamuely Tibor életregénye. Bp. Kossuth, 1962. 460 p.

Szatmári Sándor: A Vengerec szigete. — Hadtörténelmi Közlemények, 1957. 3—4. sz. 169—171. p.

Szepcsik Rezső: A világszabadságért Kaukázusban. (Hadtörténelmi apróságok.) — Hadtörténelmi Közlemények, 1957. 3—4. sz. 184—185. p.

Sziklai Sándor: A Nagy Október magyar katonái. — Néphadsereg, 1955. 248. sz. 2—3. p.

Sziklai Sándor: Emlékeimből. — Szabad Hazánkért, 1957. 1. sz. 2—3. p.

Sziklai Sándor: Tudtuk, miért harcolunk... — Honvéd Újság, 1957. 123. sz. 2—3. p.

Fülöp János: Rendületlenül. (Sziklai Sándor életútja.) Bp. Zrínyi K. 1966. 169 p.

Gerencsér Miklós: Ütközet a sztyeppén. [Sziklai Sándor vezérőrnagy 1953-ban tartott élménybeszámolója alapján. Az 1. szamarai kommünárezred harcai a fehérkozákok ellen.] — Népszabadság, 1963. 262. sz. 6—7. p.

Kovács Béla: A magyarok ráadása. (I. Sz. Sztrelbickij) [visszaemlékezése a Mahno elleni harcokra és a magyar veteránokra.] — Ország Világ, 1964. 50. sz. 3. p.

Tamási Mihály: Egy öreg magyar bolsevik emlékei. — Negyven év után itthon. — Csongrádmegyei Hírlap, 1959. november 7.

„Ott voltam a szovjethatalom bölcsőjénél." (Tirpák Mihály részvétele az oroszországi polgárháborúban.) — Csongrádmegyei Hírlap, 1957. október 27.

Balczer Elemér: A vörös strázsa. [Tompach János pomázi ács, 1918-ban a Kreml őrségének tagja. Találkozás Leninnel.] — Népújság (Eger), 1963. április 21.

Így láttam Lenint. [Tóth Imre egykori orosz hadifogoly, a Vörös Hadsereg sebesült katonája a kórházban látta Lenint.] — Magyar Ifjúság, 1964. január 25.

Tóth Mihály: „A felhívásra jelentkezem . . ." [Tóth Mihály veterán Bljuher parancsnoksága alatt harcolt a nemzetközi zászlóaljban, 1919—1920-ban.] Ország Világ, 1965. 3. sz. 28. p.

Nyugdíjas vöröskatona. [Tóth Pál kapuvári lakos részvétele az oroszországi polgárháborúban.] — Kisalföld, 1961. május 4.

Pásztor János: Magyarok az októberi viharban. [Tölgyesi Mátyás internacionalista visszaemlékezése.] — Néphadsereg, 1962. 8. sz. 2. p.

Ujvári Imre László: A forradalom katonái. [Beszélgetés a hősi harcok magyar résztvevőivel.] — Néphadsereg, 1963. 44. sz. 12. p.

Mit mondott nekünk Lenin? Ungár Zoltán munkásőr élete nagy élményére emlékezik. [Magyar internacionalista, a Vörös Gárda harcosa.] — Munkásőr, 1962. 1—2. sz. 2. p.

Vadász Ferenc: Sírjukra hazai földet küldünk. [Magyar internacionalisták harcai Dagesztánban 1918-ban.] — Népszabadság, 1960. 258. sz. 6. p.

Egy veterán jelentkezik. [Valentin László traktoros, az oroszországi polgárháború egykori harcosa.] — MSZMP. I. ker. Híradó, 1957. november 4.

Györkei Jenő: Valentin László, a proletárforradalom katonája. — Néphadsereg, 1958. 34. sz. 2. p.

Bodrogi Sándor: Fáradhatatlanul. [Varga Antal vöröskatona életéből.] — Néphadsereg, 1962. 46. sz. 6—7. p.

Varga Gyula András ny. altábornagy 1890—1959. [Nekrológ.] — Néphadsereg, 1959. 200. sz. 3. p.

Bertalan István: Egy harcos élet. Varga Gyula András ny. altábornagy 1890—1959. — Néphadsereg, 1959. 201. sz. 3. p.

Csepi József: Egy deszki öreg paraszt [Varga István] emlékezése a Nagy Októberi Szocialista Forradalomra, Leninre. — Tiszatáj, 1958. november 6.

Frunze magyar katonája. [Varga József tápiószentmártoni tsz-pénztáros, egykori vöröskatona élményei az oroszországi polgárháborúban. Leninnel is találkozott.] — Hétfői Hírek, 1961. 45. sz. 2. p.

Koroda Miklós: A veterán búcsúja. [Varga József részvétele az intervenciósok elleni harcokban.] — Népszava, 1961. 264. sz. 9. p.

Kocsis Tamás: Iljics tüzére. [Varga József tápiószentmártoni kommunista részvétele a polgárháborúban, találkozása Leninnel 1920-ban Moszkvában.] — Magyar Nemzet, 1961. 95. sz. 3. p.

Harcban Kolcsak és Vrangel ellen. [Varga László emlékezése.] — Sztálinvárosi Hírlap, 1957. október 13.

Várkonyi Endre: Magyar nevek. [Magyar hadifoglyok az orosz polgárháborúban.] — Magyarország, 1965. 28. sz. 12. p.

Szegedi László: Őszi emlékezés. — Szibériától az ózdi kiserdőig. [Vaszilandó János egykori vöröskatona emlékei az oroszországi polgárháborúról.] — Észak-Magyarország, 1961. november 7.

Tamási Menyhért: Lenin katonája. [Vékási József veterán, egykori vöröskatona emlékei az oroszországi polgárháborúról.] — Sörgyári Dolgozó, 1961. november 6.

Garay Ferenc: Márványtábla a Kreml falán. [Vizkelety Jenő emlékei Ligeti Károlyról és Landler Jenőről.] — Dunántúli Napló, 1965. december 5.

Györkei Jenő: A proletár internacionalizmus hőse. Wienermann Lajos. — Honvéd Újság, 1957. 117. sz. 2. p.

Wienermann Lajos. [A — — vezette első internacionalista zászlóalj története. Wienermann hősi halála 1918 októberében. Mihail Il'ics Mihajlov visszaemlékezései alapján.] — Párttörténeti Közlemények, 1964. 2. sz. 186—191. p.

Jászberényi bádogossegédből — a szovjet népek hőse. [Wienermann Lajos haditetteiről és hősi haláláról az oroszországi polgárháborúban.] — Szolnokmegyei Néplap, 1965. szeptember 5.

Zalka Máté: Két alma. [Magyar internacionalisták a Dnyepernél.] — Néphadsereg, 1962. 22. sz. 13. p.

Zalka Máté: A bolygók visszatérnek. 1—2. köt. Bp. Szépirodalmi K. 1966.

Harsányi János: Zalka Máté. Születésének 60. évfordulójára. — Hadtörténelmi Közlemények, 1956. 2. sz. 122—142. p. 2 t.

Árkus József: Tűztengerben. Zalka Máté életrajzi regénye. Bp., Zrínyi K. 1965. 152 p.
(Fegyver a munkakézben.)

Földes Péter: Zalka Máté élete. Bp. Móra K. 1966. 275 p. (Nagy emberek élete.)

Ábel Péter: A bolygók visszatérnek. Zalka Máté emlékére. — Lobogó, 1966. 16. sz. 4. p.

Szántó Dezső: Felderítésen. (Részlet — — visszaemlékezéseiből. Zalka Máté 70. születésnapja alkalmából.) — Népszabadság, 1966. 93. sz. 6—7. p.

Jász Dezső: Az utolsó találkozás. Zalka Máté születésnapjára. — Magyar Nemzet, 1966. 95. sz. 5. p.

Garamvölgyi József: Zalka Máté. — Kritika, 1966. 6. sz. 3—9. p.

Kékesdi Gyula: Hazafi volt és internacionalista. Zalka Máté születésének 70. évfordulójára. — Népszabadság, 1966. 95. sz. 5. p.

Szebelkó Imre: Író és katona. (Zalka Máté.) — A Hazáért, 1966. 16. sz. 13. p.

Zalka Máté hősies élete. [Írói fejlődésének és katonai pályájának rövid vázlata.] [Írta:] O. L. — Kelet-Magyarország, 1965. november 14.

Györkei Jenő: Szerette a hazát, a földet, az eget. Internacionalista volt. [Zalka Máté.] — Néphadsereg, 1966. 16. sz. 5. p.

Nagy Kálmán: Perekop hőse: Zalka Máté. — Szabadság, 1956. 16. sz. 5. p.

Zalka Máté. Bp. H. M. Pol. Fcsfség, 1951. 55 p.
(Történelmi Kiskönyvtár 6.)

Zele Ferenc: A kazányi bataillon magyar katonái. [A Marx Károly zászlóalj volt parancsnokának visszaemlékezése magyar bajtársaira.] — Magyar Ifjúság, 1958. február 22.

Magyar internacionalisták kitüntetései, emlékei

V[ajda] P[éter]: Magyar internacionalisták magas szovjet kitüntetése. — Leninrendet adományoztak Münnich Ferenc elvtársnak. — Népszabadság, 1965. 262. sz. 1. p.

„Soha nem felejtjük el a magyar internacionalisták hőstetteit". Mikojan nyújtotta át a kitüntetéseket a magyar veteránoknak. — Magyar Nemzet, 1965. 263. sz. 5. p.

Kovács Béla: Fél évszázad tanúi — magyar veteránok kitüntetése a Kremlben. — Tükör, 1965. november 24.

A barátság emlékművénél. A polgárháború szibériai, krasznojarszki szovjet és magyar hőseinek haditettei, az emlékmű fényképével. Cikk a Lenyinszkoje Znamja 1957. június 2-i számából. — Honvéd Újság, 1957. június 9.

Magyar internacionalisták emléke Szibériában. [300 internacionalista hősi halála 1919-ben a Bajkálon túli Tupik helység közelében levő „Magyar zátony"-nál.] — Népszabadság, 1958. 289. sz. 7. p.

Zsombor János: A tripoljei emlékmű története. A Komszomol fennállásának 40. évfordulójára. — Népszabadság, 1958. 260. sz. 6. p.

Kende Béla: Kegyelettel őrzik a hősök emlékét. „Magyar Hősök Útja" Mahacskalában. — Néphadsereg, 1962. 7. sz. 4. p.

Magyar hősi emlékmű Petropavlovszkban. [Magyar hadifoglyok 1918 júniusában a szovjet köztársaság védelmében. Vörösgárdista osztagok harca Szénási Gyula vezetésével. Vele együtt küzdött Szénási Géza, Rónai Ferenc, Horváth István. Valamennyien hősi halált haltak.] — Esti Hírlap, 1963. 141. sz. 6. p.

Magyar internacionalisták emlékművét állították fel Szibériában. [Kelet Szibéria közepén a Tungir folyó partján, a „Magyar Zátony" mellett.] — Népszabadság, 1963. szeptember 1.

Goldman, Jurij: A Tungir-parti emlékmű. [Az 1919-ben Szibériában harcoló magyar egységekről, az emlékükre állított emléktábla fényképével.] — Tolnamegyei Népújság, 1963. november 7. — Zalai Hírlap, 1963. november 5.

Kiss Sándor—*Lengyel* István: Oroszországi magyar hadifogoly emlékek. (Legújabbkori Történeti Múzeum évkönyve. Szerk. Gerelyes Ede, Lengyel István. Bp., Franklin ny. 1959.)

Zsigmond Márta: A Nagy Október tanúi. („Vörös jelek a Hadak Útján" címmel film készül a Szovjetunióban élő magyar internacionalistákról.) — Világ Ifjúsága, 1966. 11. sz. 2. p.

Összeállították: *Molnár Éva*
Viniczai István
Windisch Aladárné

TARTALOM

TANULMÁNYOK

MUCS SÁNDOR — Lenin, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a polgárháború katonai vezetője — — — 435

ZÁGONI ERNŐ — Az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt katonapolitikájának fejlődése a polgárháború éveiben (1917—1922) I. rész — — — — — 455

JÓZSA ANTAL — Az internacionalisták szerepe Kalegyin és Kornyilov ellenforradalmi lázadásának leverésében 477

KÖZLEMÉNYEK

GYÖRKEI JENŐ — A magyar internacionalisták nyomában — — 500

SZEMLE

GY. J. — A polgárháború a Szovjetunióban — — — 512

BENCZE LÁSZLÓ — *Garasin Rudolf:* Vörössapkás lovasok — — — 515

GODÓ ÁGNES — *K. Pichlik—V. Vávra—J. Křižek:* Červenobilá á rudá — — — — — — — — — — — 518

HÍREK

* * * — Tudományos konferencia az 1. Bolgár Hadsereg magyarországi harcairól — — — — — — 523

MOLNÁR PÁL — Tudományos történelmi emlékülés Miskolcon — 525

* * * — Szerkesztőségi közlemények — — — — — 533

* * * — Pályázati felhívás — — — — — — — 533

* * * — A Zrínyi Katonai Kiadó harmadik negyedévi kiadványaiból — — — — — — — — 534

HADTÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR

BŐHM JAKAB
GAZSI JÓZSEF
JÓZSA ANTAL
KUN JÓZSEF — Katonabarátkozások a keleti arcvonalon — — 535

BIBLIOGRÁFIA

MOLNÁR ÉVA
VINICZAI ISTVÁN
WINDISCH ALADÁRNÉ — A Nagy Októberi Szocialista Forradalom és az oroszországi polgárháború — — — — — 568

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

Шандор МУЧ — В. И. Ленин — военный руководитель Великой Октябрьской социалистической революции и гражданской войны — — — — — — — — — — 435

Эрнё ЗАГОНИ — Развитие военной политики Российской Коммунистической Партии (большевиков) в годы гражданской войны (1917—1922) I. часть — — — — 455

Антал ЙОЖА — Роль интернационалистов в подавлении контрреволюционного мятежа Каледина и Корнилова — — 477

СООБЩЕНИЯ

Енё ДЬЕРКЕИ — По следам венгерских интернационалистов — — 500

РЕЗЮМЕ

Е. Д. — Гражданская война в Советском Союзе — — — 512

Ласло БЕНЦЕ — *Рудольф Гаращин:* Конница в красных шапках — 515

Агнеш ГОДО — К. Пихлик—В. Ваврa—Й. Кржижек: Червенобила а руда — — — — — — — — — — 518

НОВОСТИ

* * * — Научная конференция о боях 1-ой Болгарской Армии в Венгрии — — — — — — — — — 523

Пал МОЛЬНАР — Научная историческая сессия в городе Мишкольц 525

* * * — Сообщения редактора — — — — — — — — 533

* * * — Объявление конкурса — — — — — — — 533

* * * — Из издание III. квартала Военного Издательства им. Зрини — — — — — — — — — — 534

ВОЕННЫЙ АРХИВ

Якаб БЁМ
Йожеф ГАЖИ
Антал ЙОЖА
Йожеф КУН — Братание солдат на восточном фронте — — — 535

БИБЛИОГРАФИЯ

Ева МОЛНАР
Иштван ВИНИЦАИ
Элеонора ВИНДИШ — Великая Октябрьская социалистическая революция и гражданская война в России — — — — — 568

INHALT

STUDIEN

SÁNDOR MUCS — Lenin, der militärische Leiter der Grossen Sozialistischen Oktoberrevolution und des Bürgerkrieges — — — — — — — — — — 435

ERNŐ ZÁGONI — Die entwicklung der Militärpolitik der Kommunistischen Partei Russlands (B) vin den Jahren des Bürgerkrieges (1917—1922) I. Teil — — — 455

ANTAL JÓZSA — Die Rolle der Internationalisten in der Niederschlagung der konterrevolutionären Meuterei von Kaledin und Kornilov — — — — — — — 477

KUNDMACHUNGEN

JENŐ GYÖRKEI — Auf der Spur der ungarischen Internationalisten 500

BUCHBESPRECHUNGEN

JENŐ GYÖRKEI — Der Bürgerkrieg in der Sowjetunion — — — 512

LÁSZLÓ BENCZE — *Rudolf Garasin:* Die Reiter mit roten Mützen — 515

ÁGNES GODÓ — *K. Pichlik—V. Vávra—J. Křižek:* Červenobilá á rudá — — — — — — — — — — — 518

NACHRICHTEN

* * * — Wissenschaftliche Konferenz über die Kämpfe der 1. bulgarischen Armee in Ungarn — — — — 523

PÁL MOLNÁR — Wissenschaftliche historische Gedenkfeier in Miskolc — — — — — — — — — — — 525

* * * — Kundmachungen der Redaktion — — — — 533

* * * — Wettbewerbaufruf — — — — — — — 533

* * * — Von den Ausgaben des dritten Jahresvirtels des Zrinyi Militärverlags — — — — — — — 534

KRIEGSWISSENSCHAFTLICHE URKUNDENSAMMLUNG

JAKAB BŐHM, JÓZSEF GAZSI, ANTAL JÓZSA, JÓZSEF KUN — Verbrüderung an der Ostfront — — — — — 535

BIBLIOGRAPHIE

ÉVA MOLNÁR, ISTVÁN VINICZAI, ELEONÓRA WINDISCH — Die Grosse Sozialistische Oktoberrevolution und der Bürgerkrieg in Russland — — — — — 568

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Zágoni Ernő kandidátus, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia (Budapest) — *Bencze László, Dr. Bőhm Jakab, Dr. Gazsi József, Godó Ágnes, Györkei Jenő, Dr. Józsa Antal, Dr. Kun József, Molnár Éva, Molnár Pál, Mucs Sándor* kandidátus, *Viniczai István,* valamint *Windisch Aladárné,* a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum tudományos munkatársai.

Szerkeszti a szerkesztő bizottság

Főszerkesztő:

Mucs Sándor

Tagok:

Benda Kálmán, Csillag Ferenc, Godó Ágnes, Horváth Miklós, Liptai Ervin, Nagy Gábor, Tóth Sándor

Felelős szerkesztő:

Otta István

Szerkesztő:

Molnár Pál

A szerkesztőség címe:

Budapest, I., Kapisztrán tér 2—4. sz. Telefon: 360—764

Felelős kiadó: Zrínyi Katonai Kiadó

Budapest, XIII., Dózsa György út 49. sz. Telefon: 409—550

Megjelenik negyedévenként

Előfizetési díj: 1 évre 32 Ft, 1/4 évre 8 Ft.

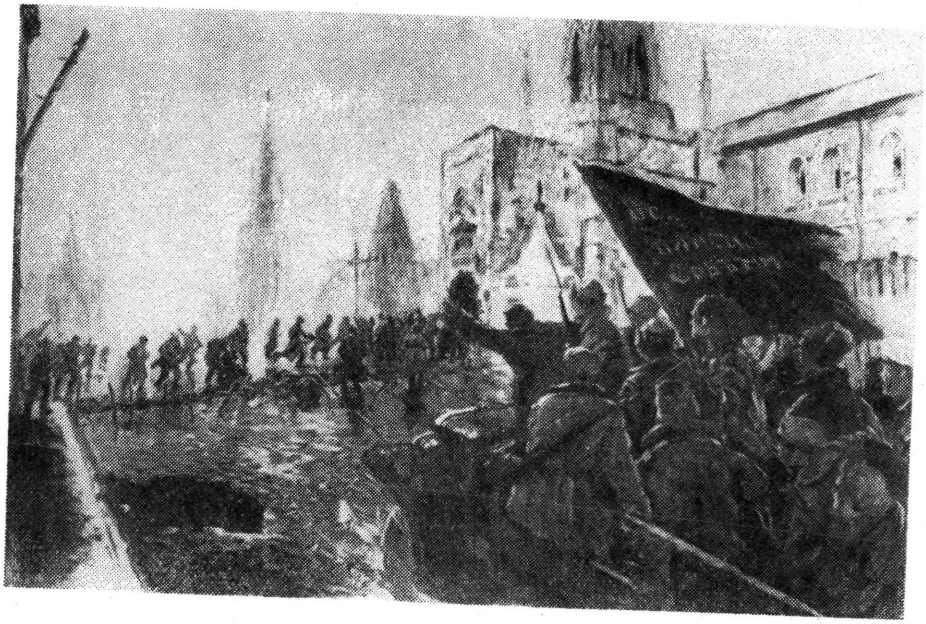
Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőnél, a Posta hírlapüzleteiben és a Posta Központi Hírlap Irodájánál (Bp. V., József Nádor tér 1.) közvetlenül, vagy csekkbefizetési lapon (csekkszámlaszám: egyéni 61.297, közületi 61.066), valamint átutalással a KHI MNB. 8. sz. egyszámlájára.

INDEX: 25—371

67.02692/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest. F. v.: Bolgár Imre

A Téli Palota ostroma
(P. V. Kuznyecov festménye)

A vörösgárdisták bevonulnak a Kremlbe
(V. V. Meskov festménye)

Ára: 8,— Ft

A HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

1967. évi 4. számának tartalmából

D. F. Loza:

A szovjet hadsereg harca Nógrád megye felszabadításáért (1944 december)

G. Csebotarjov:

A parlamenter halála

(Osztapenko meggyilkolásának körülményei)

Boros Ferenc:

A magyar ellenforradalmi reakció reviziós politikájának egyes kérdései (1919—1920)

Papp Tibor:

A magyar honvédség megalakulása a kiegyezés után

(II. rész)